STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 03554

YIDISHE GESHIKHTE

Heinrich Graetz

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

•

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

•

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified. If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

פאַרלאַג
„צענ-
טראַל"
וואַרשע

יידישע געשיכטע

פון די עלטסטע צייטען ביז דער געגענוואַרט

זיעבען בענדער

אילוסטרירטע אויסגאַבע

פאַרלאַג ב. שימין וואַרשע / פאַרקויף געז. „צענטראַל" וואַרשע

דר. ה. גרעץ

יידישע געשיכטע

דריטער באַנד

פון הורדוס׳עס צייט ביז דעם אונטערגאַנג פון יהודה

מיט אַ פאָרעדע וועגען גרעץ און זיין ביאָגראַפיע פון פ. לאַחאָווער
דער היסטאָריקער אַלס קינסטלער און שרייבער פון יעקב פיכמאַן
גרעץ און זיין מאָנומענטאַל ווערק פון דר׳ יצחק שיפער

פערלאַג ב. שימין, וואַרשא / פערקויף געז. „צענטראַל" וואַרשא

Printed in Poland

PROF. DR. H. GRAETZ
HISTORJA ŻYDÓW
:: :: :: :: ::
1 9 3 1

Zakład Graficzny „Stereotyp"
Warszawa, Nowolipki 7

די צייטען פון דער
הורדוס־דינאַסטיע

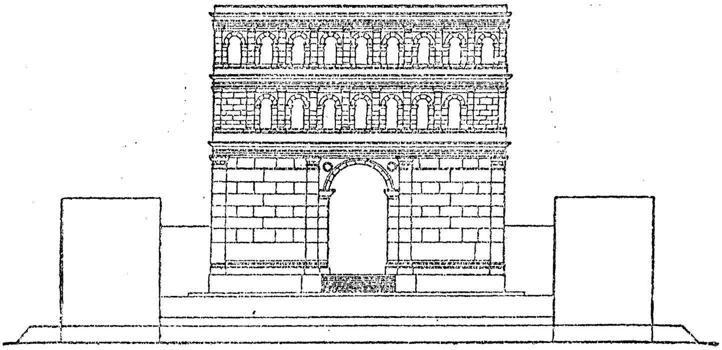

דער בית־המקדש פון הורדוס

ערשטעס קאפיטעל

הורדוס

(פון 37 ביז 4 פאר דער קריסט. ערא)

דריי און דרייסיג יאהר האט זיך דאס לאנד געפונען אין דעם צושטאנד פון אייביגע איבערקעהרענישען, בירגער־מלחמות און בלוטיגע אונרוהען — דאס זענען געווען די גסיסה־יאהרען פון דער יהודה'שער זעלבסטשטענדיגקייט און פון דער חשמונאי'שער דינאסטיע. אין דעם פערלויף פון דער בלוטיגער עפאכע האט דאס פאלק פערלוירען הונדערטער טויזענדער פון זיינע בעסטע קינדער אין פערביטערטען קאמפף מיט די אינערליכע און אויסערליכע שונאים; יהודה'ס גורל איז שוין אבער לאנג בעשלאסען געווען: צוזאמען מיט'ן גאנצען מזרח איז זי אויך ארונטערגעפאלען אונטער דעם פראטעקטאראט (אויבערשטע הערשאפט) פון דער מעכטיגער רוים, און ביי די אונאויפהערליכע אויפשטאנדען און נישט־לאיאלע ארויסטרעטונגען פון דער יהודה'שער בעפעלקערונג, איז דעם אדומי'שען יועץ פון חשמונאי'שען הויף, אנטיפאטער'ן, גאנץ לייכט געווען, זיך צו געווינען די סימפאטיע פון די רוימישע בעלי־בתים. און ביי דער סימפאטיע אליין האט זיך דער געשיקטער אנטיפאטער נישט אבגעשטעלט — אלס איבערגעגעבענער בעשיצער פון די רוימישע אינ־

מיר׳עסען געלינגט עס איהם, אריינצונעהמען ביסליכווייז אין זיינע הענד די גאנצע פאקטישע מאכט איבערן לאנד, און נאך א גאנצער רייהע בלוטיגע איבערקעהרעגישען און ברודער-מלחמות בעקומט ענדליך זיין זוהן הורדוס די מעגליכקייט, זיך אוועקצוזעצען אויף דעם יהודה׳שען טראָן.

הורדוס האט איינגענומען יהודה מיט דער הילף פון רוימישע סאלדאטען, און אין די גאנצע פיער און דרייסיג יאהר פון זיין הערשען האט דאס פאלק נישט אויפגעהערט צו קוקען אויף איהם, ווי אויף א פיינדליכער מאכט, וואס האט זיך אריינגעריסען אין הארצען פון יהודה, און פערשוועכט איהרע הייליגסטע טראדיציעס; פון די אלע איבערגעלעבטע אונרוהען און בלוטפערגיעסונגען איז אבער דאס פאלק שרעקליך אויסגעמאטערט געווען און האט אראבגעבויגען דעם קאפ פאר דער רוימישער מאכט, וואס איז געשטאנען הינטער די פלייצעס פון זיין ארומי׳שען הערשער. הורדוס ווידער, פון זיין זייט, האט זיך איצט אויך גאנץ ווייניג גערעכענט מיט דער סימפאטיע פון פאלק, און זיין גאנצע ארבייט איז געווען נאר, צו בעפעסטיגען די הערשענדע מאכט אין זיינע הענד און צו דערווייטערן פון פאלק יענע אלע עלעמענטען און פערזאנען, וואס האבען איהם געקענט זיך שטעלען אין וועג אדער פרעטענדירען אויף זיין גרויסקייט.

הורדוס׳עס ערשטער שריט, גלייך נאך זיין גלענצענדען נצחון איבערן „שונא”, איז געווען, אויסצוראטען דעם לעצטען שפור פון די פערבליבענע פאטריאטען און פאלקס-פיהרער. ער האט בעפויהלען, צו בעוואכען אלע ארויסגאנגס-טויערן פון שטאדט און צו פערהאלטען דארט די אנטלויפענדע. אויף אזא אופן איז איהם געלונגען צונויפצונעהמען א גאנצע מהנה אנהענגער פון דעם פריהערדיגען רעזשים, צווישען וועלכע עס האבען זיך געפונען אויך פינף און פיערציג מאן פון די אנגעזעהענסטע יהודה׳עאישע פאמיליעס, און אויף זיין בעפעהל זענען זיי אלע בעטוידט געווארען; דערביי האט ער זיך בענוצט מיט דער מעטאדע פון זיינע רביים, די רוימער, און קאנפיסקירט דאס גאנצע פערמעגען פון די פערטוידטעטע. פון די דאזיגע קאנפיסקירטע רייכטימער האבען זיך אנגעזאמעלט אונגעהויערע אוצרות, און דאס האט דער ארומי ביסליכווייז און כסדר אונטערגעטראגען זיין רוימישען בעשיצער, אנטאניוס, די פערשוועדערייען פון וועלכען עס האבען פאר זיך קיין גרענעץ נישט געהאט. פון די דערמאהנטע אומגעקומענע אריסטאקראטען האט זיך גע-

ראַטעוועט נאָר די איינציגע פאַמיליע ב נ י = ב ב א, וועלכע איז, ווי ס'ווייזט
אויס, געווען פערוואַנדט מיט די חשמונאים. די דאָזיגע פאַמיליע האָט
אַרויסגעוויזען אַ פערעקשנ'טען ווידערשטאַנד בײַ הורדוס'עס בעלאַגע=
רונג פון ירושלים, און געראַטעוועט האָט זי זיך איצט, אַ דאַנק דער
געהײַמער הילף פון זײַן וואַך=קאָמאַנדיר, קאָסטאָבאַר, וועלכער האָט
איהר געגעבען די מעגליכקײַט צו אַנטלויפען און זיך אויסצובעהאַלטען.
נישט פערגעסען האָט הורדוס אויך זײַנע אַמאָליגע שופטים, די מיט=
גליעדער פון סנהדרין, וועלכע האָבען איהם מיט צוויי יאָהר צוריק
געוואָלט פערמשפּט'ן אַלס רוצח; זיי זענען איצט אַלע פערטריבען
געוואָרען פון לאַנד, און געבליבען פון זיי זענען נאָר די צוויי בע=
ריהמטע פּרושים שמעיה און אבטליון, וועלכע האָבען בעת דער בע=
לאַגערונג פון ירושלים געראַטען, צו עפנען פאַר די רוימער די טוי=
ערן פון שטאָדט.

נאָך דעם אַלעמען האָט זיך אָבער דער אדומי'שער הערשער
נאָך אַלץ נישט זיכער געפיהלט אויף דעם טראָן פון יהודה — עס
האָבען נאָך געלעבט צוויי מיטגליעדער פון דער פריהערדיגער, בע=
ליעבטער דינאַסטיע, און ביידע האָבען פאַר איהם מיט דער צײַט
געקענט ווערן געפעהרליך. דער אַלטער געוועזענער קעניג און כהן
גדול, הורקנוס III, וועלכען די פּאַרטאַנער האָבען געהאַט מיט=
געפיהרט מיט זיך אַלס געפאַנגענעם, האָט זיך געפונען אין בבל, און
דאָ, מיט איהם צוזאַמען אין הויף, האָט געלעבט זײַן שוויגער אַ ל ע ק=
ס אַ נ ד ר אַ, די טאָכטער פון דעם דערמאָהנטען הורקנוס, מיט איהר
יונגען זוהן, אַ ר י ס ט אָ ב ו ל. דער אַלטער הורקנוס איז בעפרײַט גע=
וואָרען פון זײַן געפאַנגענשאַפט און האָט זיך אָבגעשטעלט אין בבל.
וואו די יהודה'עאישע קאָלאָניע האָט איהם אויפגענומען מיט קעניגלי=
כען כבוד, און זיך בעצויגען צו איהם, ווי צו דעם געוועזענעם הער=
שער און כהן גדול פון דער יהודה'שער אומה. דאָס האָט אָבער דעם
אַלטען חשמונאי נישט בעפריעדיגט, און ער האָט דורכאויס געוואָלט
זיך אומקעהרען אין זײַן לאַנד. הורדוס, ווידער, האָט מורא געהאַט
צו לאָזען דעם געזעצליכען קעניג אין אַ פרעמדען לאַנד, צווישען אי=
בערגעגעבענע פערעהרער, וועלכע עס קען נאָך אײַנפאַלען, זיך אָנ=
צונעהמען פאַר איהם און צו פּועל'ן בײַ די פּאַרטאַנער, זיי זאָלען איהם
צוריק אומקעהרען דעם טראָן, פון וועלכען זיי האָבען איהם אַראָבגע=
נומען; ער האָט דעריבער געפונען פאַר פּאַסענדער דער געפאַהר

אנטקעגנען צו קומען. דורך זיין פריינד סאראמאלא פון אנטיוכיא האט ער אליין איינגעלאדען צו זיך דעם אלטען קעניג, און ווען יענער איז אנגעקומען אין ירושלים (36), האט איהם הורדוס אויפגענומען מיט דער גרעסטער ליעבע און צערטליכקייט. ער האט איהם גערופען „פאטער", און אלס אזעלכען האט ער איהם אבגעגעבען דעם אויבען־אן ביים טיש און אין די ראטס־פערזאמלונגען; דאס האט דעם לייכטגלויביגען הורקנוס אזוי פערפיהרט, אז ער האט גארנישט בעמערקט דעם לויערנדען בליק, מיט וועלכען דער בלוטיגער אדומ'ער האט איהם נאכגעשפירט, און איז פאר דעם לעצטען ווירקליך כמעט אינגאנצען אונשעדליך געווארען. דאגעגען אבער איז הורדוס'ען פיעל שווערער אנגעקומען צו פאראליזירען די געפאהר פאר איהם, וואס עס האט פארגעשטעלט מיט זיך דער צווייטער חשמונאי, ארי סטאבול, א זוהן פון דעם אונגליקליכען קעניג אלעקסאנדער און א ברודער פון דער איצטיגער קעניגין, מרים, איז דער זיעבעצעהן־יעהריגער און וואונדערשענער חשמונאים־פרינץ געוועזען דער ליעבלינג פון פאלק, און דאס האט א שרעק אנגעווארפען אויף דעם אדומ'ישען אוזורפאטאר. ווענדיג איהם וואס מעהר דערווייטערן פון דער עפענטליכקייט און פון וועלכען ס'איז איינפלוס אויף דער געזעלשאפטליכער מיינונג, האט הורדוס איהם אויך געהאלטען ביי זיך אין הויף, וואו ער האט מיט'ן פאלק קיינע דירעקטע בעציהונגען נישט געהאט, און ווען ס'איז געקומען די צייט צו בעשטימען א כהן גדול, האט ער זיך אבגעשטעלט אויף א געוויסען חננאל פון בבל, אויסמיידענדיג אינגאנצען זיין שוואגער, וועלכער איז איצט געוועזען דער איינציגער געזעצליכער יורש פון דער כהונה־גדולה.

מיט דעם איינפאל האט הורדוס אבער גאנץ ווייניג אויפגעטאן. אריסטאבול'ס מוטער, די קעניגין־אלמנה אלעקסנדרא, האט גוט פערשטאנען די אלע בעהאלטענע כונות פון איהר איידים'ס מעשים, און די איצטיגע בעליידיגונג האט איהר געגעבען די דרייסטקייט ארויסצוטרעטען געגען איהם אין א אפענעם דיפלאמאטישען קאמפף. זי האט זיך געווענדעט צו דער עגיפטישער קעניגין קלעאפאטרא מיט דער בקשה, יענע זאל ווירקען אויף דעם רוימישען געביטער, אנטאניוס, און זעהען, אז הורדוס זאל בעשטימען איהר זוהן פאר א כהן־גדול. קלעאפאטרא, וועלכע האט שוין לאנג געהאט אויסזיכטען אויף געוויסע טיילען פון דער פאלעסטינישער ערד, האט איצט מיט צופריעדענהייט גענומען אויף זיך, צו פער'מסר'ן הורדוס'ען פאר זיין הערשער, און דער לעצטער האט זיך

שטאַרק פּעראינטערעסירט מיט דעם גורל פון דעם יונגען חשמונאַי'שען
פּרינץ. די קעניגין אַלעקסאַנדראַ האָט דאַן בעזאָרגט אַנטאָניוס'ען די
פּאָרטרעטען פון איהרע צוויי קינדער, דעם פּרינץ אַריסטאָבול און דער
קעניגין מרים, און דער רוימישער טריאומפאַטאָר איז אויף אַזוי ווייט
ענטציקט געוואָרען פון זייער שענהייט, אַז ער האָט פערלאַנגט צו זע-
הען אַריסטאָבול'ן ביי זיך. הורדוס האָט זיך דאַן געזעהען געצוואונגען
נאָכצוגעבען: ער האָט אָבגענומען דעם כהן גדול-טיטול פון חננאל'ן
(געגען געזעץ; לויט דעם יודישען דין האָט מען אַ כהן גדול נישט גע-
טאָרט מעביר זיין פון זיין אַמט) און בעשטימט אויף זיין אָרט פאַר אַ
כהן גדול דעם יונגען חשמונאַי'שען פּרינץ (35).

דאָס איז געוועזען אַלעקסאַנדראַ'ס ערשטער נצחון; זי האָט זיך אָבער
ביי איהם אַליין נישט אָבגעשטעלט. שטילערהייד האָט זי אויך ווייטער נישט
אויפגעהערט צו פיהרען איהר דיפּלאָמאַטישען קאַמפף, האָבענדיג פאַר זיך
דעם איינציגען ציעל: צוריקצושטעלען די גרויסקייט פון דער אַלטער דינאַס-
טיע. הורדוס האָט אָבער דערווייל אויך נישט גערוהט; פון איין זייט האָט
ער נישט געקענט גלייכגילטיג צוזעהען, ווי דער חשמונאַי'שער פּרינץ, אין
דער ראָליע פון אַ כהן גדול, דרינגט אַלץ טיעפער און טיעפער אַריין אין
הערצען פון פאָלק און ווערט וואָס ווייטער אַלץ מעהר בעליעבט און
געעהרט, און פון דער צווייטער זייט האָט ער זיך געפיהלט מאַכטלאָז
געגען די אַלע דיפּלאָמאַטישע בעציהונגען, וואָס זיין שוויגער האָט גע-
האַט מיט דעם עגיפּטישען הויף, ווייסענדיג, אַז קלעאָפּאַטראַ, און
ממילא אויך אַנטאָניוס, שטעהען אויף איהר זייט. הורדוס האָט דאַן
בעשלאָסען אַנטקעגען צו קומען דערווייל דער געפאַהר, אויף וויפיעל
דאָס איז מעגליך, און האָט בעפוילען זיין וואַך, נאָכצושפּיאָנירען דער
קעניגין-אַלמנה, איהר נישט אַרויסצולאָזען פון פּאַלאַץ און צו זעהען אין
אַלגעמיין, אַז זי זאָל נישט שטעהן אין קיינע פערדעכטיגע בעציהונגען
מיט קיינעם

די דאָזיגע „אויפזיכט" האָט אָבער דער שטאָלצער קעניגין נאָכ-
מעהר אויפגערייצט געגען איהר איידים, און זי האָט בעקלערט אַ פּלאַן,
זיך אַרויסצוגנב'ענען פון פּאַלאַץ צוזאַמען מיט אַריסטאָבול'ן, און צו
אַנטלויפען מיט איהם קיין אַלעקסאַנדריע, צו דער קעניגין קלעאָפּאַטראַ.
דער פּלאַן איז אויסגעאַרבייט געוואָרען מיט אַלע איינצעלהייטען, און
אַלץ איז שוין געווען צוגעגרייט, אַרויסצוטראָגען ביינאַכט דער קעניגין
מיט איהר זוהן און זיי צו בעזאָרגען צו דער שיף. וואָס האָט געזאָלט

גלייך אָבגעהן קיין עגיפּטען ; דאָ האָט זיך אָבער הורדוס דערוואוכט פון דער פערשוועהרונג, און פון דער גאַנצער זאַך איז, נאַטירליך, גאָרנישט געוואָרען. מורא האָבענדיג, די מעשה זאָל נישט דערגעהן צו קלעאָפּאַטראַ'ן, האָט ער זיך בעמיהט, צוצוגעבען דעם פאַקט א צופעליגען, אונשולדיגען כאַראַקטער, און האָט זיך בעצויגען אָפען גאַנץ פריינדליך צו זיין דיפּלאָמאַטישער שוויגער; טיעף אין האַרצען האָט ער אָבער נישט אויפגעהערט צו זוכען מיטלען, ווי אַזוי זיך נוקם צו זיין אָן איהר און ווי אַזוי איהר אונשעדליך צו מאַכען, און אין א גאַנץ קורצע צייט ארום האָט ער זיין שרעקליכע נקמה אויסגעאיבט.

דאָס איז געווען אין פינף און דרייסיגסטען יאָהר. דער פרעהליכער יום-טוב סוכות האָט זיך נאָר וואָס געענדיגט, און ווידער האָט די פערגיפטעטע אייגענליעבע פון דעם אדום'ישען הערשער א טיעפע וואונד בעקומען: די פייערליכקייט פון דער עבודה אין בית-המקדש האָט בעגייסטערט דעם פערזאַמעלטען פאָלק, און זעהענדיג ביים מזבח דעם בילד-שענעם און בליהענד-יונגען חשמונאי אין זיינע פרעכטיגע כהן גדול-קליידער, האָט זיך די בעגייסטערונג ארויסגעריסען, און די לופט איז פערהילכט געוואָרען פון ענטוזיאַסטישע אויסגעשרייען לכבוד דעם יונגסטען צווייגעל פון דעם שענעם חשמונאים-בוים. הורדוס'ען האָט די דאָזיגע בעגייסטערטע דעמאָנסטראַציע טיעף אָנגעגריפען, און זיין גיפטיגע שנאה צו די איבערגעבליעבענע חשמונאים האָט זיך נאָך שטאַרקער צופלאַקערט; ער האָט אָבער געשוויגען און מיט קיין שריט נישט ארויסגעוויזען דאָס, וואָס ער האָט אין האַרצען געטראָגען. ער האָט זיך בעטייליגט אין אַלע יום-טוב'דיגע פאָלקס-פערוויילונגען און פרעהליכקייטען און גאַנץ גערן אָנגענומען די איינלאַדונג אויף דעם פאַמיליען-באַל פון דער קעניגין אַלעקסאַנדראַ. דאָ האָט הורדוס גאַנץ מונטער פערבראַכט און געפלוידערט מיט אַריסטאָבול'ן און מיט די איבריגע הויפלייט, און ווען די גאַנצע פרעהליכע געזעלשאַפט האָט זיך אַוועקגעלאָזען באָדען, איז דער יונגער כהן גדול אויך מיטגעגאַנגען. אַלע האָבען זיך גענומען באָדען און ארויסווייזען פערשידענע קונסט-שטיק אין שווימען, און דאָס זעלבע האָט אויך אַריסטאָבול געטאָן; דאָ האָבען זיך אָבער אונטערגעכאַפּט עטליכע פון דער זעלביגער סוויטע, און כלומר'שט שטיפענדיג, האָבען זיי דעם יונגען פרינץ אַזוי לאַנג געהאַלטען אונטער'ן וואַסער, ביז ער איז דערשטיקט געוואָרען.

א טיעפער טרויער האָט דעם גאַנצען פאָלק ארומגענומען, ווען

כ'האט זיך פערשפרייט איבער'ן לאנד די ידיעה וועגען דעם אונגליקליכען „צופאל“. הורדוס אליין האט כלומר'שט בעוויינט מיט ביטערע טרערען דעם פריהצייטיגען טוידט פון זיין געליבטען שוואגער, און אויף זיין בעפעהל איז די לויה פון דעם אומגעקומענעם כהן גדול פארגעקומען מיט א אונגעוועהנליכער פייערליכקייט; די דאזיגע טרער'ן האבען אבער קיינעם נישט אבגענארט. אלע האבע געוואוסט, ווער עס איז דער אמת'ער שולדיגער אינ'ם „צופעליגען“ טוידט פון דעם בעליעבטען אריסטאבול, און אויב קיינער האט נישט געוואגט דאס אפען ארויסצוזאגען, האט דאס די ערשטע געטאן אלעקסאנדרא, דעם אומגעקומענעמ'ס מוטער.

ביי דער לעצטער איז איצט פערפולט געווארען די מאס פון געדולד, און זי האט זיך נאכאמאל געווענדעט צו דער עגיפטישער קעניגין, פער'מסר'נדיג הורדוס'ען אלס מערדער פון איהר זוהן. קלעאפאטרא, וועלכע האט נאך אלץ נישט אויפגעהערט צו טראכטען וועגען פערגרעסערן איהר לאנד מיט עטליכע געביטען פון יהודה, האט גלייך איבערגעגעבען די דאזיגע בעשולדיגונג איהר קעניגליכען שקלאף, אנטאניוס'ען, און דער לעצטער האט איהר צוגעזאגט, צו פאדער'ן ביי הורדוס'ען אנ'ערקלערונג וועגען דער גאנצער געשיכטע. א קורצע צייט נאכדעם האט זיך אנגעהויבען דער רוימישער קאמפף מיט די ארמעניער און אנטאניוס איז אנגעקומען אין דער סירישער שטאדט לאאדיצעא. דא האט ער ארויסגערופען צו זיך דעם יהודה'אישען קעניג, און, וועלנדיג נישט וועלנדיג,—דער אונטערטעניגער הערשער האט זיך געמוזט אונטערגעבען און פאהרען. און געוואוסט האט ער, אז די איצטיגע לאנגע רייזע איז זעהר א קריטישע — זיין שוויגער האט איהם פער'מסר'ט פאר קלעאפאטרא'ן, און איהר שקלאף, אנטאניוס, וועט זיך געוויס אן איהם נוקם זיין פאר דעם טוידט פון זיין שיצלינג. הורדוס האט ד'עריבער בעשטימט פאר'ן אבפאהרען זיין שוואגער יוסף אלס פיהרער פון אלע מלוכה־אנגעלעגענהייטען, און דערביי האט ער איהם נאך בעפוילען, שטרענג אכטונג צו געבען אויף די פאמיליען־מיטגלידער פון הויף, און אים פאל, אויב ער וועט זיך נישט צוריק אומקעהרען — צו טוידטען דער קעניגין. עס איז שווער צו זאגען עטוואס בעשטימטעס וועגען דעם אינערליכען מאטיוו פון דעם דאזיגען אייגענארטיגען בעפעהל; עס לאזט זיך אבער אננעהמען די השערה, אז דאס איז פשוט געווען א רעזולטאט פון זיין ליידענשאפטליכער ליעבע צו דער זעלביגער קעניגין.

וואָס האָט נישט געקענט רוהיג בלייבען ביי דעם געדאַנק, אַז נאָך זיין טויט וועט זי אַנ׳אַנדערער בעזיצען, און אפשר אויך — אַנטאָניוס אַליין.

נאָך די אַלע פעראָרדנונגען און בעפעהלען האָט זיך הורדוס, בעלאָדען מיט פערשידענע טייערע מתנות, אַוועקגעלאָזען קיין לאַאָדיצעאַ, און געגען זיין איינענער ערוואַרטונג, האָט איהם דאָ אויך דאָס גליק נישט פערלאָזען. מיט זיינע רייכע מתנות און פאַלשע חניפות איז איהם געלונגען איננאַנצען צו געווינען פאַר זיך דעם רוימישען הערשער, און יענער האָט אויף ווייטער אויך איבערגעלאָזען אין זיינע הענד די פולע קעניגליכע מאַכט פון יהודה (34).

אַ פרעהליכער איבער דעם גליקליכען אויסגאַנג פון זיין רייזע האָט זיך הורדוס אומגעקעהרט אין דערהיים; דאָ האָט איהם אָבער שוין בעגעגענט דער בייזער דעמאָן, וואָס האָט איהם דערנאָך זיין גאַנצען לעבען נישט אויפגעהערט צו קוועלען און צו פייניגען. אין דער צייט, ווען ער איז נישט געוועזען, איז אין הויף פאָרגעקומען אַ גאַנצע איבערקעהרעניש. ס׳האָבען זיך פערשפרייט קלאַנגען, אַז הורדוס איז פון אַנטאָניוס׳ען געטוידט געוואָרען און — מורא האָבענדיג פאַר אַ הויף־רעוואָלוציע — אַלעקסאַנדראַ מיט דער קעניגין מרים זענען שוין גרייט געוועזען צו אַנטלויפען פון ירושלים אונטער דער שוץ פון דעם רוימישען לעגיאָן, וואָס האָט זיך געפונען נישט ווייט פון שטאָדט. געהאָלפען אויספיהרען דעם פלאַן האָט דער רעגענט יוסף אַליין, וועלכער האָט נישט געקענט ביישטעהן דעם צויבער פון דער קעניגין און איהר אויסגעזאָגט דעם אינהאַלט פון קעניג׳ס בעפעהל. דאָס אַלץ איז הורדוס געוואָהר געוואָרען, קומענדיג צוריק קיין ירושלים, פון זיין שוועסטער שלומית (סאַלאָמעאַ), וועלכע האָט פון אָנהויב אָן געהאַסט דער שטאָלצער חשמונאי׳ערין פאַר איהר גרויס האַלטען זיך, און איז איצט אויף איהר בעזונדער אויפגעקאָכט געוועזען פאַר דער צערטליכער אויפמערקזאַמקייט, וואָס זי, מרים, האָט אַרויסגערופען ביי איהר מאַן, יוסף. די דאָזיגע האַלב־פאַלשע ענטדעקונג פון דער אייפערזיכטיגער שוועסטער וועגען מרים׳ס גרייטקייט צו אַנטלויפען פון הויף און וועגען איהרע בעציהונגען מיט יוסף׳ן, האָט אויף הורדוס׳ן געמאַכט אַ געוואַלטיגען איינדרוק. דעם שוואָגער, יוסף׳ן, לאָזט ער טוידטען; דער שוויגער אַלעקסאַנדראַ האָט ער מורא צו שטאַרק אָנצוגרייפען, ווייסענדיג, אַז זי געפינט זיך אונטער קלעאָפּאַטראַ׳ס שוץ, און ער בע־

פעהלט איהר צו האלטען אונטער א שטרענגער אויפזיכט; און אויך די קעניגין וואלט ביז איהם איהר בלוטיגע שטראף בעקומען, ווען זיין ליעבע וואלט דאס מאל נישט גובר זיין אין איהם דעם כעס און די פערביטערונג.

אויסער די גרענעצען פון דער פאמיליע האט הורדוס געהאט אין יענער צייט אויסצושטעהן פערשידענע אונרוהען און אנפאלען פון נאך פערשידענע זייטען. א איבערגעבליבענע שוועסטער פון דעם לעצטען חשמונאים־קעניג אנטיגאן איז געגאנגען זיך נוקם זיין פאר איהר ברודער און פאר איהר דינאסטיע, און — מ'ווייסט נישט ווי אזוי — האט בעקומען אין איהר מאכט די פעסטונג הירקאניום (32); קלעאפאטרא, ווידער, האט אזוי לאנג געוועבט די נעץ פון איהרע אינטריגעם און איינפאלען, ביז זי האט ענדליך אויסגעפיהרט איהר'ס: אנטאניוס האט איהר אוועקגעשענקט די גאנצע יהודה'עאישע געגענד פון יריחו, וואס איז געוועזן בעריהמט מיט איהרע טייערע באלזאם־פלאנצונגען און שענע פאלמען, און צוזאמען דערמיט האט ער אי־בערגעגעבען אין איהר רשות א בעדייטענדען טייל לאנד איפ'ן ברעג פון מיטעללענדישען ים. נישט וועלנדיג פערליערען די גרויסע הכנסות פון דעם פרוכטבארען באדען, האט איהם הורדוס געמוזט אבדינגען פון דער קעניגין און צאהלען דערפאר צוויי הונדערט טאלענטען יעהרליך.

און דערמיט אליין האבען זיך נאך די אונרוהען נישט געענדיגט. אין רוים האט זיך א נייער שטורם איבערגעטראגען, און א ציטערניש איז אנגעפאלען אויף אלע איהרע אונטערטעניגע פראווינצען. עס האט אויסגעבראכען דער גרויסער קריעג צווישען ביידע מעכטיגע טריאומווירען — אנטאניוס און אקטאוויאן, און דער איבערגעגעבענער הורדוס וויל לויפען קיין רוים מיט אנ'ארמעע, צו העלפען זיין בעשיצער; דא מישט זיך אבער ווידער אריין די עגיפטישע קעניגין, און אויף איהר פערלאנג, בעפעהלט אנטאניוס דעם יהודה'עאישען הערשער, ער זאל ארויסטרעטען אין א קאמפף געגען דעם אראבישען קעניג, מאליך, דערפאר, וואס ער האט איהר נישט פינקטליך איינגעצאהלט די שטייערן פאר די טיילען פון זיין לאנד, וואס אנטאניוס האט איהר געהאט אוועקגעשענקט.

הורדוס האט נאך דאן געמוזט פאלגען, און געגען זיין איי־גענעם ווילען האט ער אנגעהויבען צו פיהרען דעם קריעג מיט דער

שבֿני׳שער נאַבאַטעאַ (אַראַביען). געצווינגען האָט זיך אָט די קריעג... לאַנגע צייט און האָט איינגעשלונגען אַ אונגעהויערע צאָהל קרבנות. געענדיגט האָט זי זיך אָבער מיט דעם פאָלשטענדיגען נצחון פון דער יהודה׳עאישער אַרמעע (31). די אַראַבער האָבען זיך פערפליכטעט צאָהלען יהודה אַ יעהרליכען מס און זענען כמעט אינגאַנצען אַרונטער־געפאַלען אונטער איהר פראָטעקטאָראַט.

צו יענער צייט האָט יהודה איבערגעלעבט אַ שטאַרקע נאַטור־קאַטאַסטראָפע: אַ שרעקליכע ערד־ציטערניש האָט אָנגעמאַכט געוואַל־דיגע חורבנות אין גאַנצען לאַנד און בעגראָבען אונטער די חורבות פון די איינגעפאַלענע בנינים מאַסען מענשען און אַנדערע בעלי חיים.

און אינ׳ם צענטר פון דער וועלט־פאָליטיק, אין רוים, איז דער־וויַיל ווידער פאָרגעקומען אַ בעדייטענדע, היסטאָרישע געשעהעניש. אין דער בעריהמטער שלאַכט ביי אַקציום איז אַנטאָניוס אינגאַנצען צוקלאַפּט געוואָרען, און נאָכדעם ווי ער איז אַנטלאָפען קיין עגיפּטען, איז זיין גע־וועזענער מיטהערשער אָקטאַוויאַן אויגוסט צעזאַר געוואָרען דער איינציגער האַר און געביטער פון דער גרויסער רוימישער אימ־פּעריע. הורדוס האָט זיך דאַן ווידער געפונען אין דעם צושטאַנד פון אַ פערצווייפעלטען וואַסאַל, וועלכער ווייס נישט, צי זיין איצטיגער סוּווערען (אויבער־הערשער) וועט איהם מוחל זיין די שטיצע און די פריינדליכקייט, וואָס ער האָט אַרויסגעוויזען ביז אַהער דעם פריהערדיגען הערשער; ער האָט דעריבער קודם־כל בעשלאָסען אַרויסצווייזען דערוויַיל מיט וואָס ס׳איז זיין לאָיאַליטעט (אונטערטעניגקייט) דעם איצטיגען מעכטיגען טרי־אומפאַטאָר, און אַזאַ געלעגענהייט האָט זיך איהם גלייך געמאַכט אין דער געשטאַלט פון אַ באַנדע סירישע גלאַדיאַטאָרען (קעמפפער אויף דער אַרענע מיט ווילדע אָקסען), וואָס האָט געוואָלט צוקומען ביז עגיפּ־טען, און דאַן, צוזאַמען מיט׳ן האַר אַנטאָניוס, זיך אַוועקלאָזען קיין רוים געגען אָקטאַוויאַנ׳ען. הורדוס האָט פלינק אָנגעב... גען זיין שטיצע אָקטאַוו־יאַנ׳ס סירישען שטעלפערטרעטער, דידיוס׳ען, און זיי איז ווירקליך געלונגען צוזאַמען צוצושלאָגען די „רעוואָלוציאָנערען”.

די דאָזיגע שטיצע אַליין האָט הורדוס נאָך געפונען פאַר וועניג, אום צו געווינען פאַר זיך דעם צוטרוי און די צונייגונג פונ׳ם נייעם הערשער, און ער האָט בעשלאָסען, זיך פערזענליך פאָרצושטעלען פאַר איהם. דאָ איז אָבער ווידער פאָרגעקומען דאָס, וואָס עס קומט געוועהנליך פאַר מיט הערשער, וועלכע זיצען אויף שפּיזען און שווערדען; מיט דער הילף

פון סאלדאטען, פייניגונגען און טוידט-שטראפען איז הורדוס'ען געלונגען פעסט צו האלטען זיין טראן אין ירושלים, וועלכער האט נאך פאר אַ קיין שום טראדיציע נישט געהאט, וועלכער איז פערהאסט געוועזען ביים פאלק, און אויף וועלכען ער אליין האט אויך געקוקט, ווי אויף עטוואס געגזל'טעס, פערכאפטעס; דאס האט געמוזט ברענגען דערצו, אז ער זאל ציטערן צו פערלאזען זיין רעזידענץ כאטש אויף א קורצער צייט, און זעהען אין יעדער איבערקעהרעניש — אַנ'אַטענטאַט אויף זיין קרוין, אויף זיין טראן. אויב הורדוס האט ביז אהער גאנץ רוהיג פערטראגען נעבען זיך די אַנוועזענהייט פון דעם אַכציג יעהריגען הורקנוס II, וועלכער האט ווירקליך שוין מעהר קיין שום שייכות נישט געהאט צו דעם ארומיגען פאליטישען לעבען, האט ער איצט אנגעהויבען זעהן אין איהם א געוועזענעם קעניג, וואס האט נאך איצט אויך אלע רעכט אויפ'ן טראן און קען זיי ביי יעדער פאסענדען מאמענט — ארויסשטעלען, און אט דער חשד האט זיך ביי איהם נאכמעהר פערשטארקט זינט עס האבען זיך דערטראגען צו איהם קלאנגען וועגען געוויסע געהיימע אונטערהאנדלונגען, וואס זיין שוויגער אלעקסאנדרא פיהרט אים אלטען'ס נאמען מיט דעם שכני'שען אראבישען קעניג. הורדוס האט דעריבער בעשלאסען, זיך איין מאל פאר אלע מאל אינגאנצען צו בעפרייען פון דעם מענשען, וואס קען פאר איהם געפעהרליך ווערן, און אויף זיין בעפעהל איז געטוידט געווארען דער אונגליקליכער געוועזענער קעניג און כהן-גדול, וועלכער איז צו-שוואך געוועזען צו דערהאלטען אין זיינע הענד די גרויסע ירושה פון זיינע מעכטיגע זיידעס, און האט אליין, אויף זיין איינענעם שוים, אויסגעהאדעוועט פאר זיך א גיפטיגע שלאנג.

איצט האט זיך הורדוס אנגעהויבען גרייטען אין וועג. די פיהרונג פון דער מלוכה האט ער אויף דער צייט איבערגעגעבען זיין פיערטען ברודער, פעראר'ן, און וועלנדיג פאראליזירען אויך דעם כעס און די נקמה-געפיהלען פון דער קעניגין מיט איהר מוטער, האט ער די לעצטע אוועקגעשיקט אין דער פעסטונג אלעקסאנדריום, וואו זיי האבען זיך געזאלט געפינען די גאנצע צייט פון זיין אבוועזענהייט אונטער דער שטרענגסטער אויפזיכט פון דעם איטור'ער סאעמי; דעם לעצטען, ווי אמאל זיין ברודער, יוסף'ן, איז איצט אויך איבערגעגעבען געווארען דער געהיימער בעפעהל, צו טוידטען ביידע פרויען, אים פאל, אויב ער וועט זיך נישט אומקעהרען צוריק פון דער רייזע.

הורדוס'ען האט אבער דאס איצטיגע מאל אויך אבגעגליקט. קו-

מענדיג קיין רהאראס, וואו עס האט דאן אויפגעהאלטען דער פעטטיגער אקטאוויאן אויגוסט, האט הורדוס אמשטארקסטען ארויסגעוויזען די גאנצע דיפלאמאטישע בויגזאמקייט פון זיין נאטור; דער אלמעכטיגער דעספאט ביי זיך אין לאנד איז ווי א אונטערטעניגער שקלאף געשטאנען פאר זיין בעפעהלער און געביטער: ער האט אראבגענומען פון זיך אלע קעניגליכע בעפוצונגען און איז געשטאנען פאר דעם רוימישען הערשער פול מיט איבערגעגעבענער הכנעה, ווי גרייט צו נעהמען אויף זיך יעדען בעפעהל פון זיין געביטערישען מויל. און דערביי אליין האט ער זיך נישט אבגעשמועלט: הורדוס האט זיך בעמיהט צו איבערצייגען אקטאוויאנ׳ען, אז ענדערנדיג יעדעס מאל זיינע בעציהונגען צו דעם אדער יענעם פארשטעהער פון דער רוימישער מאכט, בלייבט ער אבער שטענדיג דער זעלביגער איבערגעגעבענער פריינד און בעשיצער פון די רוימישע אינטערעסען, און דאס האט אקטאוויאן אליין אויך געמוזט אנערקענען. ער האט דעריבער דעם יהודה׳עאישען הערשער זעהר פריינדליך בעהאנדעלט, און אויסער דעם, וואס ער האט איהם אומגעקעהרט דאס קעניגליכע דיאדעם, האט ער איהם נאך בעעהרט אויך מיט פערשידענע אנדערע כבודים (30).

הורדוס האט זיך דאן, א גליקליכער, אומגעקעהרט אהיים, און נאך איידער ער האט בעוויזען זיך רעכט צו אריענטירען אין דעם אינערליכען צושטאנד פון די פאמיליען-אנגעלעגענהייטען, איז ער שוין ווידער געלאפען צו זיין נייעם בעשיצער. דער לעצטער האט דאן נאר וואס געהאט איינגענומען קליין אזיען און זיין איצטיגער מארשרוט איז געווען קיין מצרים — אינגאנצען צו בעזיגען די מאכט פון די פטאלאמעער; דאס האט דער געשיקטער הורדוס ווידער אויסגענוצט, אום ארויסצעווייזען אקטאוויאנ׳ען זיין איבערגעגעבענקייט. ער איז ארויס דעם רוימישען הערשער אנטקעגען מיט טייערע מתנות און האט פערזארגט דעם לעצטענ׳ס ארמעע מיט אלעם נויטיגען, אזוי אז אקטאוויאנ׳ען איז שוין דערנאך נישט שווער אנגעקומען צו בעזיגען מצרים און איהר אינגאנצען ארונטערצעווארפען אונטער דער מאכט פון רוים. אומזיסט האט די פערפיהרערישע קלעאפאטרא געפרובט אויך דעם הערשער ארייננציהען אין איהר נעץ, ווי דעם פריהערדיגען אנטאניוס׳ען — דער איצטיגער רוימישער זיגער איז צו הארטנעקיג געווען, און פאר איהר איז קיין אנדער אויסוועג נישט געבליבען, ווי נאכטאן אנטאניוס׳ען און זיך אויך דאס לעבען נעהמען. דאן האט זיך

דער גרויסמוטיגער זיעגער דערמאָהנט אָן דער שפּיצע, האָט הורדוס האָט איהם אַרויסגעוויעזען, און ווען דער לעצטער איז געקומען איהם בעגריסען, האָט איהם אָקטאַוויאַן אַוועקגעשענקט קלעאָפּאַטראַ'ס לייבוואַך, וואָס איז בעשטאַנען פון פיער הונדערט גאַליער (אָדער קעלטען), און דערצו האָט ער איהם אויך אומגעקעהרט צוריק די אַלע וואַסער-שטעדט און די יריחו-געגענד, וואָס אַנטאָניוס האָט געהאַט אַוועקגעשענקט קלעאָפּאַטראַ'ן; אויסער דעם האָט ער דערנאָך איינגעשלאָסען צוריק אין די גרענעצען פון יהודה אויך אַ גאַנצע רייהע פון די דערבייאיגע האַלב-גריכישע פריישטעדט (יפה, עזה, גדרה, א. נ. א.) און דעם גאַנצען ראַיאָן פון סאַמאַריאַ, וועלכע פּאָמפּעיוס האָט געהאַט אָבגעריסען פון פּאַלעסטינאַ. יהודה האָט איצט אַלזאָ געהאַט אין איהר אומפאַנג דעם זעלביגען שטח, וואָס אין די גליקליכסטע צייטען פון די מיטעלסטע חשמונאים.

הורדוס האָט עררייכט די העכסטע שטופע פון זיין גליק און גרויסקייט, און האָט זיך געפיהלט פעסט און זיכער אויף זיין הערשער-שטוהל; איהם איז אָבער נישט בעשערט געווען פריי צו געניסען די פרוכט פון זיין גליק, און אויב נישט פון אויסוועניג, האָט זיך דאָס אונגליק בעפעסטיגט אין דעם ענגען נעסט פון זיין פאַמיליען-קרייז און דאָרט איהם פערגיפטעט די בעסטע מינוטען פון זיין לעבען.

הורדוס קומט צוריק פון זיין טריאומף-רייזע, און שטויסט זיך אָן אָן דער אָפענער פעראַכטונג און דעם גיפטיגען האַס פון זיין ליידענשאַפטליך-געליעבטער קעניגין, מיט וועלכער ס'איז דאָס איצטיגע מאָל ווידער פאָרגעקומען דאָס אייגענע, וואָס ביי זיין אָבפאָהרען צו אַנטאָניוס'ען: טיעף אַנגעגריפען פון דער שענדליכער געפאַנגענשאַפט, האָבען זיך די מוטער מיט דער טאָכטער אָהן אַלעמען אויך נישט געקענט בעציהען מיט קיין ליעבע צו דעם מערדער פון זייערע טייערסטע און נאָהנטסטע; דאָ איז אָבער דערצו נאָך צוגעקומען דער אומשטאַנד, וואָס מרים'ען איז אויך דאָס מאָל געלונגען אַרויסצובעקומען פון איהר אויפזעהער דעם אינהאַלט פון איהר מאַנ'ס שרעקליכען בעפעהל, לויט וועלכען זי מיט דער מוטער האָבען געדאַרפט געטוידט ווערן, אים פאַל, אויב ער וואָלט נישט צוריקגעקומען. פאַר דער שטאָלצער חשמונאי'ערין איז איצט אונמעגליך געוואָרען, גלייכגילטיג איבערצוטראָגען די אָנוועזענהייט פון איהר בלוטיגען מאַן, און נאָך זיין צוריקקומען האָט זי דאָס איהם גאַנץ אָפען אַרויסגעוויעזען. טעג פון גיהנם-פיין און העלישע יסורים האָבען זיך

דאַן אָנגעהויבען פאַר דעם גליקליכען קעניג אין זיין פרעכטיגען פּאַלאַץ,
און נישט פון קיין אַנדערער, ווי פון זיין נאָהנטסטער און טייערסטער —
דער קעניגין. דאָ האָט בעקומען שמערצליכע, גיפטיגע וואונדען נישט בלויז
דער פערהאַסטער קעניג=קנעכט, וואָס האָט מיט מערדערישער געוואַלט
אראָבגעריסען די קרוין מיט די קעפּ צוזאַמען פון איהר
זיידען, פאָטער און ברודער, — דאָ האָט אַ גיפטיגע פייל דורכגעלעכערט
דאָס האַרץ אויך פון דעם פערהאַסטען מאַן, פון דעם אָבגעשטויסענעם
ליעבהאָבער, און דאָס האָט דעם בלוטיגען אדומי אינגאַנצען ווילד
געמאַכט. אַ שטורם פון צורייצטער, וויטענדער אַכזריות האָט געברויזט
אין הורדוס'עס האַרץ, און דעם פייער האָבען געזוכט נאָכמעהר פונאַנ=
דערצופלאַקערן זיין שוועסטער סאַלאָמעאַ און זיין מוטער קיפּראָס. די
לעצטע האָבען בעשולדיגט דער שטאָלצער קעניגין אין אַלערליי חטאים,
און ענדליך זענען זיי דערגאַנגען ביז אַזוי ווייט, אַז זיי האָבען אונטער=
געקויפט איינעם פון דער דינערשאַפט און יענער האָט עדות געזאָגט פאַר
הורדוס'ען, אַז מרים האָט איהם אָנגערעדט אַריינצושיטען סם אין'ם וויין=
בעכער פון קעניג. די צוואַנגס=אויספאָרשונג איבער מרים'ס דינער האָט
אָבער די בעשולדיגונג נישט בעשטעטיגט, און דאַגעגען האָט דער לעצ=
טער ערקלערט, אַז די פערביטערטע שנאה פון דער קעניגין צו איהר מאַן
שטאַמט פון דעם שרעקליכען געהיימען בעפעהל, וואָס ער האָט אָבגעגע=
בען סאָעמיז'ן. דאָ האָט זיך אין הורדוס'ן פונאַנדערגעקאָכט דער איי=
פערזיכטיגער מאַן — ער האָט געגלויבט, אַז נאָר אַ דאַנק דעם,
וואָס זי איז געווען מיט איהר אויפזעהער אין זעהר אינטימע בעציהונ=
גען, איז איהר געלונגען אַרויסצובעקומען פון איהם דעם געהיימען
בעפעהל — און אויף זיין פערלאַנג איז דער איטור'ער גלייך געטוידט
געוואָרען, און די קעניגין איז איבערגעגעבען געוואָרען אין געריכט.
דאָס געריכט איז צוזאַמענגעשטעלט געוואָרען פון אַ גרופּע ספּעציעל=
בעשטימטע הויף=מקורבים, און זעהענדיג די פיינדליכע שטימונג פון
דעם בייזען הערשער, האָבען זיי איהם צוליעב געטאָן און — אַרויס=
געטראָגען אַ טוידט=אורטייל איבער ציון'ס שענסטער טאָכטער.

פון דעם קלאַפּ איז דער פער'שכור'טער הערשער צו זיך געקו=
מען, און אָנגעהויבען אָבצולעגען די אויספיהרונג פון דעם שטראָף
פון איין טאָג אויפ'ן אַנדערן; דאָ האָט זיך אָבער ווידער אַריינגע=
מישט די גיפטיגע שלאַנגען=טאָכטער סאַלאָמעאַ, און האָט זיך געווענדעט
אַלע מעגליכע מיטלען, אום צו איבערצייגען איהר ברודער, אַז אויב

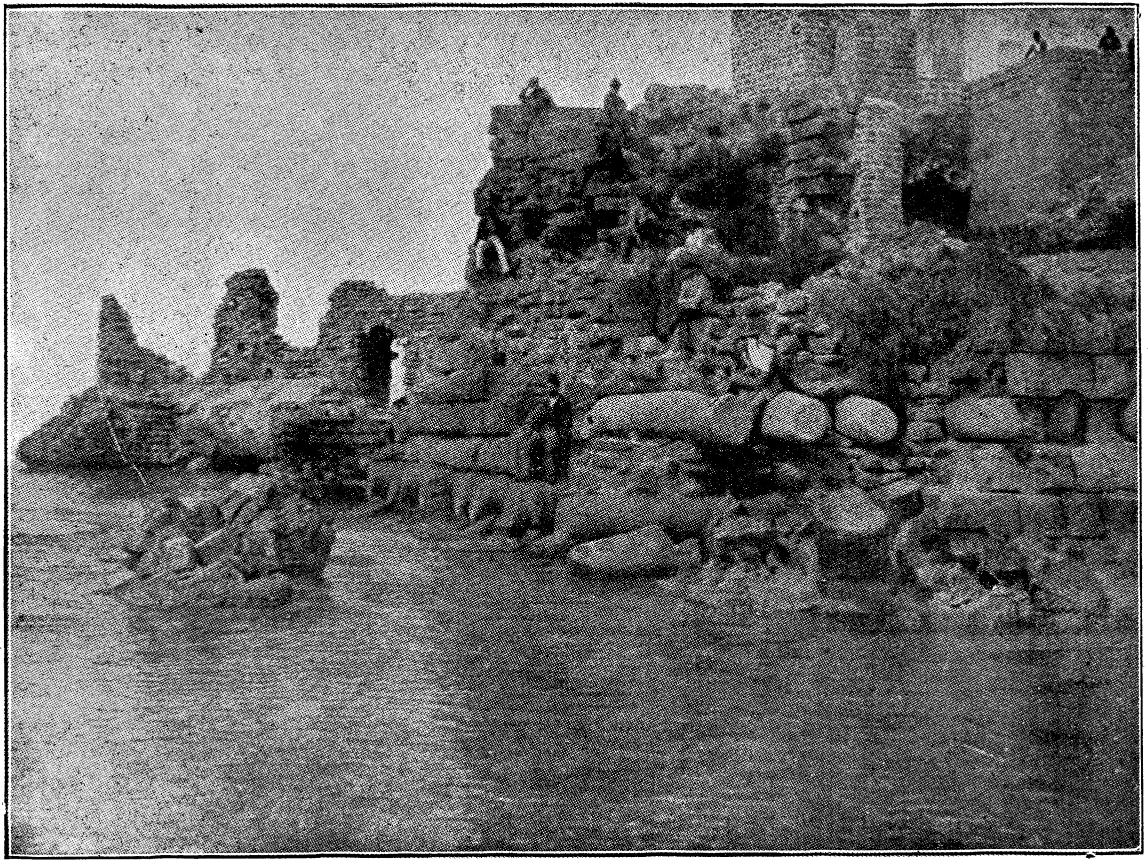

די חורבות פון הורדוס־פּאַלאַץ אין קיסאַריען

ר ווערט נאך אָבהאַלטען די אויספיהרונג פון דער שטראָף, ווערט
בעשטימט אויסברעכען אַ אויפשטאַנד אין לאַנד און דאָס פאָלק ווערט
מיט געוועהר אין האַנד געהן פערטהיידיגען דאָס לעבען פון דער בע־
ליעבטער קעניגין. דאָס האָט געווירקט און — די קעניגין מרים איז גע־
פיהרט געוואָרען צום עשאַפאָט. שווייגענדיג און פול מיט שטאָלצער פער־
אַכטונג האָט די העלדישע מערטירערין איהר שענעם קאָפ אויסגעשטרעקט
— ווי אַ אמת'ע טאָכטער פון די קעניגליכע חשמונאים־העלדען (29).

מרים'ס טוידט האָט אָבער דעם פייער אין הורדוס'עס ברוסט
נישט געשטילט. שטראָמען בלוט און גאַנצע הויפענס מענשליכע קעפ
האָט שוין דאַן דער בלוטיגער אדומי אויף זיין געוויסען געטראָגען;
אָט די אַלע צוזאַמען האָבען אָבער נישט אַזוי געפּייניגט און געקוועלט
זיין פערוואונדעטער נשמה, ווי דער פערכשופ'טער אָנבליק פון דער
איינציגער בליהענד־יונגער, טוידטער קעניגין. הורדוס האָט זיך נישט
געקענט שענקען דאָס פערלוירענע גליק, און אַריינפאַלענדיג אין אַ
ווילדען כעס, האָט ער געלאָזען טוידטען די אַלע מיטגליעדער פון
דעם געריכט, וואָס האָט איהר פעראורטהיילט; מרים'ס שאָטען האָט
איהם אָבער נאָך אַלץ נישט אויפגעהערט צו פערפאָלגען, און ער
האָט פערטויבט אין זיך די יסורים מיט רוישענדע, פערשכור'ט־ווילדע
מאָלצייטען, טרינקערייען און יאַגד־קאָמפּאַניעס. פון דעם אַלעמען איז
זיין אָרגאַניזם רואינירט געוואָרען און ער איז אַריינגעפאַלען אין אַ
שווערער, געפעהרליכער קראַנקהייט. געלעגען איז ער נישט אין
ירושלים, נאָר אין סאַמאַריאַ, וואו ער איז פּלוצלונג קראַנק געוואָרען,
און אַזוי ווי אין דער הויפּטשטאָדט האָבען זיך פערשפרייט קלאַנגען,
אַז דער קעניג וועט שוין מעהר פון זיין קראַנקען־בעט נישט אַראָב,
האָט די אַלטע קעניגין אַלעקסאַנדראַ ווידער אָנגעהויבען וועבען איהרע
דיפּלאָמאַטישע נעץ. זי האָט געפּרובט זיך פערזיכערן מיט אַ געוויסער
מאַכט, אום צו בעקומען די רעגענטענשאַפט איבער די אונמינדיגע
קינדער פון מרים'ען מיט הורדוס'ען, אים פאַל אויב דער לעצטער
וועט שטאַרבען; עטליכע פון די פעסטונגס־קאָמענדאַנטען, מיט וועל־
כע זי האָט אָנגעהויבען פיהרען אונטערהאַנדלונגען, האָבען אָבער
פערטראָגען די גאַנצע מעשה הורדוס'ען, און אָט די נאָהנטע געפאַהר
האָט אין איהם צוריק אויפגעוועקט זיינע לעבענס־כחות. הורדוס בע־
פעהלט קראַנקערהייד, גלייך צו בעשטראָפען דער שוויגער, און זיין
בעפעהל ווערט פינקטליך ערפילט (28). מיט איהר טוידט איז

אָבגעהאַקט געוואָרען דאָס לעצטע צווייגעל פון דעם שענעם שטאַם — זי איז געווען די לעצטע ריין-בלוטיגע טאָכטער פון דעם חשמונאים-געשלעכט. אין א קורצע צייט ארום זענען געטוידט געוואָרען אויך די לעצטע זייטיגע קרובים פון דעם חשמונאים-הויז, די פאַמיליע בני-בבא. נאָך אַנטיגאָנ'ס מפלה האָט זיך די דאָזיגע פאַמיליע געראַטעוועט א דאַנק דער פריינדליכער שטיצע פון דעם הויפטמאַן קאָסטאָבאַר, וועלכער האָט זיי געהאָלפען אַנטלויפען און גאַנצע צוועלף יאָהר געהאַלטען בעהאַלטען ביי זיך, אין סאַמאַריאַ. עס האָט זיך אָבער געמאַכט, אַז ער האָט חתונה געהאַט מיט הורדוס'עס שוועסטער, סאַלאָמעאַ, וועלכע איז געבליבען אַן'אַלמנה נאָך דער בעשטראָפונג פון איהר מאַן יוסף; און אַט, ווען זי האָט, אין עטליכע יאָהר אַרום, געוואָרפען אַן'אום-חן אויף איהר מאַן, האָט זי איהם פער'מסר'ט פאַר הורדוס'ען, און איהם בעשולדיגט אין דעם, אַז ער האָט די גאַנצע צייט אויסבעהאַלטען די נאָהענטע קרובים פון די חשמונאים, וואָס האָבען געוויזען אַזאַ פערעקשנ'טען ווידערשטאַנד ביי דער בעלאַגערונג פון ירושלים. קאָסטאָבאַר איז דאַן געטוידט געוואָרען, און צוזאַמען מיט איהם אויך די גאַנצע פאַמיליע בני בבא (25).

אַט די לעצטע בלוט-באָד האָט, ווי ס'זעהט אויס, אינגאַנצען בערוהיגט הורדוס'עס געמיט, און צוזאַמען מיט דער צייט הויבט זיך אָן א נייער פעריאָד אין זיין הערשער-לעבען 25 - 14 דער אויפגעקומענער קעניג דערפיהלט מיט אַמאָל די גאַנצע זיכערקייט און פעסטקייט פון זיין גליקליכער לאַגע, און ווערט בעהערשט פון א פער'שכור'טער לעבענס-לוסטיגקייט, וואָס שפיגעלט זיך אָב אויך אויפ'ן פאָלק און אויפ'ן לאַנד. ווי די העלעניסטען אין די אַמאָליגע אַלטע צייטען, הויבט הורדוס איצט אויך אָן אריינצוברענגען אין לאַנד דעם קולט פון לעבען אָן און פאַר זיך, דעם קולט פון וועלטליכער פרעהליכקייט און קערפערליכען לעבענס-גענוס, און געפינענדיג זיך אינגאַנצען אונטער דעם איינפלוס פון דעם איצטיגען, רוימישען העלעניזם, בעקומען אַלע זיינע איינפיהרונגען אין יהודה אויך א רוימיש-העלענישען כאַראַקטער. הורדוס לאָזט אויפשטעלען אין ירושלים א טעאַטער לויט דעם גריכישען מוסטער, — א טעאַטער אויפ'ן פרייען פעלד מיט א אונגעהויער-גרויסער גאַלעריע פאַר'ן פובליקום, וואָס קומט זיך צונויף פון אַלע עקען לאַנד, אום צו זעהען די „פאָרשטעלונגען אויפ'ן סצענע. דאָ זוכט מען אָבער נישט צו פערפיינערן דעם געש-

מאַק פון פובליקום און איהם גייסטיג צו ענטוויקלען, ווי דאָס איז
געוועזען אַמאָל אין'ם אַלטען גריכענלאַנד, — נאָר צו רייצען זיינע ניעד-
ריגסטע אינסטינקטען. אויפ'ן סצענע קומען פאָר פערשידענאַרטיגע
גימנאַסטישע איבונגען, אַטלעטישע געשלעגען, געשלעגען צווישען מענ-
שען מיט ווילדע חיות און נאָך אַזעלכע אונטערהאַלטענדע בילדער,
וואָס זענען געווען גאַנץ גוט צוגעפאַסט צו דעם קריגערישען און
אויסגעלאַסענעם כאַראַקטער פון די רוימער, אָבער נישט צו דער
גאָטספאָרכטיגער פריעדליכקייט און פאַמיליענרייניקייט פון די יהודה'-
ער. הורדוס האָט, למשל, איינגעפיהרט אין ירושלים דעם בעריהמ-
טען יום-טוב לכבוד דעם רוימישען אימפעראַטאָר אויגוסט, וואָס פלעגט
געפייערט ווערן יעדע פיער יאָהר אין אַלע רוימישע פראָווינצען; צו
דעם יום טוב פלעגען ספעציעל אויפגעשטעלט ווערן פרעכטיגע בנינים
מיט סטאַטועען און פערציערונגען און דאַן פלעגען פאָרקומען רייכע,
ווילד-פרעהליכע פאָלקס-פערוויילונגען. הורדוס האָט זיך צו דעם יום-
טוב בעצויגען מיט אַ בעזונדער איבערגעגעבענקייט, און אויף זיין
בעפעהל זענען צונויפגעזאַמעלט געוואָרען טויזענדער מענשען פון
גאַנץ יהודה און אויך פון אַנדערע לענדער, אום מיטצופייערן די
גרויסע שמחה און זיך צו בעטייליגען אין די גלאַדיאַטאָר-שפּיעלען און
אַטלעטען-שלעגערייען, וואָס זענען אויסגעפיהרט געוואָרען דורך ספעצ-
יעל אַנגאַזשירטע אַרטיסטען.
אָט די וואָכעדיגע, טעמפע פרעהליכקייט אין דער הייליגער הויפט-
שטאָדט האָט געמוזט אַרויסרופען אַ שטאַרקען פראָטעסט פון דער זייט
פון די גייסטיגע פאָלקס-פיהרער און אויך פון די פאָלקס-מאַסען, וועלכע
זענען דורכגענומען געווען מיט גאַנץ אַנדערע לעבענס-בעגריפען און אַ
גאַנץ אַנדער וועלט-אַנשויאונג. לויט די דאָזיגע בעגריפען האָבען אָט די
אַלע שפּילערייען און פערוויילונגען געמוזט בעטראַכט ווערן,
ווי נאַרישע עולם-הזה-זאַכען, וואָס זענען פערבונדען מיט הונדערטער
קליינע עבירות געגען די געזעצען פון דער תורה; און אויסער דעם האָ-
בען די פריעדליכע און ווייכהאַרציגע יהודה'ער נאָך בעזונדער געזעהען
אַ שרעקליכע אַכזריות אין אַזאַ שפּיעל, למשל, ווי דער גלאַדיאַטאָרען-
קאַמפּף, וואו „מענשען ווערן צוריסען פון ווילדע חיות, אום צו דער-
פרעהען דערמיט אַנדערע מענשען". און נישט בלויז דעם יודישען מאָראַל
— די דאָזיגע פערוויילונגען האָבען גאַנץ אָפט אַנגעגריפען אויך דעם
עצם יסוד פון דעם יהודה'עאישען מאָנאָטעאיזם; אַזוי איז, צום ביי-

שפּיעל, פאַרגעקומען עטליכע מאָל, אַז הורדוס האָט געלאָזען אַרויס־שטעלען אין אַ עפענטליכען פערוויילונגס־פּלאַץ זיינע טראָפּעען (קריגס־רויב, שלל־מלחמה) אין דער געשטאַלט פון פערשידענע בעוואָפּענטע פי־גורען, און די יהודה'עאַישע בעפעלקערונג האָט אין דעם געזעהען — עבודה־זרה־בילדער. ביי אַזאַ פאַל איז די אויפרעגונג פון פאָלק אַמאָל אַזוי גרויס געוועזען, אַז הורדוס האָט געפונען פאַר נויטיג, איינצולאַדען אין טעאַטער די אָנגעזעהענסטע שטאָדט־בעלי־בתים און פאַר זיי אין די אויגען געלאָזען אַראָבנעהמען די קליידונג פון די „טראָפּעען", אום אויף אַזאַ אופן זיי צו איבערצייגען, אַז דאָס זענען נישט קיין געצען־בילדער, נאָר פּשוט'ע הילצערנע פיגורען אין מיליטערישער קליידונג.

אַזעלכע איינצעלנע פאַקטען און איבערצייגונגען האָבען אָבער גאַנץ ווייניג געקענט העלפען אויף צו בערוהיגען די אויסגעוועהלטע גייסטיגע פיהרער פון פאָלק, וועלכע האָבען געמוזט זיין געגען דעם עצם מהות פון די אַלע פערוויילונגען אין אַלגעמיין; געגען דער גאַנצער שיטה פון מאַכען דאָס לעבען וואָכעדיג און ברוטאַל, פון לעהרנען דעם מענשען זוכען דאָס לעבען אין לעבען גופא, אין זיינע אַלוייטיגע קערפּערליכע און גייסטיגע פערגניגענס, און נישט אין קיין הויכע אייביגע אידעאַלען, און נישט אין דעם אייביגען לעבען, וואָס וועט זיך אָנהויבען ערשט נאָכ'ן טוידט. און אָט די פיינדליכע שטימונג האָט אַרויסגערופען הייסע פאַנאַטיקער, וואָס האָבען בעשלאָסען זייער לעבען איינצושטעלען און אומצוברענגען דעם „געבילדעטען דעספּאָט", וועלכער פיהרט דעם פאָלק אויפ'ן וועג פון צוזאַמענלעבען זיך מיט דער אַרומיגער געצענדינערישער וועלט. אין דער פערשווערונג זענען אַריינגעגאַנגען צעהן בירגער פון ירושלים, וועלכע זענען געקומען אין טעאַטער מיט בעהאַלטענע קינזשאַלען אונטער די פאַלעס; די אונטערנעהמונג איז אָבער אויסגעגעבען געוואָרען נאָך פאַר דעם אָנפאַל, און די אָנפאַלער, וועלכע האָבען זיך ביי דער אויספאָרשונג בעריהמט מיט זייער פּאַטריאָטישער פערשווערונג און זי איינגאַנצען בעשטעטיגט, — זענען געטוידט געוואָרען אונטער אַכזוריות'־דיגע ענויים. דאָס פאָלק, וואָס האָט געקוקט אויף די פערשוואוירענע, ווי אויף ווירקליכע פּאַטריאָטישע „קדושים" (הייליגע, מערטירער), האָט זיך שפּעטער נוקם געוועזען פאַר זייער טוידט: דער „מסור", וואָס האָט די פערשווערונג אַרויסגעגעבען, איז פון פאָלק צוריסען געוואָרען אויף שטיקער.

אָט די אַלע אַרויסטרעטונגען פון פערשידענע פאָלקס־שיכטען געגען איהם און זיינע איינפיהרונגען, האָבען אין הורדוס'ען אַרויסגערופען

דעם פֿערלאַנג זיך נאָכמעהר צו רייצען מיט'ן פֿאָלק און צו טאָן אַלץ אַזוי, אַז דאָס רעליגיעזע אָדער נאַציאָנאַלע געפֿיהל פֿון פֿאָלק זאָל זיך פֿיהלען בעליידיגט. הורדוס האָט ליעב געהאַט צו בויען שטעדט, און די אַלע שטעדט, וואָס זענען דורך איהם ענטשטאַנען, האָט ער אָנגערופֿען מיט נעמען פֿון דעם רוימישען קעניגליכען הויז אָדער פֿון זיין אייגענער דינאַסטיע; דאָס איז נאָך אָבער גאָרנישט געווען געגען דעם, וואָס ער האָט זיך גענומען מיט אַ מין צו־להכעיס'דיגער פֿלייסיגקייט אָבבויען צוריק די אַמאָליגע האַלב־געצענדיענערישע שטאָדט סאַמאַריאַ, — די שטאָדט, וואָס איז פֿון אייביג־אָן פֿערהאַסט געווען אין יהודה און איז אַמאָל דורך דעם חשמונאים־קעניג יוחנן־הורקנוס אַראָבגעטראָגען געוואָרען ביז'ן לעצטען שטיין. דעם יסוד צו דער רעסטוראַציע (צוריק־אויפשטעלונג) פֿון סאַמאַריאַ האָט געלעגט פּאָמפּעיוס, און הורדוס האָט איצט נישט בלויז געלאָזען פֿערגרעסערן דעם שטח פֿון שטאָדט אויף אַ האַלבען מייל, נאָר זי אויך בעפּוצט מיט די שענסטע בנינים און געמאַכט פֿאַר זיין צווייטער רעזידענץ. ער האָט געלאָזען דאָרט אויסבויען אַ שטאַרקע פֿעסטונג און אַ געצענדיענערישען טעמפּעל לכבוד דעם רוימישען העררשער אויגוסט, און אויך די שטאָדט אַליין האָט געטראָגען אויף זיך דעם לעצטענס נאָמען (אויף גריכיש: „ס ע ב אַ ס ט אַ“ — הייליגער. ווי אויף לאַטייניש: אויגוסט). דאָס האָט געזאָלט זיין אַ מין קאָנקורענטין דער פֿערהייליגטער הויפּטשטאָדט ירושלים, מיט איהרע אַלטע זכרונות און טראַדיציעס. —

אין ירושלים גופא האָט ער אויך אַ סך געבויט און איבערגעבויט. אין דעם העכערן טייל פֿון שטאָדט האָט ער געלאָזען אויפשטעלען פֿאַר זיך אַ פּאַלאַץ, וואָס איז בעשטאַנען כמעט אינגאַנצען פֿון מאַרמאָר און גאָלד, און האָט בעצויבערט מיט זיין פּרעכטיגער שענקייט. דער פּאַלאַץ איז אַרומגערינגעלט געוואָרען מיט שטאַרקע פֿעסטונגס־וואַלען, און צו דעם צוועק פֿון שיצען דעם טייל שטאָדט איז איבערגעבויט געוואָרען אויך דער טורעם פֿון בית־המקדש, וואָס האָט געטראָגען דעם נאָמען פֿון הורדוס'עם פֿריהערדיגען בעשיצער — אַנטאָניוס.

אויסער די הויפּטשטעדט, האָט הורדוס געגרינדעט אַ גרויסע האַפֿענשטאָדט ביים ברעג פֿון ים, וואו עס האָט זיך פֿריהער געפֿונען דער אַזוי גערופֿענער סטראַטאָן־טורעם (נישט וויט פֿון יפה), און צו דער שטאָדט, וואָס האָט בעקומען דעם נאָמען קסריה (קעסאַר־קיסר, צעזאַר), האָט ער צוגעבויט אויך אַ גלענצענדען האַפֿען, וועלכער האָט אָבגע־

קאסט אונגעהויערע סומען געלד און איז געווען בעריהמט ארום מיט זיינע בעקוועמע איינריכטונגען; אין שטאדט זענען אויפגעשטעלט געווארען צוויי ריזיגע טורעם-זיילען מיט די אבבילדונגען פון דעם רוימישען הערשער אויגוסט און דער שטאדט רוים, אזוי אז די נאציאנאליסטען האבען געקוקט אויף דער שטאדט, ווי אויף א „קליינע רוים" און אזוי האבען זיי זי אויך גערופען. שפעטער איז קסריה געווארען דער צענטר פון דער רוימישער מאכט אין איהר קאמפף מיט יהודה, און אין פאלק איז געשאפען געווארען דאס שפריכווארט, אז „קסריה האט שטענדיג טריאומפירט, ווען ירושלים האט געוויינט".

צוזאמען מיט זיינע רוימישע בעשיצער, האט הורדוס זיך אליין אויך נישט פערגעסען, און ער האט געלאזען פעראייביגען זיין נאמען און די נעמען פון זיינע פערשידענסטע פאמיליענמיטגלידער אין א גאנצער רייהע מאנומענטען, שטעדט און פעסטונגען. צוויי מייל צו דרום-מערב זייט פון ירושלים, אויף א בערגעל, וואו ער האט אמאל אבגעהאלטען א גלענצענדען נצחון איבערן פאלק, האט ער איצט אויפגעשטעלט א לוקסוס-פאלאץ אונטערן נאמען הערודיום. דאס איז געווען א פרעכטיגער שלאס מיט הויכע טורעמס, וואו ס״ז געזארגט געווארען פאר לוקסוס און פערגניגען; צוויי הונדערט טרעפ פון ווייסען, ריינסטען מראמאר האבען ארויפגעפיהרט אין די אויבערשטע עטאזשען, און נאך אונגעהויערע אויסגאבען און אנשטרענגונגען איז הערודיום ענדליך בעזארגט געווארען אויך מיט א גוט איינגעריכטעטער וואסער-ליימונג. אין דער זעלביגער געגענד האבען זיך געפונען אויך די נייע שטעדט אנטיפאטרידא און פאזאעלידא, און די פעסטונג קיפראס

און נישט נאר אין יהודה אליין — דער עהרגייציגער הורדוס האט גוט געוואוסט, אז אויף דער ליעבע פון דעם יהודה'שען פאלק קען ער קיין סך נישט רעכענען, און ער האט זיך געוואלט בעליעבט מאכען ביי אנדערע פעלקער. מיט די אונשעצבארע אוצרות, וואס ער האט ארויסגעפרעסט פון פאלק, אין דער פארם פון פערשידענע שטייערן, האט דער יהודה'עאישער דעספאט זיך פאפולער געמאכט אין דער גאנצער ארומיגער וועלט. הורדוס האט געלאזען אויף זיינע קאסטען כויען גימנאזיומס אין טריפאלים און דמשק, אויפשטעלען פעסטונגען אין ביבלאס, איינארדנען טעאטערן, צירקען, עפענטליכע פלעצער און טעמפלען אין צידון, רהאדאס, אנטיוכיא, אשקלון און נאך אנדערע פונקטען פון דעם רוימישען מזרח. די דאזיגע גרויסטוטיגע רייכע נדבות

האָבען הורדוס׳ען בעליעבט און בערימט געמאַכט צווישען די שכני׳שע
סיריער און גריכען, און אפילו אויגוסט אַליין איז אויך געווען פון איהם
העכסט צופריעדען. ער האָט זיך זאָגאַר אויסגעדריקט, אַז הורדוס פער-
דיענט צו טראָגען אויפ׳ן קאָפּ די קרוין פון גאַנץ סיריען און עגיפּטען,
און האָט איהם אויסגעדריקט זיין פערעהרונג מיט אַ בעדייטענדער
ממשות׳דיגער מתנה: אויגוסט האָט געשענקט הורדוס׳ען די געגענדען
באַטאַנעאַ, אויראַניטים און דאָס וואולקאַניש צוריסענע, ווילדע טראַכאָ-
ניטים, וויַל דאָרט האָבען זיך אויפגעהאַלטען מאַסען רויבער-באַנדעס,
און קיינער אויכער הורדוס׳ען, איז נישט אימשטאַנד געווען, זיי אויסצו-
ראָטען. דאָס לעצטע איז הורדוס׳ען אויך נישט לייכט אָנגעקומען, און
ער האָט אַ לאַנגע צייט זיך געמוטשט אַרומשלאָגען מיט דער איינגעבויע-
נער ווילדער בעפעלקערונג און ענדליך איבערלאָזען דאָרטין, אַלס שטענ-
דיגע וואַך, אַ מחנה פון דריי טויזענד אדומ׳ער. און די טראַכאָניטען האָבען
זיך פאַר דער וואַך אויך נישט איבריג דערשראָקען — דאָס איז צו זעהען
פון דעם פאַקט, וואָס שוין אין די לעצטע יאָהרען פאַר זיין טויט האָט נאָך
הורדוס געפונען פאַר נויטיג צו זוכען אַ בעזונדערע מאַכט אויף צו פאַראַ-
ליזירען זייער רויבערישע טעטיגקייט. ער האָט דאַן בעוואויגען אַ געוויסען
בבל׳ניש-יהודה׳עאישען הויפּטמאַן, מיט׳ן נאָמען זאַמאַרים, וועלכער
האָט מיט הונדערט פאַמיליען-מיטגליעדער און פינף הונדערט בעוואָפענ-
טע בעגלייטער אַריבערגעוואַנדערט אי־ער׳ן טייך אפרת, — זיך צו בעזע-
צען אין באַטאַנעאַ, אום צו האַלטען אין צוים די דאָרטיגע טראַכאָניטען.

אויף ווי וויַט הורדוס האָט קיין צוטרוי נישט געהאַט צו דעם
יהודה׳עאישען פאָלק און זיך מיט איהם נישט גערעכענט זעהט מען אויך
דערפון, וואָס דער גאַנצער שטאַט פון זיינע הויף-מענשען און נאָהנטע
מקורבים איז בעשטאַנען פון פרעמדע. אַ געוויסער אין זיין צייט בע-
ריהמטער פילאָזאָפישער רעדנער און געשיכטע-שרייבער, ניקאָלאַ-
אוס פון דאַמאַסקוס, איז געווען זיין נאָהנטסטער פריינד און ראַט-
געבער, און האָט איהם אָפט פערטרעטען אין זיינע מלוכה-אַרבייטען;
דער וועניג געבילדעטער הורדוס האָט זיך ביי דעם גריכישען געלעהרנ-
טען געוואָלט אויסלערנען די אַלע השלמות און ידיעות, וואָס זענען נוי-
טיג געווען אין יענער צייט, אום זיך צו קענען געפינען אין אַ אינטעלי-
גענטער גריכישער געזעלשאַפט; און דאַנעגען האָט דער זעלביגער ניקאָ-
לאַאוס אָנגעשריעבען אַ אַלגעמיינע געשיכטע אין הונדערט פיער און
פיערציג טיילען, וואו ער האָט געלויבט אין הימעל אריין זיין קעניגלי-

בען תלמיד און בעשיצער. א צווייטער גריכישער אינטעליגענט, פטאלאמעאוס, האט ביי איהם פערטרעטען דעם פאסטען פון א קאנצלער אדער פון א פינאנץ=מיניסטער; א דריטער גרעק, אנדראמאכוס און א רוימער געמעלום זענען געווען די ערציהער פון זיינע צוויי זיהן, און אזוי איז ער כסדר ארומגערינגעלט געווען מיט מענשען נישט פון דעם פאלק, איבער וועלכען ער האט געקעניגט; אין הורדוס'עס לעבען, האלטען זיך און דענקען איז אין אלגעמיין געווען גאנץ וועניג יהודה'עאישעס, און ער האט נאר דעם רייגעם אמת געזאגט, ווען ער האט זיך אויסגעדריקט פאר איינעם פון זיינע דערמאהנטע מקורבים, אז די גריכען זענען איהם נעהנטער צום הארצען, ווי די יהודה'עער.

ביי אזא בעציהונג צום פאלק אליין און צו זיין קולטור איז גאנץ פערשטענדליך די שנאה און די טיפע אינערליכע אבנייגונג, וואס דאס איינגע, יהודה'עאישע פאלק האט געשפירט צו זיין הערשער. הורדוס איז דעם פאלק אינגאנצען פרעמד געווען, און מעהר ווי פעראכטונג און אכזריות האט עס פון איהם נישט געזעהען. עס האט איהם דעריבער גאנץ וועניג געהאלפען אויך די גרויסמוטיגע גוטהערציגקייט, וואס ער האט ארויסגעוויזען דעם פאלק אין א שטארקען הונגער=יאהר, ווען ער (24) האט אויפגעקויפט פון זיין פערמעגען אוצרות מיט תבואה אין מצרים און עס צוטיילט דער הונגערנדער בעפעלקערונג אומזיסט. דאס פאלק איז איהם א ווילע דאנקבאר געווען; באלד אבער האט עס ווידער געזעהען פאר זיך דעם דעספאטישען פרעמדען הערשער, וואס האט אלע זיינע הייליגקייטען פערשוועכט און אויסגעלאכט דאס טייערסטע און העכסטע פון זיין קולטור=לעבען. די יהודה'עער האבען געהאט ביז דאן דריי אינסטיטוציעס, אין וועלכע ס'האט זיך פערקערפערט די גאנצע וועלטליכע און גייסטיגע מאכט איבערן פאלק: די מלוכה, די כהונה=גדולה און דאס סנהדרין, און אט די אלע דריי אינסטיטוציעס האבען א דאנק הורדוס'ען איינע נאך דער אנדערער פערלוירען זייער אויטאריטעט. די מלוכה האט ער זיך אליין גענומען, און בנוגע צו דער כהונה=גדולה האט ער איינגעפיהרט א פרייע, ווילקירליכע „בעשטימונג”, אנשטאט דעם מנהג פון ירושה, וואס האט זיך דערביי פראקטיצירט. נאך דער מערדערישער בעזייטיגונג פון דעם חשמונאי'שען כהן=גדול, אריסטאבול, איז ווידער בעשטימט געווארען אויף דעם פאסטען דער פריהערדיגער חננאל; דאן איז ארויף אויף דעם עהרענשטוהל א געוויסער יהושע בן פבי, דער האט אבער נישט בעוויזען, לאנג אויף זיין פאסטען צו בליי-

בען, און ער אליין איז אין דעם גאנץ ווענין שולדיג געווען. דא איז
פארגעקומען דאס, אז א קורצע צייט נאך מרים׳ס טוידט האט דער קע-
ניג זיך געפונען א טרייסט אין די ארעמס פון א געוויסען אלעקסאנדריני-
שען כהן׳ס א טאכטער, און אין דעם זכות איז אט דער כהן, מיט׳ן נא-
מען שמעון בן ביתוס, בעשטימט געווארען פאר א כהן-גדול.
דער לעצטער האט זיך אין גיכען ארויסגעוויזען פאר א איבערגעגעבע-
נעם אנהענגער פון הורדוס׳עס פאליטיק, אזוי אז דער גייסטיגער פיהרער
פון דעם יהודה׳שען פאלק האט גאנץ אפט געשטיצט די אונטערנעהמונ-
גען פון זיין קעניגליכען איידים.

וואס עס געהערט צום סנהד. יון האט הורדוס זיין מאכט אויף אזוי
פיעל בעגרענעצט, אז עס האט אייגענטליך אינגאנצען אויפגעהערט צו
שפיעלען די בעדייטענדע ראליע אין דעם פאלקסלעבען, וואס עס האט
געשפיעלט נאך פון די אלטסטע צייטען. אין זיין צייט האט די גאנצע
אינסטיטוציע בעקומען דעם כאראקטער פון דעם קעניג׳ס א ראטס-פער-
זאמלונג, וואס בעשטעהט בלויז פון פערשיעדענע הויף-מקורבים און נאך
אזעלכע שופטים, וועלכע זענען שטענדיג גרייט געווען צו משפט׳ען אזוי,
ווי הורדוס׳ען האט געפאסט. פון די פאלקס-פיהרענדי; פארטייען, וויעדער,
האבען זיך די איסיים איבערהויפט נישט אבגעגעבען מיט קיין וועלט-זאכען,
און די פרושים האבען נישט אנערקענט, נישט הורדוס׳ען אלס וואסאל,
און נישט אויגוסט׳ען אלס אויבערשטען הערשער. ווען הורדוס׳ען איז
איינגעפאלען צו פאדערן פון פאלק א שבועה (20), אז עס וועט טריי
דיענען איהם און אויגוסט׳ען, האבען זיך די פרושים אבגעזאגט און נישט
געוואלט שווערען, און נאר א דאנק דער גרויסער פאפולאריטעט פון דעם
פריעדליכען הלל האט ער זיי נישט בעשטראפט דערפאר און בעפריי-
פון דער שבועה.

הורדוס האט דעריבער זיין גאנץ לעבען געהאלטען אין איין שרע-
קען זיך פאר אנ׳אויפשטאנד פון פאלק, און אום דאס צו פערהיטען,
האט ער ארגאניזירט א גאנצע ארמעע פון שפיאנען, וואס האבען גע-
דארפט זיך געפינען צווישען פאלק און נאכשפירען זיינע רעד און זיינע
טועכצען. הורדוס אליין פלעגט אויך אפט זיך ארייג׳גנב׳ענען פערקליי-
דעטערהייד צווישען המון און זיך צוהערען צו זיינע שמועסען, און ווען
איז געווען יענעם, וואס האט זיך אויסגעדריקט נישט פריינדליך וועגען
דעם יהודה׳שען הערשער. ער איז גלייך געהיים אוועקגעפיהרט געווא-
רען אין דער פעסטונג הירקאניום, וואו ער האט בעקומען זיין אכזריות-

דיגע שטראָף. „אין שטאָדט, ווי איבער די ווע״גען זענען אַרומגעגאַנגען שפּיאָנען״ און די בירגער האָבען נישט געטאָרט זיך צוזאַמענקומען און געהן אָדער רעדען קאָמפּאַניעס־ווײַז.

דאָס אַלץ האָט פון דעסטוועגען נישט געשטערט דעם אדומ׳ישען דעספּאָט, אונטערצוקויפען, פון דער צווייטער זײַט, דעם פאָלק און צו זוכען זײַן ליבע. נאָך דער טריקעניש, וואָס האָט זיך געצויגען עטליכע יאָהר כסדר, האָט הורדוס בעפרײַט דאָס לאַנד פון אַ דריטעל שטײַערן, און אין דער זעלביגער צײַט איז ער צוגעטרעטען צו אַ גראַנדיעזער אונטערנעהמונג, וואָס האָט אי ווירקליך אַרויסגערופען די טיעפסטע דאַנקבאַרקײַט צו איהם פון אַלע פאָלקס־שיכטען, אי בעפריעדיגט זײַן לײַדענשאַפטליכע תאוה צו בויען. הורדוס האָט זיך גענומען אינגאַנצען רעסטאַוורירען און בענײַען דעם פערנאַכלעסיגטען בית־המקדש, וואָס איז געשטאַנען פון זרובבל׳ס צײַטען אָן, און האָט אויסגעזעהען עלענד און אָרים צווישען די רײַך־פערפוצטע שלעסער און פּאַלאַצען פון דער בענײַטער ירושלים.

די פאָלקס־פערטרעטער, פאַר וועלכע הורדוס האָט אויסגעדריקט זײַן ווילען, צו צוטרעטען צו דער בענײַאונג פון בית־המקדש, האָבען זיך אין אָנהויב בעצויגען צו דער זאַך מיט שרעק און פערצווייפלונג; זיי האָבען געגלויבט, אַז הורדוס מיינט דאָ נאָר אָבצונאַרען דעם פאָלק, און זײַן אמת׳ע כונה איז — צו פערניכטען אינגאַנצען דעם רעליגיעזען צענטר פון דער אומה און אַזוי אָדער אויף אַנ׳אַנדער אופן איהם צו בערויבען. הורדוס האָט זיי אָבער בערוהיגט און פערזיכערט, אַז דער אַלטער בית המקדש וועט נישט אָנגערירט ווערן אַזוי לאַנג, ווי דאָס גאַנצע בוי־מאַטעריאַל און דער גאַנצער אַרבייטער־שטאַט וועט זיך נישט געפינען אויפ׳ן פּלאַץ. אום אינגאַנצען צו בערוהיגען דעם רעליגיעזען געפיהל פון פאָלק, האָט הורדוס אַוועקגעשטעלט די אַרבייט אונטער דער השגחה פון די בעדײַטענדסטע כהנים און פרושים, וועלכע האָבען געדאַרפט זעהען, אַז אַלץ זאָל געמאַכט ווערן לויט די געזעצען פון דער תורה, און באַלד גאָלדעם, אויף דעם אַכצעהנטען יאָהר פון זײַן הערשען, האָט זיך די אַרבייט אָנגעהויבען. אַ קאַראַוואַן פון טויזענדער משא־פוהרען,* בעלאָדען מיט טײַערע קוואַדראַט־שטיינער און מאַרמאָר־זײַלען, האָט זיך כסדר געצויגען אויפ׳ן וועג קיין ירושלים, און גאַנצע צעהן טויזענד אַרבייטער־ספּעציאַליסטען זענען אַוועקגעשטעלט געוואָרען בײַ דער אַרבייט. די אינוועניגסטע אײַנריכטונגען

און פערציערונגען האבען פערנומען צוויי יאהר, און דאן האט זיך
ערשט אנגעהויבען די רעכטע בוי־ארבייט פון די אויסוועניגסטע מוי=
ערן, הויפען, זאלען, געוועלבטע קולוארען און פערשידענע זיילען,
וואס האט זיך געצויגען גאנצע אכט יאהר — כמעט ביז׳ן חורבן
פון דעם זעלביגען בית המקדש.

אין דעם בית המקדש האט הורדוס אריינגעלעגט נישט בלויז
אונגעהויערע אוצרות גאלד, נאר אויך זיין גאנצען שעפערישען גייסט,
זיין גאנצען קונסט=געשמאק, און איהם איז ווירקליך געלונגען צו בע=
שאפען עטוואס פרעכטיג=שענעס, בעצויבערנדעס. דאס איז געווען א
מייסטער=ווערק, וואס האט ארויסגערופען די בעוואונדערונג פון דער
גאנצער אלטער וועלט, און ווי דאס יהודה׳שע פאלק אליין האט זיך
שפעטער אויסגעדריקט, האט „דער קיין שענעם בנין נישט געזעהען,
ווער עס האט נישט געזעהן הורדוס׳עס בית המקדש". דער גאנצער
אומפאנג פון דעם בית המקדש=בארג, וועלכער איז געווען ארומגענו=
מען מיט א פעסטער און הויכער מויער=וואנט, האט בעטראפען זעקס
סטאדיען, ד. ה. עלף הונדערט פינף און צוואנציג מעטער, און דער
צענטר פון דעם קאלאסאלען בנין האט זיך געזעהען אין אלע זייטען
אויף דעם שטח פון א סך מיילען. דער הויכער דאך פון דעם בית
המקדש איז געווען בעפוצט מיט פערגולדטע שפיצען, וואס האבען
געפינקעלט און געשטראהלט אונטער דעם גלאנץ פון דער גאלדענער
מזרח=זון; אונבעוואוסטזיניג האבען אבער הורדוס׳עס אינזשינירען אויפ=
געטאן מיט די דאזיגע דאך=שפיצען נאך א וויכטיגע זאך: די לעצטע
האבען געדיענט אויך אלס בליץ=אבציהער און האבען פערהיט דעם
בית המקדש פון די עלעקטרישע וואלקענשטראמען.

דער יום=טוב פון בענייען דעם בית המקדש איז געפייערט גע=
ווארען מיט א אונגעוועהנליכען פאראד און מיט רייכע פאלקס=פערוויי=
לונגען; די גרויסע שמחה האט אבער געהאט אין זיך אויך א גרויסע
מאס טרויער פאר די בעסערע זיהן פון פאלק. אויף די לעצטע האט
געמוזט ווירקען שלעכט שוין דאס אליין, וואס אויף הורדוס׳עס בע=
פעהל איז אט דער פאלקס=יום=טוב פעראייניגט געווארען מיט דער
פייערונג פון זיין אייגענעם נצחון איבער׳ן פאלק: דאס חנוכת
הבית פון בית המקדש איז געפייערט געווארען אין דעם זעלביגען טאג,
ווען הורדוס האט זיך, מיט צוואנציג יאהר, אוועקגעזעצט אויף דעם
פערבלוטיגטען טראן פון יהודה; און דערצו איז נאך צוגעקומען נאך

א פאקט, וואס האט בעזונדער שטארק אנגעגריפען אין דעם רעליגיעזען, אין דעם נאציאנאלען געפיהל פון די איבערגעגעבענע יהודה'עאישע פאטריאטען: דער אדומי'שער הערשער האט דעם ניי-אויפגעבויטען בית המקדש גלייך אוועקגעשטעלט אונטער דער שוץ פון רוים, און האט געלאזען אויפשלאגען איבער דעם אויסווענינגסטען הויפט-אריינגאנג פון בית המקדש א אדלער-בילד — דאס עמבלעם פון דער רוימישער קריגס-מאכט. לויט דעם געזעץ פון דער יודישער תורה איז יעדע פלאסטישע אבבילדונג איבערהויפט פערבאטען געווען אלס עטוואס אזוינס, וואס א שייכות צו עבודה-זרה, און אזא עמבלעם אויפ'ן טויער פון בית המקדש האט געמוזט אנפילען מיט א טיפען טרויער די הערצער פון די אמת'ע פאלקס-פריינד. הורדוס האט אויך איינגעפיהרט אלס חוב, מקריב צו זיין יעדען טאג א קרבן פאר זיין רוימישען בעשיצער, אויגוסט, וועלכער האט דאס דאן אפשר גארנישט פערלאנגט; שפעטער האט דער קרבן אנגעהויבען צו דינען אלס אויסדריק פון אונטערטעניגקייט, און האט קיינמאל נישט געטארט פערמיטען ווערן.

געענדיגט מיט דער ארבייט פון בית-המקדש, וואס האט איהם אינגאנצען בעהערשט, האט הורדוס זיך צוריק אומגעקעהרט צו זיינע פערזענליכע אונטערהאלטונגען און פערגניגענס. אלס האלב-אבהענגיגער וואסאל האט הורדוס אין יענער צייט גאנץ ווייניג געשפירט די אויבערשטע מאכט פון רוים; ער האט געהאט דאס רעכט צו לאזען אויסגיסען אייגענע מטבעות, ארויפצולעגען אויף דער בעפעלקערונג פערשידענע שטייערן און אויסצונוצען זיין מאכט אין די גרענעצען פון לאנד אהן א שום קאנטראל. דאס אלץ האט צוגעגעבען הורדוס'ען א בעדייטענדען אנזעהען אין אלע שכני'שע לענדער, און זאגאר אויך אין רוים גופא האט מען זיך צו איהם בעצויגען מיט אכטונג און ליבע. זענענדיג עטליכע מאל אין רוים, האט ער זיך אויפגעהאלטען ביי אויגוסט'ען אין הויז, און דארט האט ער בעוויזען נאהנט בעפריינדעט צו ווערן אויך מיט דעם בעריהמטען מ א ר ק א ג ר י פ א, אויגוסט'ס איידים. דער לעצטער איז שפעטער געקומען אלס גאסט צו הורדוס'ען אין ירושלים, און האט געפונען פאר א פליכט פון זיין זייט אויסצודריקען מיט עפעס זיין אכטונג דעם יהודה'עאישען פאלק; ער האט געלאזען מקריב זיין אויף זיין רעכנונג א גרויסע צאהל קרבנות אין בית-המקדש, און דאס פאלק איז פון דער העפליכקייט אזוי געריהרט געווען, אז עס האט איהם ארויסבעגלייט

פון שטאָדט בּיז'ן שיף, בּעשיטענדיג דעם וועג מיט בּלומען (15).

וועגען דער פּערזענליכער פריינדשאַפט, וואָס האָט געהערשט צווישען דער פאַמיליע פון דעם רוימישען אימפּעראַטאָר און דעם יהודה'עאישען וואַסאַל, רעדט זיך פיעל אין די היסטאָרישע קוועלען פון דער רוימישער זייט, און לויט דעם אויסדריק פון אַ געוויסען רוימישען היסטאָריקער, האָט אויגוסט נאָך זיין איידים (אַגריפּאַ'ן) אַממעהרסטען ליעב געהאַט הורדוס'ען, און בּיי אַגריפּאַ'ן אין האַרצען האָט הורדוס פערנומען דעם ערשטען פּלאַץ נאָך אויגוסט'ען. ווען אַגריפּאַ האָט געמאַכט זיין רייזע איבּער קליין-אַזיען האָט איהם הורדוס בּעגלייט אין וועג, און ווען עטליכע פון די דאָרטיגע יהודה'עאישע קאָלאָניעס האָבּען זיך בּעקלאָגט פאַר דעם רוימישען מאַכטהאָבּער אויף די פערשידענע דריקונגען און גזירות, וואָס זיי האָבּען אויסצושטעהן פון זייערע גריכישע שכנים, — האָט זיך הורדוס אויך אָנגענומען פאַר זיי און אַגריפּאַ האָט בּעפרידיגט זייערע בקשות.

די דאָזיגע שטיצע, וואָס ער האָט אַרויסגעוויעזען די יהודה'עער אין דער פרעמד, האָט הורדוס גלייך אויסגענוצט אַלס רעקלאַמע פאַר זיך, און זיך אומקעהרענדיג צוריק פון דער רייזע קיין ירושלים, האָט ער געלאָזען צונויפרופען אַ גרויסע פאָלקס-פערזאַמלונג, פאַר וועלכער ער האָט אויספיהרליך געשילדערט די גרויסע טובה, וואָס ער האָט דאָ געטאָן די דערווייטערטע יהודה'עער; בּיי דער געלעגענהייט האָט ער געשענקט דעם פאָלק אויך אַ פיערטעל פון די שטייער-חובות, וואָס זענען געבּליעבּען שטעהן פון פערגאַנגענעם יאָהר.

אַזוי האָט הורדוס זיך בּעמיהט מיט פערשידענע מיטלען, אויך דעם פערגניגען צו ערדייכען — זיך צו ערווערבּען די ליעבּע פון זיין אייגענעם פאָלק. און ער האָט ווירקליך געקענט רעכנען אויף אַ געוויסען ערפאָלג אין דער הינזיכט; דאָ האָט זיך אָבּער ווידער אָנגעהויבּען פאַר איהם אַ צייט (4—14) פון פאַמיליען-אונרוהען און בּעשטראָפונגען, וואָס האָט צושטערט די רוהיגקייט פון זיין גליק און נישט געלאָזען איהם שוין מעהר געניעסען פון זיינע אַרומיגע נצחונות בּיז די לעצטע טעג פון זיין לעבּען. די אייביגע אונרוהען, אינטריגעס און טויט-שטראָפען אין דעם ענגען קרייז פון זיין פאַמיליע, האָבּען זיך ווי אַ שווערע לאַסט אַרויפגעלעגט אויף די פּלייצעס פון דעם זעכציג-יעהריגען דעספּאָט, און דאָס האָט איהם ווידער אַריינגעבּראַכט אין יענעם צושטאַנד פון טעמפּער פערצווייפלונג, ווען עס ענדיגט זיך

דער מענש און עם הויבט זיך אן די חיה.

הורדוס האט געהאט ארום זיך א גרויסע, פיעלצאהליגע פאמיליע, און אנשטאט דער מאנאגאמישער ארדנונג, וואס האט זיך די גאנצע צייט פראקטיצירט אין דעם חשמונאי'שען הויף, האט ער דער ערשטער אנגעהויבען צו לעבען מיט א סך פרויען. אין דער יוגענד נאך האט הורדוס חתונה געהאט מיט א בירגער-מיידעל, דארידא, וואס האט איהם געבוירען א זוהן אנטיפאטאר; שפעטער אבער, ווען ער האט חתונה געהאט מיט דער חשמונאי'אישער פרינצעסין, האט ער זיין ערשטער פרוי מיט'ן זוהן אוועקגעשיקט ווייט אין דער פראווינץ, און אנטיפאטארן איז ערלויבט געווארען צו קומען אין הויף נאר אויף די גרעסערע יום-טובים. די חשמונאי'אישע פרינצעסין האט געלאזען הורדוס'ען פינף קינדער, פון וועלכע עס זענען פערבליבען אין דער געשיכטע נאר די צוויי זיהן — אלעקסאנדער און אריסטאבול; נאך איהר טוידט האט ער אבער געלעבט מיט נאך אנדערע אכט פרויען, פון וועלכע עס זענען בעוואוסט די אויבען-דערמאהנטע אלעקסאנדריניטשע כהן-טאכטער, מרים II, די שומרונ'ערין מאלטאקא און קלעאפאטרא פון ירושלים. די לעצטע צוויי האבען איהם געבוירען דריי זיהן: ארכעלעאוס, הורדוס-אנטיפא און פיליפ.

אין דעם ערשטער צייט נאך מרים'ס טוידט האט הורדוס בעשטימט אלס יורשים פון דער מלוכה די צוויי זיהן, וואס זענען איהם געבליבען פון איהר, אלעקסאנדער'ן און אריסטאבול'ן. ער האט זיי אוועקגעשיקט קיין רוים, וואו זיי האבען זיך ערצויגען אין הויז פון אזיניוס פאלאניוס, איינער פון אנגעזעהענסטע פערזענליכקייטען אינ'ם רוימישען הויף און א נאהנטער בעקאנטער פון די גרויסע דיכטער ווירגיליוס און האראציוס. אויגוסט קייזער אליין האט זיך אויך זעהר פריינדליך בעצויגען צו די צוויי יהודה'ישע פרינצען, און זיי אריינגענומען אינ'ם קרייז פון זיין הויף-געזעלשאפט. אזוי האבען זיי פערבראכט אין רוים פינף יאהר; דאן איז הורדוס אליין געפאהרען נאך זיי און זיי געבראכט קיין ירושלים. דא האט ער די יונגע זיהן גלייך חתונה געמאכט: דעם עלטערן, אלעקסאנדערן, האט ער געגעבען פאר א פרוי דער פרינצעסין גלאפירא, דעם קאפאדאקיאישען קעניג'ס טאכטער, וועלכע האט זיך דעריבער מגייר געווען; און דעם יונגערער, אריסטאבול, האט חתונה געהאט מיט דער טאכ-

בער פון הורדוס'עס שוועסטער — בערעניקא.

געוואלט האט הורדוס דערמיט ווייטער צונויפבינדען די בײדע משפחות, זיינע מיט דער חשמונאי'שער, אום עס זאל מיט דער צייט אינגאנצען פערשוואונדען ווערן די אייזערנע וואנט, וואס איז ביז אהער געשטאנען צווישען זיי; איהם האט זיך דאס אבער נישט איינגעגעבען. דער אונשולדיגער טוידט פון זייער קעניגליכער מוטער האט געלאזען א טיעפען איינדריק אין די הערצער פון די שטאלצע פרינצען, און זיי האבען נאך איצט אויך נישט אויפגעהערט זיך צו בעציהען מיט א געוויסער פעראכטונג צו די איבריגע מיטגליעדער פון דער גאנצער פאמיליע, נישט אויסשליעסענדיג אויך הורדוס'ען אליין. — שטארקער פון אנדערע האט עס געשפירט די טאכטער פון דער אדומי'שער סאלאמעא, און נאכדעם ווי זי האט זיך איינמאל געקלאגט פאר דער מוטער, אז אריסטאבול בעציהט זיך צו איהר גרינגשעצענד, ווי צו א פרוי פון א נידריגען געשלעכט, האט די שלאנגענפרוי סאלאמעא, די צווייטע מערדערין פון דער געוועזענער חשמונאי'שער קעניגין, ווידער גענומען בעקלערען א פלאן געגען די פערבליעבענע חשמונאים (נאר פון דער מוטער'ס זייט), זיך נישט אבשטעלנדיג אויך פאר דעם, וואס איינער פון די צוויי זיהן איז דער מאן פון איהר טאכטער. זי האט זיך פעראייניגט אין דער ארבייט מיט איהר ברודער פעראר, און צוזאמען איז ביי זיי געבליעבען, אויסצוניצען צו דעם צוועק הורדוס'עס ערשטגעבוירענעם זוהן אנטיפאטער'ן. זיי האבען דאן גענומען איינרעדען הורדוס'ען און איהם איבערצייגען, אז דאס פאלק ווייזט ארויס א בעזונדער ליעבע צו די קינדער פון דער געטוידטער חשמונאי'ערין און אז די לעצטע טראגען אין הארצען א טיעפע שנאה צו איהם און זוכען פלענער, ווי אזוי אבצונעהמען ביי איהם די קרוין. דאס האט דעם אלטען אדומי אויפגעקאכט, און ער איז שוין גרייט געווען זיי צו בעשטראפען, איהם איז אבער געלונגען זיך איינצוהאלטען, און דאס מאל האט ער זיך בעגנוגענט דערמיט, וואס ער האט אנגענומען זיין שוועסטער'ס עצה און געלאזען אראבברענגען אין הויף אנטיפאטער'ן. בלוטיגע שונאים איינע די אנדערע, האבען זיך אט די דריי — סאלאמעא, פעראר און אנטיפאטער — דאך פעראייניגט אין זייער האס צו די חשמונאי'שע פרינצען; דער לעצטער, אנטיפאטער, האט גלייך נאך זיין אנקומען קיין ירושלים אנגעהויבען צו שפיעלען פאר'ן פאטער די ראליע פון א איבערגעגעבענעם זוהן, וועהרענד ער האט איהם אין דער אמת'ען נישט ווענינער געהאסט

פון זײַנע חשמונאי'שע קאָנקורענטען. דער פאַלשער און גיפטיגער אַנטיפּאַטער האָט זיך וואָס ווײַטער אַלץ מעהר דערנעהנטערט צום אַלטען הערשער, און אין דער זעלביגער צײַט נישט אויפגעהערט אָנצושיקען פערשידענע מסירות און בעשולדיגונגען געגען די צווײ חשמונאישע קרוין-יורשים, צו וועלכע הורדוס האָט זיך שוין אַזוי אויך בעצויגען מיט חשד און שנאה. יעדע בעוועגונג פון אײנעם פון די פּרינצען, יעדעס וואָרט און יעדע בעגריסונג פון פאָלק, וואָס איז געווען געווענדעט צו זײ, — איז אין הויף אויסגעטײַטשט געוואָרען אַלס אַקט פון שנאה צום קעניג אָדער אַלס הכנה צו אַ פערשווערונג, און דאָס אַלץ האָט אַנטיפּאַטער געטאָן נישט אַלײן, נאָר מיט'ן מויל פון אַנדערע זײַטיגע, אַזוי אַז הורדוס האָט נישט געקענט זעהען אין די אַלע בעשולדיגונגען קײן שום פּניה פון אַנטיפּאַטער'ס זײַט; דאָס האָט זיך געצויגען אַזוי לאַנג, ביז דער לעצטער האָט ענדליך זײַן ציעל ערגרײַכט: הורדוס האָט איהם אַנערקענט אַלס יורש פון דער מלוכה, און ווען אַגריפּא האָט זיך אומגעקעהרט פון זײַן אַזיען-רײַזע צוריק קײן רוים, האָט הורדוס מיטגעשיקט מיט איהם אַהין אַנטיפּאַטער'ן — אַלס טראָן-יורש פון יהודה.

אָט דער שריט פון דעם אַלטען הערשער האָט געמוזט נאָכמעהר אויפרײַצען די זיהן פון דער חשמונאי'שער מוטער, און זײ האָבען אָפען אויסגעדריקט זײער אונצופריעדענהײַט מיט דעם פאָטער'ס מעשים. דאָס איז ווידער אויסגענוצט געוואָרען פון אַנטיפּאַטער'ס חברה, און ער אַלײן, אין זײַנע בריעף פון רוים, האָט אויך אונטערגעהאַלטען די דאָזיגע שטימונג, מיט פערשידענע, כלומר'שט-זײַטיגע פאַקטען. דאָס אַלץ האָט זיך געענדיגט דערווײַל דערמיט, אַז הורדוס האָט גענומען די בײדע פּרינצען מיט זיך און אַלע דרײַ האָבען זיך פאָרגעשטעלט דעם רוימישען הערשער; דער לעצטער האָט אויסגעהערט די טענות פון בײדע זײַטען, און געראַטען הורדוס'ען, שלום צו ווערן מיט זײַנע קינדער און זיך מעהר נישט אַרומצוקריגען מיט זײ.

דאָס האָט אָבער געווירקט נאָר אויף אַ קורצע צײַט. דער פאַלשער אַנטיפּאַטער האָט דאָס געוועהר פון האַנד נישט אַוועקגעלעגט, און איהם צו הילף זענען געשטאַנען סאַלאָמעאַ מיט פעראָר'ן, וועלכע האָבען אויסגענוצט יעדען שריט פון זײערע געגנער, אום צו בעשאַפען אַ נײַע נעץ פון מסירות, בעשולדיגונגען און פאַלשקײַטען. די לאַגע פון די בײדע ברידער איז וואָס אַ טאָג ווײַטער געוואָרען אַלץ מעהר אונ-

ערטרעגליך, און נישט בעזיצענדיג דערצו די דיפּלאָמאַטישע פּאָרזיכטיגקייט און איינגעהאַלטענקייט פון זייער אדומ׳ישען ברודער, האָבען זיי ווידער אָפען אויסגעדריקט זייער פעראַכטונג דער גאַנצער פּאָטערליכער פאַמיליע; אויף דעם סמך איז שוין צו הורדוס׳ען דערטראָגען געוואָרען, אַז זיי האָבען געזאָגט: אויב מיר וועלן בעקומען די מאַכט, וועלן מיר די מענער פון דער קעניגליכער פאַמיליע מאַכען פאַר דאָרפסשרייבער׳ס און די פרויען, — וואָס רופען זיך פּרינצעסינס, — וועלן מיר אויספּוצען אין זעק און אַוועקזעצען ביי׳ן שפּין=רעדעל.

אַזוי האָט אין דעם קעניגליכען הויף כסדר געקאָכט פון רכילות און פאַלשקייטען. עס האָט גע׳מסר׳ט איין פּאַרטיי אויף דער צווייטער, א מאַן אויף א ווייב, א ברודער אויף א שוועסטער, און דערביי זיינען ענטדעקט געוואָרען די שענדליכסטע מעשים און כונות. דאָס האָט שטאַרק געווירקט אויף דעם קראַנקהאַפּט=צורייצטען הורדוס, און זיין אכזריות האָט זיך ווידער פונאַנדערגעקאָכט. ער האָט בעשטימט א צוואַנגס=אויספאָרשונג איבער דער דיענערשאַפט פון די פּרינצען, און נאָך א גאַנצער רייהע שרעקליכע ענויים און פּייניגונגען, האָבען זיי געזאָגט דאָס, וואָס מ׳האָט *געוואָלט*, אַז זיי זאָלען זאָגען. עס איז איבערגענומען געוואָרען אויך אַלעקסאַנדער׳ס א בריעף, אין וועלכען ער האָט זיך געקלאָגט אויף דער עולה, וואָס דער פאָטער איז געגען איהם בעגאַנגען, איבערגעבענדיג די מלוכה אַנטיפּאַטער׳ן, און זיך שטיצענדיג אויף די בעשולדיגונגען, האָט הורדוס בעפעהלען צו אַרעסטירען אַלעקסאַנדער׳ן. דאַן איז געקומען צו לויפען דעם לעצטענ׳ס שווער, דער קאַפּידאָקייא׳ישער קעניג, אַרכעלאַאוס, און א דאַנק זיין דיפּלאָמאַטישער האַלטונג איז איהם געלונגען הורדוס׳ען צו בערוהיגען און ווידער צו שליעסען שלום צווישען דעם פאָטער און די זיהן.

דערווייל, אין דער צייט פון די דאָזיגע אַלע אינוועניגסטע סכסוכים און פאַמיליען=אינטריגעס, האָט זיך אָנגערוקט אויף הורדוס׳ען א פינסטערער וואָלקען גאָר פון אַנ׳אַנדער זייט. דער שכנ׳ישער אַראַבישער הערשער *סילעאוס*, האָט געטראָגען א כעס אויף הורדוס׳ען דערפאַר, וואָס דער לעצטער האָט איהם נישט געוואָלט געבען זיין שוועסטער סאַלאָמעאַ פאַר א ווייב אַנדערש, סיידען ער זאָל זיך מגייר זיין; ווען עס האָט זיך דעריבער איצט געמאַכט, אַז א באַנדע פון די רויבערישע טראַכאָניטען איז אַנטלאָפען פון הורדוס׳עס מאַכט און האָט געזוכט שוץ ביי איהם אין לאַנד, האָט ער זי אויפגענומען און נישט

געוואלט ארויסגעבען הורדוס'עס שלוחים; הורדוס האט דאן אוועקגעשיקט א מיליטער-עקספעדיציע קיין אראביען, וועלכע האט צושלאגען סילעאוס'עס מחנה, אנגעמאכט א חורבן אין לאנד און אבגענומען די טראכאניטען. דאס האט נאך שטארקער אויפגעקאכט דעם אראבישען הערשער געגען הורדוס'ען, און ער האט איהם פער'מסר'ט פאר אויגוסטען. און דער לעצטער האט די מסירה אנגענומען — ער האט אנגעשריבען הורדוס'ען א בייזען בריעף, אין וועלכען ער האט איהם מודיע געווען, אז פון איצט אן וועט ער זיך בעציהען צו איהם נישט ווי צו א פריינד, נאר ווי צו א אונטערטעניגען פירשט. הורדוס האט זיך שטארק דערשראקען, און געשיקט שלוחים צו צעזאר'ן, זיך צו פערענטפערן; דער לעצטער האט זיי אבער נישט אנגענומען, און ערשט דאן ווען עס איז געקומען צו איהם הורדוס'עס גריכישער ראטגעבער, דער בעקאנטער ניקאלאאוס פון ד מ ש ק, און האט אויפגעוויזען דעם הערשער, אז הורדוס איז נישט אריבערגעטרעטען די גרענעצען פון זיין מאכט, — האט זיך אויגוסט בעפריעדיגט און אנגעשריבען הורדוס'ען א פריינדליכען בריעף.

אונטער דער צייט האבען זיך די הויפישע אינטריגעס און פאלשקייטען אלץ ווייטער פערפלאנטערט און פערוויקעלט, און ענדליך איז צו הורדוס'ען דערגאנגען א נייע מסירה אויף די חשמונאישע פרינצען, — א נייע מסירה וועגען א פערשווערונג, מיט נייע עדות און נייע צוואנגס-אויספארשונגען, ביי דעם גאנג פון וועלכע די בעשולדיגטע אליין האבען ערקלערט, אז אין קיין פערשווערונג האבען זיי זיך נישט בעטייליגט און זיי האבען נאר געוואלט אנטלויפען פון פאטער'ס הויז, וויל זיי האבען נישט געקענט מעהר איבערטראגען די פיינדליכע בעציהונג צו זיי. הורדוס האט דאן געלאזען ארעסטירען די בעשולדיגטע זיהן און אוועקגעשיקט שלוחים צו אויגוסט'ען מיט דער בקשה, ער זאל ערלויבען, זיי צו בעשטראפען. אויף דעם האט אויגוסט צעזאר געענטפערט הורדוס'ען, אז ער ערלויבט איהם צו בעהאנדלען די פרינצען, ווי ער אליין פערשטעהט, נאר ער ראט איהם, צו בעשטימען וועגען דער גאנצער זאך א בעזונדער געריכט, מיט דער בעטייליגונג פון עטליכע העכערע רוימישע בעאמטע. און אזא געריכט איז ווירקליך צוזאמענגעשטעלט געווארען; דא איז אבער אויך פארגעקומען דאס אייגענע, וואס מיט דער בעשולדיגטער קעניגין: דאס געריכט האט געוואלט צופריעדען שטעלען דעם צוקאכטען הערשער

און אַרויסגעטראָגען אַ טויט-אורטייל איבער זיינע צוויי זיהן. די לעצטע זענען אויף הורדוס'עס בעפעהל אוועקגעפיהרט געוואָרען קיין שומרון און דאָרט, אין דער זעלביגער שטאָדט, וואו ער האָט מיט דרייסיג יאָהר צוריק געפייערט זיין חתונה-פערבינדונג מיט זייער אונגליקליכער מוטער, — איז אויסגעפיהרט געוואָרען איבער זיי די שרעקליכע טוידט-שטראָף (7).

הורדוס האָט געמיינט, אַז ער וועט שוין איצט קענען פריי אָבאָטעמען נאָך די אַלע אונרוהען און אינטריגעס; ער האָט אָבער אַ גרויסען טעות געהאַט. די פערשווערונג געגען זיינע צוויי זיהן, וועלכע איז אָנגעפיהרט געוואָרען פון זיין איצטיגען קרוין-יורש אַנטיפּאַטאָר, איז אייגענטליך געווענדעט געווען אויך געגען איהם אַליין, און די אויסגעפיהרטע טוידט-שטראָף האָט נאָר דערנעהנטערט זיין רייהע און איהם אַליין אַרויסגערוקט אין פאָדער-גרונד. אַנטיפּאַטאָר איז פון הורדוס'ען בעשטימט געוואָרען אַלס טראָנפאָלגער פון יהודה; דער „איבערגעגעבענער" זוהן האָט זיך אָבער נישט געפיהלט זיכער מיט דער ירושה, אַזוי לאַנג ווי דער פאָטער האָט געלעבט, און געלעבט האָט ער פאַר איהם שוין צו-לאַנג; אַנטיפּאַטאָר האָט מורא געהאַט פאַר די קלענערע דריי פּרינצען: אַרכעלאַוס, הורדוס-אַנטיפּאַ און פיליפּ, וועלכע האָבען זיך אויך איצט ערצויגען אין רוים, און געקענט צו יעדער צייט אַרויסטרעטען מיט טענות און תביעות צום אַלטען הערשער, און אויספועל'ן ביי איהם געוויסע פּריווילעגיעס. דער אדומי'שער זוהן האָט איצט דעריבער געשלאָסען אַ נייעם אָבמאַך מיט הורדוס'עס ברודער, פעראָר, לויט וועלכען ביידע האָבען גענומען אויף זיך צו אַרבייטען געמיינזאַם פאַר דער פערווירקליכונג פון זייער פערלאַנג — אומצוברענגען דעם אַלטען הערשער.

פעראָר'ן האָט געשטויסען אויף דעם וועג די פערזענליכע שנאה, וואָס ער האָט געפיהלט צו זיין ברודער צוליעב אַ געוויסען סכסוך, וואָס האָט מיט אַ קורצער צייט צוריק אויסגעבראָכען צווישען זיי, און אָט די שנאה האָט אַנטיפּאַטאָר אויסגענוצט צו זיין צוועק. דאַגעגען אָבער האָט סאַלאָמעאַ אָבגעטיילט זיך פון פעראָר'ן און איז געבליבען טריי איהר קעניגליכען ברודער; דאָס האָט געצוואונגען די פערשוואוירענע זיך שטאַרק צו היטען, און אַזוי ווי אין דער פערשווערונג האָבען זיך בעטייליגט אויך אַנטיפּאַטאָר'ס מוטער, דאָרידאַ, פעראָר'ס פרוי מיט איהר מוטער און שוועסטער, פלעגען זיי בעזונדער אָבהאַלטען גע-

היימע זיצונגען. די לעצטע איז געלונגען איבערצוקויפען הורדוס'עס לייב־דינער באגאאס און אויך א געוויסען שענעם יונגען מאן, קארוס, מיט וועלכען דער אלטער בעל עבירה איז געשטאנען אין אונגאטירליכע געשלעכטליכע בעציהונגען. און די איצטיגע פערשווערונג וואלט זיך זיכער איינגעגעבען, ווען נישט די שארפע שפיאנען־אויגען פון דער איבערגעגעבענער סאלאמעא, וועלכע האט אויפמערקזאם געמאכט הורדוס'ען אויף דער געפאהר, וואס איהם שטעהט פאר; ווי ס'זעהט אויס איז אבער צום קעניג נישט דערגאנגען דער גאנצער פערשווערונגס־פלאן מיט אלע זיינע איינצעלהייטען, און פעראר מיט אנטיפאטאר'ן זענען געבליבען נישט בעשטראפט. דער קעניג האט זיי נאר צושיידט און אוועקגעשיקט זיין ברודער אין דער טראכאניטען־געגענד הינטערן ירדן, וואו יענער איז שוין לאנג בעשטימט געווארען פון דער רוימישער מאכט אלס טעטרארך; אנטיפאטאר ווידער האט דאן געבעטען זיינע רוימישע פריינד, זיי זאלען זעהען, אז הורדוס זאל איהם שיקען קיין רוים, און דער לעצטער, וועלכער האט אנטיפאטאר'ן אין קיין ערנסטער זאך נישט חושד געווען, האט איהם ווירקליך ; עקגעשיקט קיין רוים, אום צו בעקומען דארט די בעשטעטיגונג פון אויגוסט צעזאר אויף זיין לעצטער צואה, אין וועלכער ער האט איהם, אנטיפאטאר'ן, בעשטימט פאר זיין טראן־יורש.

דערווייל אבער איז דא פארגעקומען עטוואס אונערווארטעטעס, שרעקליכעס. פעראר איז פלוצלונג געשטארבען, און אזוי ווי עס האבען זיך פערשפרייט קלאנגען, אז ער איז געשטארבען פון א פערגיפטונג, האט הורדוס בעשטימט א גענויע אויספארשונג וועגען דעם גאנג פון זיין קראנקהייט און וועגען די לעצטע מינוטען פון זיין לעבען. און אט די אונטערזוכונג האט ענטדעקט דעם סוד, וועלכען קיינער האט זיך גאר נישט געקענט פארשטעלען: די בעשולדיגטע פרוי האט מודה געווען, אז פעראר מיט אנטיפאטאר'ן צוזאמען האבען בעשלאסען צו פערגיפטען דעם קעניג, און דאס גיפט איז שוין צוגעגרייט געווען, נאר צום סוף האט פעראר חרטה געהאט; דאן זענען שוין געקומען נאך עדות און אלע האבען אויפגעוויזען, אז אנטיפאטאר האט זיך א סך מאל פיינדליך אויסגעדריקט וועגען זיין פאטער און האט זיך ארומגעטראגען מיט דעם פלאן, איהם צו פערגיפטען.

די דאזיגע ענטדעקונג האט הורדוס'ען געטראפען, ווי א דונערשלאג. הייסט עס, אז אט דער זוהן, וועלכען ער האט אויפגעהויי / פון

זיין ניעדריגקייט און בעשטימט פאר דעם יורש פון דעם יהודה'שען טראָן, אַז דער זוהן, צוליעב וועלכען ער האָט זיין שווערד אויפגעהויבען איבער די צוויי זיהן פון דער אונפערגעסליכער חשמונאי'שער קעניגין, — אַז אָט דער זוהן האָט איהם געוואָלט אומברענגען! אַ שטורם האָט אויפגעברויזט אין הורדוס'עס ברוסט, און ער איז גרייט געווען דעם פערעטערישען זוהן מיט זיינע אייגענע הענד אויף שטיקער צו צוררייסען. ווי קריעגט מען איהם אָבער צוריק קיין ירושלים? הורדוס איז דעריבער געצוואונגען געווען, אָבצונאַרען אַנטיפּאַטער'ן און אינגאַנצען צו בעהאַלטען פון איהם זיין גיפטיגען צאָרן. און דאָס האָט געווירקט: אַנטיפּאַטער האָט גאָרנישט געוואוסט פון פעראָר'ס טוידט און האָט זיך געלאָזען פאָהרען קיין ירושלים, און ווי נאָר ער האָט איבערגעטרעטען די טהיר פון פּאַטערם הויף, האָט איהם גלייך בעגעגענט דער תלין מיט זיינע אויסגעשטרעקטע אָרעמס. אויפ'ן צווייטען טאָג נאָך זיין אָנקומען קיין ירושלים, איז אַנטיפּאַטער שוין געשטאַנען פאר'ן גרויסען געריכט אונטער דער אָנפיהרונג פון דעם רוימישען שטעלפערטרעטער אין סיריען, קווינטיליוס וואַרוס, וואָס האָט זיך דאַן געפונען אַלס גאַסט אין ירושלים. דאָ איז דורך אַ גאַנצער רייהע עדות קלאָר דערוויעזען געוואָרען אַנטיפּאַטער'ס שולד, און איהם איז נישט געבליעבען מעהר צו טאָן, ווי רחמים צו בעטען ביי זיינע ריכטער. אָט די תחנונים האָבען אָבער אויך קיינעם פון די ריכטער נישט גערירט, און דער קאַלטער, מערדערישער אַנטיפּאַטער האָט זיין בלוטיגע שטראָף בעקומען. ער איז דערווייל געשמידט געוואָרען אין קייטען, און שלוחים זענען עקסטרא אַוועקגעשיקט געוואָרען צו אויגוסט צעזאַר קיין רוים, אום צו בעקומען פון דעם לעצטען די בעשטעטיגונג אויף דעם טוידט-אורטייל, וואָס דאָס געריכט האָט אַרויסגעטראָגען איבער דעם יהודה'עאישען קרוין-פּרינץ.

די דאָזיגע שרעקליכע איבערלעבונגען און גייסטיגע אונרוהען האָבען זיך זעהר שלעכט אָבגערופען אויפ'ן געזונדס-צושטאַנד פון דעם זיעבציגיעהריגען הערשער, און ער איז אַרויף אויף דער בעט, פון וועלכער ער איז שוין מעהר כמעט נישט אַראָב. הורדוס האָט געפיהלט, אַז עס רוקען זיך אָן זיינע לעצטע טעג, און ער האָט קודם-כל זיך געאיילט אָנצושרייבען אַ נייע פּאָליטישע צואה, אין וועלכער ער האָט בעשטימט זיין זוהן הורדוס-אַנטיפּאַ אַלס מלוכה-יורש. דאָס איז אָבער נאָך נישט געווען זיין לעצטע אַרבייט — איהם איז נאָך בעשערט געווען צו פערגיעסען דאָס בלוט פון נאָך אַ פּאָר צעהנדליג יהודה'עאישע פּאַטריאָטען און

אַרויסצורופֿען גענגען זיך נאָך טויזענדער גיפֿטיגע קללות, וואָס האָבען
איהם שוין בעגלייט ביז'ן קבר. דאָס איז פֿאָרגעקומען אויף דעם פֿאָל=
גענדען אופֿ'ן: נישט האָבענדיג קיין ריכטיגע ידיעות וועגען הורדוס'עס
געזונדס=צושטאַנד, האָבען זיך אין שטאָדט אַרומגעטראָגען ידיעות, אַז
דער קעניג האַלט ביים שטאַרבען אָדער איז שוין געשטאָרבען. דאָס האָט
צוגעגעבען מוט אַ קליינעם הייפֿעל בעגייסטערטע פּרושים=פּאַטריאָטען,
אונטער דער אָנפֿיהרונג פֿון די צוויי געלערנטע און געזעץ=קענער
יהודה בן צפורי און מתתיהו בן מרגלית און זיי האָבען
בעשלאָסען אָפֿען צו דעמאָנסטרירען די אונאָבהענגיגקייט פֿון יהודה און די
צוגעבונדענקייט פֿון איהרע זיהן צו די געזעצען פֿון דער תורה. צו דעם
צוועק האָבען אָט די צוויי געלערנטע צוזאַמען מיט זייער גאַנצער מחנה
תלמידים זיך אַוועקגעלאָזען אין אַ בעשטימטען טאָג צו די טויערן פֿון
בית=המקדש, און אַראָבגעריסען פֿון דאָרטין דעם גאָלדענעם רוימישען
אָדלער — דעם סימבאָל פֿון געצענדיענסט און שקלאַפֿעריי. דערביי האָט
זיך דער גאַנצער עולם געפֿונען אין בית=המקדש. און ווען אַ מחנה פֿון
הורדוס'עס סאָלדאַטען איז געקומען צו לויפֿען אויפֿ'ן פּלאַץ פֿון דער רע=
וואָלוציאָנערער דעמאָנסטראַציע, האָבען זיך גאַנץ ווענייג געפּרובט אַנטלוי=
פֿען און די צוויי אָנפֿיהרער צוזאַמען מיט פֿיערציג פֿון די תלמידים זענען
געבראַכט געוואָרען פֿאַר דער גסיסה=בעט פֿונ'ם אייזערנעם הערשער. דאָ
האָט אין דעם אויסגעהענדען טיראַן נאָך איין מאָל ערוואַכט דער אינסטינקט
פֿון ווילדער נקמה צוזאַמען מיט דער לײַדענשאַפֿט צו זעהען פֿערגאָסענעם
מענשליכעם בלוט; עס האָט זיך אָנגעהויבען דער פֿערהער, און דאָ איז
ווידער הורדוס'ען אויסגעקומען צו הערען אַזאַ טאָן, וועלכען ער האָט
זיך געוויס נישט פֿאָרגעשטעלט צו הערען פֿון אַ גאַנצער גרופּע יהודה'=
ער, אויף דעם זיבען און דרייסיגסטען יאָהר פֿון זיין הערשען אין
לאַנד. אויף הורדוס'עס פֿראַגע, צי זיי האָבען געוואַגט אַראָבצורייסען
דעם גאָלדענעם אָדלער? ענטפֿער'ן די בעשולדיגטע פֿריי און אָפֿען: יאָ!
אויף זיין צווייטער פֿראַגע: אויף וועמענס בעפֿעהל? — ענטפֿערן די זעל=
ביגע: „אויף דעם בעפֿעהל פֿון אונזער תורה", און ענדליך אויף זיין
דריטער פֿראַגע: פֿאַרוואָס זענען זיי פֿרעהליך, ווען זיי שטעהט פֿאַר אַ
באַלדיגער טוידט, — האָבען זיי געענטפֿערט: „ווייל נאָכ'ן טוידט ער=
וואַרט אונז דאָס גרעסטע גליק". אַ אויפֿגעקאָכטער האָט ער זיי אַלע
געלאָזען אָבפֿיהרען קיין ירוחו, וואו זיי זענען פֿערברענט געוואָרען לע=
בעדיגערהייד, און אויסער דעם האָט ער נאָך אָבגעזאָגט פֿון זיין פּאָסטען

דעם כהן גדול מתיתיהו דערפאר , וואס ער האט דערלאזען די מא=
ניפעסטאציע .

אונטער דער צייט איז פון אויגוסט'ען אנגעקומען די ערלויב=
ניש, אויסצופיהרען די שטראף איבער אנטיפאטאר'ן . דער קראנקער
דעספאט האט דערשפירט דעם טעם פון בלוטיגער נקמה, און איז ווי
ניי בעלעבט געווארען ; באלד האט איהם אבער די שרעקליכע קראנק=
הייט ווידער בעהערשט, און זיינע יסורים זענען אזוי גרוים געווען,
אז ער האט געחאפט א מעסער און געוואלט אליין זיך דאס לעבען
נעהמען . די נאהנטע האבען איהם אבגעהאלטען פון דעם שריט, און
אין שטאדט האבען זיך דערווייל פערשפרייט קלאנגען, אז דער קעניג
איז שוין געשטארבען ; די דאזיגע קלאנגען האבען זיך דערטראגען
אויך צו אנטיפאטאר'ן אין געפענגעניש, און ער האט געפרובט אונ=
טערקויפען זיין וועכטער , אום יענער זאל איהם בעפרייען ; דער וועכ=
טער האט אבער דעם גאנצען פלאן פון דער פערשווערונג איבערגעגע=
בען אין הויף , און דאס האט הורדוס'ען אזוי אויפגערייצט, אז ער האט
בעפויהלען גלייך אויסצופיהרען די טויט=שטראף איבער דעם געפאנ=
גענעם זוהן , און דאס לעצטע איז באלד געשעהען . דער פאקט פון
טויטען דעם דריטען זוהן האט געמאכט אן'אונגעהויערען איינדרוק
אויך אויסער די גרענעצען פון יהודה, און דער רוימישער הערשער
האט זיך אויסגעדריקט, אז ער וואלט שוין בעסער וועלען זיין הורדוס'עס
א חזיר, איידער זיינער א זוהן.

אלס א פראדוקט פון די אלע שוידערהאפטע רציחות האבען זיך
שפעטער אויסגעבילדעט פערשידענע לעגענדעס וועגען געוויסע בע=
פעהלען, וואס הורדוס זאל האבען ארויסגעגעבען פאר זיין טויט, צו
די לעצטע געהערט אויך דער כלומר'שטער בעפעהל, צונויפצוזאמלען
די אנגעזעענסטע לייט פון יהודה אין איין ארט און זיי אלע אויס=
צו'הרג'ענען אין דעם טאג פון זיין טויט, כדי דאס פאלק זאל האבען
צו בעוויינען דעם טויט פון זיינע בעסטע קינדער און נישט קאנען
דערווייל אויסדריקען זיין שמחה איבער דעם, וואס עס איז בעפרייט
געווארען פון דעם פערהאסטען טיראן.

אויפ'ן פינפטען טאג (4 פאר דער נייער צייטרעכענונג) נאך דער
אויסגעפיהרטער טויט־שט אף איבער אנטיפאטאר'ן איז הורדוס געשטאר=
בען (אויפ'ן ניין און זעכציגסטען יאהר פון זיין לעבען), זיינע קרובים
און מיליטערישע בעאמטע האבען מיט א אונגעוועהנליכען פאראד אי=

בערגעפיהרט זיין קערפער פון יריחו קיין הערָאדיום, — די פעסטונג וואָס דער פערשטאָרבענער הערשער האָט פאַר זיין לעבען געלאָזען אויפשטעלען אויף זיין נאָמען צו דרום-זייט פון ירושלים; דאָס פאָלק אַליין האָט זיך אָבער אין דעם טרויער נישט בעטייליגט, און אָנשטאָט צו בעוויינען דעם טויט פונ'ם „גרויסען" הערשער, ווי עס האָבען איהם גערופען זיינע נישט-יודישע מקורבים, האָבען זיינע יהודה'עאישע אונטערטאַנען זיך געקעגט נאָר פרעהען מיט דער ענדע פון דעם „אדומי'שען עבד", וואָס האָט זיך מיט'ן בלוט פון פאָלק און זיינע געזעצליכע פיהרער דערשלאָגען צו דעם טראָהן פון יהודה און גאַנצע זיעבען און דרייסיג יאָהר זי געשטיקט און מיט די פיס געטרעטען איהרע הייליגקייטען.

צווייטעס קאַפּיטעל

אַרכעלאַוס און די ערשטע פאָלקס־בעוועגונגען

(פון 4 פאַר ביז 6 נאָך דער קריסטליכער ערע)

דער לאַנג־ערוואַרטעטער טויט פון דעם בלוטיגען דעספּאָט האָט פונ׳ם ביי אויפגעוועקט אין פאָלק זיין גאַנצען פערביטערטען כעס פאַר די אַלע אַכזריות׳דיגע דריקונגען און בעליידיגונגען, וואָס עס האָט איבערגעטראָגען פון איהם אין די יאָהרען פון זיין הערשען. הורדוס האָט, אמת, אַ סך אויפגעטאָן פאַר׳ן לאַנד: אין זיין צייט האָט יהודה פערנומען דעם זעלביגען שטח, וואָס אין די גליקליכסטע צייטען פון די חשמונאים; די שטעדט זענען איבערגעבויט און פערשענערט געוואָרען; די האַפענס פון ים זענען פול געוועזען מיט שיפען פון די פערשיעדענסטע לענדער און דער האַנדעל האָט געבליהט; דער בית המקדש האָט געשטראַהלט אין זיין אונגעוועהנליכער, פּרעכטיגער שענהייט און האָט דערמאָהנט אָן די גליקליכע צייטען פון דוד און שלמה, — דעם פאָלק אַליין האָבען אָבער אַט די אַלע גליקען נאָר געגרייצט און פערוואונדעט. אַליין אַ דורכגעדרונגענער ליעבהאָבער און פערעהרער פון דער גריכיש־רוימישער קולטור מיט איהרע קערפערלי־

לע אויסגעלאַסענקייטען, מיט איהר זינליכען לעבענס־קילט, האָט דער אדומי׳שער הערשער פון יהודה, ביי אַלע זיינע אונטערנעהמונגען פאַר׳ן לאַנד, אין זינען געהאַט איינגענטליך נאָר די אַרומיגע, פרעמדע פעלקער, בעזונדערס — די רוימער; איהם האָט געפעהלט די אינערליכע צוגעבונדענקייט און אַכטונג צו די רעליגיעזע און נאַציאָנאַלע טראַדיציעס פון דעם יהודה׳שען פאָלק, וואָס האָט פאָרגעשטעלט מיט זיך פונקט דעם היפך פון דער רוימישער וועלט־אַנשויאונג; און אַזוי איז אויסגעקומען — אָפטמאָל אויך געגען זיין ווילען — אַז צוזאַמען מיט די נוצען, וואָס ער האָט געבראַכט זיין לאַנד איז געוואַקסען די שנאה צו איהם פון דער היימישער בעפעלקערונג. הורדוס האָט רייך געמאַכט יהודה, דערביי האָט ער אָבער אַרויסגעפּרעסט פון די יהודה׳ער דעם לעצטען טראָפּען פון זייער פערהאָרעוועטען פערמעגען, אום צו לאָזען אויפשטעלען אויף זיין רעכנונג געצענדיענערישע טעמפּלען אין דער גאַנצער מזרח־וועלט; הורדוס האָט פערשענערט דאָס לאַנד מיט אַ גאַנצער רייהע ניי־אויפגעבויטע שטעדט, פעסטונגען, טעמפּלען און פּאַלאַצען, די לעצטע האָבען אָבער אַלע געטראָגען די נעהמען פון רוימישע מאַכטהאָבער אָדער פון זיינע אייגענע פאַמיליען־מיטגליעדער, און אויף אַזאַ אופן פערלעצט דאָס נאַציאָנאַלע געפיהל פון פאָלק; דאָס זעלביגע איז פאָרגעקומען אויך מיט׳ן בעניימען בית המקדש, אויף וועלכען הורדוס האָט געלאָזען אויפהענגען אַ צייכען פון דער רוימישער מאַכט. צו דעם אַלעמען איז נאָך צוגעקומען די שנאה פון פאָלק צו זיין דעספּאָטישען הערשער, וואָס האָט אומגעבראַכט די בעסטע זיהן פון דער אומה און פיעל פון זיי געפייניגט אין געפענגעניש — עס איז נאָך פריש געווען דער רושם פון דעם אכזריות׳דיגען טויט, מיט וועלכען הורדוס האָט ערשט נישט לאַנג געלאָזען אומברענגען די העלדישע פּאַטריאָטען פאַר זייער דעמאָנסטראַציע געגען דעם רוימישען אָדלער.

און אַט, מיט דער שטימונג פון פאָלק איז אויסגעקומען זיך צו בעגעגענען דעם נייעם הערשער פון יהודה, אַרכעלאַוס׳ען. הורדוס האָט אויסער די זיהן, וואָס ער האָט געלאָזען אומברענגען, געהאַט נאָך זעקס זיהן (פון זיינע צעהן פרויען) און נאָך די פערשיעדענע צוואות, וועלכע ער האָט שוין געהאַט געשריעבען און מבטל געווען האָט ער אין די לעצטע טעג פון זיין לעבען געמאַכט נאָך איין שריט, וואָס האָט ווידער געפיהרט צו פאַמיליען־סכסוכים און מחלוקת: נישט

געפינענדיג צווישען זיינע זיהן די איינציגע פאַסיגע פּערזאָן, וואָס זאָל זיך קענען אוועקשטעלען בראש פון דער גאַנצער מלוכה, האָט ער זי צוטיילט אויף דריי פּראָווינצען און זיי איינגעטיילט לויט דעם פאָלגענדען סדר: זיין זוהן פון דער שומרונ׳ערין מאַלטאַקאַ, אַרכעלאַאוס׳ען, האָט ער איבערגעגעבען יהודה מיט׳ן טיטול קעניג; דעם צווייטען זוהן, הורדוס-אַנטיפּאַ — גליל און פּערעאַ, מיט׳ן טיטול טעטראַרך, און דעם יונגסטען זוהן, פיליפּ — די טעטראַרכיע אויף יענער זייט ירדן, וואָס איז בעשטאַנען פון די ווילד-בעפעלקערטע געגענדען בשן, טראַכאָניטיס און פּאַניאַס. ביי דער חלוקה פון יהודה האָט דער אדומי נישט פערגעסען אויך אָן די איבריגע מיטגליעדער פון זיין פאַמיליע; זיין געטריייער שוועסטער, שלומית, האָט ער אָבגעשריבען די הכנסות פון עטליכע שטעדט, און די וויטערע קרובים — גרויסע אַרענדעס און בעדייטענדע סומען געלד.

צופריעדען מיט דער צואה איז געבליבען נאָר איין אַרכעלאַוס, און די איבריגע יורשים, צו וועלכע עס איז צוגעשטאַנען אויך די דערמאָהנטע שלומית, האָבען געזוכט צו ווירקען אויף דעם רוימישען הערשער, ער זאָל די צואה נישט בעשטעטיגען. דאָס האָט בעוואויגען אַרכעלאַוס׳ען, זיך צו פערזאָרגען מיט דער שטיצע פון פאָלק, און גלייך נאָכדעם, ווי די אַרמעע האָט איהם בעגריסט אַלס קעניג, איז ער געקומען קיין ירושלים. דאָ איז ער אָבגעזעסען „שבעה״, און קומענדיג אויפ׳ן אַכטען טאָג אין בית-המקדש, האָט ער זיך געווענדעט צום פערזאַמעלטען פאָלק מיט אַ בעגריסונגס-רעדע, אין וועלכער ער האָט איהם צוגעזאָגט אַלערליי פרייהייטען און גליקען. דאָס פאָלק האָט זיך אָבער פון די הבטחות נישט געלאָזען פערפיהרען, און האָט אַרויסגעשטעלט דעם קרוין-יורש אַ ריייהע קלאָר-פאָרמולירטע פאָדערונגען, וועלכע האָבען געזאָלט אינגאַנצען ענדערן דעם ביזהעריגען רעגיערונגס-סיסטעם און עפענטליך אַנערקענען די רעכט, וואָס דאָס פאָלק האָט, זיך אַליין צו בעשטימען זיינע געזעצען און לעבענס-פאָרמען. אין דער ריייהע פאָדערונגען האָבען זיך געפונען אויך די: צו פערמינדערן די שווערע יעהרליכע שטייערן; צו בעפרייען פון יעדען אָבצאָהל די נויטווענדיגסטע לעבענס-פּראָדוקטען; פרייצולאָזען אַלע פּאָליטישע געפאַנגענע, וואָס פיינען זיך אין די ציטאַדעלען און געפענגענישען; שטרענג צו בעשטראָפען די ריכטער, וואָס האָבען אַרויסגעטראָגען אַ טויט-אורטייל איבער די פּאַטריאָטישע צושטערער פון דעם רוימישען אָדלער און

פֿאָרבֿצוזעצען פֿון זײַן אַמט דעם פֿערהאַסטען כהן-גדול יועזר.

אַרכֿעלאוס האָט אויסגעהערט די טענות פֿון פֿאָלק און געפּרובט פֿערציִהען די זאַך אויף אַ געוויסע צײַט; ער האָט ערקלערט די פֿערזאַמעלטע, אַז ער וועט די אַלע פֿאָדערונגען בעטראַכֿטען, ווען די רוימישע מאַכֿט וועט איהם בעשטעטיגען אַלס הערשער פֿון יהודה, און דערווײַל זאָל דאָס פֿאָלק רוהיג בלײַבען. דאָס פֿאָלק האָט אָבער נישט געוואָלט און נישט געקענט בלײַבען רוהיג: עס האָט געהאַסט די אדומ׳ער און זיך געוואָלט בעפֿרײַען פֿון זייער גזלני׳שער הערשאַפֿט, און ווען די שלוחים פֿון דעם נײַען הערשער זענען געקומען צום פֿאָלק מיט דער דיפּלאָמאַטישער תשובה, זענען זיי בעגעגענט געוואָרען מיט הילכיגע פֿײַנדליכע געשרײַען געגען דער גאַנצער דינאַסטיע פֿון די אדומי׳שע שקלאַפֿען. אַלע אַכֿזריות׳דיגע דריקונגען, אַ רײַהע גראָבע פֿערלעצונגען פֿון די הייליגסטע יהודה׳שע געפֿיהלען, די גאַנצע פֿערעמדקײַט און פֿעראַכֿטונג בנוגע צו דעם יהודה׳שען פֿאָלק און זײַן נאַציאָנאַלען גײַסט, וואָס האָט זיך געשפּירט אין יעדען שריט פֿון דעם אדומי׳שען הויף, — אַלץ האָט איצט אויפֿגעוואַכֿט אינ׳ם זכרון פֿון די פּאַטריאָטיש צופֿלאַמטע פֿאָלקס-מאַסען, און דער דאָזיגער פֿאָלקס-צאָרן איז געוואָרען וואָס ווײַטער אַלץ דראָהענדער צוזאַמען דערמיט, ווי עס האָבען אָנגעהויבען אָנקומען אין ירושלים גרויסע מחנות עולי-רגל (פּיליגרימען) פֿון אַלע עקען לאַנד צוליעב דעם יום-טוב פּסח.

עס האָט געשמעקט מיט אַ פֿאָלקס-אויפֿשטאַנד, און אַרכֿעלאוס האָט זיך גענומען פֿאַר׳ן געוועהר. דער ערשטער בלוטיגער צוזאַמענשטויס איז פֿאָרגעקומען ערב פּסח, ווען די אונאויפֿהערליך-וואַקסענדע פֿאָלקס-מאַסע האָט אויסגעדריקט איהר פּראָטעסט געגען די אדומ׳ער אין אַ פֿײַערליכֿער מאַניפֿעסטאַציע. אַרכֿעלאוס האָט דאַן אַרויסגעשיקט געגען די מאַניפֿעסטאַנטען אַ מחנה סאָלדאַטען; דאָס האָט אָבער נאָכֿמעהר אויפֿגערייצט די פּאַטריאָטען, און זיי האָבען בעגעגענט די סאָלדאַטען מיט שטיינער. פֿון די לעצטע זענען אַ סך פֿערוואונדעט געוואָרען און די איבריגע זענען זיך צולאָפֿען; דערמיט האָט זיך אָבער דער צוזאַמענשטויס נאָך נישט געענדיגט. די מאַניפֿעסטאַנטען האָבען זיך פֿערזאַמעלט אין בית-המקדש, וואו זיי האָבען אויף אַ ווײַלע געשטילט זייער צאָרן און זענען צוגעטרעטען צו דער פֿײַערונג פֿון דעם „קרבן-פּסח"; דאָס האָט דער יונגער אדומי אויסגענוצט און צוזאַמענגענומען אַרום בית-המקדש דאָס גאַנצע מיליטער, וואָס האָט זיך געפֿונען אין דער

הויפּטשטאָדט. אַ מחנה רײַטער־סאָלדאַטען האָט בעוואַכט די אַרויסגאַנגס־טויערן און געטויט די אַנטלאָפענע, און אין דער זעלביגער צײַט האָט זיך דאָס פוס־מיליטער אַרײַנגעריסען אין בית־המקדש און אויסגעהרג'עט פון דעם פערזאַמעלטען פאָלק ביז דרײַ טויזענד מאַן. גלײַך נאָך דער שחיטה האָט אַרכעלאַוס בעפעהלען, נישט צו פײַערן דאָס יאָהר (4) אײַנ־גאַנצען דעם יום־טוב פון קרבן פסח, און די טויזענדער אָנגעקומענע עולי־רגל זענען געצוואונגען געוואָרען, צו פערלאָזען די הייליגע שטאָדט. אַזוי האָט דער זוהן פון דעם אדומי'שען טראָן־רויבער געמאַכט זײַן ערשטען שריט אויף דעם וועג צו דער קרוין פון יהודה; דאָס פאָלק האָט זיך דאַן נאָכמעהר איבערצייגט, אַז עס האָט נישט צו ערוואַרטען קיין גוטס פון הורדוס'עס יורשים, און אַרכעלאַוס האָט אויך געזעהען, אַז ער האָט גאַנץ ווייניג צו רעכנען אויף דער שטיצע פון פאָלק אין זײַן קאַמפּף מיט די איבריגע יורשים.

און די לעצטע האָבען נישט געשוויגען. די שחיטה אין ירושלים האָט זיי געדיענט אַלס שטאָף פאַר אַ בעשולדיגונג געגען אַרכעלאַוס'ען, און זיי זענען דערמיט אַוועק קיין רוים, אום צו ווירקען אויף אויגוסטען. דאָס האָט געצוואונגען אַרכעלאַוס'ען זיך צו פאָהרען פערטיידיגען, און ער האָט געמוזט פערלאָזען די יהודה'שע הויפּטשטאָדט. איבערלאָזען דער בעפעלקערונג אין דעם צושטאַנד אָהן אַ בעדייטענדער שמירה האָט ער אָבער מורא געהאַט, און אויף זײַן פערלאַנג האָט דער רוימישער לעגאַט אין סיריען, קווינטיליוס וואַרוס, אַרײַנגעפיהרט אין ירושלים איינעם פון די דרײַ לעגיאָנען, וואָס ער האָט געהאַט אין זײַן רשות. דערבײַ איז וואַרוס אַליין געבליבען אין אַנטיוכיא, וואו ער האָט געהאַט זײַן הויפּט־קוואַרטיר, נישט זעהענדיג אין דער אונרוהיגער יהודה'שער בעפעלקערונג קיין געפאַהר פאַר דער רוימישער מאַכט. דער־ווײַל זענען אָבער אין רוים דערגאַנגען ידיעות וועגען אַ אויפשטאַנד אין ירושלים געגען די העראָדיאַנער און רוימער, און אויגוסט האָט געפונען פאַר נויטיג צו שיקען קיין יהודה אַ ספּעציעלען פּראָקוראַטאָר אויף צו־ריקצושטעלען די אָרדנונג אין לאַנד. דער לעצטער, אַ געלדגיעריגער און אַכזריות'דיגער אַדמיניסטראַטאָר מיט'ן נאָמען סאַביניוס, איז אָנגע־קומען קיין ירושלים גלײַך נאָך אַרכעלאַוס'עס אָבפאָהרען; דאָ האָט ער פערנומען דעם קעניגליכען פּאַלאַץ און געוואָלט בעקומען אין זײַנע הענד די קעניגליכע רײַכטימער און די אוצרות פון בית המקדש, און אַזוי ווי דאָס האָט זיך איהם נישט לײַכט אײַנגעגעבען, האָט ער געזוכט פער־

שיִדענע מיִטלען, אַרויסצורופֿען חאָטש וועלכען ס'איִז אויפֿשטאַנד פֿון פֿאָלק. און אויף דעם האָט ער ניִשט געדאַרפֿט לאַנג וואַרטען: זייַן אכזריות'דיִגע בעציִהונג צו דער בעפֿעלקערונג פֿון יהודה איִז דערגאַנגען ביִז אַזוי וויַיט, אַז בייַם פֿאָלק איִז ענדליִך רעכט געוואָרען אַרויסצוטרעטען איִן אַ אָפֿענעם קאַמפֿ געגען דעם מעכטיִגען גאַרניִזאָן פֿון די בעדריִקער.

דאָס איִז געווען איִנ'ם יום־טוב שבועות. מחנות פֿון טויזענדער עולי־רגל האָבען וויִדער פֿערפֿלייַצט די גאַסען פֿון דער הייליִגער הויפּט־שטאָדט און וויִדער איִז דאָס הארץ פֿון פֿאָלק צופֿלאַמט געוואָרען פֿון די דריִקונגען, גזירות און בעלייַדיִגונגען, וואָס עס הערט ניִשט אויף אויסצושטעהן פֿון דער געצענדיִענעריִשער מאַכט. אַ שטראָם פֿון וויִלדער פֿערצווייפֿלונג האָט בעהערשט דער גאַנצער מחנה פּאַטריאָטען און, ווי פֿון זיִך אַליין, זענען אויסגעוואַקסען פֿיִהרער, וועלכע האָבען אייַנגעטיילט די מאַניִפֿעסטאַנטען איִן דריי אָבטיילונגען: איינע האָט פֿערנומען דעם היִפּאָדראָם, אַ צווייטע — דעם בית המקדש און די דריִטע האָט זיִך בעפֿעסטיִגט אַרום דעם קעניִגליִכען פּאַלאַץ איִן דעם העכערן טייל פֿון שטאָדט, וואו עס האָט זיִך געפֿונען סאַביִניוס. דער לעצטער האָט זיִך דאַן דערשראָקען פֿאַר די יהודה'ישע רעוואָלוציאָנערען, און האָט זיִך אַרויפֿגעקליִבען אויף דעם הויכען פּאַזאַעל־טורעם; זייַנע סאָלדאַטען האָט ער אָבער בעפֿעהלען אָבצושלאָגען די אַטאַקע פֿון די פּאַטריאָטען, און ביי די וועגט פֿון בית המקדש איז פֿאָרגעקומען אַ בלוטיִגע שלאַכט. די פּאַטריאָטען האָבען פֿערנומען די דעכער פֿון די אויסערליִכע בית המקדש־גאַלערען און פֿון דאָרטיִן באָמבאַרדיִרט די רוימער מיִט קוילען און שטיינער; דאַן האָבען די לעצטע אונטערגעצונדען די גאַנצע קאָלאָנאַדע און באַלד איִז די אויסערליִכע געבייַדע פֿון בית המקדש געשטאַנען איִנגאַנצען איִן פֿלאַמען.

העלדיִשע קעמפֿפֿער זענען פֿערברענט געוואָרען אונטער די פֿאַלענדע חורבות, און יענע, וואָס האָבען זיִך געראַטעוועט פֿון פֿייַער, זענען אומגעקומען פֿון די רוימער. און מעהר האָבען די לעצטע ניִשט געדאַרפֿט: זיי האָבען זיִך גלייַך אַרייַנגעריִסען איִן בית המקדש, וואו זיי האָבען גערויבט און גענגב'עט אומגעשטערט, און דער „העלדיִשער" סאַביִניוס, וועלכער האָט איִצט אויך שוין געוואַגט זיִך צו בעטייליִגען איִן דער „קריִעגס־אָפּעראַציע", האָט אַוועקגערויבט פֿאַר זיִך אַליין פֿון דער בית־המקדש־קאַסע — פֿיִער [?] טאַלאַנטען.

די דאָזיגע שענדונג פון דעם הייליגען טעמפעל האָט אריינגעגעבען נאָכמעהר עקשנות און פערצווייפלונג די געבליבענע פאַטריאָטישע קעמפפער. זיי האָבען בעלאַגערט דעם קעניגליכען פאַלאַץ און אונטערלעגענדיג מינעס אונטער די טורעמס, האָבען זיי געדראָהעט די בעלאַגערטע, (צווישען וועלכע עס האָט זיך געפונען אויך סאַבינוס) און זיי געוואָרענט, זיך אונטערצוגעבען. צו די רעוואָלוציאָנערען איז צוגעשטאַנען אויך אַ טייל פון הורדוס'עס אַרמעע, און סאַבינוס'ען איז צוגעזאָגט געוואָרען פאָלשטענדיגע אונבעריהרליכקייט, אויב ער וועט אַרויסגעהן מיט זיינע סאָלדאַטען און פערלאָזען ירושלים. ער האָט אָבער מורא געהאַט זיך אָנצופערטרויען די, וואָס האָבען פון איהם אַזוי פיעל געליטען, און בעשלאָסען זיך צו בעפעסטיגען אין דעם ציטאַדעל פון פאַלאַץ, ביז וואַרוס וועט איהם קומען צו הילף.

און אין גאַנצען לאַנד האָט דערווייל געהערשט אַ פאָלשטענדיגע אַנאַרכיע. די מאַכט פון די רוימער איז אויף אַ קורצע צייט אָבגעשוואַכט געוואָרען, און ביי דער פערביטערטער שנאה, וואָס די פאָלקס-מאַסען האָבען געטראָגען אין הארצען צו די רוימער און צו דער העראָדיאַנישער דינאַסטיע, איז גאַנץ לייכט אָנגעקומען פערשיעדענע „העלדען”, צונויפצוזאַמלען אַרום זיך גאַנצע מחנות „אונצופריעדענע”; און אַזוי האָט כמעט יעדער ווינקעל פון לאַנד געהאַט אַ בעזונדער אויפשטאַנד, מיט אַ בעזונדער אָנפיהרער און אויך — מיט גאַנץ בעזונדערע ציעלען. הורדוס'עס אַ געוועזענער שקלאַף, אַ געוויסער שענער און העלדישער מאַן מיט'ן נאָמען שמעון איז געשטאַנען בראש פון אַ מחנה קעמפפער, וואָס האָט איהם אַנערקענט פאַר אַ קעניג, און ער האָט פערברענט דעם שענעם קעניגליכען פאַלאַץ, וואָס הורדוס האָט געלאָזען אויפבויען אין יריחו. אַ צווייטען קעניגליכען פאַלאַץ אין ליוויאַס, נישט ווייט פון ירדן, האָט פערברענט אַנ'אַנדער אָנפיהרער, וואָס איז אויך געשטאַנען בראש פון אַ אייגענער מחנה. אַ דריטע גרופּע, וואָס איז בעשטאַנען פון דעם געוועזענעם פאַסטוך אַטראָנגעס מיט זיינע פיער ברידער, האָט אויך אָרגאַניזירט אַ קאַמפפס-מחנה, וואָס איז בעפאַלען די רוימער און האָט זיך העלדיש געשלאָגען מיט זיי. און אַזוי האָט דאָס גאַנצע לאַנד פאָרגעשטעלט מיך זיך איין גרויסע שלאַכט-פעלד; שטעדט זענען חרוב געוואָרען, בלוט האָט זיך געגאָסען טייכען-ווייז, דאָס גאַנצע פריעד-

ליכע לעבען איז געשטערט געוואָרען, און אין דעם אַלעמען איז קיין זין און קיין סיסטעם און קיין איינינקייט נישט געווען — די אַנאַרכיע האָט געוועלטיגט.

אין דעם כאָאָס פון איינענגוציגע אויפשטאַנדען און ווילדע מהומות האָט זיך אויסגעצייכענט מיט אמת'ער ליעבע צום פאָלק נאָר איינער פון די אַלע פראָווינציעלע רעוואָלוציאָנערען. דאָס איז געווען אַ זוהן פון דעם גאַליל'ער הזקיה, וועלכען הורדוס האָט געהאַט גע־טויט פאַר זיין אויפשטאַנד געגען די רוימער, מיט'ן נאָמען יהודה. אָט דער יהודה הגלילי (פון גליל) האָט צוזאַמענגענומען אַרום זיך אַ מחנה בעגייסטערטע עהרליכע פּאַטריאָטען און מיט זיינע אָנפאַ־לען אויף די רוימישע און העראָדיאַנישע סאָלדאַטען האָט ער די לעצ־טע נישט ווייניג שאָדען געבראַכט. בעפאַלענדיג די שטאָדט צפורה, האָט ער פערנומען דאָס גאַנצע געוועהר, וואָס האָט זיך געפונען אין דעם דאָרטיגען קעניגליכען אַרסענאַל און דערמיט בעוואָפענט זיין מחנה, וועלכע איז פון טאָג צו טאָג גרעסער און פּאָפּולערער גע־וואָרען.

ענדליך האָט זיך אָבער וואַרוס דערוואוסט פון די אַלע אונרו־העז, און ער האָט מאָבּיליזירט דאָס גאַנצע רוימישע מיליטער, וואָס ער האָט געהאַט אין זיין רשות (איבער צוואַנציג טויזענד מאַן). צו דער מחנה איז נאָך צוגעקומען אַ גרויסע צאָהל אַראַבּישע סאָלדאַטען פון דעם שכנ'ישען נאַבאַטעא'ישען קעניג, וועלכער האָט איצט בעקו־מען אַ גינסטיגע געלעגענהייט, זיך נוקם צו זיין אָן יהודה פאַר דער מפלה, וואָס ער האָט געהאַט, זיך שלאָגענדיג מיט הורדוס'ען. דער מאַרשרוט פון וואַרוס'עס אַרמעע איז געווען דורך גליל; דאָ האָט זיך צופלאַקערט אַ בלוטיגע שלאַכט צווישען די רוימישע סאָלדאַטען און אַ מחנה פּאַטריאָטען, אונטער דער אָנפיהרונג פון יהודה הגלילי, פאַר דער שטאָדט צפורה; דער קאַמפּף האָט זיך געענדיגט מיט דעם נצחון פון די רוימער: יהודה מיט זיין מחנה איז אַנטלאָפען, די שטאָדט איז אינגאַנצען פערברענט געוואָרען און די איינוואוינער זענען פערקויפט געוואָרען פאַר שקלאַפען. דעם זעלביגען גורל האָט געהאַט אויך די שטאָדט חמת (עמאוס), וואו עס האָט געהערשט דער אָנ־פיהרער אַנטראָנגעס, און אויך דער לעצטער איז אַנטלאָפען מיט אַ גרויסען טייל פון דער בעפעלקערונג. פון דאָרטין האָט זיך וואַרוס אוועקגעלאָזען קיין שומרון, וואו די בעפעלקערונג האָט זיך איינגענטליך

ניט בעטײליגט אין קײן אױפשטאַנד ; די רוימישע סאָלדאַטען האָבען דאָ דעריבער קײנעם פון דער בעפעלקערונג ניט געריהרט, נאָר דער אַראַבישער אַװאַנגאַרד האָט גערױבט און חרוב געמאַכט אַלץ, װאָס ער האָט בעגעגענט אױף זײן װעג.

אין ירושלים גופא האָט װאָרום שוין קײן סך אַרבײט ניט געהאַט. דערזעהענדיג די אונגעהױערע מאַכט פון דעם רוימישען לעגאַט האָבען זיך די פּאַטריאָטישע קעמפּפער דערשראָקען און אינגאַנצען אױפגעגעבען די בעלאַגערונג. די אָנגעקומענע רעװאָלוציאָנערען פון דער פּראָװינץ זענען זיך צולאָפען יעדערער אין זײן הײם און די אײנװאױנער פון דער הױפּשטאָדט האָבען זיך אָבגעזאָגט פון דער רעװאָלוציע. דאָס האָט פון דעסטװעגען ניט אָבגעהאַלטען דעם זיעגער פון בעשטראָפען די בעזיעגטע: װאָרום האָט פונאַנדערגעשיקט קלײנע מיליטער-אָבטײלונגען איבער׳ן גאַנצען לאַנד, און אױף אַזאַ אופן איז איהם געלונגען צו פאַנגען צװײ טױזענד פּאַטריאָטען. װעלכע ער האָט געלאָזען אױפהענגען. דער בעפרײטער סאַבינוס איז אױך אַנטלאָפען גלײך פון ירושלים — ער האָט מורא געהאַט, װאָרום זאָל איהם ניט בעשטראָפען פאַר זײנע אונגעזעצליכקײטען.

אַזױ האָט זיך געענדיגט דער ערשטער אױסברוך פון דעם יהודה׳שען פאָלקס-צאָרן, — דער אױסברוך, װאָס איז געװען װילד און סטיכיש, װי דער צאָרן פון פאָלק אַלײן, און האָט מעהר פון אַלעמען נוצען געבראַכט דער רוימישער מאַכט. די רוימער האָבען איצט נאָכמעהר פערפעסטיגט זײער פּאָזיציע אין יהודה, אַזױ אַז דאָס לאַנד האָט זיך שוין פּאַקטיש געפונען אונטער דער אונמיטעלבאַרער הערשאַפט פון רוים.

דאָס לעצטע האָט, איבריגענס, דעם פאָלק איצט װעניג געשראָקען — אַזױ טיעף איז געװען די שנאה, װאָס עס האָט געטראָגען אין הערצען צו דער דינאַסטיע פון די בלוטיגע אדום׳ער. זאָלען שוין בעסער די רוימער אַלײן הערשען איבער׳ן לאַנד, אַבי ניט די אדומי׳שע „עבדים״ (קנעכט) — אַזױ האָבען אין יענער צײט געטראַכט די בעסטע קינדער פון פאָלק, און װיסענדיג, אַז אין רוים װערט איצט בעשטימט דער גורל פון יהודה צוליעב דעם ספק איבער הורדוס׳עס צואה, האָט דאָס פאָלק אַװעקגעשיקט אַהין אַ דעפּוטאַציע פון פופציג אָנגעזעהענע יהודה׳ער. די לעצטע האָבען זיך משתדל געװען פאַר דעם רוימישען מאַכטהאָבער, אַז ער זאָל ערקלערן יהודה פאַר אײנער פון די סירישע פּראָװינצען, װאָס געפינען זיך אונטער דער אױבערשטער הערשאַפט

פון רוים און ווערן אינערליך פערוואלטעט פון פאָלק אַליין. דאָס איז פאָרגעקומען אין דעם בעריהמטען פרעכטיגען אַפּאָלאָ=פּאַלאַץ, וואו די יורשים פון דעם „גרויסען" הורדוס זענען געשטאַנען פאַר'ן טראָן פון דעם רוימישען הערשער און געבעטעלט די קרוין פון יהודה; פאַר דעם צווייטען יורש, הורדוס=אַנטיפּאַ, איז אַרויסגעטרעטען מיט אַ שענער פערטיידיגונגס=רעדע דער יונגער אַנטיפּאַטער, שלומית'ס זוהן. ער האָט בעשולדיגט אַרכעלאַוס'ען אין פערשידענע אונגעזעצליכע מעשים און איהם דערביי פאָרגעוואָרפען אויך דאָס, וואָס ער האָט זיך שוין ערלויבט צו שפּיעלען אין יהודה די ראָליע פון אַ דעספּאָטישען הערשער און געלאָזען אויס'הרג'ענען דריי טויזענד מאַן, נאָך איידער די רוימישע מאַכט האָט איהם בעשטעטיגט אַלס קעניג. דאַן איז אַרויסגעטרעטען אַרכעלאַוס'עס פערטיידיגער, דער בעקאַנטער ניקאָלאַוס פון דמשק, און האָט זיך פעררופען אויף די גרויסע פערדיענסטען פון דעם פערשטאָרבענעם הורדוס בנוגע צו דער רוימישער מאַכט; ער האָט אויך בעשטעטיגט, אַז הורדוס האָט געשריבען די לעצטע צואה מיט'ן פולען פערשטאַנד. און ווען דער פערטיידיגטער אַרכעלאוס האָט זיך נאָך דער רעדע אַראָבגעלאָזען פאַר'ן הערשער אויף די קניע, האָט איהם דער לעצטער געהייסען אויפשטעהן און געזאָגט, אַז ער אַנערקענט איהם פאַר ווירדיג צו טראָגען אַ הערשער=טיטול. דערמיט איז אָבער דער ירושה=סכסוך נאָך אַלץ נישט אויסגעגלייכט געוואָרען, און אויף דער צווייטער פייערליכער זיצונג, וואָס איז ווידער פאָרגעקומען אין דעם זעלביגען פּאַלאַץ, זענען אַרויסגעטרעטען מיט זייערע טענות די שלוחים פון דעם יהודה'שען פאָלק. זיי האָבען זיך געקלאָגט פאַר דער רוימישער מאַכט אויף דעם גאַנצען סיסטעם פון הורדוס'עס הערשען און געשילדערט די פינסטערע ווירקליכקייט פון יהודה: הורדוס האָט טיראַניזירט דאָס לאַנד, די בעסטע זיהן פון פאָלק אומגעבראַכט, דאָס גאַנצע פערמעגען פון דער בעפעלקערונג אַרויסגעפּרעסט, די הייליגסטע טראַדיציעס פון דער נאַציאָן אויסגעלאַכט און פערלעצט, און דערצו נאָך אַריינגעבראַכט אין דער פרומער יהודה אויסגעלאַסענקייט און אַפּיקורסות; און דער יורש פון דעם אדומי'שען דעספּאָט, אַרכעלאַוס, האָט זיין ערשטען שריט גלייך דורכגעוויקט מיט'ן בלוט פון פאָלק — די שרעקליכע שחיטה אין בית=המקדש איז נאָך איבערגעגאַנגען הורדוס'עס אַכזריות'ען; זאָל=זשע דער רוימישער הערשער אינגאַנצען בעפרייען יהודה פון דער פערהאַסטער נישט=יהודה'שער דינאַסטיע און דאָס פאָלק וועט זיך אַליין איינ=

אָרדנען זיינע אינערליכע אָנגעלעגענהייטען, אונטער דער אויבער־שטער השגחה פון אַ רוימישען פּראָקוראַטאָר.

געגען די טענות פון יהודה'שען פאָלקספּערטרעטער איז ווידער אַרויסגעטרעטען דער דערמאָנטער סיריש־גריכישער בעשיצער פון דעם אדומי'שען טראָן־יורש. ער האָט פּערזיכערט די פאָרשטעהער פון דער רוימישער מאַכט, אַז די געגנער פון הורדוס'עס דינאַסטיע זענען אויך פערביסענע געגנער פון דער רוימישער אויבער־הערשאַפט און אַז דאָס יהודה'שע פאָלק וועט כסדר מאַכען רעוואָלוציעס און איבערקערענישען אום אַראָבצוצוואַרפען פון זיך אינגאַנצען דעם רוימישען יאָך; דער רוימישער אָדלער אין יהודה מוז דעריבער האָבען אַזאַ איבערגעגעבענע בעשיצענדע קראַפט, ווי עס איז הורדוס'עס בעסטער זון, אַרכעלאַוס.

און די פערטיידיגונג האָט געווירקט: אויגוסט האָט אויך אָנערקענט, אַז הורדוס'עס יורשים קענען ווירקליך דינען אַלס איבערגעגעבענע בעשיצער פון די רוימישע אינטערעסען, און האָט בעשטעטיגט דעם לעצטענס צוואה (3) לויט דעם בעשלוס זענען אַרכעלאַוס'ען איבערגעגעבען געוואָרען די געביטען יהודה, שומרון און אדום מיט'ן טיטול עטנארך (נישט קעניג); דעם צווייטען יורש, הורדוס־אַנטיפאַ—די געביטען גליל און פּערעאַ מיט'ן טיטול טעטראַרך. און דער דריטער, פיליפּ, האָט בעקומען די טעטראַכיע, וואָס איז בעשטאַנען פון די געגענדען טראַכאָניטיס און בשן. די הכנסות פון די שטעדט: יבנה, עזה און פאַזאַעליד זענען אויך בעשטעטיגט געוואָרען פון קייזער פאַר הורדוס'עס שוועסטער.

די האָפנונג פון פאָלק, בעפרייט צו ווערען פון דער פיינדליכער דינאַסטיע, איז אַלזאָ ווידער צושוואומען געוואָרען, און דער ערגסטער פון די פערבליבענע אדומ'ער, אַרכעלאַוס, איז אַוועקגעשטעלט געוואָרען אָן דער שפּיץ פון יהודה. דאָס איז געווען הורדוס'עס אַ זון מיט אַלע פעלערען פון פאָטער, נאָר אָהן זיין גרויסקייט און דיפּלאָמאַטישער געשיקטקייט; ווי הורדוס, האָט ער אויך אויף יעדען טריט און שריט פערלעצט די רעליגיעזע און נאַציאָנאַלע געפּידלען פון פאָלק, און אויך זיין בליק איז שטענדיג געווען געווענדעט נאָר אין דער זייט פון רוים. ניין יאָהר האָט אַרכעלאַוס געהערשט איבער יהודה (פון 4 פאַר ביז 6 נאָך דער קריסטליכער צייטרעכנונג) און פאַר דער קורצער צייט האָט ער בעשטימט און אַראָבגעזעצט דריי כהנים גדלים; צוליעב פאָליטישער נישט־כשר'קייט איז דער כהן גדול יועזר פערביטען געוואָ־

רען מיט זיין ברודער אליעזר, און דער לעצטער האט ווידער געמוזט אבטרעטען זיין פלאץ א געוויסען יהושע פון דער פאמיליע שת. ארכעלאוס האט טיעף פערוואונדעט דאָס רעליגיעזע געפיהל פון פאלק אויך מיט א אקט פון זיין פריוואט-לעבען: ער האט חתונה געהאט מיט דער קאפּאדאקיאישער פרינצעסין גלאפירא, די אלמנה פון זיין געהרג'עטען שטיף-ברודער אלעקסאנדער (דעם זוהן פון הורדוס'ען מיט דער חשמונאי'שער קעניגין מרים), פון וועלכען זי האט געהאט קינדער, נישט קוקענדיג אויף דעם, וואס לויט דעם יהודה'שען געזעץ איז אזא פערבינדונג שטרענג פערבאָטען. דאס פאלק האט איהם די עבירה נישט געקענט מוחל זיין, און ווען די זעלביגע גלאפירא איז אין א קורצע צייט ארום געשטאָרבען, איז עס אויסגעטייטשט געוואָרען פון די ברייטע מאסען אלס א צייכען פון הימעל: פאר'ן טויט איז געקומען צו איהר אין חלום דער געשטאָרבענער אלעקסאנדער, האט איהר געמוסר'ט דערפאר, וואס זי לעבט אונגעזעצליך מיט זיין ברודער, און אנגעזאָגט, אז ער וועט זי אין גיכען נעהמען צו זיך, אויף יענער וועלט

צוליעב די אלע מעשים איז כסדר געוואקסען די שנאה פון פאלק צו דעם אדומי'שען הערשער; דער לעצטער האט זיך אבער דערמיט גאנץ ווייניג גערעכענט. ער האט נישט אויפגעהערט צו דרייקען דאס פאלק און ארויסצופרעסען פון איהם וואס מעהר שטייערן, אום צו קענען בעפריעדיגען זיין ליידענשאפט צו בויען, וואס ער האט געירשנ'ט פון פאטער צוזאמען מיט זיינע איבריגע אייגענשאפטען. ער האט געלאזען צוריק אויפשטעלען א פרעכטיגען פאלאץ אין יריחו, אנשטאט דעם, וואס די רעוואלוציאנערען האבען געהאט פערברענט, דער פאלאץ איז ארומגעפלאנצט געוואָרען מיט טייטעלבימער און מיט דער צייט האט זיך דא אויסגעבילדעט א נייער ישוב אונטערן נאמען ארכעלאאיד.

דאס פאלק האט אבער דערווייל נישט אויפגעהערט צו בויען פערשיעדענע פלענער, מיט דעם צוועק, זיך צו בעפרייען פון דעם פערהאסטען הערשער, און ענדליך, ווען צו די יהודה'ער זענען צוגעשטאנען די שומרונ'ער, וועלכע האבען אויך געקרעכצט אונטער'ן שווערען יאך פון דעם אדומי'שען דעספאט, איז ביי ביידע בעפעלקערונגען בעשלאסען געוואָרען, זיך געמיינזאם צו בעקלאגען אויף איהם פאר זיין רוימישען געביטער. עס איז אוועקגעשיקט געוואָרען א דעפּוטאציע פון

יהודה׳עאישע און שומרונישע בירגער , און זייערע טענות זענען געווען אזוי איבערצייגענד , אז דער רוימישער הערשער האט גלייך ארויסגערופען ארכעלאוס׳ען צו זיך . דער לעצטער איז געקומען ; ער איז אבער נישט אימשטאנד געווען , זיך ריין צו וואשען פון די אלע בעשולדיגונגען , וואס די פאלקס־שלוחים האבען איהם אין פנים געשליידערט, און— האט זיין שטראף בעקומען : דער נעכטיגער הערשער פון יהודה איז פערטריבען געווארען , ווי א פערברעכער , אין דער גאלישער שטאדט וויענא (6 נאך קריסט.) . אין דער זעלביגער צייט האט יהודה דערלעבט א נקמה אויך אן איהר צווייטען „בערוהיגער״ , ווארום ; ער איז אויף אויגוסט׳ס בעפעהל אוועקגעשיקט געווארען קיין גערמאניע , און דארט איז ער , צוזאמען מיט זיינע אויסגעוועהלטע רוימישע לעגיאנען , אומגעקומען אין דער בעריהמטער שלאכט מיט גערמאנ׳ען .

אזוי האט יהודה ערדייכט דעם פערלאנגטען „נצחון״ , — דעם נצחון , וואס האט אייגענטליך נאר פערענדיגט דעם פראצעס פון איהר אונטערגאנג . יהודה האט איצט פערלוירען דעם לעצטען שפור פון איהר פאליטישער זעלבסטשטענדיגקייט, און איז אינגאנצען פערוואנדעלט געווארען אין א רוימישער פראווינץ , וואס ווערט פערוואלטעט פון א רוימישען פראקוראטאר . די טעטראַרכיעס פון הורדוס־אנטיפא (גליל און פערעא) און פיליפ (טראכאניטים און בשן) זענען דערוויל פערבליבען אין זייער ביזהעריגער לאגע; נאר די שטעדט, וועלכע האבען לויט דער צואה, אנגעהערט צו הורדוס׳עס שוועסטער, זענען איצט פערעכענט געווארען אלס פריוואט־אייגענטום פון דעם רוימישען הערשער, וויל שלומית אליין האט זיי פאר איר טויט אבגעשריבען דעם קייזערליכען ליווי.

דריטעס קאַפּיטעל

די ערשטע רוימישע פּראָקוראַטאָרען

(פון 6 ביז 38 נאָך קריסט.)

עס הויבט זיך אָן אַ נײַע, שרעקליכע צײַט פאַר יהודה — דער גוסס האָט פלוצלונג דערשפּירט, אַז זײַנע לעצטע שעה'ען האָבען געשלאָגען, און ער שטרענגט אָן אַלע זײַנע כּחות און פּרובט זיך ראַנגלען מיט'ן טויט. יהודה האָט זיך אַליין אַרײַנגעוואָרפען אין די אָרעמס פון איהר רוימישען בעשיצער; דער לעצטער האָט אָבער געהאַט גאַנץ אַנדערע בעגריפען פון שוץ און רעכט, און בעשיצען יהודה האָט בײַ איהם געהײסען — זי דערשטיקען. די יהודה'ער פון יענער עפּאָכע זענען, ווי ס'ווײַזט אויס, גאַנץ ווייניג בעקאַנט געווען מיט דעם גרונד-כאַראַקטער פון דעם רוימישען מלוכה-וועזען, און האָבען געגלויבט, אַז צוזאַמען דערמיט, ווי יהודה וועט אַרונטערפאַלען אונטער דער צענטראַלער רוימישער מאַכט, וועלן אַלע פונקציעס פון דער אינערליכער פאָלקס-פערוואַלטונג איבערגעהן צום פאָלק אין די הענד, און רוים וועט זיך איבערלאָזען נאָר די אויבערשטע השגחה איבער'ן לאַנד, וואָס וועט זיך ווייניג אָנזעהען אין לאַנד גופא; דאָס איז אָבער געווען אַ דאָפּעלער טעות: די אויבערשטע הערשאַפט פון רוים האָט זיך ווירקליך נאָר גאַנץ שוואַך געשפּירט אין אַלע איהרע

איבעריגע אונטערגעוואָרפענע פראָווינצען, און זי האָט זיי געגעבען די ברייטסטע אויטאָנאָמיע; פאַר דער אונטערגעוואָרפענער יהודה האָט זי אָבער געמוזט האָבען אַ גאַנץ בעזונדער מאַסשטאַב, ווייל די יהודה׳שע בעפעלקערונג האָט, לויט איהר וועזענטליכען גייסט און כאַראַקטער, נישט געקענט אַרויסווייזען בנוגע צו דער געצענדיגערישער מאַכט די אָפיציעלע לאָיאַליטעט (אונטערטעניגקייט), וואָס עס האָבען איהר אַרויסגעוויעזען אַלע אַנדערע פעלקער. דאָס יהודה׳שע פאָלק, אַלס אַ אָבגעשלאָסענער עלעמענט, מיט בעזונדערע אייגענשאַפטען, מיט אַ בעזונדער גייסט און מיט אַ אייגענער געטליך-אידעאַלער וועלט-אַנשויאונג, — האָט זיך געמוזט בעציהען מיט אַ געוויסער פעראַכטונג צו דער גאַנצער געצענדיגערישער גרויסקייט פון די זיעגער און מאַכטהאָבער, און אין דער צייט ווען אַלע איבריגע פעלקער פון דער מעכטיגער אימפעריע האָבען זיך כמעט אָהן אַ שום קאַמפף אונטערגעוואָרפען דעם איינפלוס פון איהר געטער- און קייזער-קולט, האָט יעדע פראָבע פון אַזאַ מין איינפלוס אין יהודה אַרויסגערופען אַ בלוטיגען אויפשטאַנד און איז בעטראַכט געוואָרען אַלס אַ געפאַהר פאַר דעם קיום פון דער אומה. ביי אַזאַ פערהאַלטען זיך פון דעם אונטערגעוואָרפענעם פאָלק בנוגע צו דער אויבערשטער הערשאַפט זענען די קאָנפליקטען געוועזען אונפערמיידליך, און דאָס האָט דעם פערטרעטער פון דער מאַכט שטענדיג געגעבען די מעגליכקייט, פאַקטיש אויסצואיבען אַלע זיינע אויבערשטע רעכט און צו ווערן פאַר׳ן לאַנד — אַ זעלבסטהערשענדער דיקטאַטאָר.

דער צענטער פון דער יהודה׳שער פערוואַלטונג איז איצט געוואָרען קסריה, וואו עס האָט זיך בעזעצט דער רוימישער פראָקוראַטאָר. דער לעצטער האָט געהאַט די אויפגאַבע, צו האַלטען די אָרדנונג אין לאַנד, איינצונעהמען די פערשידענע שטייערן און צו קאָנטראָלירען די טעטיגקייט פון די יהודה׳שע געריכטס-אַנשטאַלטען, — אַ פונקציע, וואָס האָט כמעט אינגאַנצען פאַראַליזירט די טעטיגקייט פון דער יהודה׳שער יוסטיץ און פערקלענערט די פאָליטישע בעדייטונג פונ׳ם סנהדרין.

אום צו שיצען די אויבערשטע רעכט פון רוים אין דער אונטערגעוואָרפענער פראָווינץ האָט דער פראָקוראַטאָר געהאַט אין זיין רשות אַ בעדייטענדע מיליטערישע מאַכט, וואָס איז געווען צושפּרייט איבער׳ן גאַנצען לאַנד. אין ירושלים האָט זיך דער שטענדיגער רוי-

מיִשער גאַרניזאָן אויפגעהאַלטען איִן דער פעסטונג אַנטאָניום אויפ'ן הר הבית (בית=המקדש=באַרג), און איִן די גרעסערע יום=טובים, ווען עס פלעגען זיך צונויפקומען אַ סך עולי רגל איִן דער הויפּטשטאָדט און די מאַכט האָט מורא געהאַט פאַר אונרוהען, איז דער פראָקוראַטאָר אַליין אויך געקומען קיין ירושלים מיִט זיין מיִליטעריִשער סוויִטע. איִן אַזעלכע טעג פלעגען די רוימיִשע סאָלדאַטען פערנעהמען די גאַלערעען אַרום בית=המקדש, כדי אויף אַזאַ אופן צו היִטען די „אָרדנונג", און גאַנץ אָפט האָט די ערשיינונג גופא פון בעוואָפּענטע געצענדיִענער אויף דער שוועל פון דעם פערהייליגטען נאַציאָנאַלען טעמפּעל — אַרויסגערופען בלוטיִגע אונרוהען און צוזאַמענשטויסען.

נאָך מעהר דריִקענד און שרעקליִך פאַר'ן פאָלק איז געווען די פונקציע פון איינמאָהנען די שטייערן. לויט דעם רוימיִשען סיִסטעם זענען די שטייערן געווען דאָפּעלע: ערד=שטייערן און קאָפּ=שטייערן. דערצו זענען נאָך צוגעקומען אַ מאַסע איִנדיִרעקטע אָבצאָהלונגען, וואָס פלעגען אויפגעמאָהנט ווערן ניִשט דורכ'ן פראָקוראַטאָר און זיינע אַגענטען, נאָר דורך אַרענדאַטאָרען, וואָס פלעגען דאָס אָבדינגען פון דער רעגיִרונג און נעהמען פאַר זיך איִן מאָנאָפּאָל די אָבגעצאָהלטע לעבענס=פּראָדוקטען. פון די דאָזיִגע דאָפּעלע שווערע אָבצאָהלונגען האָט די בעפעלקערונג ביז אַהער גאָרניִשט געוואוסט, און זי האָט זיך איִן אָנהויב בעצויגען צו דעם גאַנצען צענז=סיִסטעם, ווי צו אַ געוויִסער פאָרם פון שקלאַפעריי: קיינער איז ניִשט קיין בעל=הבית איבער זיך, און די קעפּ, די ערד און דאָס פערמעגען פון אַלע בירגער געהערען צום רוימיִשען קייזער, וועלכער קען מיִט זיי טאָן, וואָס ער וויל. די חוכרים (אַרענדאַטאָרען, מוכס'ניִקעס) זענען ביים פאָלק שרעקליִך פערהאַסט געווען; זיי ווערן אומעטום געשילדערט אַלס די שענדליִכסטע בעשעפעניִשען און דאָס געזעץ האָט זאָגאַר ניִשט אַנערקענט זייער עדות=זאָגען און זייער שווערען.

וויִסענדיִג די בעדייטונג פון דער כהונה=גדולה, וועלכע האָט פאָרגעשטעלט מיִט זיך דעם צענטר פון דער יהודה'שער גייסטיִגער מאַכט, האָט די רוימיִשע מלוכה געלאָזען פאַר זיך אויך דאָס רעכט צו בעשטימען אַ כהן=גדול. דער פראָקוראַטאָר פלעגט זיך, נאַטירליִך, רעכנען דערביי מיִט די איִנטערעסען פון רוים, און כדי זיכער צו זיין איִן זיין רעכט, האָט ער אַלע כהונה=גדולה=קליידער און די אַנדערע נויטיִגע מכשירים פון דער יום=טוב'דיגער עבודה איִן בית=המקדש

איבערגעגעבען אינ׳ם רשות פון דעם רוימישען פעסטונגס=קאמענדאנט אין ירושלים, וואס האט זיי געדארפט ארויסגעבען אויף יעדען יום=טוב און גלייך נאך יום=טוב — צוריק ארעסטירען.

דאס זענען געווען די פונקציעס, אין וועלכע עס האט זיך אויסגע=דריקט די אויבערשטע הערשאפט פון רוים בנוגע צו דער אונטערגע=ווארפענער יהודה. דאס פאלק האט נישט געוואוסט אין אנהויב אבצו=שאצען די אמת׳ע בעדייטונג פין די זכיות, וואס די רוימישע מאכט האט זיך איבערגעלאזען, און האט זיך בעצויגען צו זיי נאכגיביג; גלייך אבער ביי דעם ערשטען שריט, וואס רוים האט געמאכט צו רעאליזירען איהרע זכיות און זיי איינצופיהרען אין לעבען, — האט דאס פאלק א ציטער געטאן. אויגוסט האט בעשטימט פאר א פראקורא=טאר איבער יהודה א געוויסען קאפאניוס, און אין דער זעלבער צייט האט ער בעפעהלען דעם רוימישען פערוואלטער פון סיריען, סולפיצי=יוס קווירינייוס, ער זאל איינפיהרען אין יהודה דעם רוימישען צענז, ד. ה. איינארדנען א אלגעמיינע פאלקס=צעהלונג און א אויספיהר=ליכע אבשאצונג פון די אונבעוועגליכע גיטער אין לאנד, אום צו קענען בעשטימען דערנאך די קאפ= און ערד=שטייערן, וואס דארפען פון איצט אן איינגעמאהנט ווערן פאר דער רוימישער מלוכה=קאסע. און אט, ביי דער דאזיגער פאלקס=צעהלונג, וואס איז דורכגעפיהרט געווארען מיט דער גאנצער שטרענגקייט פון דעם רוימישען געזעץ, איז גלייך פארגע=קומען א שטארקער צוזאמענשטויס צווישען די ברייטע יהודה׳שע פאלקס=מאסען און דער רוימישער מאכט. די יהודה׳ער האבען נישט געוואלט מיט׳ן גוטען ווילען פערשקלאפען זיך מיט זייער פערמעגען ביי דעם רוימישען הערשער, און די פארשטעהער פון פאלק האבען אנגעווענדט א סך מיה, אום צו בערוהיגען די מאסען און זיי אבצוהאלטען פון אקטיווע ארויסטרעטונגען געגען די מאכטהאבער. אין ירושלים גופא האט דאס געטאן דער כהן=גדול יועזר, און איהם האט זיך ווי ס׳איז איינגעגעבען, דאס פאלק צו בערוהיגען; אין דער פראווינץ איז אבער די אויפרעגונג געוואקסען פון טאג צו טאג, און בעזונדער האבען זיך אין דער הינזיכט אויסגעצייכענט די גליל׳ער, וועלכע האבען די גאנצע צייט נישט אויפגעהערט צו קעמפפען פאר דער בעפרייאונג פון פאטער=לאנד.

דא האט דער בעריהמטער פאטריאטישער העלד יהודה (הגלילי) זיך פעראייניגט מיט איינעם פון די פרושים=קנאים, צדוק, און צוזאמען

האָבען זיי געגרינדעט די פּאַרטיי זעלאָטען (קנאים, פאַנאַטיקער), וואָס האָט זיך געשטעלט פאַר אַ אויפגאַבע, אַקטיוו צו קעמפּפען מיט דער רוימישער מאַכט פאַר דער בעפרייאונג פון יהודה. געקעמפּפט האָבען אָט די קנאים־רעוואָלוציאָנערען אין גאָט׳ס נאָמען; זיי האָבען אויסגעטייטשט די בעגריפען פון דער תורה אין דעם זין, אַז נאָר גאָט אַליין בעזיצט די הערשאַפט און נאָר איהם אַליין דאַרף מען אונטערטעניג. יעדערער איז דעריבער פערפּליכטעט צו אָפּפערן אַלץ, וואָס ער בעזיצט: זיין פערמעגען, זיין פאַמיליע און זאָגאַר אויך זיין לעבען, אום צו בעקעמפּפען יענע קראַפט, וואָס פאָדערט פון יהודה, אַז זי זאָל איהר אונטערטעניג זיין. גאָט איז דער האַר און געביטער פון יהודה און זיין תורה איז די יהודה׳שע קאָנסטיטוציע — דאָס איז געווען דער דעוויז פון די זעלאָטען, און זייער איינפלוס איז געוואַקסען צוזאַמען דערמיט, ווי דער יאָך פון די רוימער האָט זיך אָנגעהויבען שטאַרקער און דריקענדער צו פיהלען אין דעם אַלטעגליכען לעבען פון פאָלק.

צו אונז זענען נישט דערגאַנגען קיין קוועלען וועגען דעם, מיט וואָס עס האָט זיך געענדיגט דער קאָנפליקט צווישען קווירינוס׳ען און די רעוואָלוציאָנערען פון גליל, און בכלל וויסען מיר גאַנץ ווייניג, וואָס עס איז פאָרגעקומען אין יהודה פאַר יענער צייט; עס איז בעקאַנט נאָר דער פאַקט, אַז פאַר קאָפּאָניוס׳ען האָבען די אַלטע יהודה׳שע שונאים, די שומרונים, געפונען אַ געלעגענהייט, זיך נוקם צו זיין אָן יהודה דערפאַר, וואָס דער חשמונאי יוחנן הורקנוס האָט געלאָזען אַמאָל צושטערן זייער טעמפּעל אויפ׳ן בארג גריזים. דאָס איז פאָרגעקומען פסח ביי נאַכט, ווען די טויערן פון בית המקדש זענען אינגאַנצען אָפען געווען, האָבען זיך אַריינגעריסען אַהין עטליכע שומרונים און פונאַנדערגעוואָרפען אין די אינווענינגסטע עזרות ביינער פון אַ טויטען מענשען, מיט דעם צוועק, מטמא צו זיין דעם בית המקדש. פון דאַן אָן האָבען די כהנים פערשטאַרקט די שמירה אַרום בית המקדש און געאָרגט דערפאַר, אַז קיין זייטיגע מענשען זאָלען אהין נישט אַריינדרינגען.

נאָך קאָפּאָניוס׳ען האָט פערנומען די שטעל פון אַ פּראָקוראַטאָר איבער יהודה אַ געוויסער מאַרק אַמביוויוס (9) און דער האָט אָבגעטרעטען זיין פּלאַץ איינעם מיט׳ן נאָמען אַניוס רופוס (12—15).

אין 14־טען יאָהר נאָך דער קריסטליכער צייטרעכנונג איז אויגוסט געשטאָרבען, און יהודה צוזאַמען מיט צעהנדליגער אַנדערע פּראָווינצען פון דער רוימישער אימפּעריע, איז געלעגען פאַר די פיס

פון זײַן אדאָפּטירטען זוהן — טיִבעריוס. אונטער זײַן הערשאַפט האָט יהודה עטוואָס פרײַער אָבגעאָטעמט: ער האָט פערלײַכטערט די משא פון די שווערע אָבצאָהלונגען און בעשטימט פאַר אַ פּראָקוראַטאָר איבער יהודה אַ געוויסען וואַלעריוס גראַטוס, וועלכען ער האָט איבערגעלאָזען אויף דעם פּאָסטען גאַנצע עלף יאָהר (26—15). טיִבעריוס האָט גוט געקענט דעם כאַראַקטער פון די רוימישע פּראָווינציעלע מושלים, און פלעגט זאָגען: „טרײַב נישט אָב די פליעג, וואָס האָט זיך שוין זאַט אָנגעטרונקען מיט דײַן בלוט — עס וועלען קומען אַנדערע, הונגעריגע פליעגען און זיך נעהמען אויפ׳ס נײַ זויגען און אויסזויגען דײַן בלוט ביז׳ן לעצטען טראָפּען״. ער האָט דעריבער מבטל געווען דעם סיסטעם פון בײַטען אָפט די „פליעגען״, און שיקענדיג אַ נײַעם פּראָקוראַטאָר אין דער פּראָווינץ, האָט ער איהם עטליכע מאָל איבערגעחזר׳ט, אז „אַ גוטער פּאַסטוך שערט זײַנע שעפּסען, אָבער שינדט נישט אַראָב די פעל פון זיי״.

פאַר די עלף יאָהר פון גראַטוס׳עס הערשען אין יהודה זענען דאָרט, ווי ס׳ווײַזט אויס, קײַן בעזונדערע געשעהענישען נישט פאָרגעקומען; דער רוימישער פּראָקוראַטאָר האָט נאָר ברײַט אויסגענוצט זײַן רעכט, צו בעשטימען אַ כהן גדול און פאַר זײַן צײַט האָבען זיך געביטען גאַנצע פינף כהנים גדולים: ענן, ישמעאל בן פאבי, אלעזר (ענן׳ס זוהן), שמעון בן קמחית און יוסף כיפא. דער לעצטער האָט פערנומען דעם פּאָסטען אַ לאַנגע צײַט, נישט קוקענדיג אויף דעם — און אפשר גראָד צוליעב דעם — וואָס ער איז פערהאַסט געווען בײַם פאָלק פאַר זײַן שטרענגקײַט און האַרטהערציגקײַט.

אין יענער צײַט איז פאָרגעקומען אַ שטאַרקער צוזאַמענשטויס צווישען יהודה׳ער און דער רוימישער מאַכט אויף דעם באָדען פון גלויבען. דאָס איז געשעהען אין רוים גופא, וואו עס האָט זיך שוין אָנגעהויבען צו שפּירען די ווירקונג פון דער יהודה׳איש-העלעניִשער ליטעראַטור; אין דער לעצטער זענען היים פּראָפּאַגאַנדירט געוואָרען די עטיש-מאָנאָטעאיסטישע יסודות פון יודענטום, און צווישען די פיעל אַנדערע רעליגיעזע אַנשויאונגען פון דער מזרח-וועלט האָט דער ווילד-פרעמדער, מיסטישער עקסטאַז פון דעם יהודה׳אישען קולט געמאַכט אַ בעזונדער שטאַרקען אײַנדרוק אויף די העכערע שיכטען פון דער רוימישער געזעלשאַפט. רוימישע אַריסטאָקראַטען האָבען אָנגעהויבען אַרוים־

הײזען שטאַרקע נײגונגען צו דעם יהודה׳עאישען גלויבען, און װען עס איז פאָרגעקומען אזא פאל מיט דער פרוי פון דעם רוימישען סענאַטאָר סאַטורנינוס, פולוויא, און זי האָט דורך עטליכע רוימישע יהודה׳ער געשיקט זאָגאר רײכע מתנות פאר׳ן בית־המקדש אין ירושלים, — האָט טיבעריוס געזעהען אין דעם אַ רעזולטאַט פון דער אַגיטאַציע, װאָס עס פיהרט די יהודה׳עאישע בעפעלקערונג אין רוים געגען דעם אָפיציעלען רוימישען קולט. ער האָט דאַן געלאָזען אַרויסטרײבען פון רוים אַלע יהודה׳עאישע אײנװאוינער צוזאַמען מיט די גרים, און אַ דאַנק דער עצה פון זײן מיניסטער סעיאַן, זענען פיער טויזענד יונגע יהודה׳ער פערשיקט געװאָרען אויף דער אינזעל סאַרדיניען, אויף צו קעמפפען מיט די דאָרטיגע רויבער־באַנדעס (19). דאָס איז געװען די ערשטע פערפאָלגונג, װאָס די יהודה׳ער האָבען געהאַט איבערצוטראָגען אויסער די גרענעצען פון זײער לאַנד ספעציעל פאר זײער גלויבען.

גראַטוס׳עס נאָכפאָלגער איז געװען פאָנטיוס פילאַטוס, אַ מענש מיט אַ אונגעװעהנליך אַכזריות׳דיגער נאַטור, װאָס זײן נאָמען איז פערשריבען געװאָרען מיט שאַנד און פעראַכטונג נישט בלויז אין דער געשיכטע פון יהודה. פון אַלע פּראָקוראַטאָרען, װאָס האָבען געהערשט איבער יהודה פאר איהם, איז ער געװען דער ערשטער, װאָס האָט געװאַגט אָנצוגרײפען די עמפּפינדליכסטע זײט פון דעם יהודה׳שען נאַציאָנאַלען גײסט — דעם רעליגיעזען געפיהל. ביז איהם האָבען די פערטרעטער פון דער רוימישער מאַכט זיך גערעכענט מיט די פערהײליגטע בעגריפען פון דעם יהודה׳עאישען פאָלק, און װיסענדיג װי שטרענג עס איז לויט דעם יהודה׳שען גלויבען פערבאָטען יעדע זאַך, װאָס האָט נאָר עפּעס אַ שייכות צו דער פערעהרונג פון אַ מענשען אָדער אַ מענשליכע אָבבילדונג, — האָבען זײ זײערע סאָלדאַטען־אַבטײלונגען פערבאָטען צו טראָגען איבער די גאַסען פון ירושלים די מיליטערישע פאָהנען, אויף װעלכע עס האָט זיך געפונען די אָבבילדונג פון דעם רוימישען הערשער; די דאָזיגע שוינונג פון דעם רעליגיעזען פאָלקס־געפיהל האָט זיך פּראַקטיצירט אין דער גאַנצער צײט, זינט יהודה איז אַרונטערגעפאַלען אונטער דער רוימישער הערשאַפט, און זאָגאר די מטבעות, װאָס זענען דאָ גענאָסען געװאָרען, האָבען אויך געהאַט אויף זיך נאָר דעם נאָמען פון קײזער, אָבער נישט זײן בילד — אויף אַזוי פיעל איז פאר אַלעמען קלאָר געװען, אַז אפילו דער מינדעסטער אויסדרוק פון דעם רוימישען

„קייזער־קולט“ האט קיין פלאץ נישט דארט, וואו ס'הערשט דער קולט פון א אבסאלוטען, איין־איינציגען גאט.

פילאטוס האט אבער גאנץ אנדערש פערשטאנען זיין אויפגאבע אלס פראקוראטאר. ער האט איבערגענומען דעם פאסטען אין דער צייט, ווען דער קייזער מיט'ן סענאט צוזאמען האבען געציטערט פאר דעם דערמאהנטען יהודה'ער־פיינד סעיאן, און ער האט אויסגעטייטשט זיין אויפגאבע אין דעם זין, אז יהודה מוז אינגאנצען בעזיעגט ווערן. נישט שוינען דארף מען דאס רעליגיעזע געפיהל פון די פערעקשנ'טע יהודה'ער, נאר רייצען, און דערביי מוז מען דאס גאנצע לאנד אין דער מורא האלטען. און ער האט זיך גענומען דורכפיהרען אט די אויפגאבע מיט דער גאנצער גרויזאמקייט פון זיין נאטור; באלד איז איהם אבער אויסגעקומען זיך צו איבערצייגען, אז עס איז לייכטער צו בעזיעגען צעהן שטארקע פעלקער, ווי צו בעהערשען דעם איינציגען נייסט פון די דאזיגע „בארבארישע“ יהודה'ער

אין א געוויסער נאכט האט פילאטוס געלאזען אריינפיהרען קיין ירושלים א מיליטער־אבטיילונג מיט דער פאהן, אויף וועלכער ס'האט זיך געפונען דאס קייזער־בילד. ווען די איינוואוינער פון שטאדט האבען דערזעהן די פאהן, זענען זיי פערציטערט געווארען; שלוחים פון פאלק זענען גלייך אוועקגעלאפען קיין קסריה, און האבען געבעטען דעם פראקוראטאר, ער זאל צונעהמען די בילדער פון דער הייליגער הויפטשטאדט. גאנצע פינף טעג זענען זיי נישט אבגעטרעטען פון זיין פאלאץ און האבען נישט אויפגעהערט איהם צו בעשטורמען מיט זייער בקשה; ער האט זיי אבער אבגעזאגט און ערקלערט, אז צונעהמען די קייזער־בילדער פון דער הויפטשטאדט, וואלט הייסען: בעליידיגען דעם קייזער. אויפ'ן זעקסטען טאג, ווען ער האט געזעהען, אז די יהודה'ער טרעטען נישט אב פון זיין פאלאץ, האט ער זיי צוזאמענגענומען אויף איין פלאץ און אבשליסענדיג איהם פון אלע זייטען מיט סאלדאטען, האט ער געדראהעט די בעלאגערטע מיט'ן טויט, אויב זיי וועלן זיך נישט אבזאגען פון זייער פערלאנג; א שטורם פון הייסע פראטעסטען איז געווען דער ענטפער אויף זיין פאדערונג, און ווען די סאלדאטען זענען שוין גרייט געווען זיך ארויפצעווארפען אויף די „ווילדע“ יהודה'ער, האבען זיך די לעצטע געלעגט אויף דר'ערד און אויסגעשטרעקט די העלזער, ערקלערנדיג, אז זיי ווילען גיכער שטארבען, איידער צו־

זעהן, ווי די הייליגע שטאָדט ווערט פערשוועכט. די דאָזיגע גייסטיגע שטאַרקייט האָט בעזיעגט דעם בעזיעגער — פּילאַטוס האָט בעפעהלען, אַרויסצופיהרען די קייזער־בילדער פון ירושלים.

אין אַ קורצער צייט אַרום האָט זיך פּילאַטוס ווידער געפּרובט צוטרעטען צו דעם זעלביגען פּונקט, נאָר פון אַן'אַנדער זייט. ער האָט געלאָזען אַריינפיהרען קיין ירושלים די גאָלדענע פּאַנצירען, אויף וועלכע ס'איז געווען אויסגעקריצט דעם קייזער'ס נאָמען, און זיי אַוועקגעשטעלט אין'ם קעניגליכען פּאַלאַץ, וואו דער פּראָקוראַטאָר מיט זיין סוויטע פלעגט זיך אויפהאַלטען, קומענדיג אין דער הויפּטשטאָדט. דאָס איז אויך געטאָן געוואָרען נאָר כדי צו רייצען דאָס פאָלק, און ווען אַ דעפּוטאַציע פון דער העכערער געזעלשאַפט האָט איהם געבעטען, ער זאָל די פּאַנצירען צונעהמען פון ירושלים, האָט ער זי אָבגעזאָגט. די לעצטע האָט זיך דאַן בעקלאָגט אויף פּילאַט'ן פאַר טיבעריוס'ן אַליין, און ער האָט בעפעהלען, מ'זאָל די פּאַנצירען צוריק אַוועקפיהרען קיין קסריה, אין דעם דאָרטיגען אויגוסטטעמפּעל.

אַ שטאַרקערער צוזאַמענשטויס צווישען פּילאַטוס'ען און דער יהודה'שער בעפעלקערונג איז פאָרגעקומען ביי אַ דריטען צופאַל. פּילאַטוס האָט געוואָלט צוציהען וואַסער קיין ירושלים פון אַ טייך, וואָס האָט זיך געפונען צוויי הונדערט סטאַדיען ווייט פון שטאָדט, און געלד אויף דעם אַלעמען האָט ער גענומען פון דער — בית המקדש־קאַסע. דאָס פאָלק האָט איהם דאָס נישט געקענט שענקען, און ווען ער איז אַליין מיט די אַרבייטער פון דער וואַסער־לייטונג אָנגעקומען קיין ירושלים, איז ער אַרומגערינגעלט געוואָרען פון אַ גרויסער פאָלקסמאַסע, וואָס האָט הויך פּראָטעסטירט געגען דער עולה און געהייסען אָבשטעלען די אַרבייט. פּילאַטוס האָט דאַן בעפעהלען אַ גרויסע צאָהל פון זיינע סאָלדאַטען זיך איבערצוקליידען אין יהודה'עאישע מלבושים, און אויסמישענדיג זיך אין דער פערזאַמעלטער מאַסע האָבען די סאָלדאַטען גענומען שלאָגען די שוצלאָזע יהודה'עער. פון די לעצטע זענען דערביי אַ סך געטויט און פערוואונדעט געוואָרען.

נאָך צעהן יאָהר ליידען (26—36) איז יהודה בעפרייט געוואָרען פון דעם מערדערישען פּראָקוראַטאָר, און ווידער איז דאָס געשעהען אַ דאַנק דעם צופאַל, וואָס ער האָט זיך פערטשעפּעט אויך מיט די שומרונים. ביי די לעצטע איז צו יענער צייט אויפגעשטאַ־

נען אַ געװיסער משיח אָדער נביא, װאָס האָט צוזאַמענגענומען אַ גרויסע צאָהל שומרונים אין דעם דאָרף טיראַט אבאַ, און האָט זיי צוגעזאָגט, אויסצוגעפינען אויף׳ן בארג גריזים די הייליגע כלים פון דעם משכן, וואָס האָט עקזיסטירט אין משה׳ס צייטען. פילאַטוס, וועלכער האָט אין יעדער גרעסערער פאָלקס־פערזאַמלונג גלייך געזעהען אַ אויפשטאַנד געגען רוים, האָט אַרומגערינגעלט די פערזאַמעלטע מיט סאָלדאַטען און געלאָזען הרג׳ענען די פאָרנעהמסטע פון זיי (36); דאָס האָט אויפגערעגט געגען איהם אַלע שומרונים און זיי האָבען זיך געקלאָגט אויף איהם פאַר דעם רוימישען לעגאַט אין סיריען, וויטעליוס. דער לעצטער האָט דאַן אָװעקגעשיקט פילאַטוס׳ן ען קיין רוים, זיך פערטהיידיגען פאַר טיבעריוס׳ען, און פון דאָרטין איז ער שוין מעהר צוריק נישט געקומען.

וויטעליוס האָט אַרויסגעוויזען אַ בעזונדער געניגטקייט צו יהודה, און האָט נישט בלויז געשוינט די געפיהלען פון פאָלק, נאָר אויך זיך בעצויגען צו זיי מיט אַ געוויסער אַכטונג. קומענדיג קיין ירושלים האָט ער אַליין געלאָזען ברענגען אַ קרבן אין בית המקדש, און אויסער די קלענערע פערלייכטערונגען, וואָס ער האָט געמאַכט דעם פאָלק בנוגע צו שטייערן און נאָך אַזעלכע זאַכען, האָט ער בעפרייט יהודה פון אַ שווערער בעליידיגונג, וואָס האָט אָנגעגריפען אין איהר נאַציאָנאַלען כבוד, אין איהר רעליגיעזען געפיהל: ער האָט צוריק איבערגעגעבען אין בית־המקדש די כהונה־גדולה־קליידער און די איבריגע מכשירים פון דער עבודה, וועלכע זענען ביז אהער געלעגען אונטער׳ן שלאָס אין דער פעסטונג אַנטאָניוס און פלעגען אַרויסגעגעבען ווערן פון דעם רוימישען קאָמענדאַנט נאָר אויף איבער יום־טוב. וויטעליוס האָט אויך אַראָבגעזעצט פון זיין אַמט דעם פאָלקס־פערהאַסטען כהן־גדול יוסף כיפא און בעשטימט אויף זיין פלאַץ אַ געוויסען יהונתן פון דער משפחה ענן.

דאָס אַלץ איז פאָרגעקומען אין יהודה גופא, דאָס הייסט אין דעם טייל לאַנד, וועלכען די רוימער אַליין האָבען בעהערשט; אין די קאָנט־פראָווינצען דאַגעגען, דאָרט וואו עס האָבען נאָך געהערשט די יורשים פון דעם אדומי׳שען קעניג, האָט זיך דער בעפעלקערונג פיעל רוהיגער געלעבט. ביידע טעטראַרכען, הורדוס־אנטיפא אין גליל און פערעאַ און פיליפ אין טראַכאָניטיס און בשן, זענען, ווי בעוואוסט, געווען אונטערגעוואָרפען דיר רוימישער מאַכט; דאָרט

האָט זיך אָבער די דאָזיגע מאַכט גאַנץ שוואַך געשפּירט און די פּראָ-
ווינצען זענען כמעט אין אַלע הינזיכטען געווען פאַלקאָם אונאָבהענגיג
פון דער צענטראַלער פערוואַלטונג. דאָס איז געשטאַנען אין אַ ענגען
צוזאַמענהאַנג דערמיט, וואָס די טעטראַרכען אַליין זענען געווען מעהר
רוימער, ווי יהודה'ער, און אין זייער אַדמיניסטראַטיווער טעטיגקייט
האָבען זיי שטענדיג אין זינען געהאַט די אינטערעסען נישט פון דעם
בעהערשטען פאָלק, נאָר פון דער רוימישער מאַכט. די בעפעלקע-
רונג פון די דאָזיגע פּראָווינצען איז אויך נישט אומעטום געווען אַ
יהודה'עאישע; אַזוי איז פיליפּ'ס טעטראַרכיע, וואָס איז בעשטאַנען
פון די געביטען: בשן, טראַכאָניטיס, גולן און פּאַנעאַס,
כמעט אינגאַנצען געווען בעזעצט מיט סירער און גריכען.

פיליפּ האָט אויך געירשה'נט פון פאָטער די ליידענשאַפט צו
בויען, און פאַר דער צייט פון זיין הערשען זענען אין דער קליינער
מלוכה צוגעקומען עטליכע נייע שטעדט. דעם ישוב פּאַנעאַס, ביים
ירדן, האָט ער געלאָזען איבערבויען און פערגרעסערן, און האָט
איהם אַ נאָמען געגעבען קסריה (קייזער); אום אונטערצושיידען די
שטאָדט פון דער האַפּענשטאָדט קסריה, וואָס הורדוס האָט גע-
לאָזען אויפבויען, איז די ערשטע גערופען געוואָרען קסריה-פיליפּי.
ער האָט איבערגעבויט אויך די שטאָדט בית-צידה און זי אָנגע-
רופען יוליאַדאַ, אויפ'ן נאָמען פון אויגוסט'ס טאָכטער

אין דער הינזיכט פון קעמפּפען און בלוט פערגיסען איז אָבער
פיליפּ גאָרנישט ענהליך געווען צו זיין פאָטער. גאַנצע זיעבען און
דרייסיג יאָהר האָט ער געהערשט איבער דער פּראָווינץ, וואָס די
רוימישע מאַכט האָט איהם אָנפערטרויט, און אין דער גאַנצער צייט
איז די מנוחה פון די דאָרטיגע איינוואוינער קיין איינציג מאָל נישט גע-
שטערט געוואָרען. אַרומפאָהרענדיג איבער'ן לאַנד האָט ער מיטגעפיהרט
מיט זיך זיין ריכטער-שטוהל, און ווען מ'האָט זיך צו איהם אין וועג
געווענדעט מיט וועלכען ס'איז ספסוק, האָט ער זיך גלייך אַוועקגעזעצט
אויפ'ן שטוהל, אויסגעהערט די טענות פון ביידע בעלי-דברים און
אַרויסגעטראָגען זיין אורטייל. געשטאָרבען איז ער אין 34-טען יאָהר נאָך
דער נייער צייט-רעכנונג, און אַזוי ווי ער האָט נאָך זיך קיין יורש נישט
איבערגעלאָזען, איז די טעטראַרכיע איבערגעגעבען געוואָרען, לויט
טיבעריוס'עס בעפעהל, אונ'ם רשות פון דעם רוימישען פערטרעטער אין
סיריען, אַלס אַ טייל פון דעם סירישען געביעט.

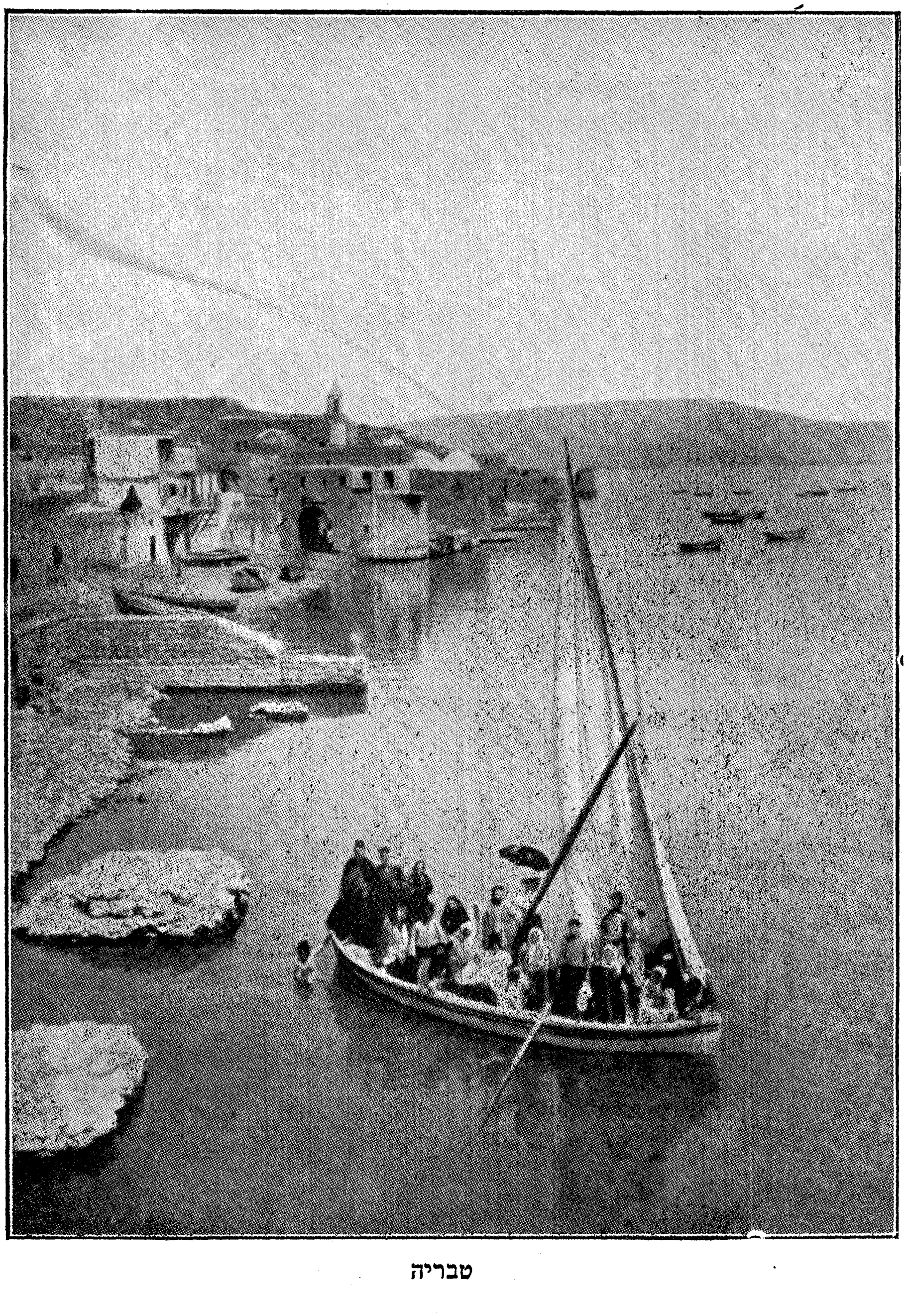

טבריה

מעהר יהודה׳עאיש לויט איהר געאגראפישער לאגע און לויט דעם פערנעהם פון דער בעפעלקערונג איז געווען די טעטראַרכיע פון הורדוס׳עס צווייטען יורש, הורדוס=אנטיפא. אין זיין טעטראַרכיע זענען אריינגעגאנגען די פראווינצען גליל און פערעא; פון זיי איז די ערשטע געווען אינגאנצען בעפעלקערט מיט פאטריאטישע יהודה׳עער, וועלכע האבען אפט פערקעהרט מיט זייערע ברידער פון יהודה און היים געשטיצט יעדע בעוועגונג פאר דער בעפרייאונג פון דעם פעראייניגטען לאנד

ווי זיין פאטער און זיינע ברידער, האט אויך אנטיפא געהאט אין זיך גאנץ ווייניג יהודה׳עאישעס, און אויך זיין אידעאל איז געווען, וואס מעהר נושא חן צו זיין אין די אויגען פון די רוימער. זיין ערשטע ארבייט איז געווען, אבצובויען צוריק די שטאדט צפורה, וועלכע ווארום האט געהאט צושטערט און זיין קאמפף מיט יהודה הגלילי. ער האט די שטאדט פערגרעסערט אין בעפעסטיגט און געמאכט פאר זיין רעזידענץ; באלד אבער האט ער אנגעהויבען בויען א נייע שטאדט אויף דעם וואונדער=שענעם ברעג פונ׳ם ים כנרת, און ווען טיבעריוס איז ארויף אויף דעם רוימישען טראן, האט ער די שטאדט אנגערופען אויף זיין נאמען: טיבעריאס (טבריה) און געוואלט אהין איבערטראגען זיין הויפט=קווארטיר. ער האט געוואלט אריבערציהען אין דער נייער הויפטשטאדט וואס מעהר איינוואוינער; די פרומע יהודה׳עער האבען אבער אהין נישט געוואלט אריינקומען, ווייל זיי האבען דארט געפונען ביינער פון מענשליכע קערפער׳ם און דאס האט געהייסען, אז זיי ווערן אלע טמא און פערליערען דעם צוטריט צום בית=המקדש און צו יעדער הייליגער ארבייט. דער טעטרארך האט דעריבער געמוזט בעזעצען זיין הויפט=שטאדט מיט א פרעמדער, אנגעלאפענער בעפעלקערונג, און ווען די שטאדט איז ענדליך בעוואוינט געווארען, האט ער דארט געלאזען אויפשטעלען פאר זיך א פרעכטיגען פאלאץ, וואס איז געווען בעפוצט מיט פערשיעדענע פיגורען, — א אקט, וואס האט אויך שטארק פערלעצט דעם רעליגיעזען געפיהל פון פאלק.

מיט דער רוימישער מאכט איז אנטיפא געשטאנען אין די בעסטע בעציהונגען, און ווען עס איז פארגעקומען אמאל, אז דער נאבאטעאישער קעניג איז ארויסגעטרעטען געגען איהם מיט געוועהר און ער איז געווען צו שוואך זיך צו שיצען, האט טיבעריוס בעפעהלען דעם רוימישען פערוואלטער פון סיריען, וויטעליוס׳ען, ער זאל מיט זיין גאנצער מיליטערישער מאכט ארויסטרעטען צו הילף דעם טעטרארך פון

גליל. פאָרגעקומען איז דער צוזאַמענשטויס איבער אַ ראָמאַנטישען צופאַל: אַנטיפּאַ'ס ערשטע ווייב אין געווען די טאָכטער פון דעם דער־מאָהנטען נאַבאַטעאישען קעניג; ער האָט אָבער מיט איהר נישט לאַנג געלעבט בשלום, און פאָהרענדיג איינמאָל קיין רוים, האָט ער זיך אויפ'ן וועג פערליבט אין דער פרוי פון זיין שטיף־ברידער הורדוס, וועלכער האָט געלעבט אין קסריה אַלס פּריוואַט־מאַן. די פרוי, הורדיה, אַ טאָכטער פון דעם געהרג'טען אַריסטאָבול, האָט איהם אויך געליבט, און אויף זיין פערלאַנג האָט זי פערלאָזען דעם מאַן, פון וועלכען זי האָט שוין געהאַט געבוירען אַ טאָכטער, און חתונה געהאַט—געגען דעם יהודה'־שען געזעץ — מיט'ן געליבטען. דאַן איז אַנטיפּאַ'ס ערשטע ווייב אַנט־לאָפען צו איהר פאָטער אַרעט, און אין גיכען איז פאָרגעקומען אַ בלוטי־גער קאַמפף צווישען די מחנות פון דעם אַראַבישען שווער מיט זיין יהודה'עאישען איידים, — אַ קאַמפף, וואָס האָט זיך געענדיגט מיט אַנטי־פּאַ'ס מפּלה. ער האָט זיך אָבער נישט געוואָלט אונטערגעבען און געבע־טען שטיצע ביי זיין רוימישען בעשיצער, און אַלס ענטפער אויף דעם, האָט וויטעליוס בעקומען דעם בעפעהל, אַרויסצוטרעטען מיט זיין מילי־טער געגען אַרעט'ן. וויטעליוס האָט בעשטימט דעם מאַרשרוט פאַר זיינע לעגיאָנען פון עכו (פּטאָלאָמעאוס) דורך יהודה קיין גליל; דאָ האָט ער זיך אָבער ווידער אָנגעשטויסען אָן דער פראַגע וועגען די פאָהנען מיט די קייזער־בילדער, און ווען אַ דעפּוטאַציע פון יהודה האָט זיך געווענדעט צו איהם און געבעטען, ער זאָל דאָס מאָל אויך שוינען דעם רעליגיעזען געפיהל פון פאָלק, — האָט ער געענדערט דעם מאַרשרוט און געפיהרט זיינע סאָלדאַטען פון יענער זייט ירדן, נישט אַריינקומענדיג מיט זיי אין יהודה גופא.

פון דער מיליטערישער עקספּעדיציע איז, איבריגענס, גאָרנישט געוואָרען. עס איז אָנגעקומען פּלוצלונג די ידיעה וועגען טיבעריוס'עס טויט (37), און וויטעליוס האָט זיך געמוזט אומקעהרען קיין אַנטיוכיא.

פיערטעס קאַפּיטעל

דאָס אינערליכע לעבען פון פאָלק אין יהודה און
אין די אַרומיגע לענדער

יהודה האָט פערלוירען איהר זעלבסטשטענדיגקייט און איז פערוואנדעלט געוואָרען אין אַ רוימישער פראָווינץ מיט אַ רוימישער פערוואלטונג (פריהער אין דער געשטאַלט פון דער אדומי׳שער דינאַסטיע און דערנאָך — פון אַ רוימישען פראָקוראַטאָר). און די פרעמדע מאַכט האָט זיך מיט דעם נאָמען אַליין נישט בענוגענט: זי האָט אריינגענומען אין איהרע הענד אַלע געביעטען פון דעם יהודה׳שען פאָלקס־לעבען און זיך בעמיהט אַרויפצולעגען אויף זיי איהר שטעמפעל. די יהודה׳שע געריכטס־טעטיגקייט איז אַרונטערגעפאַלען אונטער אַ רוימישער קאָנטראָלע; פאַר אַ כהן גדול איז בעשטימט געוואָרען נישט דער, וואָס איז אויסגעוועהלט געוואָרען פון פאָלק, נאָר יענער, וואָס האָט נושא חן געווען ביי דעם רוימישען מאַכטהאָבער; די יהודה׳שע שטעדט זענען פערפוצט געוואָרען מיט מאָנומענטען פון הויכגעשטעלטע רוימער; די ניי אויפגעשטעלטע הייזער און פּאַלאַצען זענען געבויט געוואָרען אינ׳ם רוימישען סטיל און דער גאַנצער טאָן פון לעבען אין די ספערען, וואָס זענען געשטאַנען נעהנטער צו דער מאַכט, איז געוואָרען אַ רוימישער.

די דאָזיגע נייע לאַגע, וואָס האָט פון איין זייט מיטגעבראַכט מיט זיך פערשיעדענע ממשות׳דיגע רעפרעסיעס געגען פאָלק, אין

דער געשטאַלט און נייע פערפליכטונגען, שטייערן און אַנדערע דריקונגען; און פון דער צווייטער זייט — געשטעלט אין געפאַהר די איינגענאַרטיגע גייסטיגע פיזיאָנאָמיע פון דער אומה, — האָט אַרויסגערופען אַ בעזונדער שטאַרקע, אינטענסיווע טעטיגקייט אין די רייהען פון דער פּאָפּולערער פאָלקס־פּאַרטיי, די פּ ר ו ש י ם. פון די איבריגע צוויי פּאַרטייען, די צדוקים און די איסיים, האָבען די ערשטע, די צדוקים, אינגאַנצען אויפגעהערט צו עקסיסטירען אַלס פּאַרטיי מיט בעשטימטע לאָזונגען און מיט אַ געוויסען איינפלוס אויפ'ן פאָלק, צוזאַמען דערמיט, ווי הורדוס האָט זיך בעפעסטיגט אויף דעם יהודה'שען טראָן. די דאָזיגע וועלטליכע יהודה'עאישע אַריסטאָקראַטען, מיט זייער שטאַרקער נייגונג צו די אויסערליכע לעבענס־פאָרמען פון דער גריכיש־רוימישער וועלט, האָבען געקעמפפט פאַר די געבליבענע פערטרעטער פון דער חשמונאי'שער דינאַסטיע, אַזוי לאַנג ווי עס איז נאָך געווען וועלכע ס'איז האָפנונג, זיי צוריק אומצוקעהרען צו דער מאַכט; קוים איז אָבער די לעצטע האָפנונג פערשוואונדען געוואָרען (נאָך אַנטיגאָנ'ס טויט) און דער אדומי'שער הערשער איז געזעסען פעסט און זיכער אויף דעם טראָן פון יהודה, האָבען זיך בעדייטענדע טיילען פון דער פּאַרטיי אונטערגעגעבען, און זיך צופּאַסענדיג צו די נייע בעדינגונגען, האָבען זיי איצט, אין דער אדומי'שער רעגיערונג, געשפּיעלט די זעלביגע ראָליע, וואָס פריהער — אין דער חשמונאי'שער.

די עקסטרעמע געגנער, וויעדער, פון די צדוקים, די א י ס י י ם האָבען אויך נישט געהאַט קיין דירעקטען איינפלוס אויף די ברייטע מאַסען פון פאָלק. זייער נעגאַטיווע בעציהונג צו יעדער פאָרם פון מאַכט, מלוכה און וועלטליכקייט איבערהויפּט, האָט קיינמאָל נישט אָנגענומען דעם כאַראַקטער פון וועלכען ס'איז אַקטיווען אַרויסטריט געגען דער מאַכט מיט איהרע איינפיהרונגען. די איסיים האָבען נאָר איין מאַכט אַנערקענט — די מאַכט פון ג אָ ט, און פאַר דער מאַכט עקסיסטירען נאָר א י נ ד י ו ו י ד ו א ו מ ע ן, א י י נ צ י ג ע מ ע נ ש ע ן, וועלכע דאַרפען זיך וואָס מעהר דערווייטערן פון דעם ערדישען און וועלטליכען לעבען, וועלכע דאַרפען זיך היילינגען, רייניגען און ג ע ט ל י ך זיין. ווען הורדוס האָט (אין 20־טען יאָהר) געצוואונגען דער יהודה'שער בעפעלקערונג, זי זאָל דורך אַ ש ב ו ע ה אויסדריקען זיין טראָן און דער רוימישער אויבער־הערשאַפט איהר טרייע אונטער־

טעניגקייט, האָבען די איסיים נישט געוואָלט שווערען; דער קלוגער אדומי האָט אָבער גאַנץ גוט פערשטאַנען, אז אזעלכע „רעוואָלוציאָנערען" זענען פאַר איהם נישט געפעהרליך, און ער האָט געגעבען זיי קיינע רעפּרעסיעס נישט אָנגעווענדט. דער דאָזיגער בלוטיגער טיראַן, וואָס זיין גאַנץ לעבען איז געווען איין לאַנגע קייט פון אכזריות און רציחות, האָט זיך בכלל בעצויגען מיט א טיפער עהרפורכט צו די הייליגע איסיים און גאַנץ אָפט האָט ער זיי זאָגאר ארויסגעוויזען א בעזונדערע צוגענייגטקייט; דאָס האָט זיך גענומען — ווי ס'האָט זיך אין פאָלק שפּעטער דערצעהלט — פון דעם פאָלגענדען פאַקט: ווען הורדוס איז נאָך א קינד געווען, האָט איינער פון די הייליגסטע איסיים, מיט'ן נאָמען מנחם, אויף איהם נביאות געזאָגט, אז ער וועט אמאָל קעניגען איבער יהודה, וועט זיין מעכטיג און גרויס און — וועט א סך זינד בעגעהן נעגען גאָט און זיינע געבאָטען; שפּעטער, ווען מנחם'ס נבואה איז מקוים געוואָרען און אנטיפּאַטאַר'ס יורש האָט זיך שוין גאַנץ פעסט געפיהלט אויף דעם יהודה'שען טראָן, האָט ער געשיקט נאָך דעם הייליגען „זעהער" און איהם געפרעגט, וויפיעל יאָהר ער וועט קעניגען. מנחם האָט אָבער געשוויגען און נישט געוואָלט ענטפערן אויף דער געשטעלטער פראַגע; דאַן האָט הורדוס אליין אָנגעהויבען צעהלען, פרעגענדיג: צעהן יאָהר? צוואַנציג? דרייסיג? און ווען דער הייליגער האָט מיט קיין צייכען זיך נישט ארויסגעזאָגט געגען אַט די אָנגעגעבענע צאָהלען, האָט הורדוס דערפון ארויסגעדרונגען, אז ער וועט רעגירען איבערן לאַנד נישט וועניגער פון דרייסיג יאָהר. דאָס האָט איהם שטאַרק הנאה געטאָן און ער האָט געטראָגען אין הארצען א געוויסען געפיהל פון דאנקבארקייט צו דעם הייליגען איסיי און זיין אָרדען.

די איינציגע, וואָס האָבען זיך אנטקעגענגעשטעלט דער מאַכט און געזוכט צו שיצען דעם פאָלק פון איהר שעדליכען איינפלוס, זענען געווען די פּרושים. אַט די נאַציאָנאַל-גייסטיגע פּארטיי, וואָס האָט פאָרגעשטעלט מיט זיך דעם קערנדיגסטען עלעמענט פון דער אומה, האָט שטענדיג געזעהען פאַר זיך נאָר איין ציעל: דאָס פאָלק מוז דערהאַלטען ווערן, אלס נאַנצער וועזען, מיט זיין בעשטימטער גייסטיגער פיזיאָנאָמיע, מיט זיין תורה, מיט זיין גאָט. און ווייל די פרעמדע מאַכט שטערט די פרייע אויסבילדונג פון דעם יהודה'שען גייסט און ברענגט מיט זיך נייע נאָרמען, נייע פערפליכטונגען

און גאַנץ אָפט אויך שווערע רעפּרעסיעס, דאַרף מען קעמפן נעגן איהר מיט די זעלביגע מיטלען, וואָס זי אַליין שטעלט אַרויס — מיט דער פּשוט'ער קראַפט; דאָס איז געווען דער געדאַנקען־גאַנג פון אַ געוויסען טייל פון דער פּאַרטיי, פון די אַזוי גערופענע ק נ א י ם, פון וועלכע ס'האָט זיך אויסגעבילדעט די אַ ק ט י ו ו ע אָפּאָזיציע.

פון די רייהען פון די דאָזיגע בעגייסטערטע פּאַטריאָטען האָבען געשטאַמט די אַלע אויפשטאַנדען און רעוואָלוציאָנערע אַרויסטרעטונגען, וואָס זענען פאָרגעקומען אין לאַנד אין דעם פערלויף פון דער גאַנ־צער צייט, דאָס הייסט: זינט פּאָמפּעיוס האָט איינגענומען יהודה. דער אָנפיהרער פון די גליל'עאישע מחנות, געגען וועלכען הורדוס האָט געקעמפט, נאָך איידער ער איז געוואָרען הערשער פון יהודה, חזקיה, האָט אָנגעהערט צו דער גרופּע; די גרויסע פאָלקס־מאַניפעס־טאַציע פאַר די לעצטע טעג פון הורדוס'עס הערשען, ביי וועלכער ס'איז אַראָבגעריסען געוואָרען דער רוימישער אָדלער פון בית המקדש, איז אָנגעפיהרט געוואָרען פון די בעריהמטע פרושים י ה ו ד ה און מ ת י ת י ה ו, און אויך די לעצטע פּאַטריאָטישע קעמפער, י ה ו ד ה ה ג ל י ל י און צ ד ו ק, וועלכע האָבען אָרגאַניזירט די העלדישע קאַמפּס־גרופּען אונטער דעם נאָמען ז ע ל א ט ע ן (קנאים, פאַנאַטיקער), — זענען געווען פרושים.

אָט די אַלע אַקטיווע רעוואָלוציאָנערען האָבען אָבער אויסגעמאַכט צוזאַמען נישט מעהר, ווי אַ קלייגער טייל פון דער גרויסער פאָלקס־פּאַר־טיי; די מעהרהייט אונטער די פרושים און זייערע בעדייטענדע פיהרער האָבען זיך גאַנץ אַנדערש בעצויגען צו דער אויפגאַבע פון בעשיצען דעם פאָלק. פריעדליכע גייסט־מענשען בכלל און דערצו אויך ווייטזיכטיגע פאָלקס־פריינד, האָבען אָט די דירעקטע נאָכפאָלגער פון די אַמאָליגע ס ו פ ר י ם געפיהלט און פערשטאַנען, אַז דאָס קליינע יהודה וועט זיך שוין איצט אַזוי גיך נישט בעפרייען פון דער פּראַקטישער פרעמדער הערשאַפט, און זיי האָבען גענומען בויען פעסטונגען אַרום דעם יהודה'שען פ א ל ק, פערשטאַרקענדיג אין איהם זיין אייגענעם גייסט און אַרויפלעגענ־דיג אַ ספּעציפיש־יהודה'שען שטעמפּעל אויף יעדען טריט פון זיין אַלטעג־ליכען לעבען. די זעלבסטשטענדיגקייט פון לאַנד איז אונטערגעגאַנגען; מ'מוז דעריבער דעם פאָלק היטען פון דעם פרעמדען איינפלוס, און זעהן פערשטאַרקען אין איהם דעם בעוואוסטזיין פון זיין „איד", פון זיין אייגענאַרטיגער וועלט־אויפפאַסונג — דאָס איז געווען דער דעוויז פון די

פּאַסיווע, פריעדליכע פּרושים, וועלכע האָבען זיך אינגאַנצען אָוועקגע־
שטעלט אָן אַ זייט פון דער מאַכט און נישט אַרויסגעוויזען עפענטליך
קיין שום אָפּאָזיציע בנוגע צו איהרע איינפיהרונגען און אָרדנונגען. די
מאַכט האָט געקאָנט דערפון נאָר צופריעדען זיין, און האָט זיך בעצויגען
דערפאַר מיט אַ געוויסער נאָכגיביגקייט צו די גרויסע גייסטער פון
פאָלק, און דאָס האָבען די לעצטע אויסגענוצט, אום אַ נייע מאַכט צו
ענטוויקלען, — די מאַכט פון דעם געטליכען וואָרט, פון דער תּ ו ר ה.
עס האָט זיך ענטוויקעלט אַ אינטענסיווע טעטיגקייט, וואָס האָט זיך
געשטעלט פאַר אַ ציעל, צו בעלייכטען פון אַלע זייטען די יהודה׳שע
געזעצגעבונג און זי אַזוי אַוועקצושטעלען, אַז זי זאָל אַרומנעהמען דעם
גאַנצען אַלטעגליכען לעבען פון פאָלק; צוזאַמען דערמיט, ווי די פּראַק־
טישע געזעצגעבונג איז אַלץ מעהר און מעהר קאָנצענטרירט געוואָרען
אין די הענד פון דעם אדומי׳שען אָדער רוימישען מאַכטהאָבער, איז
געוואַקסען די צאָהל פון די פּרושים־געזעצגעבער, וואָס האָבען טעאָרע־
טיש בעגרינדעט דעם זין פון געזעץ און אויף דעם יסוד ענטוויקעלט
אַ גאַנצע רייהע פון נייע לאָגישע מעגליכקייטען און שלום־פאָלגערונגען.

די ערשטע פאָרשטעהער פון דער דאָזיגער נייער ריכטונג זענען
געווען שׁ מ ע י ה און אַ ב ט ל י ו ן. די דאָזיגע „פּאָר“ האָט אין סנהדרין
פאַר הורקנוס דעם II־טען געשפּיעלט די זעלביגע ראָליע, וואָס די
פריהערדיגע פאָרזיצענדע: שמעון בן שטח און יהודה בן טבאי; ווען עס
איז פאָרגעקומען אין דעם סנהדרין די שטורמדיגע זיצונג וועגען דעם
יונגען הורדוס, וואָס האָט אונגעזעצליך בעשטראָפט די גליל׳עאישע
פּאַטריאָטען, האָט שמעיה אַרויסגעוויזען אַ בעזונדער מוט און איז
אַרויסגעטרעטען אַלס בעשולדיגער געגען דעם שיצלינג פון די רוימער,
וואָס איז געקומען צו דעם משפט מיט אַ סוויטע פון רוימישע סאָלדאַטען;
דער זעלביגער שמעיה האָט אָבער שפּעטער איינגעזעהען, אַז דאָס פאָלק
האָט קיין האָפנונג נישט צו בעקעמפען דעם שונא, און ער האָט געראַ־
טען, צו עפנען פאַר הורדוס׳ען די טויערן פון ירושלים. הורדוס האָט
דערפאַר איבערגעלאָזען די ביידע פאָלקס־פיהרער אין לאַנד, נישט קוקענ־
דיג אויף דעם, וואָס זיי האָבען נישט געוואָלט געבען די דערמאָהנטע
שבועה, וועגען דיענען טריי דעם אדומישען טראָן און די רוימער. פון
סנהדרין — וואָס האָט פאַר הורדוס׳עס צייט אינגאַנצען פערלוירען זיין
תשיבות און זיין אויטאָריטעט — האָבען זיי אָבער מיט דער צייט, זיי

ס'ווייזט אויס, געמוזט בעווייטיגט ווערן, און דאן האבען זיי געגרינדעט די ערשטע אינסטיטוציע, וועלכע האט זיך אין א געוויסען זין דערהאלטען ביי אונז ביז היינטיגער צייט און האט דערהאלטען מיט זיך אויך די גאנצקייט פון דער אומה; זיי האבען געשאפען א מין אקאדעמיע פאר דער יהודה'שער געזעצגעבונג, א מין ישיבה, וואו ס'זענען איבערגעגעבען, אויסגעטייטשט און בעלויכטען געווארען די פערשידענע מסורות (טראדיציעס) וועגען יענע פארמען פון דעם רעליגיעז-געזעלשאפטליכען לעבען, וועלכע זענען אין דער תורה נישט דייטליך בעשטימט.

פון דער „פאר" גייסטיגע פאלקספיהרער זענען פערבליבען די פאלגענדע לעבענס-רעגעלן, וועלכע זענען שפעטער אריינגענומען געווארען אין דער זאמלונג פון די זעלבע אונטער'ן נאמען: פרקי אבות:

„שמעיה זאגט: האב ליעב די ארבייט און האב פיינד די רבנות און ניעב זיך נישט צו דערקענען דער מאכט".

„אבטליון זאגט: איהר חכמים! זייט פארזיכטיג אין אייערע רייד, טאמער וועט איהר בעשטראפט ווערן מיט דער שטראף פון גלות, און איהר וועט פערטריבען ווערן אין אזא ארט, וואו ס'איז דא שלעכט וואסער; עס וועלן טרינקען (פון דעם וואסער) די תלמידים, וואס געהען אייך נאך, און וועלן שטארבען, און עס וועט אויסקומען, אז גאט'ס נאמען איז פערשוועכט געווא[רע]ן".

נאכמעהר בעדייטענד און מיט א טיעפערער ווירקונג אויף דער אינערליכער אויסבילדונג פון יודענטום, איז געוועזען די טעטיגקייט פון דער שפעטערדיגער „פאר", פון הלל און שמאי. הלל (געלעבט פון 75 פאר ביז 5 נאך דער קריסט. צייטרעכנונג) האט אליין געשטאמט פון בבל, וואו ער האט אנגעהערט צו א מיוחס'דיגער פאמיליע, וואס האט געצויגען איהר שטאם-בוים ביז דוד המלך. קיין ירושלים האט ער, ווי ס'שיינט, איינגעוואנדערט צוזאמען מיט'ן קעניג הורקנוס II אין זעקס און דרייסיגסטען יאהר, און דא איז ער געווארען איינער פון די פלייסיגסטע און בעסטע תלמידים אין דער ישיבה פון די בעריהמטע רביים שמעיה און אבטליון.

די אונגעוועהנליך-רייכע פערזענליכקייט פון דעם גרויסען הלל האט זיך דערהאלטען אין זכרון פון פאלק, ווי א ליכטיג בילד, וואס בעווייזט זיך איינמאל אין הונדערטער יאהרען. דאס איז געוועזען א לעבעדיגע פערקערפערונג פון אידעאלער מענשענליעבע, בעצויבערנ-

דער עניוות און אונבעגרענעצטער גוטסקייט, און א דאנק איהם זענען אט די אלע איינגעשאפטען אריינגענומען געווארען אינ'ם עצם מהות פון יודענטום אלס פרינציפ, אלס יסוד און צענטר פון דער גאנצער יודישער לעבענס-לעהרע. ווען א געוויסער געצענדיגער האט זיך אמאל געווענדעט צו איהם, הלל'ן, מיט דעם פערלאנג, ער זאל איהם צוזאמענפאסען דעם גאנצען וועזען פון דער תורה אין איין זאץ, האט איהם הלל געענטפערט:

„וואס דיר איז נישט אנגענעהם, טו אויך נישט דיין חבר — דאס איז די גאנצע תורה, און אלעס איבריגעס איז נישט מעהר, ווי אנ'ערקלערונג דערצו. געה, לעהרן!"

מיט דעם גייסט זענען דורכגעדרונגען אויך די איבריגע לעבענס-רעגעלן, וואס זענען פערבליבען פון איהם אין די פרקי אבות:

„הלל זאגט: זיי פון אהרן'ס תלמידים: ער האט ליעב שלום (פריעדען) און יאגט נאך דעם שלום; ער האט ליעב מענשען און איז זיי מקרב צו דער תורה".

לעהרנען די תורה אליין און זי מיט ליעבע איבערגעבען אנדערע — דאס איז ביי הלל'ן איינע פון די הייליגסטע פליכטען. ער פלעגט זאגען: ווער עס זוכט צו פערשפרייטען זיין נאמען, פערליערט זיין נאמען, ווער עס פערמעהרט נישט (זיינע קענטעניסען), פערמינדערט זיי; און ווער עס לעהרנט נישט, איז ווערט דעם טויט; און דער, וואס בענוצט זיך מיט דער טאגא (מאנטעל פון א תלמיד חכם) — געהט אונטער".

ער האט אויך געזאגט: „אויב איך אליין בין נישט פאר מיר — ווער איז פאר מיר? און ווען איך בין אליין פאר זיך — וואס בין איך (וואס'רע ווערט האב איך)? און אויב נישט איצט — טא ווען דען?"

הלל'ס ווייכקייט, עניוות און מענשענפריינדליכקייט האט געהאט דעם כאראקטער פון עטוואס איבערמענשליכעס, איבערנאטירליכעס, און גאנץ אפט האבען זיך אבגעשפיעלט אויף דעם באדען פערשיעדענע סצענעס. די לעגענדע דערצעהלט: עס האבען זיך צוויי מענשען פערוועט אום דעם, ארויסצוברענגען הלל'ן פון געדולד און איהם צו פערבייזערן. איז איינער פון זיי געקומען צום בעריהמטען

הלל פרייטאָג פאַרנאַכט, ווען ער האָט זיך געהאַלטען אין וואַשען און רייניגען לכבוד שבת, און האָט איהם אַרויסגערופען צו זיך. הלל האָט איבערגעריסען זיין אַרבייט און איז אַרויסגעקומען צו דעם חוצפה׳דיגען בעזוכער מיט דער פראַגע: „וואָס ווילסטו, מיין קינד?“ דאַן האָט איהם יענער פאָרגעלעגט עפּעס אַ נאַרישע פראַגע (פאַרוואָס זעענען די פיס פון דער און דער בעפעלקערונג גראָב און ברייט?) און הלל האָט איהם אויף איהר געענטפערט; אין עטליכע מינוט אַרום איז דער בעזוכער ווידער געקומען מיט אַ נייער נאַרישער פראַגע. און אַזוי עטליכע מאָל כסדר; ער האָט אָבער גאָרנישט געפּועל׳ט — הלל האָט איהם יעדעס מאָל גאַנץ העפליך געענטפערט, דאַן האָט דער בעזוכער, ענדליך, פערלוירען די געדולד און אויסגעשריגען: אַזעלכע ווי דו, הלל, זאָלען קיין כך נישט זיין ביי יודען! אויף דעם האָט איהם הלל מילד געפרעגט: „פאַרוואָס, מיין זוהן?“ „ווייל איך האָב צוליעב דיר דעם געוועט פערשפּיעלט“ — האָט איהם יענער געענטפערט, און הלל האָט נעזאָגט: „בעסער זאָלסטו פערשפּיעלען דעם געוועט, איידער איך זאָל פערליערען די געדולד“.

ביי דעם אַלעמען איז אָבער הלל דאָך קיין אַסקעט נישט געווען; ער האָט נאָר געזוכט אַריינצוברענגען וואָס מעהר ליעבע און מילדקייט אין דער בעציהונג פון איין מענשען צום אַנדערן. הלל האָט געלעהרנט: דו זאָלסט דיך נישט אָבשיידען פון דער געזעלשאַפט; זאָלסט זיך אַליין נישט גלויבען, ביז דעם טאָג פון דיין שטאַרבען; זאָלסט נישט אורטיילען דיין חבר, ביז דו וועסט נישט צוקומען אויף זיין אָרט; זאָלסט נישט זאָגען אַזוינס, וואָס מ׳קען עס נישט פערשטעהן, מיט דער האָפנונג, אַז מ׳וועט עס פערשטעהן, און זאָלסט נישט זאָגען: ווען איך וועל פריי ווערן וועל איך לעהרנען — טאָמער וועסטו נישט פריי ווערן.

הלל האָט שטאַרק מקפּיד געווען אויף דער ריינקייט פון קערפּער. דער מענש איז געשאַפען געוואָרען — האָט ער געלעהרנט — אין גאָט׳ס געשטאַלט, און ער דאַרף היטען דעם דאָזיגען צלם אלהים און איהם ריין האַלטען.

וועגען הלל׳ס פלייסיגקייט אין לעהרנען אַלס תלמיד פון די בעריהמטע שמעיה און אבטליון האָט זיך אין פאָלק דערצעהלט פאָלגענדעם: דער יונגער הלל איז געווען זעהר אָרים. איינמאָל האָט זיך געמאַכט, אַז ער האָט נישט געהאַט צו בעצאָהלען די קליינע סומע

פאר'ן איינטריט אין יענעם בית המדרש, וואו שמעיה און אבטליון האבען געלעהרנט מיט זייערע תלמידים; הלל איז דאן ארויפגעקראכען אויפ'ן פענסטער, און דא איז ער אזוי לאנג געלעגען מיט צוגעפרעסטע אויערן צום שויב, ביז דער שניי האט איהם אינגאנצען פערדעקט. אין אזא צושטאנד האט מען איהם געפונען אויף צומארגענס אין דער פריה, ווען ער האט פערשטעלט מיט זיך די שיין פון פענסטער, און געפונען האט מען איהם אזוי פערטיפט אין די געדאנקען פון לעהרנען, אז ער האט גארנישט געפיהלט קיין קעלט און קיין וועהטאג.

ביי אזא אונגעוועהנליכער התמדה איז הלל'ן געלונגען צו ווערן דער ערשטער צווישען זיינע חברים; געוואוסט האבען אבער דערפון נאר געצעהלטע תלמידים, און נאך דעם טויט פון שמעיה און אבטליון זענען אוועקגעשטעלט געווארען בראש פון דער אינסטיטוציע צוויי גאנץ אונבעדייטענדע פרושים פון דער פאמיליע בתירה (בני בתירה); די לעצטע האבען, ווי ס'שיינט, פערטרעטען דעם פאסטען נאר א קורצע צייט, און זייער שטעלפערטרעטער איז געווען הלל. דאס איז פארגעקומען אויף דעם פאלגענדען אופן: עס איז אויסגעפאלען אין יענעם יאהר שבת ערב פסח, און די געזעץ-לעהרער האבען נישט געוואוסט, ווי צו ענטשיידען דעם דין וועגען קרבן-פסח: צי מעג מען איהם מקריב זיין אום שבת, צי נישט? עס האבען נישט געגעבען קיין קלארען ענטפער וועגען דער פראגע אויך די פארזיצענדע פון דער אקאדעמיע, די בני בתירה. דאן האט איינער זיך אבגערופען: דא געפינט זיך איינער פון בבל, מיט'ן נאמען הלל, וועלכער האט געלעהרנט תורה ביי שמעיה און אבטליון, און ווייסט, ווי מ'דארף זיך בעגעהן אין אזא פאל; און ווען מ'האט הלל'ן געפרעגט, צי ער האט נישט געהערט ווען ס'איז פון די רביים, ואס מ'דארף טאן מיט'ן קרבן פסח, ווען עס פאלט אוים ערב פסח אום שבת, — האט ער געענטפערט, אז דער קרבן פסח, ווי יעדער קרבן תמיד, איז דוחה שבת און מ'דארף איהם מקריב זיין. דאן האט זיך ענטוויקעלט א היציגער וכוח וועגען דער פראגע, און הלל האט בעפעסטיגט זיין מיינונג מיט א קל וחומר:*) דער קרבן פסח מיט'ן

---

*) א געוויסע לאגישע בעגרינדונג, וואס דרינגט ארוים די הארבערע זאך (חומר) פון דער לייכטערער (קל).

קרבן תמיד (אַלטעגליכער קרבן), בײדע זענען נישט קײן פּריוואַטע, נאָר געזעלשאַפטליכע קרבנות, און בײַ בײדען גלײַך בענוצט זיך די תּורה מיט דעם אויסדריק: במועדו (אין דער צײַט); הײַנט מה־דאָך דער קרבן תמיד (פאַר וועלכען עס קומט אַ פיעל לײַכטערע שטראָף, אויב מ׳ברענגט איהם נישט) איז דוחה שבת, איז דאָך אַ פּשיטא־שוין דער קרבן פסח (פאַר וועלכען די תּורה זאָגט צו אַ פיעל האַרבערע שטראָף)?

די דאָזיגע בעגרינדונג האָט אָבער אַרויסגערופען אויך אַ סך געגען־בעגרינדונגען, וואָס האָבען געדרונגען פּונקט דעם היפּך דערפון; דאַן האָט הלל אויסגערופען: „אַזוי האָב איך געהערט פון שמעיה און אבטליון!“ — און דער גאַנצער קאָלעגיום האָט זיך אונטערגעגעבען. הלל׳ס נאָמען האָט דאַן אָנגעהויבען צו וואַקסען, און ענדליך האָבען די בני בתירה איהם אַליין אָבגעטרעטען זײער פּלאַץ אַלס פּאָרזיצענדע פון דער אינסטיטוציע (30).

הלל האָט געשפּיעלט איצט אין דער בעניײאונג פון יודענטום די זעלביגע ראָליע, וואָס עס האָט געשפּיעלט מיט הונדערט יאָהר פריהער דער גרויסער עזרא. ער האָט קודם כל איבערגעגעבען זײַנע תּלמידים דעם רײַכען מאַטעריאַל פון מונדליכע מסורות (תורה שבעל פה), וועלכען ער האָט זיך ערוואָרבען אַלס תלמיד פון שמעיה און אַבטליון; אָט דער פערדיענסט איז נאָך אָבער גאַנץ קלײן, אים פערגלײַך מיט דעם אַנדערן, וואָס האָט געשאַפען אַ נײַעם, פעסטען באָדען פאַר דער יודישער געזעצלעהרע. הלל האָט אונטערגעבראַכט דעם מנהג פון שטיצען זיך אויף אויטאָריטעטען, און האָט אַרײַנגעבראַכט אַ בעשטימטען סיסטעם פון געוויסע לאָגישע פערבינדונגען און שלום־פאָלגערונגען אין דעם ווילדען כאַאָס פון געשריעבענע און מונדליך איבערגעגעבענע געזעצען און געזעצען צו געזעצען (סיגים, הומרות), וועלכע זענען זיך פונאַנדערגעוואַקסען אין דעם פערלויף פון די אַלע פערגאַנגענע דורות. ער האָט אַרײַנגעבראַכט אין דעם פערפלאָנטערטען געזעצען־קנויל יענעם לעבעדיגען עלעמענט, וואָס האָט דעם לעצטען געגעבען די מעגליכקײַט, זיך אַלײן אויפצופּלאָנטערן און קלאָר צו ווערן, נישט אָנקומענדיג צו דעם אויטאָריטעט פון געצעהלטע פּערזאָנען.

יעדעם געזעץ מוז זיך שטיצען אויף דער תּורה, אויפ׳ן פּסוק; די בעגרינדונג אָבער פון געזעץ און דער גאַנצער פּראָצעס פון צופּאַסען דעם איצטיגען לעבענס־פאַל צו דעם אונבעשטימטען אויסדריק

פון דער תורה — דאָס זאָל געשטיצט זיין נישט בלויז אויף דעם זכרון פון דעם אָדער יענעם איבערבערענגער פון דער מסורה, נאָר אויף בעשטימטע לאָגישע יסודות. הלל האָט אויסגעאַרבייט זיבען לאָגישע פאָרמולעס (שבע מדות שהתורה נדרשת בהן), מיט דער הילף פון וועלכע יעדעס געזעץ האָט געקאָנט אַרויסגעדרונגען ווערן פון דער תורה, און אָט די אַרויסגעדרונגענע געזעצען האָבען בעקומען דעם זעלביגען אויטאָריטעט, וואָס עס האָבען פריהער געהאַט די צוגעגעבענע, מונדליכע סיגים און דינים, ד. ה. די זעלביגע געטליכע קראַפט, וואָס עס האָבען אין זיך די בפירוש'ע געזעצען פון דער תורה גופא. די דאָזיגע פאָרמולעס, וועלכע זענען שפּעטער פערדאָפּעלט און נאָך טיעפער אויסגעאַרבייט געוואָרען, האָבען געדיענט אַלס פעסטען יסוד פאַר דעם אונגעהויערען בנין פון דער יודישער (יהודה'עאיש-יודיש) געזעצלעהרע, וואָס איז בעקאַנט אונטערן נאָמען תלמוד

הלל'ס סיסטעם פון אויסטייטשען דעם זין פון געשריבענעם געזעץ און לאָגיש אַרויסדרינגען פון איהם די פאָרמען און לעבענס-פאַקטען, וואָס ליגען זיך אין איהם איינגעפאַסען — האָט בעדייטענד אָבגעשוואַכט אויך דעם אַלטען אַנטאַגאָניזם צווישען די פרושים און די צדוקים, ווייל די אַלע מסורות, וואָס האָבען זיך ביז אהער געשטיצט נאָר אויף דעם אויטאָריטעט פון געוויסע פערזאָנען, האָבען איצט בעקומען די סאַנקציע פון דער תורה אַליין. און די פאָלגען פון דעם נייעם סיסטעם האָבען זיך גלייך אַרויסגעוויזען אַלס זעהר ניצליך פאַר די פּראַקטישע לעבענס-אינטערעסען פון פאָלק. לויט דעם געזעץ פון דער תורה האָבען אין דעם יאָהר פון שמיטה (דאָס זיבעטע יאָהר, ווען קיין זאַך האָט נישט געטאָרט געאַקערט און געזייהט ווערן) אַלע חובות געזאָלט פערליערען זייער קראַפט; מיט דער לאַגע האָבען זיך אָבער בענוצט אַ סך בעלי-חובות, וועלכע האָבען אָבגעצויגען דעם צאָהלונגס-טערמין ביז'ן שמיטה-יאָהר, כדי דאַן אינגאַנצען נישט צו דאַרפען צאָהלען, און דאָס האָט זיך געמוזט זעהר שלעכט אָבגערופען אויף דעם גאַנצען צושטאַנד פון האַנדעל אין לאַנד, ווייל קיינער האָט דעם אַנדערן קיין זאַך נישט געוואָלט לייהען. כדי צו בעזייטיגען די דאָזיגע ערשיינונג, האָט הלל דאַן מתקן געווען אַ נייע תקנה: ער האָט פעראָרדענט, אַז פאַר דעם שמיטה-יאָהר זאָל דער מלוה (קרעדיטאָר) אַריינגעבען אין געריכט אַ שריפטליכע ערקלערונג, לויט וועלכער אַלע זיינע חובות געהען איבער אינ'ם רשות פון דער געריכטס-

מאַכט און די לעצטע איז מחויב, זײַ פאַר איהם אויפצומאָהנען אין אַלע צײַטען. די דאָזיגע נוצליכע תקנה, וואָס האָט זיך זעהר גוט אָבגערופען אי אויף דער האַנדעלס-טעטיגקײַט פון לאַנד, אי אויף דעם זיטליכען צושטאַנד פון דער בעפעלקערונג, — האָט בעקומען דעם גריכישען נאָמען פרוזבול (פראָזבאָל, איבערגעבען).

דעם צווייטען ראַנג נאָך הלל'ן האָט פערנומען אַ בעריהמטער געלעהרנטער פון די איסיים מיט'ן נאָמען מנחם; דער לעצטער איז אָבער נישט צופריעדען געווען פון הלל'ס נײַע אײַנפיהרונגען, און ער האָט זיך אָבגעזאָגט פון זײַן פאָסטען. דעם פלאַץ האָט דאַן פערנומען שמאי, אַ שטרענגער און האַרטער מענש, וואָס איז געווען פונקט דער היפך פון דעם מילדען און גוטהערציגען הלל. שמאי האָט שטענדיג געזעהען פאַר זיך נישט דעם לעבעדיגען מענשען, נאָר דעם געזעץ פון דער תורה, און אין דער צײַט, ווען הלל האָט געשטרעבט און געזוכט מיטלען, בעליעבט צו מאַכען די תורה אויפ'ן פאָלק און צוצופאַסען איהרע געזעצען צו די בעדינגונגען פון לעבען, — האָט שמאי נישט צוגעלאָזען קײַן שום פערלײַכטערונגען בנוגע צו די געבאָטען פון דער תורה, און זײַנע אויסטײַטשונגען אין דער הנ'כט זענען כמעט אַלע געווען דורכגעדרונגען מיט אײַן בע-שטימטען לאָזונג: „מ'טאָר נישט". נישט די תורה איז געגעבען גע-וואָרען דעם מענשען אויף צו רעגולירען די פאָרמען פון לעבען, נאָר דאָס גאַנצע לעבען איז געשאַפען געוואָרען דערפאַר, אום דער מענש זאָל קאָנען היטען די געבאָטען פון דער תורה; דאָס געזעץ דאַרף זיך דעריבער מיט'ן מענשען און מיט זײַנע לעבענס-בעדינגונגען גאָר-נישט רעכנען — דער מענש מוז זיך אונטערגעבען, ווען אפילו די פשוט'ע נאַטירליכע מעגליכקײַט איז נעגען דעם.

די דאָזיגע אונגעוועהנליך-שטרענגע בעציהונג צו די געבאָטען פון דער תורה האָט אַרויסגערופען אין פאָלק פערשיעדענע איראָנישע מעשיות וועגען שמאי'ם פריוואַט-לעבען. מ'האָט דערצעהלט, אַז שמאי האָט געצוואונגען זײַנעם אַ קלײַנעם יונגעל צו פאַסטען די בעשטימטע תעניתים; אַז ווען בײַ איהם איז געבוירען געוואָרען אַ אײַניקעל, אַ יונגעל, אום סוכות, האָט ער אַראָבגענומען דעם סופית פון צימער, וואו די קימפעטאָרין איז געלעגען, און בעדעקט דעם חלל מיט סכך, כדי דאָס נײַגעבוירענע קינד זאָל ערפילען די פליכט פון זיצען אין סוכה, און נאָך אַזעלכע מעשיות. אום צו אילוסטרירען דעם אונטער-

שיעד צווישען הלל'ס גוטסקייט און שמאי'ס האַרטקייט, האָט זיך אין פאָלק דערצעהלט, אַז דער זעלביגער געצענדיענער, וואָס איז שפּעטער געקומען צו הלל'ן מיט דעם בעריהמטען פאָרשלאָג (ער זאָל איהם איבערגעבען דעם וועזען פון דער תורה אין עטליכע ווערטער), איז געוועזען פריהער ביי שמאי'ן און ער האָט איהם אַרויסגעטריעבען.

ווי ס'ווייזט אויס, איז שמאי אין אַלגעמיין געוועזען געגען אָננעהמען גרים, און אין פאָלק האָט זיך נאָך דערצעהלט, אַז איינער איז געקומען צו שמאי'ן און געזאָגט: איך וויל אָננעהמען די תורה און היטען איהרע געזעצען, אָבער נאָר די געשריעבענע (תורה שבכתב) און נישט די איבערגעגעבענע (תורה שבעל פה). פון דעם פאָרשלאָג ראָט זיך דער שטרענגער יהודה'שער געזעצלעהרער אויך שאַרף אָבגעזאָגט, און הלל דאַגעגען האָט איהם אָנגענומען און צוגעצויגען דעם געצענדיענער צום יודענטום. נאָך דעם אַלעמען איז אָבער שמאי דאָך נישט געוועזען קיין פינסטערע, מענשענפיינדליכע נאַטור; דאָס איז צו זעהען פון דעם מאמר אין די פרקי אבות: „שמאי זאָגט: מאַך דיין תורה פאַר אַ קביעות (אַ שטענדיגע זאַך), רעד ווייניג און טו אַ סך און נעהם אָן יעדען מענשען מיט אַ פריינדליכען פנים".

אַט די אַלע חלוקי דעות בנוגע צו פערשיעדענע עטישע און רעליגיעזע פראַגען זענען אָבער נישט אַזוי וויכטיג געוועזען, ווי די מיינונגס-פערשיעדענהייט, וואָס האָט זיך ענטוויקעלט צווישען די צוויי גרויסע געזעץ-לעהרער איבער שאלות פון דעם אַלטעגליכען לעבען. די „מדות" אויף צו „דרשה'נען" די תורה (מדות שהתורה נדרשת בהן), וואָס הלל האָט איינגעפיהרט, האָבען געמוזט פיהרען צו געגענזייטיגע טעאָרעטישע פשט'לעך און דרינגעגישען, און אַזוי איז אויסגעקומען, אַז איין פסוק אין דער תורה איז פון איינעם אויסגעטייטשט געוואָרען אַזוי און פון דעם צווייטען פונקט פערקעהרט. אויף אַזאַ אופן האָבען זיך אויסגעבילדעט צוויי בעזונדערע ריכטונגען — און ווי ס'איז צו גלויבען אויך בעזונדערע ישיבות — אין דער יודישער געזעצלעהרע, פון וועלכע איינע האָט זיך גערופען אויף הלל'ס נאָמען (בית הלל), און די צווייטע — אויף שמאי'ס (בית שמאי). די דאָזיגע ביידע ריכטונגען האָבען זיך שטאַרק אונטערשיידט אויך אין זייער בעציהונג צו די פּאָליטישע געשעהענישען פון לאַנד; דער מילדער און פריעדליכער הלל פון בבל האָט זיך בכלל פערהאַלטען גאַנץ פּאַסיוו צו די מאַכטהאָבער און זיין בעציהונג צו די געצענדיענער פון

דער אַרומיגער וועלט איז אויך געווען אַ מילדע, אַ צוגעלאָזענע. דאַגעגען אָבער איז דער יהודה'ער שמאי דורכגעדרונגען געווען מיט אַ הייסער, ביטערער שנאה צו די בעדריקער פון לאַנד און צו אַלע געצענדיענער, און אַט די שנאה איז פון איהם איבערגעגאַנגען אויך צו זיינע תלמידים און נאָכפאָלגער. די לעצטע זענען געשטאַנען אין נאָהנטע בעציהונגען מיט די „זעלאָטען", וואָס זענען אָנגעפיהרט געוואָרען פון דעם פאַנאַטישען רוימערפיינד יהודה הגלילי; דערביי איז כאַראַקטעריסטיש דער פאַקט, אַז די נאָכפאָלגער פון דעם שטרענגען שמאי האָבען מיט דער צייט בעקומען אויף זייער זייט די מעהרהייט פון דער פרושים־פאַרטיי, און זיי האָבען געקענט דורכפיהרען אַלע זייערע געזעצען און איינפיהרונגען.

אין יענער צייט האָבען זיך שטאַרק פערגרעסערט די יהודה'יש'ע קאָלאָניעס אויך אויסער די גרענעצען פון יהודה; יודען האָבען זיך צושפרייט איבער אַלע פּראָווינצען פון דער רוימישער מלוכה און בכלל האָט זיך זיי דאָרט נישט שלעכט געלעבט. אין רוים גופא האָבען געלעבט אַ סך יודען, וועלכע זענען פאַר יוליוס צעזאַר פערגלייכט געוואָרען אין אַלע זייערע רעכטע מיט די איבריגע בירגער פון לאַנד; שפּעטער, אין די יאָהרען פון אויגוסט צעזאַר, איז די לאַגע פון די רוימישע יהודה'ער געווען נאָך פעסטער און זיי האָבען שוין פאָרגעשטעלט מיט זיך אַ בעדייטענדע צאָהל. ווען די דעפּוטאַציע פון יהודה איז געקומען צו אויגוסטען בעטען, ער זאָל נישט בעשטעטיגען הורדוס'עס צוואה און איבערלאָזען יהודה אונטער דער דירעקטער הערשאַפט פון רוים, — האָבען זיך גאַנצע אַכט טויזענד רוימישע יהודה'ע" משתדל געווען דערפאַר, און געשטיצט די שלוחים פון דער אומה אין זייער אַרבייט. פאַר טיבעריוס'ען האָבען די רוימישע יהודה'ער דאָס ערשטע מאָל אָנגעהויבען פיהלען דעם טעם פון דעליגיעזע פערפאָלגונגען: צוליעב דעם צופאַל מיט דער אַריסטאָקראַטישער פרוי (פולוויא), וואָס האָט זיך מגייר געווען, האָט טיבעריוס בעפעהלען אַרויסצוטרייבען אַלע יהודה'ער פון גאַנץ איטאַליען, אויב זיי וועלן זיך נישט אָבזאָגען פון זייער אמונה; די דאָזיגע רדיפות האָבען זיך אָבער נישט לאַנג געצויגען, און אין זיינע לעצטע יאָהרען איז דער זעלביגער הערשער אויך געוואָרען בעסער גענויגט צו די יהודה'ער און זייער אמונה.

נישט ערגער האָט זיך פאַר דער צייט געלעבט אויך די יודען אין מצרים. נאָך דער מפּלה פון דער בעריהמטער קלעאָפּאַטראַ, ווען

מצרים איז אויך אַרונטערגעפאַלען אונטער דער רוימישער הערשאַפט, האָבען די דאָרטיגע יהודה׳עער בעקומען די אַלע רעכט, וואָס זיי האָ-
בען געהאַט פריהער. דער רוימישער זיגער, אָקטאַוויאַן, האָט זיך זאָגאַר אַרויסגעוויעזען צו זיי בעזונדער פריינדליך, און אויף זיין בע-
פעהל איז דער נשיא (אַראַבאַרך) פון די יהודה׳עער אין מצרים בע-
שטימט געוואָרען פאַר אַ ממונה איבער די שטייער-קאַמערן פון עטלי-
כע האַפענס. די דאָזיגע גוטע לאַגע פון די יודען אין מצרים האָט זיך געצויגען ביז אַ געוויסער צייט נאָך הורדוס׳עס טויט, און זייער קולטור (די יודיש-העלעניש) האָט זיך דערווייל כסדר ענטוויקעלט.

אין די אַנדערע לענדער האָט זיך דאַן בעמערקט די זעלביגע איינענאַרטיגע ערשיינונג: די איינענע יהודה׳עער, וואָס ביי זיך אין דערהיים האָבען זיי געקעמפפט געגען דער רוימישער מאַכט און נישט געוואָלט אַרויסווייזען געגען איהר קיין שום צייכען פון אונטערטעניג-
קייט, — די זעלביגע האָבען אין די רוימישע פראָווינצען אויסער יהודה פאָרגעשטעלט מיט זיך גאָר, פערקעהרט, דעם לאָיאַלסטען (געזעצליבעסטען) עלעמענט אין דער בעציהונג צו די אָרטיגע סי-
ריש-גריכישע בעפעלקערונגען, און די רוימישע מאַכט האָט זיי דערפאַר געשענקט בעזונדערע זכיות און פריווילעגיעס. אַזאַ פאַל איז פאָרגעקו-
מען אין סיריען און קליין אַזיען; יודען האָבען דאָרט געלעבט גאַנץ אָבגעזונדערט פון דער אַרומיגער געצענדיענערישער בעפעלקערונג און האָבען געהיט די איינענע געזעצען און מנהגים. די דאָזיגע אָבגעזונ-
דערטקייט האָט אַרויסגערופען אַ שטאַרקען פערדרוס ביי די אָרטיגע העלענישע אָדער העלעניזירטע פאָלקס-מאַסען, און די שטאָדט-פער-
וואַלטונגען האָבען זיך גאַנץ אָפט געפרובט ביינרענעצען די יודישע רעכט; די יודען האָבען זיך דאַן געווענדעט צו זייער בעשיצערין, דער רוימישער מאַכט, און די לעצטע האָט אַרויסגעגעבען בעפעהלען, וואָס האָבען ענטהאַלטען אין זיך בעזונדערע זכיות פאַר דער יודישער בעפעלקערונג. אין איינעם אַזאַ בעפעהל זאָגט זיך:

„יוליוס גאַי, דער רוימישער פרעטאָר און קאָנסול, שיקט זיין גרוס די הויפטלייט, דעם ראַט און דעם פאָלק פון (דער אינזעל) פ אַ ר אָ ס. אין דער אַנוועזענהייט פון אייערע שלוחים האָבען זיך צו מיר געמאָלדען דעפוטאַטען פון די ד ע ל אָ ס׳ע ר י ה ו ד ה׳ע ע ר און עטליכע פון די יהודה׳עאישע פערשיקטע און ערקלערט, אַז איהר שטערט זיי, דורך פערשיעדענע פערפליכטונגען און פעראָרדנונגען,

אָבצוהיטען זײערע אײגענע מנהגים, צו זאמלען געלד פאַר זײערע פערזענליכע און רעליגיעזע בעדערפעניסען, — װעהרענד אַפילו אין רוים גופא איז זײ דאָס אויך נישט פערװעהרט. אין זײן בעפעהל װעגען פערבאָטען אין שטאָדט יעדען מין פערזאמלונג, האָט אונזער פרעטאָר און קאָנסול גאַי צעזאַר אַרויסגענומען נאָר די יהודה'ער פון דעם אַלגעמײנעם כלל און האָט זײ ערלויבט צו זאמלען געלד און אויך זיך אַלײן צונויפצוקומען אויף זײערע בעראַטונגען. דאָס זעלבע בעפעהל איך אויך, און פערבאָטענדיג אַלע מיני פערזאַמלונגען און צוזאַמענקומעניסען, ערלויב איך אויסשליסליך נאָר די יהודה'ער זיך צונויפצוקומען און אָבצוהאַלטען זײערע בעראַטונגען, לויט די אײַנפיהרונגען און געזעצען פון זײער גלויבען. איהר דאַרפט דעריבער אָבשאַפען די אַלע פעראָרדנונגען, װאָס איהר האָט אַרויסגעגעבען געגען אונזערע פרײַנד און גענאָסען, צוליעב דעם אויסגעצײכענטען און לויבװירדיגען פערהאַלטען זיך פון די יהודה'ער".

אַזעלכע „פרײַ־בריעף" זענען מיט דער צײַט אַרויסגעגעבען געװאָרען אַ גאַנצער רײהע יהודה'עאישע קאָלאָניעס אין פערשיעדענע קלײן־אַזיאַטישע שטעדט. און די „בריעף" האָט די רוימישע מאַכט גאַראַנטירט די יהודה'ער דאָס רעכט, צו לעבען לויט זײערע אײגענע געזעצען און מנהגים, עפענטליך אָבצוהאַלטען זײערע גאָטעסדיענסטען, צו בויען שוהלען, צו היטען זײערע שבתים און יום־טובים און זיך צונויפצוקומען אין יעדער צײַט אָהן אַ שום שטערונג. אין געװיסע ערטער איז שוין דאַן אויך דערװעקט געװאָרען די פראַגע װעגען דער בעטײליגונג פון יהודה'ער אינ'ם רוימישען מיליטער־דיענסט, װײַל די יהודה'עאישע סאָלדאַטען האָבען דאָך נישט געקאָנט ערפילען זײערע מיליטערישע חובות אום שבת און עסען די טרפה מאַכלים פון דער אַרמעע; עס האָבען זיך דעריבער געפונען עטליכע שטעדט אין קלײן אַזיען, װאו די יודען זענען אינגאַנצען בעפרײַט געװאָרען פון מיליטער־דיענסט.

צוליעב דעם, װאָס געװיסע פראָװינציעלע בעאַמטע האָבען געפרובט שטערן די יהודה'ער פון די אַרומיגע לענדער צו שטעהן אין אַזאַ לעבעדיגען פערקעהר מיט דער הויפט־שטאָדט פון יהודה און צו שיקען גרויסע סומעס געלד פאַר דעם דאָרטיגען בית־המקדש, — האָבען די יהודה'עאישע קאָלאָניעס אויסגעפועלט בײַ דער צענטראַלער מאַכט, זי זאָל זײ גאַראַנטירען אויך די פרײַהײַט. דער ערשטער, װאָס האָט אַרויסגעגעבען אַ בעפעהל װעגען דעם, איז געװעזען יוליוס צעזאַר, און

נאָך איהם איז געקומען אויגוסט און האָט די דאָזיגע גאראַנטיע נאָך־מעהר בעפעסטיגט. ער האָט ארויסגעגעבען וועגען דער פראגע עטליכע ספּעציעלע עדיקטען (בעפעהלען), פון וועלכע מיר ברענגען דאָ איין כאראַקטעריסטישען מוסטער:

„צעזאַר אויגוסט, דער העכסטער גייסטליכער, וואָס בעזיצט די מאַכט פון אַ פאָלקס־טריבון, ערקלערט. אַזוי ווי די יהודה׳עאישע אומה האָט זיך ארויסגעוויזען נישט בלויז פון איצט, נאָר אויך פון די פריהערדיגע צייטען (און בעזונדער פון די יאהרען, ווען עס האָט געהערשט מיין פאָטער, דער אימפּעראַטאָר צעזאַר און הורקנוס איז געווען דער כהן־גדול) פאר זעהר איבערגעגעבען דעם רוימישען פאָלק, האָב איך מיט מיינע געשוואוירענע יועצים, לויט דעם בעשלוס פונ׳ם רוימישען פאָלק, בעשלאָסען, אז די יהודה׳עער זאָלען האָבען דאָס פולע רעכט, צו לעבען אומגעשטערט לויט זייערע געזעצען, ווי דאָס איז געווען פאר דעם כהן־גדול פון אלערהעכסטען גאָט, הורקנוס; אז די הייליגע געלדער זאָלען זיין אומבערירהבאר: זיי זאָלען כסדר בעזאָרגט ווערען קיין ירושלים און איבערגעגעבען ווערען אין די הענד פון די דאָרטיגע גבאים; אז די יהודה׳עער זאָלען נישט גערופען ווערען צו קיין געריכטס־זיצונג נישט שבת און אויך נישט ערב־שבת פון ניין דעם זייגער. ווער עס וועט האָבען אויף זיך דעם חשד, אז ער האָט ארויסגעגנב׳עט הייליגע ספרים אָדער הייליג געלד פון אַ יהודה׳עאישער שוהל אָדער פון אַ יהודה׳עאישען פערזאַמלונגס־זאַל, יענער וועט אָנגעקלאָגט ווערן פאר גאָט׳ס־לעסטערונג און זיין פערמעגען וועט קאָנפיסקירט ווערן פאר דעם רוימישען אוצר המלוכה״.

אַ בעזונדער פלאַץ האָט פערנומען די יהודה׳עאישע קאָלאָניע אין בבל, וואָס איז געלעגען אינגאַנצען אויסער דער ספערע פון דער רוימישער מאַכט. דאָס לאַנד האָט זיך געפונען אונטער דער הערשאַפט פון די פּאַרטאַנער, און יודען האָבען דאָ געלעבט אין אַ גרויסער צאָהל נאָך פון די צייטען פון דער פערסישער דינאַסטיע. דאָ האָט געלעבט עטליכע יאָהר אַלס געפאַנגענער דער חשמונאי׳שער קעניג און כהן־גדול הורקנוס II און די יהודה׳עער האָבען איהם אָפּגעגעבען גרויס כבוד; אַ געבוירענער פון בבל איז געווען אויך דער כהן־גדול, וואָס הורדוס האָט געהאַט בעשטימט גלייך נאָך זיין ארויפטרעטען אויף דעם טראָן פון יהודה, מיט׳ן נאָמען חננאל, און ווען הורקנוס II האָט זיך אומגעקעהרט קיין ירושלים, איז מיט איהם, ווי ס׳איז צו גלויבען, מיטגע־

גאנגען פון בבל אויך דער בעריהמטער געזעץ־לעהרער הלל, וואס האט געגעבען א נייע ריכטונג דער גאנצער ענטוויקלונג פון יודענטום. אין בבל האבען יודען געלעבט וויים פון די גרעסערע קולטור־צענטערן, און א דאנק דעם האט זיך ביי זיי דערהאלטען די נאציאנאלע גייסטיגע פיזיאנאמיע אין איהר גאנצער ריינקייט, ד. ה. געהן א שום איינפלוס פון די פרעמדע אידעען און בעגריפען.

אזוי האבען די יהודה׳עער אויסער יהודה זיך איינגעארדענט זייער לעבען צווישען די פעלקער פון דער גריכיש־רוימישער וועלט. די לעצטע האבען יודען נישט ליעב געהאט צוליעב פערשיעדענע טעמים: ערשטענס, האבען די יודישע קאלאניעס פארגעשטעלט מיט זיך אבגעשלאסענע קווארטאלען, וואו די בעפעלקערונג האט געלעבט לויט בעזונדערע זיטען און מנהגים און מיט אזעלכע בעגריפען פון גאט, מענש און וועלט, וועלכע זענען אינגאנצען אנדערש געווען פון די אנגענומענע, איינגעפעסטיגטע, געצענדיענערישע; צווייטענס, האבען יודען קאנקורירט מיט זייערע שכנים אויף די געביעטען פון האנדעל און קולטור און כמעט שטענדיג פערנומען דארטין א העכערן פלאץ, אזוי אז זיי האבען אין א געוויסער מאס געקענט שפיעלען די דאמינירענדע, טאן־געבענדע ראליע; און דריטענס, האבע זיך די יודען ארויסגעוויזען פאר פריעדליכע און דאנקבארע אונטערטאנען פון דער בעשיצענדער רוימישער מאכט, ווערענד די העכערע קלאסען פון די איינגעבוירענע פעלקער האבען געטראגען א טיעפע שנאה אין הארצען צו די בעזיגער און בעדריקער.

פון דעם דאזיגען אנטאגאניזם האבען יודען א סך מאל שטארק געליטען, און דאס האט אין זיי נאכמעהר פערשטארקט די איבערצייגונג פון דער זעלבסטשטענדיגער פאליטיק, ביי וועלכער זיי דארפען זיך האלטען. דא אין גלות, אין פרעמדע לענדער און צווישען פרעמדע פעלקער, זענען מיר צו־שוואך, אום זיך דערהאלטען אלס א גאנצער פאליטישער ארגאניזם, מיט א געוויסער פאליטישער קראפט; מיר דארפען דעריבער קודם כל היטען די אלע גייסטיגע פעדים, וואס בינדען אונז צונויף, און לעבען וואס מעהר אבגעזונדערט, וואס מעהר אבגעשלאסען פון דער ארומיגער וועלט, אום נישט פערשלונגען צו ווערן. און שטיצען דארפען מיר זיך אויף דער פאקטישער הערשענדער מאכט: איז רוים די הערשערין, וועלען מיר איהר ארויסווייזען אלע סימנים פון אונטערטעניגקייט, אבי זי זאל אונז לאזען דאס רעכט, זיך אליין איינ־

צואַרדנען אונזערע אינהענינסטע, גײַסטיגע אָנגעלעגנהײַטן — דאָס איז געווען דער אומבאַוואוסטזיניגער אינדאַלט פון דעם קאַמפּף פאַר׳ן קיום פון דער אומה, וואָס עס האָבן געפֿירט — אין אײן אין דער זעלביגער ריכטונג — כמעט אַלע אָבגעריסענע טײלן פון׳ם פאָלקס-צענטר. דער נאַציאָנאַלער ערהאַלטונגס-אינסטינקט האָט איבער די דאָזיגע טײלן פון פאָלק אַזוי ווי אויסגעפּרובט די מעטאָדע פון אײסערליכער אונטערטעניגקײט און אינערליכער פרײַהײַט, — די מעטאָדע, וואָס איז שפּעטער געוואָרען דאָס אײגענטימליכע פון דעם גאַנצען יודישען פאָלק.

פאָרלויפיג האָבען אָבער די יודישע קאָלאָניעס אין דער אַרומיגער וועלט געהאַט נאָך אײן פונקט, וואָס האָט אַ סך מיטגעווירקט אויף צו דערהאַלטען דעם נאַציאָנאַלען געפיהל בײַ די דערווײַטערטע פאָלקס-טײלען: עס האָט נאָך עקסיסטירט דער פּאָליטישער און גײַסטיגער צענטר פון דער אומה, און אויסער די נדבות פאַר׳ן בית המקדש, פלעגען טויזענדער עולי רגל פון די ווײַטסטע לענדער קומען אויף יערען יום-טוב קײן ירושלים, „זיך זעהען מיט גאָט“ און זיך צוריק פערבינדען מיט׳ן פאָלק.

פינפטעס קאַפּיטעל

די ענטשטעהונג פון קריסטענטום

דאַס איז געװעזען אין די צייטען פון פּאָנטיוס פּילאַטוס. יהודה האָט געקרעכצט אונטער דעם שווערען יאָך פון דער פיערטער פרעמדער מאַכט (אשור־בבל, פרס, סיריען און רוים), און האָט איבערגעטראָגען פערשידענע רעפּרעסיעס, גזירות און שווערע בעליידיגונגען. נישט אין גלות—דאָס פאָלק האָט זיך דערווייל נאָך געפונען אויף זיין אייגענער ערד; צו־שטאַרק איז אָבער די פרעמדע מאַכט געוועזען און צו פיעל האָט זי זיך ערלויבט אַריינצוּרייסען אין די הייליגסטע בעהעלטעניסען פון דער פאָלק׳ס נשמה. האָט די בעליידיגטע און דערשלאָגענע אומה טיעף איגערליך געפיהלט, אַז זי לעבט איבער דעם מיטען פון סוף? האָט זי איצט בעגריפען דעם כאַראַקטער פון דער רוימישער פּאָליטיק און פערשטאַנען, אַז יהודה האָט שוין נישט מעהר צו האָפען אויף אַ זעלבסטשטענדיגען מלוכה־לעבען? — אויב נישט די גאַנצע אומה, האָט עס אַ בעדייטענדער טייל פון איהר זיכער געפיהלט; און דאָס דאָזיגע בעוואוסטזיין פון דער אייגענער שוואַכקייט און הילפלאָזיגקייט וואָלט װירקליך געפיהרט דעם פאָלק אויף דעם וועג פון אונטערגאַנג און פערניכטונג, ווען די יהודה׳ער וואָלטען נישט זיין אַ פאָלק פון גייסט, אַ פאָלק פון גלייבען.

און מען ציהט זיך שוין הונדערטער יאָהרען; אין דעם משך

פון א גאנצער רייהע דורות און תקופות ווערן מיר כסדר געפלאגט און געדריקט דא פון דער און דא פון דער צווייטער געצענדיגערישער, הילדער מאכט: אונזערע בעסטע קינדער ווערן געפייניגט און אומגעבראכט; הילען מיר היטען די געבאטען פון אונזער תורה מוזען מיר דערפאר מיט אונזער בלוט בעצאהלען; די עזרות פון בית המקדש זענען שוין נישט איין מאל פול געווען מיט הויפענ׳ס קעפ פון מענשען־קרבנות, — מיט הויפענס קעפ פון יודען־מערטירער, וואס האבען זיך ארויפגעווארפען אויף די שפיצען פון זייערע אייגענע שווערדען מיט גאט׳ס נאמען אויף די ליפען; איז נאך ווייניג געווען דאס אלץ, האבען מיר איצט דערשפירט אויף זיך די דריקענדע צוואנג פון דעם אייזערנעם רוימישען יאך. מיט וואס־זשע, פרעגט זיך, וועט זיך דאס סוף כל סוף ענדיגען? וואו איז דער פונקט, ביי וועלכען אט די אלע צרות וועלן אויפהערן און ס׳וועט זיך אנהויבען א צייט פון מנוחה און פריעדען? — אזוי האבען ביטער געטענה׳ט די פערצווייפעלטע זיהן פון דער בעליידיגטער אומה; דער נאציאנאלער ערהאלטונגס־אינסטינקט האט שוין אבער פון פריהער געהאט אנגעגרייט אויף דעם א קלארע און בעשטימטע תשובה: וואס טרויעריגער און פינסטערער עס ווערט אונזער לעבען אויף דר׳ערד, אלץ העכער און העכער דארפען מיר אויפהויבען דעם קאפ צום הימעל; וואס שרעקליכער און דריקענדער עס ווערט די מאכט פון די מענשליכע הערשער, אלץ הארציגער און שטארקער דארפען מיר זיך איבערגעבען אין די הענד פון דער געטליכער מאכט, און וואס ערגער און פלאגענדער עס איז אונזער לאגע אין דער געגענווארט, אלץ ליכטיגער און גליקליכער וועט שיינען אונזער שטערן אין דער צוקונפט. דער מעכטיגער רעליגיעזער געפיהל פון פאלק האט פון אייביג־אן פאראויסגעשפירט יערען קריזיס אינ׳ם פאלקס־לעבען און זיך צוגעפאסט צו איהם, און איצט, פאר דער נאהנטער געפאהר, האט ער עררייכט די העכסטע מדרגה פון זיין בעצווינגונגס־קראפט, פון זיין אינערליכער ווירקונג; די גאנצע אומה איז ווי בעהערשט געווארען פון איין שטארקער רעליגיעזער בעגייסטערונג, וואס האט פון איין זייט געמילדערט די ליידען פון יעדען איינצעלנעם, צוזאגענדיג איהם א נייע לעבען נאכ׳ן טויט, און פון דער צווייטער זייט — געגעהרט די פאנטאזיע פונ׳ם כלל, פון פאלק, מיט

די שענסטע האפנונגען אויף דער נאהנטער צוקונפט. די התלהבות׳דיגע אמונה אין דער געטליכער השגחה האט ארויסגערופען אין זכרון פון פאלק די אלטע הבטחה פון א גאט־געזאלבטען, פון א מ ש י ח, און ווי די נביאים אמאל, אזוי האבען די איצטיגע גייסטיגע פאלקס־פיהרער אויך ענטוויקעלט כסדר דעם פאלגענדען געדאנק: דאס פאלק אליין האט פאר זיך נאר איין איינציגע אויפגאבע: עס דארף זיך רעלטפארטיגען פאר גאט, היטען די געבאטען פון דער תורה און דיענען אלס מוסטער פון גייסטיגער ריינקייט און מענשליכער הייליגקייט פאר אלע פעלקער פון דער וועלט; די פרייהייט פון לאנד, דער וואוילשטאנד פון פאלק און די אלע איבריגע ערדישע און וועלטליכע גוטסקייטען — דאס וועט שוין קומען ד ע ר נ א ך, אלס בעלויהנונג פון גאט דעם בעשיצער. ער וועט ארא[ב]שיקען זיין געזאלבטען פון ד ו ד׳ס הויזגעזינד (משיח בן דוד) און דער לעצטער וועט ברענגען מיט זיך גליק, ליכטיגקייט און אייביגען שלום צווישען אלע אומות.

די דאזיגע אבסטראקטע פארשטעלונג פון דעם קומענדיגען משיח האט אבער די ברייטערע מאסען פון פאלק נישט בעפריעדיגט. ביי די ממשות׳דיגע רעפרעזענטאנטען פון פאלק דאס האט איבערגעטראגען אויף יעדען טריט פון דער שטרענגער רוימישער פראקוראטור, האט זיין פאנטאזיע פון דעם געטליכען אויסלייזער אויך געמוזט זיין ממשות׳דיג־געגנוי און בעשטימט. דער בעלייידיגטער און דערשלאגענער האט געמוזט האבען פאר זיך א קלאר בילד פון זיין בעפרייער און העלפער: ו ו י ער וועט קומען און וו א ס׳ר ע גליקען ער וועט מיט זיך ברענגען, — און דא זענען זיך די מיינונגען פון די פערשידענע פארטייען פונאנדערגעגאנגען.

די נאציאנאלע פ ר ו ש י ם האבען אין דעם ערווארטעטען משיח קודם כל געזעהען א נ א צ י א נ א ל ע ן אויסלייזער. די אלע גוטע און שלעכטע צייטען, וואס יהודה האט איבערגעלעבט, זינט דאס פאלק האט זיך צוריק אומגעקעהרט אהין פונ׳ם גלות בבל, זענען נישט מעהר ווי א פארברייטונג צו יענער גליקליכער צוקונפט, ווען עס וועט זיך בעווייזען משיח׳ס אנזאגער (מבשר), א ל י ה ו ה נ ב י א. אין יענער צייט וועלען אלע צוזייהטע און צושפרייטע קינדער פון דער יודישער אומה זיך אומקעהרען אינ׳ם הייליגען לאנד, בעלאדען מיט רייכע מתנות פון די פעלקער, צווישען וועלכע זיי האבען געוואוינט; און

ניִשט נאָר די לעבעדיגע — אויך די טויטע וועלן לעבעדיג ווערן (תחית המתים): עס וועט זיך אָנהויבען אַ מין נייעם לעבען אונטער אַ נייעם הימעל און אויף אַ נייער ערד.

צו דעם בילד פון די קומענדיגע „משיח׳ס צייטען" (ימות המשיח) זענען מיט דער צייט צוגעגעבען געוואָרען נאָך אַ גוזמא ליכטיגע שטריכען. די האָפנונגען פון כלל האָבען זיך צוזאַמענגעגאָסען מיט די האָפנונגען און פערלאַנגען פונ׳ם יחיד, און די פאָרשטעלונג פון דעם געטליכען אויסלייזער איז פון דור צו דור רייכער געוואָרען מיט פערשיעדענע ערדישע גליקען, הימלישע וואונדער און איבערנאַטירליכע שענקייטען. די דאָזיגע ערוואַרטעטע ליכטיגע צוקונפט האָט געפאָדערט אַ בעשטימטע בעציהונג צו זיך שוין איצט, אין דער געגענוואַרט, און דאָ זענען זיך די מיינונגען ווידער פונאַנדערגעגאַנגען. די אַקטיווע קנאים, די נאָכפאָלגער פון דעם בעריהמטען יהודה הגלילי, האָבען געדרונגען: אמת טאַקי משיח וועט קומען און וועט זיך נוקם זיין אָן די בעדריקער פון יהודה, און וועט צוריק אויפשטעלען די יהודה׳שע גרויסקייט, אַזוי ווי אין די גאָלדענע צייטען פון דוד און שלמה. דערווייל אָבער הערשען די געצענדיענער איבערן לאַנד און גאָט׳ס נאָמען ווערט פערשוועכט, דאַרף מען זיך מוסר נפש זיין און קעמפפען געגען זיי און אַרויסרייסען פון זייערע הענד איין פאָזיציע נאָך דער אַנדערער; די מעהר פאַסיווע נאָכפאָלגער פון דעם שטרענג-פרומען שמאי האָבען נאָכמעהר איינגעפרעסט און פערהייליגט דאָס אַלטעגליכע לעבען פון פאָלק און כסדר צוגעגעבען נייע דינים, נייע גזירות און נייע חומרות; און די פרידליכע תלמידים פון דעם גרויסען הלל האָבען געזאָרגט דערפאַר, אַז אָט די אָנגעהויפטע דינים און פערפליכטונגען פון דעם וואָכענדיגען לעבען זאָלען ניִשט פערטעמפען די מענשליכע געפיהלען פון פאָלק, אַז די יהודה׳שע אומה זאָל ווערן די טרעגערין פון גייסטיגער ריינקייט און געלייטערטער מענשליכקייט פאַר אַלע אומות, און די יהודה׳שע תורה זאָל זיך וואָס מעהר פערשפרייטען אין פאָלק און אין דער אַרומיגער וועלט.

גאַנץ אַנדערש אָבער האָבען זיך פאָרגעשטעלט די ערשיינונג פון דעם קומענדיגען משיח — די אַסקעטישע איסיים. די דאָזיגע מיסטישע הימעל-מענשען, וועלכע האָבען זיך די גאַנצע צייט געפונען אויסערן לעבען פון לאַנד, אויסער אַלע פאָלקס-בעוועגונגען און איבערקעה־

רענישען און בכלל אויסער יעדער פאָרם פון מלוכה און געזעלשאַפט. האָבען ביסליכווייז פערלוירען אינגאַנצען דעם געפיהל פון נאַציאָנאַלער איינינקייט. זאָרגען פאַר'ן קיום פון דער אומה, קעמפּפען פאַר דער אָדער יענער פאָרם פונ'ם סדר המלוכה, היטען די גאַנצקייט פון דער נאַציאָן, אַלס עטוואָס בעזונדערעס, אָבגעשלאָסענעם — דאָס אַלץ האָט געמוזט אַרויסרופען נאָר אַ טיעפען בטול בײַ די הייליגע נזירים פון די פערוואָרפענע הויהלען און מדבריות. דאָס קליינליכע ערדישע לעבען האָט געשאַפען די בעגריפען: לאַנד, מלוכה און פאָלק; פאַר גאָט עקסיסטירט אָבער אין דער אמת'ען נאָר דער יחיד, דער איינצעלנער מענש, און ער דאַרף זיך אויפהויבען איבער דער ערד און איבער אַלע איהרע הבל-הבלים'דיגע ערשײַנונגען און אינטערעסען. דער מענש דאַרף „לעבען אין גאָט"; זיין העכסטער אידעאַל דאַרף זיין, אַראָבצוברענגען אויף דר'ערד די „מלוכה פון הימעל" (מלכות השמים) און פערגעסט ער איין ווײַלע אָן גאָט און אָן דעם העכערן זין פון זיין עקסיסטענץ, מאַכט ער דאָס לעבען קליין, וואַכעדיג, ערדיש. די גאַנצע טויזענד-יעהריגע פערגאַנגענהײַט פון דער יודישער אומה איז דעריבער נישט מעהר, ווי איין לאַנגע קייט פון זינד און פערברעכען: אין דעם משך פון די אַלע הונדערטער דורות האָבען די מיליאָנען יחידים פון פאָלק כסדר געטראַכט וועגען אַזעלכע ערדישע זאַכען, ווי לאַנד און מלוכה. פאַר די זינד פײַניגט גאָט זיינע אויסדערוועהלטע קינדער, און דער צושטאַנד קאָן שוין לענגער נישט דויערן; עס מוז פאָרקומען אַ גרויסע איבערקעהרעניש, די מלכות-השמים מוז זיך דער-נעהנטערן, און צו דעם צוועק שיקט גאָט זיין געזאַלבטען, משיח'ן. אַזוי האָבען די איסיים אויסגעטײַטשט דעם שענעם חלום פון דער אומה און געמאַכט פון איהם אַ מיסטישען סימבאָל פאַר אַלע אומות, פאַר אַלע מענשען פון דער ערד.

און דער דאָזיגער סימבאָל האָט באַלד אָנגענומען אַ ממשות'דיגע, קערפּערליכע געשטאַלט. עס האָט זיך בעוויזען אַ אָנזאָגער פון דעם ערוואַרטעטען משיח, און די שוואַכע שטים, וואָס ער האָט אויפ-געהויבען אין די מדבריות פון גליל, האָט זיך צוטראָגען ווײַט איבער לענדער און ימים. דאָס איז געוועזען איינער פון די איסיים מיט'ן נאָמען יוחנן, וואָס האָט שפּעטער בעקומען דעם בײַנאָמען המטבל (דער טויפער) צוליעב דעם, וואָס ער האָט אַלע זינדיגע געהײַסען זיך

טובל׳ען אין ירדן. געלעבט האָט ער לויט די זיטען און מנהגים פון אַלע איסיים; ער האָט זיך געשפּייזט מיט קרייטעכצער און ווילד־ען האָניג, און איז געווען אָנגעקליידט אין אַ קעמעל־פעל מיט אַ לעדערנעם גאַרטעל — ווי דער אַמאָליגער אליהו הנביא. זיין שטענדיגער אָרט איז געווען אין די מדבריות אַרום דעם טויטען ים, וואו עס האָט זיך אויפגעהאַלטען דער גאַנצער אָרדען פון די איסיים, און פון דאָרטין האָט ער זיך אַוועקגעלאָזען אין די שטעדט און דערפער פון גליל און פּעּ־רעאַ. דאָ האָט ער גערופען דעם פאָלק צו תשובה און חרטה, און געהייסען אַלעמען, זיך ריינינגען אין ירדן, אָבוואַשען פון זיך די זינד און זיין גרייט צו דעם גרויסען טאָג: — „טוט תשובה, וואָרום עס דער־נעהנטערט זיך די מלוכה פון הימעל!“

דאָס פאָלק, וואָס איז אָהן דעם אויך דורכגעדרונגען געווען מיט אַ רעליגיעזער שטימונג און האָט געוואַרט אויף אַ צייכען פון הימעל, האָט זיך אויפמערקזאַם צוגעהערט צו די שטראָף־רייד פון דעם הייליגען נזיר. פון דער גאַנצער סביבה אַרום ירדן און אויך פון יהודה זענען געקומען מחנות פאָלקס־מענשען צו דעם הייליגען יוחנן, זיך מתודה זיין פאַר איהם און לאָזען זיך פון איהם אָבטובל׳ען אין ירדן. אויף דער פראַגע פון די צוהערער: וואָס זאָלען מיר טאָן, אום אויסצומיידען גאָט׳ס שטראָף? — האָט דער בעגייסטערטער משיח־אָנזאָגער געענטפערט: טיילט זיך אין אַלץ מיט׳ן אָרימאַן, טוט נישט קיין אונרעכט און בעּ־ליידיגט נישט קיינעם. די אַלע, וואָס זענען צוגעשטאַנען צו איהם, האָבען זיך דעריבער נישט אויסגעצייכענט מיט קיין זאַך געגען די גע־וועהנליכע איסיים, און די פיהרער פון דער הערשענדער פאָלקס־פּאַרטיי, די פרושים, האָבען נישט געזעהען קיין געפאַהר אין דעם, וואָס גרויסע מאַסען פון פאָלק זענען צוגעשטאַנען צו דעם אָרדען פון די הייליגע אַסקעטען. די צוציהונגס־קראַפט פון יוחנן׳ס נביאות און שטראָף־רייד איז אָבער וואָס ווייטער אַלץ שטאַרקער געוואָרען; פון אַלע עקען לאַנד האָבען אָנגעהויבען קומען מאַסען יהודה׳ער קיין גליל, כדי צו הערען גאָט׳ס וואָרט, און די גאַנצע זאַך האָט ענדליך אַרויפגעצויגען אויף זיך די שנאה פון דער אַדמיניסטראַציע. אין גליל האָט דעמאָלט געהערשט הורדוס׳עס זוהן, דער טעטראַרך הורדוס־אַנטיפּאַ, וועלכער איז גאַנץ ווייט געווען פון דעם איסיי׳שען אַסקעטיזם און האָט נאָך דערצו זיך אונגעזעצליך פערבונדען מיט דער שענער הורדיה, די פרוי פון זיין ברודער הורדוס. דער בעגייסטערטער מוכיח האָט דעם זינדיגען הערשער

ניִשט געשוינט, און די פערזאַמעלטע פֿאָלקס-מאַסען האָבען ניִשט איין מאָל געהערט פֿון איהם, וואָס'רע שענדליכע מעשים עס טוען זיך אָב אין די אַפּאַרטאַמענטען פֿון דעם פֿירשטליכען פּאַלאַץ און וואָס'רע גרויזאַמע שטראָף עס ערוואַרט די דאָזיגע „פֿערשכור'טע פֿון וויין און פֿון זנות״. דער טעטראַרך האָט דעריבער בעפֿעהלען, מ'זאָל אויפֿזוכען דעם נביא און איהם אַריינזעצען אין געפֿענגעניש. צי יוחנן איז דאָרט לאַנג געזעסען און צי ער האָט דערלעבט צו זעהען נאָך מיט זיינע אויגען דעם ערוואַרטעטען „משיח״ — דאָס איז ניִשט בעוואוסט; זיכער איז אָבער, אַז הורדוס האָט געלאָזען אויספֿיהרען איבער איהם אַ אַכזריות'דיגע שטראָף. די עוואַנגעלישע לעגענדע שילדערט זעהר ריהרענד די ענדע פֿון דעם הייליגען משיח-אָנזאָגער: אין פּאַלאַץ פֿון דעם גליל'עאי'שען טעטראַרך איז פֿאָרגעקומען אַ פּראַכטיגער באַל, אויף וועלכען עס זענען געווען פֿערזאַמעלט אַ סך אָנגעזעהענע, יהודה'עאישע און ניִשט יהודה'עאישע געסט; הורדוס-אַנטיפּאַ איז געווען פֿערשכורט פֿון שמחה, און האָט געבעטען דער יונגער פּרינצעסין סאַלאָמעאַ, הורדיה'ס טאָכטער פֿון איהר ערשטען מאַן, זי זאָל טאַנצען פֿאַר איהם. סאַלאָמעאַ האָט דאָן מיט אַ אונגעוועהנליכער גראַציע אויסגעפֿיהרט אַ רייהע שענע טענץ, און דער טעטראַרך איז אַזוי ענטציקט געוואָרען, אַז ער האָט זיך אַרויסגערופֿען צו ערפֿילען אַלץ, וואָס נאָר זי וועט ביי איהם בעטען. אויף דעם האָט די פּרינצעסין געענטפֿערט, אַז זי בעט, מ'זאָל איהר דערלאַנגען אויף אַ טאַץ... דעם קאָפּ פֿון יוחנן המטבל! דער ווילדער פֿערלאַנג זאָל זיך האָבען גענומען דערפֿון, וואָס יוחנן פֿלעגט בעזונדער שטאַרק אָנפֿאַלען אויף איהר מוטער, הורדיה, און זי בעשולדיגען אין פֿערשיעדענע אויסגעלאַסענקייטען. און דער טעטראַרך האָט זיין צוזאָג ערפֿילט: אין אַ קורצער ווילע אַרום איז דער קאָפּ פֿון דעם געפֿאַנגענעם הייליגען געלעגען אויף אַ גאָלדענער טאַץ פֿאַר דער פֿערשכור'טער טענצערין, און זי האָט עס צוגעטראָגען איהר מוטער — דעם קרבן פֿון זיין שאַרפֿער צונג.

נאָך דעם ווי יוחנן המטבל איז געפֿאַנגען געוואָרען, האָבען זיך פֿערשפּרייט איבערן לאַנד אַ גאַנצע רייהע פֿון זיינע תלמידים, וואָס האָבען פֿאָרטגעזעצט זיין אָנגעהויבענע אַרבייט; און אָט, פֿון די דאָזיגע תלמידים איז אויסגעוואַקסען איינער, מיט-דעם נאָמען פֿון וועלכען עס איז פֿערבונדען די גאַנצע נייע ערא אין דער מענשליכער געשיכטע.

ישוע (אָבגעקירצט: ישו) אָדער יעזוס (די גריכישע פֿאָרם

פון דעם נאָמען) פון נצרת, אַ שטעדטיל אין, גליל צו דרום-זייט פון צפורה, איז געווען דער ערשטער זוהן פון אַ אונבעקאַנטען בעל-מלאכה מיט'ן נאָמען יוסף און זיין פרוי מרים אָדער מאַריע. וואָס האָט איהם, לויט דער לעגענדע, געבוירען, ווען זי איז נאָך געווען אַ כלה. די מוטער האָט אויסער איהם געבוירען נאָך פיער זיהן: יעקב, יוסי, שמעון און יהודה, און עטליכע טעכטער; צי ישו'ס עלטערען האָבען ווירקליך אָבגעשטאַמט פון דוד המלך, ווי די קריסטליכע לעגענדע גיט אָן אַלס אַ פאַקט — דאָס איז היסטאָריש נישט בעוויזען געוואָרען. פון ישו'ס יוגענד איז אויך גאָרנישט בעוואוסט, און וויל מען זיך מאַכען אַ געוויסע פאָרשטעלונג פון זיינע קענטעניסען און זיין בילדונג, מוז מען נעהמען דערביי פאַר אַ מאַסשטאַב דעם קולטורעלען צושטאַנד פון זיין געבורטס-לאַנד. די גליל'ער זענען געשטאַנען אַ סך נידעריגער פון די יהודה'ער אין יודישע קענטעניסען; די לעצטע האָבען געהאַט ביי זיך דעם בית המקדש און דעם צענטער פון דער יודישער געזעצלעהרע, וועהרענד אין גליל האָט זיך, ביז'ן חורבן פון בית שני, נישט געפונען קיין איינציגע אינסטיטוציע אויף צו פערשפרייטען די יודישע וויסענשאַפט. די גליל'לעאישע בעפעלקערונג איז דעריבער געווען פראָסטער, עם-הארצי'שער, און דערפאַר אויך פינקטליכער און שטרענגער בנוגע צום מקיים זיין די מינדעסטע געבאָטען פון דער תורה. פון זייערע געצענדיענערישע שכנים, די סיריער, האָבען די גליל'ער איבערגענומען אַ מאַסע אָבערגלויבעריי: זיי האָבען געגלויבט אין בייזע רוחות, דבוקים און אַלערליי כשופים. זייער העבראַישער דיאַלעקט האָט אויך געהאַט אין זיך אַ מאַסע אַראַמעאישע עלעמענטען, און זיי האָבען קיינמאָל נישט געקענט אויסרעדען ריין די העבראַישע ווערטער — פאַרוואָס די יהודה'ער פלעגען חוזק מאַכען פון זיי און קוקען אויף זיי מיט אַ געוויסען בטול. דאָס שטעדטיל נצרת (נאַזאַרעט) אַליין האָט אויך נישט פאָרגעשטעלט מיט זיך קיין שום אויסנאַהם: דאָס איז געווען אַ אָרים שטעדטיל אין אַ אָרימע געגענד, וואָס איז געווען נישט איבעריג פרוכטבאַר און נישט רייך אין נאַטור-שענהייטען.

ווי ס'איז אַלזאָ צו גלויבען האָט זיך דער יונגער גליל'ער, ישו, אויך נישט אויסגעצייכענט מיט קיין טיעפע קענטעניסען; דערפאַר האָט ער אָבער אין זיין פריהסטער יוגענד שוין געטראָגען אין הארצען דעם געפיהל פון זיטליכער ערנסטקייט און גאָטס-פאָרכטיגער לעבענס-הייליגקייט. נאָהנט אין גייסט צו דעם גרויסען מענשענפריינד, הלל, און

אינגאנצען דורכגעדרונגען מיט דעם מיסטישען עקסטאז פון די איסיים, איז דער יונגער ישו געוועזען איינער פון די ערשטע, וואס האבען זיך אבגערופען אויף דער אויפפאדערונג פון יוחנן המטבל. דער טיעף פיהלענדער ישו ווערט נעהנטער בעקאנט מיט די יסודות פון דער איסיי׳שער לעבענס-לעהרע, און די לעצטע בעקומען ביי איהם דעם כאראקטער פון שטארקע איבערצייגונגען, וואס ווערן ארויסגעזאגט אין א קאטעגארישען טאן. „גליקליך זענען די ארימע, דען זיי געהערט די מלוכה פון הימעל״; „עס איז לייכטער, אז א קעמעל זאל דורכגעהן דורכ׳ן שפעלטיל פון א נאדעל, איידער אז א רייכער זאל אריינקומען אין הימעל״; „מ׳קען נישט דינען צוויי הערען — גאט און דעם מאמאן (געלד=גאט)״. די איסיים זענען געווען שטרענגע געגנער פון יעדען מין שבועה, און ישו האט געלעהרנט: „שווערט קיינמאל נישט, נישט ביים הימעל, נישט ביי דער ערד און נישט ביי אייערע קעפ, נאר אייער יא זאל זיין יא און אייער ניין זאל זיין ניין״.

ווען יוחנן המטבל איז געפאנגען געווארען פון הורדוס=אנטיפא, האט ישו גענומען אויף זיך, פארטצוזעצען די ארבייט פון דעם הייליגען נזיר. „טוט תשובה, דען עס איז נאהנט די מלוכה פון הימעל!״ האט איצט געשריגען צום פאלק דער, וואס האט שפעטער אליין פערקערפערט מיט זיך די דאזיגע „מלוכה פון הימעל״ — משיח׳ס צייטען. ישו האט זיך אבער נישט געוואלט בענוגנען מיט דער טעטיגקייט פון א מדבר=נביא, וואס ווארט, אז די זינדיגע זאלען צו איהם קומען; ער האט אנגעהויבען געהן צו די זינדיגע, און איז ארויסגעטרעטען אין עטליכע גלילע׳אישע בתי=מדרשים מיט פייערדיגע דרשות, אין וועלכע ער האט, ווי זיין רבי, גערופען צו תשובה און ריינינונג. נאך א רייהע אנדערע שטעדט, איז ער געקומען אויך אין זיין געבורטס-שטעדטיל נצרת און איהר סביבה; דא האט ער אבער קיין ערפאלג נישט געהאט: די היימישע בעפעלקערונג האט חוזק געמאכט פון דעם בעגייסטערטען הימעל-מענש, און איראניש געפרעגט: „איז עס נישט דער זוהן פון אונזער סטאליאר יוסף?״ אנדערע האבען זאגאר געשריגען צו איהם: הייל דיך אליין פריהער אוים, דערנאך וועסטו היילען אנדערע.

דאן האט ישו בעשטימט, זיך צו דערווייטערן אינגאנצען פון די היימישע שטעדט, און אינגאנצען צו ווענדען זיין אגיטאציע אין דער זייט פון איין בעשטימטען קלאס מענשען, וואס נויטיגט זיך אממעהרסטען אין דער הילף פון גאט׳ס ווארט. ישו האט זיך אבגעשטעלט אויף די

ניעדריגסטע שיכטען פון דער יהודה'שער געזעלשאפט: אויפ'ן פראסטען המון, אויף די זינדיגע (עבריינים) און פערשטויסענע, אויף די מוכס'ניקעס און פראסטיטוטקעס און אויף יענע אלע, וואס האבען קיין צוטריט נישט געהאט נישט צו די בעגריפען פון דער תורה, נישט צו איהרע געבאטען און אויך נישט צו די טראדיציעס פון דער אומה בכלל.

צו די דאזיגע דערשלאגענע און פערשטויסענע האט זיך דער שפעטערדיגער אויסלייזער איצט געווענדעט מיט זיינע שטראף- און טרייסט-ווערטער. ער האט געוואלט „ראטעווען די פערלוירענע שעפסעלעך פונ'ם הויז ישראל", וויל נאר די קראנקע, ווי ער האט זיך אליין אויסגעדריקט, נויטיגען זיך אין הילף, אום זיי זאלען נישט פערלוירען געהן, אבער די געזונטע, די געלעהרנטע און פרומע, דארפען קיין דאקטאר נישט. אום זיינע ווערטער זאלען מאכען דעם געווינשטען איינדריק, האט ער געמוזט ווייזען פערשידענע וואונדער, און אזוי ווי דאס האט זיך די גאנצע צייט פראקטיצירט צווישען די מיטגליעדער פון דעם איסייאישען ארדען, איז ישו אויך נישט אבגעשטאנען פון די פריהערדיגע הייליגע: ער האט געהיילט גייסטיגע און פיזישע קראנקע, ארויסגעטריבען „דבוקים" און בכלל בעוויזען אלערליי מופתים.

דאס האט איהם אין א קורצער צייט שטארק פאפולער געמאכט, און ווען ער איז געקומען אין דער שטאדט כפר נחום (קאפערנאאום) אין דער געגענד פון ים כנרת, האט ער שוין געפונען פאר זיך בעגייסטערטע צוהערער. די בעפעלקערונג פון דער דאזיגער שטאדט און דער שענער, פרוכטבארער געגענד, איז ווי צוגעפאסט געווען פאר די בעגייסטערטע שטראף-רייד פון דעם גרויסען גליל'ער. דא האבען זיך געפונען מעהר לייכטזיניגע, מעהר זינדיגע, און דער געגענזאץ צווישען רייכטום און ארימקייט האט זיך דא אויך מעהר בולט געזעהען, ווי אין די אנדערע גליל-שטעדט. ישו האט דעם גינסטיגען פלאץ אויסגענוצט פאר זיין אגיטאציע, און די ניעדריגע שיכטען פון דער בעפעלקערונג זענען טיעף געריהרט געווארען פון זיינע הארציגע, בעגייסטערטע רייד; זיי האבען אין זיינע ווערטער געפיהלט עטוואס נייעס, עטוואס נאהנטעס און פשוט'עס. דער עקזאלטירטער הימעל-מענש האט הויך זעהר שארף פראטעסטירט געגען די גרויס-האלטער'ס, די לומדים און פרושים, און ווער נאך האט אזוי געפיהלט די גאוה'דיגע פעראכטונג פון די דאזיגע מיוחסים, ווי זיי, די עם הארצים, די זינדיגע און פערשטוי-

סענע! און גערופען האט דער בענייםטערטער טוליח גאר צו אנאנדער גלויבען, א פערזענליכען, א פשוט'ען, וואס פאדערט נישט קיין לומדות און קיין פשט'לעך, נאר הארציגקייט, גוטסקייט און האבען שטענדיג גאט אין הארצען, — דאס האט דעם ערפאלג פון זיינע דרשות נאך גרעסער געמאכט. א סך פון זיינע צוהערער האבען זיך צוגעבונדען צו איהם און נישט געוואלט זיך פון איהם אבשיידען. צו די דאזיגע ישו'ס ערשטע תלמידים פון כפר נחום געהערן: שמעון (מיט'ן ביינאמען כפת אדער פעטרוס) און זיין ברודער אנדרעאס, ביידע פישער'ס; נאך צוויי ברידער, יעקב [illegible] און יוחנן, און איינער א רייכער מוכס'ניק, מיט'ן נאמען מתיתיהו (אדער לוי), וואס ישו האט זיך אויפגעהאלטען ביי איהם און הויז. צו זיי זענען צוגעשטאנען אויך געוויסע זינדיגע און אויסגעלאסענע פרויען, פון וועלכע עס איז שפעטער בעריהמט געווארען די שענע מאריא מאגדאלענא (פון דער שטאדט מגדלא ביי טבריה). די דאזיגע פערשטויסענע נשמות זענען אונטער דעם איינפלוס פון ישו'ס רייד ארויפגעפיהרט געווארען אויף דעם וועג פון ריינקייט און גאטס-פארלטיגקייט; אין יענער צייט איז דאס אבער געוועזען א נישט געהערטע זאך, אז א יהודה'עאישער הייליגער זאל האבען וועלכע ס'איז מגע ומשא מיט פרויען, און דערצו נאך מיט אזעלכע.

אין כפר נחום האט זיך ישו אויפגעהאלטען א לענגערע צייט. די צאהל פון זיינע אנהענגער איז געוואקסען, און ער האט כסדר געפלאנצט אין זיי ליעבע צו גאט, הארציגקייט, הייליגקייט און גוטע מדות. ישו האט געשטרעבט אריינצוברענגען אין שטאדט יענע אלע בעגריפען און לעבענספארמען, וואס האבען געהערשט אין די איסיי'שע הויהלען און מדבריות, און ער האט בעפויהלען זיינע תלמידים און אנהענגער, נישט צו טראגען אין זייערע גארטלען קיין גאלד און קיין זילבער, נישט איבערצולאזען פאר זיך מעהר ווי איין מלבוש און נישט צו טראגען קיין שיך אויף די פיס.

„איהר זאלט נישט זארגען פאר אייערע לייבער — האט ישו געלעהרנט — איהר זאלט נישט זארגען און קלערען וואס וועט איהר עסען און טרינקען און אין וואס וועט איהר זיך אנקליידען. דער נפש איז דאך טייערער פון עסען און דער גוף — פונ'ם מלבוש. קוקט זיך צו און זעהט די פויגעל פון הימעל, וואס זייהען נישט און שניידען נישט און זאמלען נישט צונויף קיין תבואות, און אייער פאטער אין הימעל שפייזט זיי, און איהר זענט דאך פיעל העכער פון זיי". „און פאר

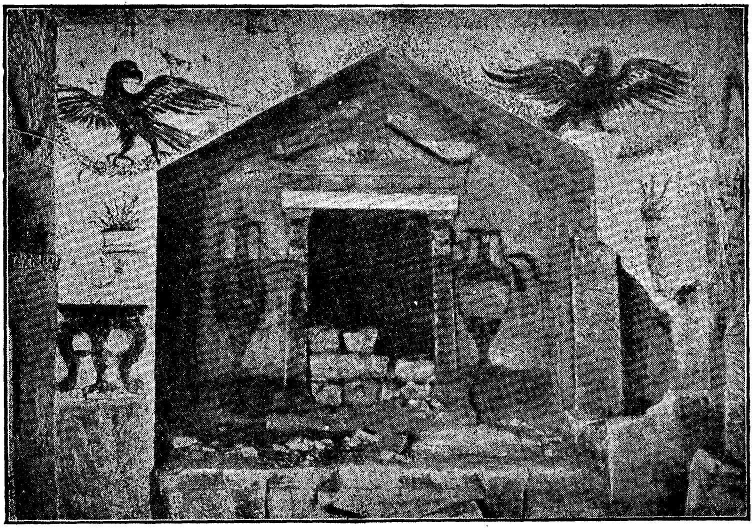

אַ פּערציייטישער קבר אין בית־גוברין (פון דער צייט פון בית־שני)

די חורבות פון אַ אַלטער שוהל אין כפר־בירים

אייער קליידונג וואס דאגה'ט איהר? קוקט זיך צו צו די ליליען פון פעלד, וואס וואקסען און ארבייטען נישט און שפינען נישט. און איך זאג אייך, אז שלמה אין זיין גאנצער פראכט איז נישט געווען אזוי שען אנגעקליידט, ווי איינע פון זיי, און אויב גאט קליידט אזוי אן די גראזען פון פעלד, וואס היינט וואקסען זיי און מארגען ווערן זיי אריינגעווארפען אין פייער, איז דאך א פשיטא שוין אייך, קליין גלויביגע. איהר זאלט דעריבער נישט זארגען: וואס וועלן מיר עסען, וואס וועלן מיר טרינקען און אין וואס וועלן מיר זיך אנקליידען—דאס אלץ זוכען די געצענדינער. אייער פאטער אין הימעל ווייסט דאך, אז איהר דארפט דאס אלץ האבען. זוכט פריהער די מלכות השמים (גאט'ס קעניגרייך) און זיין גערעכטיגקייט און דאס איבריגע וועט שוין ממילא קומען. איהר זאלט נישט קלערען וועגען דעם מארגענדיגען טאג, ווייל דער מארגענדיגער טאג וועט פאר זיך אליין קלערען און יעדער טאג האט גענוג זיינע צרות".

„בעט און עס וועט אייך געגעבען ווערן, — האט ישו נאך אין א ארט געלעהרנט — זוכט נאך און איהר וועט געפינען, קלאפט אן און עס וועט אייך געעפענט ווערן. דען ווער עס בעט — בעקומט, און ווער עס זוכט נאך — געפינט, און פאר דעם, וואס קלאפט אן — עפענט זיך די טהיר. אדער ווער געפינט זיך דא פון אייך אזוינער, וואס זיין זוהן האט ביי איהם געבעטען ברויט און ער האט איהם א שטיין געגע־בען? און ווען ער בעט ביי איהם פיש — וועט ער איהם דען א שלאנג געבען? איהר, מענשען שלעכטע, ווייסט דאך אויך, צו געבען גוטע מתנות אייערע קינדער, און אייער פאטער אין הימעל וועט געוויס שענקען נאר גוטס יענע, וואס בעטען ביי איהם". דעם בעפעהל פון דער תורה: „דו זאלסט ליעב האבען דיין חבר, ווי זיך אליין" (ואהבת לרעך כמוך), האט ער דערפיהרט ביז צו דער מדרגה פון זעלבסט־אפפערונג: „דו זאלסט דיך נישט שטעלן אקעגען דעם, וואס קומט דיר שלעכטס טאן. אויב ער שלאגט דיר אין דער רעכטער באק — גיב איהם אויך די לינקע; און ווער עס וויל זיך קריגען מיט דיר און אראבנעהמען דאס העמד פון דיין לייב — לאז איהם איבער דיין אויבער־בגד; און דער וואס צווינגט דיך צו געהן מיט איהם איין שטרעקע וועג — געה מיט איהם צוויי..."

דער יסוד פון די אלע געדאנקען איז דעם דעמאלדיגען יודענטום נישט ניי און נישט פרעמד געווען. מענשענליעבע, לעבענס־הייליגקייט און אונבעגרענעצטע אמונה אין דער טיעפער גוטסקייט פון דעם

בארימהארציגען גאט אין הימל — דאס האט זיך פון אײביג אן געדעלײגט פאר דעם עצם מהות פון יודענטום, און די הונדערטער מאמרים מיט דעם אינהאלט, וואס זענען דערגאנגען צו אונז אין די תלמודים און מדרשים, שײדען זיך אין תוך גאנץ װעניג אונטער פון די עוואנגעלישע; די לעצטע צײכנען זיך נאר אוים מיט זײער נײער פארם און מיט זײער אנטי־געזעלשאפטליכען און אנטי־נאציאנאלען כאראקטער. אין יודענטום האבען זיך די יסודות פון אמונה, הײליגקײט און מענשענליעבע צוגעפאסט צו דעם מהות פון א בעשטימטער געזעלשאפטליכער ארגאניזאציע, פון א בעשטימטען פאלק, וואס האט צו היטען זײן ספעציפישע פיזיאגאמיע. די יודישע תורה האט געזוכט אײנצופלאנצען אין יעדען יחיד פון דער אומה די אידעאלסטע בעגריפען פון גאט, מענש און וועלט; דערבײ איז זי אבער אינגאנצען געשטאנען אויף דעם נאציאנאל־היסטארישען באדען און האט פערפליכטעט דעם זעלביגען יחיד, זיך צו פיהלען און צו לעבען, ווי א טײל פו'ם גאנצען, ווי אײנער פון כלל. די אידעאלע בעגריפען זענען צוגעקומען צום פאלק אין דער געשטאלט פון נארמען און געזעצען, און זײנע גײסטיגע פיהרער האבען כסדר געזארגט דערפאר, אז די לעבענס־פארם פון דער פאלקס־ארגאניזאציע זאל ווערן וואס ווײטער אלץ פעסטער און בעשטימטער.

און אט דעם נאציאנאל־געזעלשאפטליכען באדען פון דער יודישער תורה האט דער גרויטער טרוימער פון נצרת אונטערגעגראבען, נישט קוקענדיג אויף דעם, וואס ער האט זיך געשטיצט אויף דער זעלביגער תורה און געפרײדיגט איהרע בעגריפען און איהר מוסר. דער מיסטיש־בעגײסטערטער גליל'ער האט אוועקגעשטעלט אינ'ם צענטר פון זײן לעהרע דעם יחיד, דעם אינדיווידואום, אלס עטוואס בעזונדערעס, וואס האט צו דער גאנצער ארגאניזאציע קײן שיכות נישט, און גערעדט האט ער גראד צו יענע יחידים, וואס די ארגאניזאציע האט זײ אזוי ווי ארויסגעשטויסען פון זיך דערפאר, וואס זײ האבען נישט געוואלט טראגען די משא פון איהרע נארמען און געזעצען. ער האט דעריבער גערעדט מעהר וועגען די אידעאלע בעגריפען פון דער תורה (און דאס אויך און דער עקסטרעמסטער פארם און אין זײן אײגענעם נאמען), ווי וועגען איהרע נארמען און געבאטען, און די דאזיגע געטליכע יודישע קאנסטיטוציע, וואס זאגט צו דעם פאלק קודם כל ערדישע גליקען און נאציאנאלע גרויסקײט, — איז בײ

איהם פערוואנדעלט געוואָרען אין אַ מיסטישען ליטער צו דער מלוכה פון הימעל, וואו עס וועלן זוכה זיין אריינצוקומען נאָר די אָרימע און דערשלאָגענע. — אויף דער פראַגע פון אַ געוויסען פרוש: „וואָס איז דער עצם מהות פון יודענטום?“ האָט ישו אויך, ווי דער גרויסער הלל, געענטפער־ט: „שמע ישראל, אונזער גאָט איז איינציג, און דו זאָלסט ליעב האָבען דיין חבר, ווי זיך אַליין“; אין דער צייט אָבער, ווען דער גרויסער געזעץ־לעהרער האָט אויסער דער תשובה נאָך געווידמעט זיינע אַלע יאָהרען אויף צו פערשפרייטען אין פאָלק די בעשטימטע רעליגיעזע פאָרמען פון זיין אַלטעגליכען, ערדישען לעבען, האָט דער גליל'עאישער הימעל־טרוימער געשאַפען פאַר זיינע תלמידים און אָנהענגער אַ קורצע תפלה (פאָטער אונזער), כדי יעדער פון זיי זאָל קענען אויסגיעסען זיין האַרץ פאַר גאָט אין מינוטען פון הימעל־בענקשאַפט.

ביי דעם אַלעמען איז ישו אין דער גאַנצער צייט נישט אַרויסגעטרעטען אָפען געגען דעם אָפיציעלען יודענטום. ער האָט געזאָגט: „איך בין נישט געקומען פערמינדערן דאָס געזעץ, נאָר עס פערמעהרען; הימעל און ערד וועלן גיכער פערגעהן, איידער איין פינטעל פון געזעץ“. ער איז נישט געווען געגען קרבנות, האָט געטראָגען אין זיין קלייד ציצית און האָט זאָגאַר געפיהלט אין האַרצען אַ טיעפע פעראַכטונג צו די געצענדיענער פון דער אַרומיגער וועלט. ער האָט מיט די לעצטע גאָרנישט געוואָלט האָבען צו טאָן, און געזאָגט: „מ'דאַרף נישט וואַרפען קיין הייליגע זאַך פאַר הינט און קיין פערל פאַר חזירים — זיי וועלן עס מיט די פיס צוטרעטען און אייך פערניכטען“.

און די צאָהל פון זיינע אָנהענגער איז דערווייל געוואַקסען. פון כפר נחום איז ער געגאַנגען אין די אַנדערע גליל'עאישע שטעדט און האָט זיך ערוואָרבען נייע אָנהענגער פון בית סעיד (יוליאַדאַ), מגדלא און כאָראַזין. די תלמידים, וואָס האָבען זיך פון איהם נישט געוואָלט אָבשיידען און זענען איהם אומעטום נאָכגעגאַנגען, האָבען געטאָן אַלץ, וואָס ער האָט זיי בעפעהלען. דאָס פערמעגען איז צוטיילט געוואָרען און אַלע מיטגליעדער פון דער הייליגער משפחה האָבען זיך גלייך געשפייזט פון איין קאַסע; פון דער גרויסער צאָהל אָנהענגער האָבען זיך אויסגעצייכענט עטליכע, וואָס ישו האָט זיי געשענקט מעהר צוטרוי און זיי זענען שפעטער פערעכענט געוואָרען פאַר די ערשטע צוועלף אַפאָסטאָלען. און אָט, די דאָזיגע גרויסע מחנה פון אָנהענגער־פערגעטערער האָט ענדליך צוגעבראַכט דעם טיעפען מיסטישען חלום ביז

צו זיין שטאַרקסטען אויסדריק. אין די ערשטע צייטען פון זיין אַרויסטרעטען האָט ישו געקוקט אויף זיך נאָר, ווי אויף אַ מוכיח, און העכסטענס נישט מעהר, ווי אויף אַ אָנזאָגער פון דער קומענדיגער „מלכות השמים"; נאָכדעם אָבער, ווי די צאָהל פון זיינע בעגלייטער האָט זיך כסדר פערגרעסערט און יעדעס וואָרט פון זיין מויל איז בעטראַכט געוואָרען ווי אַ געטליכע ענטדעקונג און האָט אַרויסגערופען ביי אַלע אַ שטורם פון רעליגיעזער בעגייסטערונג, — האָט אין איהם בּוּסליכווייז אָנגעהויבען זיך פונאַנדערצעוואַקסען דאָס געפיהל, אַז ער אַליין איז עס דער ערוואַרטעטער משיח, דער געשיקטער פון גאָט, צו בעפעסטיגען אויף דר'ערד די מלוכה פון הימעל. אַ לאַנגע צייט האָט ער געטראָגען דעם גרויסען סוד איז האַרצען, און נישט געוואַגט, איהם פאַר'ן מויל צו ברענגען; ענדליך אָבער איז דער חלום צייטיג געוואָרען און ער האָט געמאַכט דעם ערשטען שריט אויף דעם וועג צו דער מערטירער-קרוין.

דאָס איז פאָרגעקומען אין דעם אָבגעלגענעם טאָל, צו פוסענס פון באַרג חרמון, נישט וויט פון קסריה-פיליפי, די הויפט שטאָדט פון דעם טעטראַך פיליפ, וואו דער ירדן שטראָמט אַרויס פון אַ מעכטיגען פעלזען. אין דעם דאָזיגען איינזאַמען ווינקעל האָט ער געבראַכט עטליכע פון זיינע פערטרויטסטע תלמידים, און דאָרט האָט ער זיי ענטדעקט זיין געהיימסטען געדאַנק. ישו האָט זיי געפרעגט: פאַר וועמען האַלט איהר מיך? אויף דעם האָט שמעון פעטרוס געענטפערט: דו ביזט משיח (קריסטוס). ישו האָט דאַן שטאַרק געלויבט פעטרוס'ען און מודה געווען, אַז ער איז ווירקליך משיח; דערביי האָט ער אָבער געבעטען די פערטרויטע, זיי זאָלען נאָך דערוויילע דעם סוד נישט ענטדעקען און מיט קיינעם וועגען דעם נישט רייסען. דאָס איז געווען די געהיימע געבורטס-שעה פון קריסטענטום! ווען דער זעלביגער שמעון פעטרוס און נאָך צוויי פון די פערטרויטע תלמידים, יעקב און יוחנן, האָבען זיך ערלויבט צו מאַכען דעם רבי'ן די בעמערקונג, אַז לויט דער מסורה האָט דאָך פאַר משיח'ן געדאַרפט קומען דער מבשר, אליהו הנביא, — האָט זיי ישו געענטפערט, אַז יוחנן המטבל איז זיין מבשר, נאָר קיינער האָט נישט דערקענט אין איהם דעם געטליכען נביא.

ישו האָט זיך אַליין קיינמאָל נישט אָנגערופען משיח; דערפאַר אָבער האָט ער אויסגעזוכט פאַר זיך פערשיעדענע בעצייכנונגען, נעני-

מען פון בעקאַנטע שטעלען אין די הייליגע שריפטען, וואָס האָבען געקאָנט בעדייטען אי משיח, אי עטוואָס אַנדערעס. ער האָט זיך אָנגערופען „מענשענזוהן" (בן האדם), געשטיצט אויף דער נבואה אין דניאל: זעה, מיט די וואָלקען פון הימעל קומט אַ מענשענזוהן און געלאַנגט ביז א. א. וו.; און אין געוויסע שטעלען רופט ער זיך „גאָט'ס זוהן" (בן אלהים) — ווי עס שטעהט אין תהלים: „גאָט האָט געזאָגט צו מיר: דו ביזט מיין זוהן, איך האָב דיך היינט געבוירען".

ווען ישו האָט זיך געלאָזען אַנערקענען פון זיינע תלמידים פאַר משיח'ן, בעפעהלענדיג זיי, צו האַלטען דאָס נאָך דערווייל בסוד, האָט ער זיי געטרייסט, אַז עס וועט קומען באַלד די צייט, ווען זיי „וועלען קאָנען אַלעמען איבערגעבען אין דער ליכטיגקייט דאָס, וואָס ער האָט זיי פערטרויט אין דער פינסטער", ווען זיי „וועלען קאָנען פון די דעכער אַראָבשרייען דאָס, וואָס זיי האָבען קוים פערנומען מיט זייערע אויערן". די נבואה איז אָבער נישט מקוים געוואָרען; די תלמידים האָבען דעם סוד לאַנג נישט געהאַלטען און ווען ס'איז בעקאַנט געוואָרען, אַז ישו פון נצרת איז נישט בלויז דער צוגרייטער פון גאָט'ס קעניגרייך, נאָר אויך דער געשיקטער משיח אַליין, איז זיין פרעסטיזש שטאַרק געפאַלען. דער עולם האָט געפאָדערט פון איהם די אַלע ערוואַרטעטע נסים, וואָס זענען פערבונדען געוועזען מיט דער ערשיינונג פון משיח'ן, און ער האָט זיי נישט געקענט בעווייזען; דאָס האָט אַ סך פון זיינע אָנהענגער אינגאַנצען אָבגעשטויסען פון איהם, און די מעהר צוגעבונדענע האָבען אויך אָנגעהויבען שטאַרק צו פאָדערען, אַז ער זאָל עפּעס „אויפטאָן" און אַרויסטרעטען אַלס משיח אָפען, פאַר דער גאַנצער אומה.

דערווייל האָבען זיך די קלאַנגען וועגען דעם געטליכען משיח דערטראָגען אויך אין הויף פון דעם גליל'עאישען טעטראַרך, און ער האָט ווידער בעפעהלען צו פאַנגען דעם „פערפיהרער". ישו האָט דאַן געמוזט אַנטלויפען מיט זיינע אָנהענגער פון איין אָרט אין אַנדערן, אום זיך אויסצובעהאַלטען פון הורדוס'עס שפיאָנען, און ווען איינער פון די סופרים איז אין יענער צייט צוגעקומען צו איהם און געזאָגט: רבי, איך וועל דיך נאָכגעהן, וואו דו וועסט געהן, — האָט איהם ישו געענטפערט: „דער פוקס האָט זיין נאָרע, די פויגעל פון הימעל האָבען זייערע נעסטען, און דער מענשען־זוהן האָט נישט קיין אָרט, וואו דעם קאָפּ אַנידערצולעגען".

אַזוי צוגעדריקט פון אַלע זייטען, האָט ישו זיך געזעהען גע־צוואונגען, זיך אַוועקצולאָזען אין דער הויפּטשטאָדט פון יהודה.

אָנקומענדיג דורך יריחו קיין ירושלים, האָט ער זיך אויפגעהאַלטען נישט אין מיטען שטאָדט, נאָר הינטען, נישט ווייט פון דער שטאָדט־וואַנט, אין דאָרף בית־ענין, וואו ס'האָבען זיך דעמאָלט אויפגעהאַל־טען די מחוץ למחנה'דיגע (קרעציגע און אַזוי טמאים, וואָס האָבען זיך נישט געטאָרט געפינען אין דער הייליגער הויפּט־שטאָדט). דאָ האָט איהם אַריינגענומען צו זיך אין הויז אַ געוויסער מחוץ למחנה'די־גער מיט'ן נאָמען שמעון, און פון דאַנען האָבען אויך געשטאַמט די בעקאַנטע אָנהענגער לאַצאַרוס מיט זיינע צוויי שוועסטער מאַריאַ און מאַרטאַ.

ענדליך איז ישו אָנגעקומען אין שטאָדט. ווי ער איז דאָרט אויפגענומען געוואָרען פון דער בעפעלקערונג — לאָזט זיך געשיכטליך נישט דערוויזען; ווי ס'איז אָבער צו גלויבען, האָבען זיינע אָנהענגער ערוואַרטעט צו זעהען פון איהם דאָ, אין דער הייליגער הויפּטשטאָדט, די גרעסטע מופתים און הימעל־וואונדער, און זייער בעגייסטערונג איז אַזוי שטאַרק געווען, אַז זיי האָבען איהם אַריינגעפיהרט אין שטאָדט מיט אַ אונגעוועהנליכער פייערליכקייט און מיט הייליגע אויסגעשרייען: „משיח", „גאָט'ס זוהן", „מלך פון יהודה"! די דאָזיגע פייערליכע פערעהרונג האָט צוגעגעבען דעם פערעהרטען אַליין נאָכמעהר מוט און גלויבען אין זיך, און ער האָט זיך ערלויבט אַרויסצוטרעטען געגען געוויסע איינפיהרונגען אין בית המקדש און געגען די גייסטיגע פיהרער פון דער אומה. די לעצטע האָבען זיך ביז אַהער בכלל בעצויגען מיט אַ געוויסען בטול צו דעם „הייליגען" פון גליל, וואָס פיהרט זיך אַרום מיט אַ כנופיא פון עמי הארצים, עברינים, מוכס'ניקעס, פּראָס־טיטוטקעס און גלאַט זינדיגע פרויען; איצט אָבער, ווען ס'האָבען זיך געטראָגען אין דער לופטען אַזעלכע אויסרופען, ווי „משיח" און „בן אלהים", — האָבען זיי זיך אָנגעהויבען בעציהען צו דער זאַך ערנס־טער. דאָ האָט קיינער נישט געקענט אַנערקענען דעם נישט געלעהרנ־טען גליל'ער פאַר'ן אמת'ען משיח שוין נאָר דערפאַר אַליין, וואָס לויט דער נבואה האָט דער ערוואַרטעטער אויסלייזער דורכאויס גע־מוזט שטאַמען פון די מלכי בית דוד, און אָנקומען גאָר... פון בית־לחם; אויסער דעם האָט דער הייליגער פון נצרת בכלל נישט בעפריעדיגט די אַלע ליכטיגע, גייסטיגע און מאַטעריעלע, האָפנונגען,

וואָס האָבען געלעבט אין דער פאָרשטעלונג פון פאָלק צוזאמען מיט דער פאָרשטעלונג פון דעם קומענדיגען גאָט־געזאַלבטען. אין די אָפּיצי־יעלע קרייזען פון יודענטום האָט מען דעריבער אָנגעהויבען צו קוקען אויף דעם גליל׳עער, ווי אויף א פאַלשען משיח, וואָס גראָבט אונטער די יסודות פון דעם נאַציאָנאַלען יודישען גלויבען, און בעזונדער שטאַרק איז געווען די בעשולדיגונג געגען איהם דערפאַר, וואָס ער האָט געלעסטערט גאָט, זיך אָנגעבענדיג פאַר זיינעם אזוהן.

אָט די לעצטע בעשולדיגונג האָט נאָך געמוזט בעזונדער בעשטע־טיגט ווערן, ווייל ס׳האָבען זיך געפונען א סך, וואָס האָבען געזאָגט, אז ישו אליין האַלט זיך נישט פאַר א זוהן פון גאָט, און ער בענוצט זיך סתם מיט דעם אויסדרוק „בן אלהים“, ווי מיט א געוויסער מליצה פון תהלים. דאָ איז דעריבער זעהר ווילכטיג געווען די עצות פון איינעם פון ישו׳ס נאָהנטסטע תלמידים, יהודה איש־קריות (איסקאַר־יאָט), וועלכער האָט בעשטעטיגט דעם פאַקט, אז דער נזיר פון גליל האַלט זיך פאַר א ווירקליכען „בן אלהים“. ישו איז דאַן אריינגעזעצט געוואָרען אין געפענגניש, און אלע זיינע אָנהענגער זענען פון איהם אנטלאָפען; נאָר איין שמעון פעטרוס האָט זיך איצט אויך נישט געוואָלט אָבשיידען פון זיין פערגעטערטען רבי׳ן. ווי לאַנג ער איז געזעסען אין געפענגניש ביז׳ן משפט—איז נישט בעוואוסט. עס איז בע־קאַנט נאָר דאָס, אז אום ערב פסח איז ישו פאָרגעפיהרט געוואָרען פאַר׳ן געריכט פון סנהדרין, וואו דער פאָרזיצענדער איז געווען יוסף כיפא, דער כהן גדול. די חקירה ודרישה איז בעשטאַנען נאָר אין דעם, וואָס די שופטים האָבען געוואָלט זיך איבערצייגען פון איהם אליין, צי ער האָט זיך ווירקליך אָנגענעבען פאַר א בן אלהים, ווי די עדות האָבען בעשטעטיגט. ווען איינער פון די שופטים האָט זיך געווענדעט צו איהם מיט דער פראַגע, האָט ער געשוויגען און גאָרנישט געענטפערט; דאַן האָט איהם דער פאָרזיצענדער נאָכאַמאָל געפרעגט, צי ער איז גאָט׳ס זוהן, און אויף דעם זאָל איהם ישו האָבען געענטפערט: „דו זאָגסט עס“, און גלייך דערנאָך צוגעגעבען: „באלד וועט מען דעם מענשענזוהן זעהן זיצען ביי דער רעכטער זייט פון גאָט׳ס טראָן, זיך טראָגענדיג אויף די וואָלקענס פון הימעל“. פון די אלע טענות האָבען די שופטים ארויסגעדרונגען, אז ישו האַלט זיך ווירקליך פאַר א גאָט געשיקטען און שרייבט זיך צו א געטליכע קראַפט; דער כהן גדול האָט דאַן געריסען

קריעה, און דאָס געריכט האָט איהם פּעראורטיילט אלס גאָטס־לעסטערער.

אויספיהרען די שטראָף אָהן דער ערלויבניש פון דער רוימישער מאכט האָט אָבער דאָס סנהדרין קיין רעכט נישט געהאַט, און אַזוי ווי דער פּראָקוראַטאָר, פּאָנטיוס פּילאַטוס האָט זיך גראָד געפונען דאַן (צוליעב׳ן יום־טוב) אין ירושלים, האָט דאָס סנהדרין געבעטען בּיי איהם די דאָזיגע ערלויבניש. און פּילאַטוס האָט דעם אורטייל בּעשטעטיגט, חאָטש נישט צוליעב די מאָטיווען, וואָס דאָס סנהדרין האָט דערבּיי אַרויסגעשטעלט. ווען ישו איז געבּראַכט געוואָרען פאַר דעם רוימישען מאַכטהאָבער, האָט איהם דער לעצטער קודם־כל געפרעגט, צי ער האָט זיך אָנגעגעבען פאַר אַ מלך פון די יודען, און ווען ישו האָט איהם אויף דעם אויך געענטפערט: „דו זאָגסט עס", האָט ער בּעפעסטיגט דעם אורטייל און געהייסען אויספיהרען איבּער איהם די געוועהנליכע רוימישע טויט־שטראָף — אויפהענגען אויף אַ קרייץ (צלם). די דאָזיגע אכזריות׳דיגע שטראָף האָט זיך פּראַקטיצירט אין יהודה זינט זי איז אַרונטערגעפאַלען אונטער דער רוימישער הערשאַפט, און נאָך מיט אַ קורצער צייט צוריק האָט וואַרוס געלאָזען אַזוי אויפהענגען אויף קרייצען בּיז דריי טויזענד פּאַטריאָטישע יהודה׳ער פאַר זייער בּעטייליגען זיך אין די רעוואָלוציאָנערע אַרויסטרעטונגען געגען דער רוימישער אויבּער־הערשאַפט. פאַר די צייטען פון דעם זעלביגען פּראָקוראַטאָר, פּילאַטוס, זענען אויך פיעל פּאַטריאָטען בּעשטראָפט געוואָרען מיט דעם טויט, אַזוי אַז די אויסגעפיהרטע אכזריות׳דיגע שטראָף איבּער דעם הייליגען פון גליל האָט אין איהר צייט קיין בּעזונדער רושם נישט געמאַכט, און אַזעלכע יהודה׳שע היסטאָריקער פון יענער עפּאָכע, ווי יוסטוס פון טבריה און יוסיפון (יאָזעפוס פלאַוויוס), וועלכע לאָזען נישט דורך די מינדסטע געשעהעניש אין דעם דעמאָלדיגען לעבען פון יהודה, — געהען פערבּיי אינגאַנצען שווייגענדיג די ערשיינונג פון ישו׳ס בּעשטראָפונג. ווי די קריסטליכע לעגענדע דערצעהלט, איז ישו געקרייציגט געוואָרען (צווישען דעם 30־טען און 35־טען יאָהר) זעקס דעם זייגער אין דערפריה און ערשט אום ניין פאַר האַלבען טאָג האָט ער אַרויסגעלאָזען זיין לעצטען אָטעם־צוג מיט דעם פּסוק פון תהלים (אין דער אַראַמע׳אישער שפּראַך): אלי, אלי, למה שבקתני (גאָט, מיין גאָט, פאַרוואָס האָסטו מיך פערלאָזען!) די קרייציגונג איז פאָרגעקומען הינטערן שטאָדט, אויף אַ פּלאַץ, מיט׳ן נאָמען גלגתא (גאָלגאָטאַ),

וואס איז ספּעציעל בעשטימט געווארען צו דעם צוועק, און אט דער פּלאץ איז שפּעטער געווארען דער אויסגאנגס־פּונקט פון דער גאנצער נייער ערא אין דער וועלט־געשיכטע.

ווען עס זענען אריבער די ערשטע שרעקען פון דער אויסגעפיהר־טער שטראף איבער דעם גרויסען רבי'ן האבען זיך זיינע נאהנטע תלמידים פערזאמעלט אין איין ארט, אום צו בעוויינען דעם אומגעקומע־נעם און צו בעשטימען דעם גאנג פון דער [illegible]טערדיגער טעטיגקייט. צוזאמען מיט די היסערע אנהענגער פון גליל האט די גאנצע קאלאניע פון קריסטוס־גלויביגע געצעהלט ארום פינף הונדערט מאן. דאס זענען געוועזען טרוימערישע, בעגייסטערטע נאטורען, וואס דער שוידערהאפטער אכזריות'דיגער טויט פונ'ם הייליגען משיח האט נאכמעהר פערשטארקט אין זייערע הערצער דעם גלויבען אין זיין הייליגקייט און געטליכקייט. עס האבען זיך, אמת, געפונען אזעלכע, וואס האבען געפרעגט: סטייטש, ווי שיקט זיך עס, אז דער גרויסער משיח, דער געטליכער אויסלייזער פון יהודה און דער פארברענגער פון דער מלכות השמים, — זאל שטארבען מיט אזא שרעקליכען טויט? די הייסע פאנטאזיע פון דעם בעגייסטערטען גלויבען האט אבער אויף דעם אויך געפונען א תירוץ: עס איז געפונען געווארען א פסוק אין ישעיה, אין וועלכען עס זאגט זיך: ער ווערט ארויסגעריסען פונ'ם לאנד פון די לעבעדיגע און פאר די זינד פון זיין פאלק טראגט ער איבער וואונדען, — און דער פסוק איז אויס־געטייטשט געווארען אויף דעם נאר־וואס אומגעקומענעם משיח. די דאזיגע נבואה פון דעם אלטען נביא האט אלץ פערענטפערט און אלץ רעכט געמאכט: עס האט געמוזט אזוי זיין, ישו האט געמוזט אריבערטראגען אלערליי פּיינען און יסורים; און יעדערער פון די תלמידים האט זיך דערביי דערמאהנט, אז ער האט דאס אלץ אליין געהערט פון דעם היי־ליגען משיח — ישו האט געזאגט, אז ער געהט אקעגען אלערליי פער־פאלגונגען און אפילו אויך ד[illegible] טויט. און קוים איז די פראגע געלונ־גען ווי ס'איז צו פערענטפערן, איז שוין נישט שווער אנגעקומען, רעכט צו מאכען אויך די צווייטע: „ווען־זשע וועט איצט [illegible]קומען די אזוי לאנג ערווארטעטע מלכות השמים, נאכדעם ווי דער געשיקטער פון גאט זי אראפצוברענגען, האט אויפ'ן קרייץ זיין טויט געפונען? די פאנטאסטי־שע האפנונג האט אויף דעם געענטפערט, אז דער הייליגער משיח וועט באלד צוריק קומען אין זיין גאנצער פראכט און שענקייט, בעגלייט פון גאנצע שארען מלאכים, און דאן וועט ער יעדערן בעלויהנען נאך זיינע

מעשים נאָך. אין צוזאַמענהאַנג מיט די האָפנונגען, האָבען זיך באַלד פערשפרייט קלאַנגען, אַז ישו איז נאָר דריי טאָג געלעגען אין קבר און דאַן איז ער אויפגעשטאַנען תחית המתים — זיין קבר איז געפונען געוואָרען לעדיג. און ער האָט זיך ווידער געפונען צווישען די לעבעדיגע — איין תלמיד האָט דערצעהלט, אַז ער האָט משיח'ן געזעהען, אַ צווייטער, — אַז ער האָט מיט איהם גערעדט, אַ דריטער, — אַז ער האָט זוכה געווען זאָגאָר צו בעריהרען די וואונדען פון דעם הייליגען געקרייציגטען און צו עסען מיט איהם צוזאַמען. אַזוי איז דאָס בילד פון דעם געקרייציגטען משיח וואָס וויטער אַלץ ליכטיגער און הימלישער געוואָרען אין דער פאָרשטעלונג פון די בעגייסטערטע משיח-טרוימער.

ביי דעם אַלעמען איז אָבער דערווייל דער גלויבען אינ'ם נוצרי נאָך אַלץ נישט איבערגעגאַנגען די גרענעצען פון דער מענשליכער ספערע; די משיח-גלויביגע זענען נאָך נישט אַוועק דערווייל אין זייער בעגייסטערונג ביז אַזוי ווייט, צו בעטראַכטען דעם נוצרי פאַר אַ גאָט. לויט די בעגריפען, וואָס האָבען געהערשט דעמאָלט אין דעם אָרדען פון די משיח-אַנהענגער, איז ישו געווען אַ געטליכער, הייליגער מענש, וואָס איז אויסגעוועהלט געוואָרען פונ'ם אַלמעכטיגען גאָט, צו ערפילען די שליחות פון זיינעם אַ געשיקטען, פון זיינעם אַ געזאַלבטען. און הייליג איז ער געווען דערפאַר, וואָס ער האָט אָבגעהיט אַלע געבאָטען פון גאָט'ס תורה און ערפילט גאָט'ס ווילען; זיי האָבען דעריבער אויך נישט אָבגעטרעטען אויף דאָס מינדעסטע פון די יודישע דינים און מנהגים, און האָבען שטרענג געהיט די מצוות שבת, מילה, כשרות פון עסען, א. א. וו. אין אַלע אַנדערע הינזיכטען און אין איהר לעבענס-אַנשויאונג בכלל האָט זיך די דאָזיגע גרופע פון די משיח-גלויביגע גאַנץ וועניג אונטערגעשיידט פון די איסיים; די נוצרים האָבען זיך אויסגעצייכענט נאָר דערמיט, וואָס זיי האָבען זיך בעצויגען מיט אַ בעזונדער שעצונג צו אָרימע און דערשלאָגענע. אין זייער אָרדען האָבען זיך אַלע מיטגליעדער גלייך ערנעהרט פון דער איינציגער שותפות'דיגער קאַסע, און ביים אַריינטרעטען האָט יעדער נייער מיטגליעדער געמוזט פערקויפען זיין האָב און גוטס און דעם קאַפּיטאַל אַריינטראָגען אין דער קאַסע. ווי די איסיים, האָבען די ערשטע אַנהענגער פון דעם גרויסען גליל'ער זיך אויך אָבגעהאַלטען פון אַלע ערדישע מותרות'ען און פערגניגענס; זיי האָבען נישט געגעסען קיין פלייש און נישט געטרונקען קיין ווין, נישט בעלעבט מיט קיין פרויען, זיך נישט געזאַלבט מיט קיין אייל און נישט

געטראָגען אויף זיך קיין טייערע מלבושים. יעדער מיטגליעד האָט געהאַט נאָר איין ליינענקלייד. דער פאָרשטעהער פון דעם ערשטען יודיש־קריסט־ליכען אָרדען איז געווען ישו׳ס ברודער, יעקב (יאַקאָבו׳ס); פון איהם ווערט דערצעהלט, אַז ער האָט קיין פערשכור׳נדע משקה נישט געטרונ־קען, קיין שום פלייש נישט געגעסען, קיינמאָל קיין שער אויפ׳ן קאָפּ נישט געהאַט און אינגאַנצען נישט געהאַט מעהר, ווי איין איינציג ליינענ־קלייד. נעבען איהם זענען געשטאַנען בראש פון דעם אביונים־אָרדען (די ערשטע נוצרים האָבען זיך גערופען אויך א ב י ו נ י ם) שמעון כ פ ת אָדער פ ע ט ר ו ס און י ו ח נ ן (יאָהאַנעס) דער זוהן פון ז ב ד י ׳.
פון די דאָזיגע „זיילען פון קריסטענטום" איז שמעון פעטרוס געווען דער מעטיגסטער; ער האָט געזוכט צו ערווערבען וואָס מעהר אָנהענגער פאַר דעם אָרדען פון די משיח־גלויביגע; דערביי ווערט ער אָבער געשילדערט אין די קריסטליכע קוועלען, ווי אַ מענש מיט אַ שוואַנקענדען, שוואַכען כאַראַקטער. זיין אויפגאַבע, ווי די אויפגאַבע פון די איבריגע נאָהנטע „תלמידים", איז בעשטאַנען אין דעם, פאָרטצוזעצען די אַרבייט פון ישו הנוצרי און יוחנן המטבל, ד. ה. צו געהן „צו די פערלוירענע פונ׳ם הויז ישראל" און זיי צוצוגרייטען צו דער נאָהנטער „מלכות השמים".
די מיטלען דערצו, ווי אַזוי צוצוקומען צו די ברייטערע מאַסען פון פאָלק און זיך צו ערווערבען זייער צוטרוי, — האָבען זיי אויך געירשה׳נט פון זייערע רביי׳ם: אויך זיי האָבען געהיילט קראַנקע, אַרויסגעטריבען דבוקים און „לעבעדיג געמאַכט" טויטע. אַ דאַנק די דאָזיגע תלמידים פון דעם גרויסען גליל׳ער, האָט זיך אין יהודה פערשפרייט די אמונה אין דער שטאַרקער מאַכט פון שטן און אַנדערע בייזע רוחות. אָט די אמונה האָט שוין עקסיסטירט אין יודענטום פריהער אויך; זי האָט אָבער ביז איצט נישט געהאַט קיין רעליגיעזען כאַראַקטער און ערשט איצט, אַ דאַנק דעם איינפלוס פון קריסטענטום, איז דאָס געוואָרען אַ בעדייטענדער עלעמענט אין דעם מהות פון דער רעליגיע בכלל. ביים אָננעהמען אַ נייעם מיטגליעד, פלעגט נעפראַוועט ווערן אַ געוויסע צערעמאָניע פון בעשווערען די רוחות און פינסטערע כחות, אַזוי ווי דער מיטגליעד וואָלט זיך איצט דאַרפען בעפרייען פון דעם טייוועל, וואָס האָט איהם ביז אהער בעהערשט. די יהודה׳ער האָבען דעריבער טאַקי געקוקט אין אָנהויב אויף די נוצרים, ווי אויף שוואַרץ־קינסטלער און מכשפים.
אַזוי האָט אויסגעזעהען די קליינע גרופע פון ישו׳ס תלמידים און אָנהענגער אין דעם משך פון די ערשטע צעהן יאָהר נאָך זיין טויט. אין

די העלערע יהודה'עאישע קרייזען איז די דאָזיגע גרופּע כמעט חוץ נאַרנישט בעטערקט געוואָרען — די צאָהל פון איהרע מיטגליעדער איז צו קליין געווען, און צו פיעל איז זעהר לעבען בכלל עהנליך געוועזען צונ'ם לעבען פון די איסיים. זיי זענען דעריבּער צוגערעכענט געוואָרען צו די לעצטע און האָבען קיין בעזונדער אויפמערקזאַמקייט נישט צוגעצויגען. אין דער אמת'ען אָבער האָבען די תלמידים פון דעם געקרייציגטען משיח געטראָגען אין האַרצען עמוואָס אזוינס, וואָס די געוועהנליכע איסיים האָבען דערפון געווים נישט געוואוסט: א פייערדיגער משיח-גייסט האָט געברענט אין די הערצער פון די דאָזיגע טרוימערישע גליל'ער און צוזאַמען דערמיט אויך א בעהאַלטענע, אונבעוואוסטזיניגע שנאה צו די אומבערענגער פון זייער הייליגען פיהרער. דאָס שרעקליכע בילד פון דעם בלוטטריפענדען נוצרי מיט דער דערנער-קרוין אויפ'ן קאָפּ האָט זיי שטענדיג פאַר די אויגען געשוועבט, און ס'איז גענוג געווען די קראַפט פון איין איינציגען מענשען, פונאַנדערצובלאָזען אָט דעם פייער און צו מאַכען פון איהם: א קוואַל פון ליכט, לעבען און וואַרימקייט פאַר דער גאַנצער געצענדיענערישער וועלט, און א שאָטען פון טויט, פּלאָגען און פינסטערניש פאַר דער יודישער אומה. —

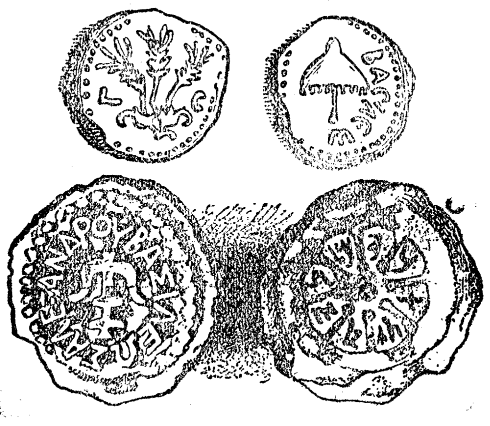

מטבעות פון אגריפּוס I און II

זעקסטעס קאַפּיטעל

אַגריפּוס I

(פֿון 37 ביז 44 נאָך קריסט.)

אין זיבעצן און דרייסיגסטען יאָהר נאָך דער קריסטליכער צייטרעכנונג איז דער רוימישער קייזער טיבעריוס דערשטיקט געוואָרען, און אין אַ קורצע צייט אַרום האָט קאַיוס קאַליגולאַ גערמאַניקוס געטראָגען אויפ׳ן קאָפּ די קרוין פון רוים (37). מיט דער דאָזיגער ענדערונג אין דעם רוימישער מלוכה־לעבען האָט זיך בעדייטענד געענדערט אויך די לאַגע פון יהודה, און אַ דאַנק דער פּערזענליכער צוגענייגטקייט פון דעם נייעם הערשער צו איינעם פון די יהודה׳עאישע פּרינצען, האָט יהודה זוכה געווען נאָכאַמאָל צו פּיהלען דעם טעם פון פּאָליטישער פרייהייט און זעלבסטשטענדיגקייט.

גערופען האָט מען דעם פּרינץ אַגריפּוס (אַגריפּאַ, געבוירען אין 10־טען יאָהר און געשטאָרבען אין 44־טען יאָהר נאָך דער קריסט. צייטרעכנונג). דאָס איז געווען אַ זוהן פון דעם פערטשפּט׳ען אַריסטאָבול, וואָס איז געבוירען געוואָרען פון הורדוס דעם I־טען מיט דער חשמונאי׳שער פּרינצעסין מרים, און איז שפּעטער פערמשפּט געוואָרען צום טויט אויפ׳ן פּאָטערס בעפעהל. ווען זיין פּאָטער איז געטויט געוואָרען איז אַגריפּוס נאָך אַ קינד געווען (דריי יאָהר אַלט) און מיט דריי יאָהר שפּעטער האָט איהם הורדוס אַוועקגעשיקט קיין רוים, ער זאָל זיך דאָרטין ערציהען. דאָ איז אַגריפּוס אַריינגעפאַלען

אין די הינטסטע קרייזען פון דעם רוימישען אדעל איז געווארען זעהר נאהנט באפריינדעט מיט טיבעריוס'עס זוהן, מיט דרוזוס'ען; אין דער געזעלשאפט האט זיך דער יונגער און בענאבטער יהודה'עאישער פרינץ גלייך ערווארבען די אלע זיטען און פארמען, וואס האבען דא געהערשט, און איז געווארען דער ליעבלינג פון פיעל הויכגעשטעלטע פערזענליכקייטען. אגריפוס האט פערשווענדעט זיין גאנצען פערמעגען און די גאנצע ירושה, וואס ער האט בעקומען פון זיין מוטער בערעניקא, די טאכטער פון הורדוס'עס שוועסטער שלומית, און צו דעם איז ער נאך פערזונקען געווען אין חובות. ער איז דעריבער געצוואונגען געווען צו פערלאזען רוים, און נאך דעם טויט פון זיין פריינד דרוזוס (23) קעהרט ער זיך צוריק אום קיין פאלעסטינע, וואו ער לעבט זעהר ארים אין א פערווארפענעם ווינקעל פון לאנד. זיין לאגע איז אויף אזוי פיעל א פערצווייפעלטע, אז ער טראגט זיך ארום מיט א געדאנק וועגען זעלבסטמארד; דאן טרעט ארויס איהם צו הילף זיין ווייב, קיפראס, און א דאנק איהר השתדלות ביי זיין שוועסטער הורדיה, די פרוי פון דעם גליל'עאישען טעטראך הורדוס־אנטיפא, בעקומט ער פון דעם לעצטען א געהויסע שטיצע: אגריפוס ווערט בעשטימט פאר א פאליציי־הויפטמאן (אגאראנאם) אין טבריה. דער פערשווענדערישער און שטאלצער פרינץ קען זיך אבער לאנג אויף דעם פאסטען נישט האלטען, און אין א קורצער צייט ארום צוקריעגט ער זיך מיט'ן שוואגער און פערלאזט טבריה.

פון דארטין איז אגריפוס אנגעקומען אלס פריינד צו דעם רוימישען שטאטהאלטער פון סיריען, פלאקוז; דא האט ער זיך אבער אויך לאנג נישט אויפגעהאלטען. א פערלאזענער און א פערשטויסענער האט אגריפוס בעשלאסען נאכאמאל צו פראבירען זיין מזל אין רוים, און כדי נישט אריינצופאלען אין די הענד פון זיינע דארטיגע בעלי חובות האט ער זיך אבגעשטעלט אין אלעקסאנדריע און געבעטען שטיצע ביי דעם נשיא (אראבארך) פון דער דארטיגער יהודה'עאישער קהלה, אלעקסאנדער ליזימאכוס. דער לעצטער איז איהם געקומען צו הילף מיט א בעדייטענדען קאפיטאל און אגריפוס איז אוועק קיין איטאליע.

מיט זיין אנקומען קיין רוים (אין פריהלינג פון 36־טען יאהר) הויבט זיך אן פאר אגריפוס'ען א נייע רייהע פון גליקען און פינסטערע צייטען. אראבשטייענדיג אויף דער אינזעל קאפרי איז ער פריינדליך אויפגענומען געווארען פון קייזער טיבעריוס, וועלכער האט אין

איהם געזעהען א לעבעדיגען אנדענקען פון זיין געשטארבענעם זוהן; באלד אבער האט זיך טיבעריוס דערוואוסט, אז אגריפּוס איז שולדיג דעם קייזערליכען שאץ אונגעהויערע סומען געלד, און ער האט זיך אבגעקעהרט פון איהם. דאן האט זיך פאר דעם יהודה'אישען פּרינץ אנגענומען די יונגערע אנטאניא, און א דאנק איהר פערמיטלונג איז אגריפּוס געווארען דער פערטרויטער פריינד פון דעם רוימישען טראן-פאלגער קאיוס קאליגולא. דער איבערגעגעבענער אגריפּוס איז אבער צו ווייט פערגאנגען אין זיין פריינדשאפט צו קאליגולא'ן און איז דערפאר הארט בעשטראפט געווארען; ער האט זיך אמאל אויסגעדריקט אין א אינטימען געשפרעך מיט דעם לעצטען: „ווי דערלעבט מען שוין די צייט, ווען טיבעריוס וועט פריי מאכען דעם טראן פאר א מעהר ווירדיגען פון איהם", און איינער פון זיינע שקלאפען האט דאס דערטראגען דעם קייזער; טיבעריוס האט דאן בעפוילען צו שמידען אגריפּוס'ען אין קייטען און איהם אריינצוזעצען אין תפיסה, און ער איז דארט אבגעזעסען זעקס חדשים — ביז טיבעריוס איז געשטארבען און זיין פריינד קאליגולא איז ארויף אויף דעם רוימישען טראן.

פון דער צייט הויבט אן פאר אגריפּוס'ען צו שיינען דער שטערן פון זיין גליק. דער נייער קייזער, קאליגולא, האט איהם גלייך בעפרייט פון געפענגעניש, האט איהם געשענקט א גאלדענע קייט צום אנדענקען פון די קייטען, וואס ער האט געטראגען אויף זיך אין תפיסה, האט איהם אנגעטאן אויפ'ן קאפ א קעניגליכע דיאדעם און געשענקט די טעטרארכיע פון דעם פערשטארבענעם פיליפּ, וואס איז נישט לאנג איבערגעגאנגען אינ'ם רשות פון די רוימישע פּראווינצען אין סיריען. צו דעם אלעמען האט דער רוימישער סענאט אויך געשענקט אגריפּוס'ען דעם טיטול פּרעטאר (37), און דער נייער הערשער האט זיך אזוי ענג צוזאמענגעלעבט מיט דעם יהודה'אישען פּרינץ, אז ער האט איהם א גאנצען יאהר נישט אבגעלאזען פון זיך, און ערשט אין א יאהר ארום, נאכדעם ווי אגריפּוס האט בעקומען זיין קעניגליכען טיטול, האט ער געקענט אבפאהרען פון רוים.

אגריפּוס, דער געוועזענער בעטעל-פּרינץ, איז געקומען קיין יהודה אלס קעניג און פערזענליכער פריינד פון קייזער (38); דאס האט ארויסגערופען א שטארקע קנאה ביי זיין שוועסטער הורדיה, און זי האט אנגעהויבען איינרעדען איהר מאן, דעם טעטרארך פון גליל, ער זאל

פאהרען קיין רוים און אויך אויספועל'ן פאר זיך דעם טיטול קעניג.
הורדוס אנטיפא האט זיך אין אנהויב אבגעהאלטען פון מאכען אזא
שריט; ענדליך האט ער אבער נאכגעגעבען הורדיה'ן און האט זיך מיט
איהר צוזאמען אוועקגעלאזען קיין איטאליע. דא האט ער זיך פארגע-
שטעלט פאר'ן נייעם הערשער און אנגעהויבען פארצולעגען
פאר איהם זיין השתדלות; קאליגולא האט אבער שוין פריהער געהאט
בעקומען א בריעף פון אגריפוס'ען, אין וועלכען דער אמאליגער בעליי-
דיגטער פרינץ האט זיך נוקם געווען אן זיין בעליידיגער און איהם
פערמסר'ט, אז ער פיהרט געהיימע אונטערהאנדלונגען מיט דעם פאר-
טאנישען קעניג און בעוואפענט זיך שטארק, כדי זיך אבצורייסען פון
רוים. דער קייזער האט דעריבער אינגאנצען צוגענומען ביי הורדוס-
אנטיפא זיין טעטראַרכיע און האט איהם פערשיקט קיין ליאן אין פראנק-
רייך (39). נישט וועלנדיג פערלעצען אגריפא'ס ברודער-ליעבע, האט
קאליגולא ערלויבט הורדיה'ן צו פערבלייבען אין לאנד און האט איהר
אומגעקעהרט איהר פערמעגען; די שטאלצע פרוי האט זיך אבער אבגע-
זאגט פון דעם חסד, און איז מיטגעגאנגען מיט'ן מאן אין גלות.

די טעטראַרכיע פון דעם פערשיקטען הורדוס (-אנטיפא) האט
קאליגולא אויך איבערגעגעבען אגריפוס'ען, אזוי אז ער האט שוין געהאט
אין זיין מאכט א בעדייטענדען טייל פון פאלעסטינא. און באלד האט
אגריפוס בעקומען אויך דעם צענטר פון לאנד, יהודה אליין; דא זענען
אבער דערווייל פארגעקומען בעדייטענדע געשעהענישען, וואס האבען
שטארק פונאנדערגעטרייסעלט די עמפפינדליכסטע נערווען פון דעם
יודישען פאלקס-ארגאניזם.

די חסדים, וואס קאליגולא האט ארויסגעוויזען דעם פעראריםטען
יהודה'עאישען פרינץ, האבען פערשטארקט די שנאה צו די יהודה'ער,
וואס האט שוין לאנג געהערשט אין אלע פראווינצען פון דער רוימישער
אימפעריע; אין קיין אנדער ארט האט אבער אט די פיינדשאפט נישט
אנגענומען אזא שארפען כאראקטער, ווי אין דער עגיפטישער הויפט-
שטאדט, אלעקסאנדריע. די גריכען, וואס האבען זיך גערעכענט פאר די
בעלי בתים פון שטאדט, האבען נישט געקענט מוחל זיין זייערע יהודה'-
עאישע שכנים דעם חטא, וואס זיי האבען געשפיעלט אזא גרויסע ראליע
אין דעם האנדעל פון לאנד און אין דער קולטור, וואס זיי האבען געלעבט
אינגאנצען אבגעזונדערט פון דער ארומיגער בעפעלקערונג און מיט א
גאנץ פרעמדער וועלט- און לעבענס-אנשויאונג, און — הויפטזעכליך —

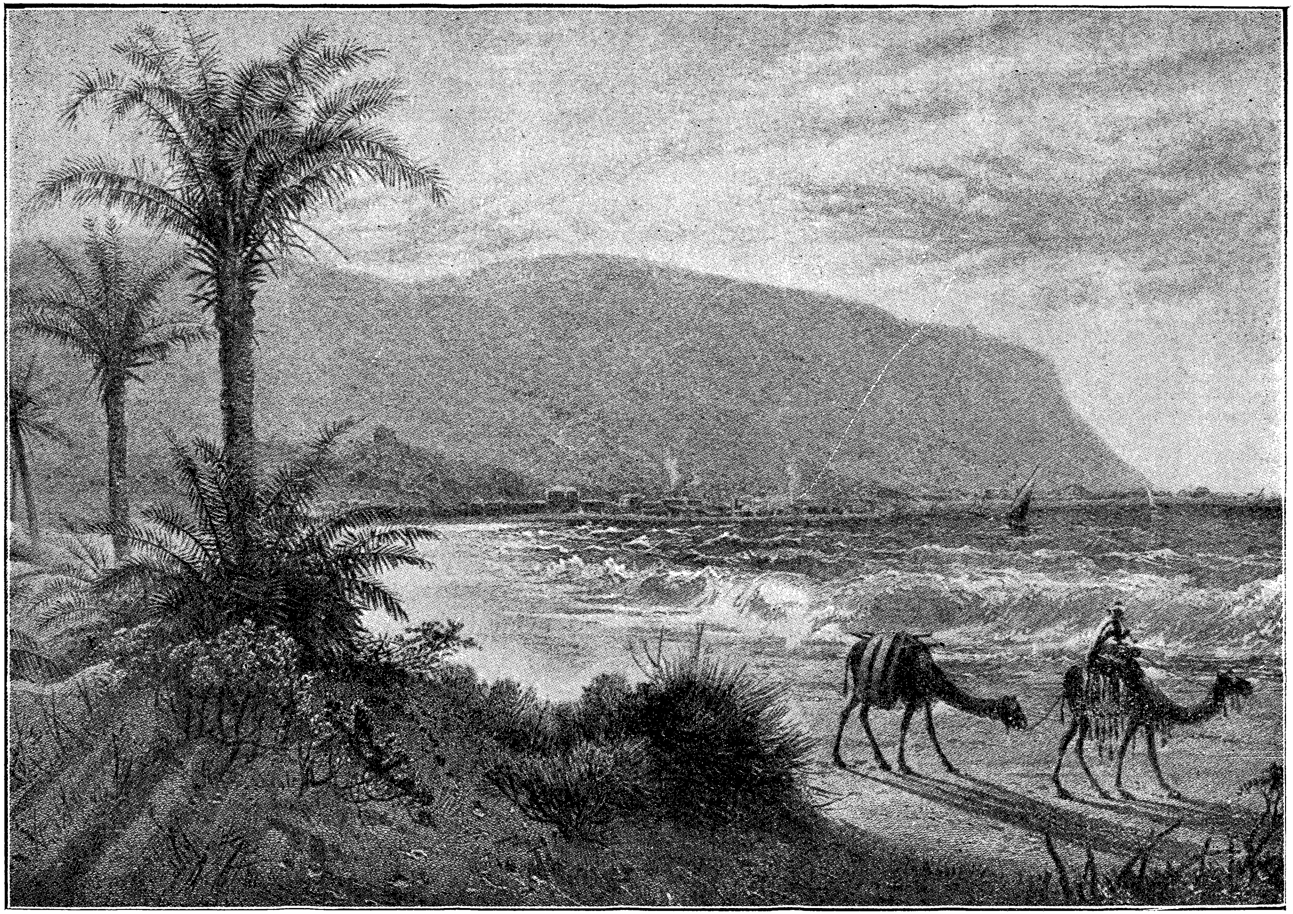

דער באַרג כּרמל

וואָס זיי האָבן אויסגעפּועלט פאַר זיך ביי דער רוימישער מאַכט בעזונדערע זכיות און פּריוועלעגיעס; די דאָזיגע שנאה איז וואָס ווייטער אַלץ שטאַרקער געוואָרען אַ דאַנק דער אַגיטאַציע פון אַ גאַנצער ריי שריפטשטעלער־יודאָפאָבען (יודענפיינד), וואָס האָבן געזוכט אַלערליי מיטלען, צו פערקלענערן די בעדייטונג פון דעם יודישען פאָלק אין דער געשיכטע און איהם פערהאַסט צו מאַכען ביי אַלע פעלקער פון דער געצענדינערישער וועלט.

די דאָזיגע יודען־פיינדליכע שרייבער האָבן זיך פאַר קיין ליגען און פאַר קיין נאַרישען פּשט'ל נישט אָבגעשטעלט, אבי נאָר צו בעליידיגען די יודישע אומה און זי פערהאַסט צו מאַכען. פּאָזידאָניוס פון אַפּאַמעאַ אין דער צייט פון אַנטיוכס עפּיפאַנעס, אַפּאָלאָניוס מאָלאָ אין דער צייט פון דעם רוימישען יודענפיינד ציצעראָ, כערעמאָן אין דער צייט פון יוליוס צעזאַר און ענדליך דער בעריהמטער אונפערשעמטער ליגנער אַפּיאָן — אַלע האָבן זיי נאָר איין ציעל פאַר זיך געהאַט און איין אמת געפלאַנצט אין די הערצער פון זייערע צוהערער: דאָס יודישע פאָלק איז אַרויסגעטריבען געוואָרען פון מצרים, ווייל עס איז געוועזען קרעציג און קראַנק; משה איז געוועזען אַ כשוף־מאַכער און אַ שוואַרץ־קינסטלער; דאָס יודענטום לערנט זיינע אָנהענגער צו האַסען די פרעמדע און זיי צו רודפ'ען, און נאָך אַזעלכע „זיכערע פאַקטען" וואָס האָבן זיך גאַנץ לייכט צוגעקלעפּט צום שכל פון ווילדען המון, נישט קוקענדיג אויף דעם, וואָס צוזאַמען מיט די יודענפיינד זענען אַרויסגעטרעטען אויך יודענפריינד און האָבן, פערקעהרט גאָר, אַוועקגעשטעלט די יודען בראש פון דער גאַנצער מענשליכער קולטור.

אונטער דער הערשאַפט פון אויגוסט און טיבעריוס האָט די דאָזיגע פיינדליכע שטימונג פון דער אַלעקסאַנדרינישער בעפעלקערונג געגען די יודען געמוזט נאָך שטאַרקער ווערן, ווייל די פּראָקוראַטאָרען פון די מלכים האָבן זיך זעהר שטרענג בעצויגען צו יעדען מין אויפשטאַנד און ווי געהעריג אָבגעשאַצט די לאָיאַליטעט פון דער יודישער בעפעלקערונג; דאַגעגען אָבער איז דער איצטיגער שטאַטהאַלטער פון עגיפּטען, פלאַקוז, געוועזען מעהר מחותן מיט די איינגעבוירענע אַלעקסאַנדרינער, ווייל ער איז געוועזען בעקאַנט פאַר אַ אָנהענגער פון דעם דערשטיקטען טיבעריוס און זיין אומגעבראַכטען אייניקעל, און קאַליגולאַ האָט זיך בעצויגען צו איהם מיט ווייניג צוטרוי. פלאַקוז

האָט דעריבער שטאַרק מורא געהאַט פאַר אַ מסירה אויף איהם, און האָט נעקוקט צווישען די פינגער אויף די מעשים פון דער אָרטיגער בעפעלקערונג.

ווען ס'איז אָנגעקומען אין אַלעקסאַנדריע די ידיעה, אַז אַגריפּוס איז בעקרוינט געוואָרען פון קייזער מיט אַ קעניגליכער דיאַדעם, האָבען די דאָרטיגע יהודה'ער אָפען אויסגעדריקט זייער שמחה איבער דעם פאַקט; דאָס האָט שטאַרק אויפגערייצט זייער געצענדיענערישע מיטבירגער, און דאַן זענען פאָרגעקומען די ערשטע יודען־פיינדליכע דעמאָנסטראַציעס אונטער דער אָנפיהרונג פון צוויי צוררי היהודים — אַ געוויסען היסטאָריקער מיט'ן נאָמען איזידאָרוס און איינעם לאַמפּאָ. צום אונגליק איז גראָד דעמאָלט אָנגעקומען קיין אַלעקסאַנדריע אַגריפּוס אליין. פאָהרענדיג פון רוים צוריק קיין יהודה — דאָס האָט נאָך אַרויפגעגאָסען אייל אויפ'ן פלאַם. דער המון האָט קודם כל אויסגעלאַכט דעם נייעם הערשער צוזאַמען מיט זיין פאָלק; צו דעם צוועק איז דער שטאָדט־משוגע'נער קאַראַבאַס אויסגעפוצט געוואָרען אין אַ קרוין מיט אַ קעניגליכען מאַנטעל פון פערשידענע שמאַטעס, און נאָכדעם ווי מ'האָט איהם אַוועקגעשטעלט אויף אַ הויכען פיעדעסטאַל אינ'ם גרויסען זאַל פון גימנאַזיום, האָט זיך די מאַסע אַרומגעשטעלט פון אַלע זייטען און געשריען צו איהם אידאָניש: מאַרין (אויף כאַלדעאיש: אונזער הערר, קעניג). פון דאַנען האָט זיך דער צעבושעוועטער המון אַוועקגעלאָזען אין די שוהלען, כדי אַוועקצושטעלען דאָרטין די קייזער־בילדער, וויסענדיג, אַז דאָס איז לויט דעם יודישען גלויבען שטרענג פערבאָטען. דאָס איז געווען אַ גוט בעטראַכטער טייוועלשער פלאַן, וואָס האָט פון איין זייט זיך אַריינגעריסען אינ'ם סאַמע הארצען פון דעם יודישען גלויבען אָהן אַ שום מורא, בעשטראָפט צו ווערן דערפאַר, און פון דער צווייטער זייט — פּראָוואָצירט אַ יודישען ווידערשטאַנד, וואָס וועט קענען אויסגעטייטשט ווערן אין דעם זין, אַז די יודען זענען נישט קיין איבערגעגעבענע דינער פון קייזער און ווילען נישט אָפּגעבען קיין כבוד זיין בילד.

און דער פלאַן האָט זיך ווירקליך איינגעגעבען. פלאַקוז, וועלכער האָט זיך געוואָלט ערווערבען דעם צוטרוי פון זיין נייען הערשער, האָט אויסגענוצט די דאָזיגע געלעגענהייט און זיך צופען אַוועקגעשטעלט אויף דער זייט פון דעם צעווילדעטען המון, וואָס האָט זיך כלומרש'ט אָנגענומען פאַר'ן קייזער־קולט. ער האָט מיט איין בעפעהל מבטל געווען נישט בלויז די בעזונדערע זכיות און פריוועלעגיעס פון די רוימישע מלכים,

וואָס די אַלעקסאַנדריניִשע קהלה האָט זיך ערוואָרבען אין דעם משך פון הונדערטער יאָהרען, — נאָר האָט זי אויך אינגאַנצען אַוועקגעשטעלט אויסערן געזעץ. פלאַקוז האָט ערקלערט אַלע יהודה'ער פון אַלעקסאַנדריע פאַר פרעמדע, וואָס האָבען קיין רעכט נישט, זיך צו בענוצען מיט די בירגערליכע געזעצען פון לאַנד, און אויף אַזאַ אופן אָפען ערלויבט, אויסצואיבען איבער זיי די שרעקליכסטע אַכזריות'ען.

און מעהר האָט דער בלוט־דורשטיגער המון נישט געדאַרפט. די יהודה'ער פון אַלע איבריגע פיער שטאָדט־טײלען זענען צונויפגעטריבען געוואָרען אין זייער אייגענעם קוואַרטאַל ביים ברעג פון ים, אין דער דעלטאַ. די פערלאָזענע הייזער פון די אַרויסגעטריבענע זענען צורויבט, צושטערט און חרוב געוואָרען; דאָס גאַנצע האָב און גוטס פון די רייכע אַלעקסאַנדריניִשע יהודה'ער, וואָס איז געזאַמעלט געוואָרען אין דעם משך פון צעהנדליגער דורות, איז אַריינגעפאַלען אין די הענד פון זייערע גזלני'שע שכנים. און דערמיט האָט זיך דער פּאָגראָם נאָך נישט געענדיגט: די גריכען האָבען זיך אַריינגעריסען אין די יודישע שוהלען און זיי טײלווייז חרוב געמאַכט און טײלווייז — פערשוועכט מיט די סטאַטוען פון דעם פערגעטערטען קייזער. דאַן האָבען זיי בעלאַגערט די דעלטאַ און קיין לעבעדיגען נפש פון דאָרטין נישט אַרויסגעלאָזען, אום אויף אַזאַ אופן אויסצוראָטען די גאַנצע אַלעקסאַנדריניִשע יודישע קהלה דורך היץ און הונגער. האָט איינער געפּרובט זיך אַרויסרייסען פון דער בעלאַגערונג, איז ער פון המון פערברענט, טויט געשלאָגען אָדער אויפגעהאַנגען געוואָרען. און אָט דער אונערטרעגליכער צושטאַנד האָט זיך געצויגען איבער אַ חודש. דער פערטרעטער פון געזעץ האָט די שוצלאָזע יהודה'ער נאָכמעהר געשטיקט און דערשלאָגען: ער האָט געלאָזען שמידען אין קייטען אַכט און דרייסיג מיטגליעדער פון דעם יודישען געמיינדע־ראַט, און זיי ברענגען אין טעאַטער, וואו ס'זענען אויסגעפיהרט געוואָרען איבער זיי די שענדליכסטע לייבשטראָפען אין דער אַנוועזענהייט פון דעם גאַנצען גריכישען המון; פון די דאָזיגע בעשטראָפטע זענען עטליכע געשטאָרבען אונטער די ריטער פון דער עקזעקוציע און די איבריגע זענען שטערבליך קראַנק געוואָרען. כדי זיך צו בעוואָרענען פון אַ ווידערשטאַנד, האָט פלאַקוז צושיקט מחנות סאָלדאַטען אין די הייזער פון דעם יודישען קוואַרטאַל, אום צו זוכען דאָרט געוועהר, און דערביי

זענען געפייניגט, געשענדעט און געטויט געווארען הונדערטער יודישע פרויען און טעכטער. די אונמענשליכע לאגע פון די אלעקסאנדרינישע יהודה׳עער איז איבערגעגאנגען אלע גרענעצען פון דער ווילדסטער אכזריות, און עס האט זיך גאר קיין סוף און קיין אבהאלט נישט געזעהען צו די אלע יסורים און פיינען. דערווייל אבער האט זיך פלאקוז מיט עפעס פערשולדיגט געגען זיין הערשער, און פלוצלינג האבען די אונגליקליכע יודען בעקומען די בשורה, אז א שליח מיוחד פון קייזער איז געקומען קיין אלעקסאנדריע, צו ארעסטירען פלאקוז׳ען און איהם אוועקצופיהרען קיין רוים. פון דארטין האט איהם קאליגולא פערשיקט אויף איינער פון די גריכישע אינזלען, וואו ער איז געטויט געווארען.

דער נאכפאלגער פון דעם מערדערישען פלאקוז האט, ווי ס׳שיינט, צוריקגעשטעלט די ארדנונג אין שטאדט און געשיצט אין א געוויסער מאס די יהודה׳עער פון נייע אנפאלען און פאגראמען; די שווערד, וואס איז געהאנגען איבער די יודישע קעפ, איז נאך אבער אלץ נישט אראבגענומען געווארען און עס האט זיך אנגעהויבען פאר זיי א נייע צרה.

קאיוס קאליגולא האט זיך צו יענער צייט (40) אומגעקעהרט פון די מלחמות, וואס ער האט געפיהרט אין גאליען און גערמאניען, און זיין גרויסקייט האט איהם אזוי פערשכור׳ט, אז ער אליין האט אנגעהויבען קוקען אויף זיך, ווי אויף א גאט, און האט בעפוילען אויפצושטעלען אין אלע לענדער פון דער רוימישער אימפעריע טעמפלען מיט זיין בילד, וואס זאל נישט פ ע ר ע ה ר ט, נאר פ ע ר ג ע ט ע ר ט ווערן. דאס האבען די יודענפיינדליכע גריכען ווידער אויסגענוצט און אנגעהויבען צווינגען די אלעקסאנדרינישע יהודה׳עער, איינצופיהרען אין זייערע שוהלען דעם קייזער-קולט. אזוי האט זיך אנגעהויבען א נייער שטרייט, און דער איצטיגער שטאטהאלטער פון מצרים האט זיך אויך אנגענומען פאר׳ן כבוד פון דעם פערגעטערטען קייזער. די יודישע עקשנות האט איהם שטארק גערייצט און וויסענדיג, אז דער ש ב ת איז איינער פון די וויכטיגסטע יסודות פון יודענטום, האט ער קודם כל געצוואונגען די יהודה׳עער צו טאן אום שבת אלערליי פערבאטענע מלאכות. ער האט זיך געווענדעט צו די אנגעזעהענסטע יהודה׳עער און געזאגט צו זיי: „ווי וואלט זיין, ווען א פלוצלונגער איבערפאל פון שונא, א פערפלייצונג, א שרפה, ווען הונגער, פעסט, ערדציטערניש און אלערליי אנדערע אונגליקען וואלטען אויף אייך קומען, וואלט איהר אויך אזוי היטען אייער שבת, וואלט איהר אויך אזוי בלייבען זיצען מיט פערלעגטע הענד און גארנישט

טאָן, אום זיך צו ראַטעווען פון דער געפאַהר? וואָלט איהר דעמאָלט אויך אַזוי געזעסען אין אײַערע בתּי מדרשים און זיך געפּשט'לט שעה'ן לאַנג איבער אַ אונפערשטענדליכען וואָרט פון וועלכען ס'איז ספר? וואָלט איהר דען נישט דאַן אַלץ פון זיך אַראָבוואַרפען און געלאָפען ראַטעווען אײַערע עלטערען און קינדער, אײַער האָב און גוטס, אײַער לעבען? טאָ זעהט זשע אַלזאָ: איך וועל דאָס אַלץ פאַר אײַך זײַן! דער איבערפאַל פון שונא, די פערפלײצונג, די שרפה, דער הונגער, די מגפה און די ערד־ציטערניש. איך וועל זײַן פאַר אײַך די פערקערפערטע געשטאַלט פון דעם אונערביטליכען שיקזאַל, אויב איהר וועט מײַן בעפעהל נישט היטען". פאַר דער יודישער עקשנות עקסיסטירט אָבער קײן אונערביטליכער שיקזאַל נישט, און די גאַנצע קהלה איז גרײט געווען איבערצוטראָגען אויף זיך דאָס שרעקליכסטע, און נישט אָבצוטרעטען פון איהר גאָט און זײַן תּורה. נאָר געצעהלטע יודען זענען דעם נסיון נישט בײַגעשטאַנען, און צווישען די לעצטע האָט זיך געפונען אויך דער זוהן פון דעם יודישען נשיא (אַראַבאַרך) מיט'ן נאָמען טיבעריוס אַלעקסאַנדער, וועלכער האָט זיך אָבגעזאָגט פון זײַן גלויבען און האָט זיך שפּעטער דערדינט צו זעהר אַ הויכען טיטול אין דער רוימישער מלוכה.

דער רײַכער יודישער קהלה אין אַלעקסאַנדריע איז אויף אַזאַ אופן פאָרגעשטאַנען די געפאַהר, אונטערצוגעהן אינגאַנצען, און דאָס אײנציגע וואָס איהר איז געבליבען צו טאָן, איז געווען: שיקען אַ דעפּוטאַציע צום הערשער אַלײן, וואָס זאָל איהם ערקלערן, אַז יודען קענען נאָר דינען דעם קײזער אָבער נישט פערגעטערן איהם, ווײַל דאָס איז געגען דעם עצם מהות פון דער יודישער אמונה, און אַז קײנער פון די רוימישע מלכים פאַר איהם האָט דאָס פון יודען נישט געפאָדערט. בראש פון דער דעפּוטאַציע איז אויסגעשטעלט געוואָרען דער בעריהמטער יודישער פילאָזאָף פילאָ (פילון האלכסנדרוני), וואָס איז געווען ווי צוגעפּאַסט פאַר דער ראָליע אַ דאַנק זײַן רײַכען יחוס, זײַן געזעלשאַפטליכער לאַגע און זײַן אַלזײַטיגער טיעפער בילדונג. די גריכען ווידער פון זײער זײַט האָבען אויך אַוועקגעשיקט אַ דעפּוטאַציע קײן רוים, אונטער דער אָנפיהרונג פון דעם בעריהמטען יודאָפאָב אַפּיאָן, אום אויס צופועל'ן בײַ דער מאַכט פערשידענע גזירות און פערפאָלגונגען געגען דער יודישער קהלה. אַזוי זענען צום ערשטען מאָל אין דער געשיכטע אַוועקגעשטעלט געוואָרען אײנער געגען אַנדערען די פערקערפערונגען

פון יודענטום און הײדענטום; דער שטאָלצער און ערנסט־טיפער פילאָזאָף פון יודענטום, וואָס האָט געשטרעבט צום אמת און צו די העכסטע מאָראַלישע אידעאַלען, איז געגאַנגען פיהרען אַ וואָרט־קאַמפּף מיט דעם גיפטיגען פּאַמפלעטיסט, וואָס האָט זיין גאַנצען לעבען געפּריידיגט פאַלשקייט, שנאה צווישען איין פאָלק און דעם אַנדערן און אכזריות׳דיגע געוואַלד־טאַטען, — און ווי מ׳האָט געקענט פאָראויסזעהען, איז דער אויסגאַנג פון דעם קאַמפּף געווען מעהר גינסטיג פאַר דעם לעצטען, ווי פאַר׳ן ערשטען.

אָנקומענדיג קיין רוים האָבען ביידע דעפּוטאַציעס זיך בעמיהט אָנגענומען צו ווערען פון קייזער; און דאָ האָט זיך גלייך אַרויסגעוויעזען, אַז די יודישע שלוחים האָבען נישט פון איהם וואָס צו ערוואַרטען. קאַליגולאַ האָט פריינדליך אויפגענומען אַפּיאָנ׳ען מיט זיין חבריא און אויסגעהערט זייערע אַלע אָנפאַלען און בלבולים אויף יודען, וועהרענד די יודישע שלוחים האָבען געמוזט אויסשטעהן פערשיעדענע ערניעדריגונגען ביז ער האָט בעוויליגט זיי אָנצונעהמען. און דאַן האָט ער זיי אויך נישט געלאָזען קיין וואָרט אַרויסרעדען; די ערשטע ווערטער, מיט וועלכע ער האָט בעגעגענט די יודישע שלוחים, זענען געווען: איהר זענט עס די אַפּיקורסים, וועלכע ווילען מיך נישט אַנערקענען פאַר אַ גאָט?! די יודענפיינדליכע דעפּוטאַטען, וואָס זענען דערביי געשטאַנען, האָבען בעשטעטיגט, אַז די יודען פעראַכטען דעם קייזער, ווילען איהם נישט דיענען און ברענגען אפילו קיין קרבנות נישט פאַר זיין געזונד, און ווען די יודישע שלוחים האָבען פּראָטעסטירט געגען דער לעצטער בעשולדיגונג און ערקלערט, אַז אין בית המקדש ווערן אָפט געבראַכט קרבנות פאַר׳ן קייזערס געזונד, האָט דער לעצטער אויסגעשריען: „גוט, אָבער מיר אַליין ווילט איהר דאָך קיין קרבנות נישט ברענגען!“ דאַן האָט ער זיך אינגאַנצען אָבגעווענדעט פון זיי, און זיי געלאָזען שטעהן אַ לענגערע צייט; דערנאָך האָט ער זיי צוגעוואָרפען די פראַגע: „און פאַרוואָס ווילט איהר קיין חזיר נישט עסען?“ און דערביי האָט ער מיט אויפגעהויבענע פויסטען געגען הימעל זיך אויסגעדריקט מיט אַזעלכע שענדליכע ווערטער וועגען דעם יודישען גאָט, אַז דער היסטאָריקער האָט נישט געפונען פאַר מעגליך, זיי איבערצוגעבען. ענדליך האָט דער געקרוינטער אידיאָט אָבגעלאָזען די יודישע שלוחים, מיט דער ערקלערונג (נישט צו זיי אַליין, נאָר צו זיינע בעגלייטער): „די דאָזיגע

מענשען זענען נישט אַזוי פיעל שולדיג, ווי אונגליקליך, ווייל זיי גלויבען נישט אין מיין געטליכקייט״.

און די שלוחים זענען שוין גרייט געווען, זיך אומצוקעהרען צוריק קיין אַלעקסאַנדריע מיט דער טרויעריגער תשובה; דאָ זענען זיי אָבער פערשטיינערט געוואָרען פון אַ נייעם אונגליק: אַ יהודה׳עער איז צו זיי צוגעלאָפען און דערצעהלט מיט אַ דערשטיקטער שטים פון טרערען: אונזער בית־המקדש אין ירושלים איז פערשוועכט — קאַליגולא האָט בעפעהלען, מ׳זאָל דאָרט אויך אַוועקשטעלען זיין בילד!

דער ליידענשאַפטליך איינגעבילדעטער קאַליגולא האָט זיך נישט געקענט שענקען דעם פאַקט, וואָס גראָד די יהודה׳עער, וועלכע ער האָט גוטס געטאָן און זייער פּרינץ אַזוי הויך דערהויבען, — וואָס גראָד זיי האָבען זיך אַזוי „ווילד״ פערעקשנ׳ט און ווילען איהם בשום אופן נישט אַנערקענען פאַר אַ גאָט, אין דער צייט, ווען אַלע פעלקער פון דער רוימישער אימפּעריע האָבען דאָס שוין לאַנג געטאָן; ער האָט דעריבער אַרויסגעגעבען אַ בעפעהל, איינצופיהרען אין יהודה דעם קייזערקולט איבער געוואַלט, זיך נישט אָבשטעלענדיג פאַר קיין זאַך. מיט דעם בעפעהל האָבען זיך באַלד בענוצט די געצענדיענערישע איינוואוינער פון דער שטאָדט יבנה, ביי יפו, און האָבען אַוועקגעשטעלט אין איינער פון די הויפּטגאַסען אַ מזבח מיט קאַליגולא׳ס סטאַטוע. דאָס איז געטאָן געוואָרען מיט דער כונה, צו פּראָוואָצירען די יודישע איינוואוינער פון שטאָדט, און די לעצטע האָבען ווירקליך קיין אַנדער אויסוועג נישט געהאַט: זיי זענען אָפען אַרויסגעטרעטען געגען דער דאָזיגער פערשוועכונג פון דעם הייליגסטען יודישען געפיהל און האָבען דעם מזבח צובראָכען. דער צורייצטער דעספּאָט איז דאַן נאָכמעהר אויפגעקאָכט געוואָרען און האָט בעפעהלען דעם רוימישען פערוואַלטער פון סיריען, פּעטראָניום׳ען, ער זאָל גלייך אַריין מיט צוויי לעגיאָנען סאָלדאַטען קיין ירושלים און אַוועקשטעלען אַזאַ מזבח אין בית־המקדש. פּעטראָניוס האָט פערשטאַנען, ווי ווייט נאַרעש און געפעהרליך עס איז, אויף אַזאַ אופן זיך צו פערטשעפּען מיט דעם יודישען פאָלק; ער האָט אָבער געמוזט ערפילען דעם בעפעהל פון זיין געביטער, און אַרום סוכות־צייט אין פיערציגסטען יאָהר האָט ער זיך אַנגעהויבען צורוקען מיט זיינע לעגיאָנען צו די גרענעצען פון יהודה.

דערווייל זענען די קלאַנגען וועגען דער שרעקליכער גזירה אַנגעקומען אויך קיין ירושלים, און דאָס פאָלק, וואָס האָט זיך געקליבען

צו פֿייערן דעם פֿרעהליכען יום־טוב (סוכות), איז איינגאַנצען צוטומעלט און דערשלאָגען געוואָרען. טויזענדער יהודה׳עך האָבען פֿערלאָזען זייער אַרבייט אין פֿעלד און ווייַן־גאָרטען און זענען געלאָפֿען קיין עכו, וואו פּעטראָניוס האָט זיך געפֿונען מיט זיינע סאָלדאַטען. דאָ האָבען זיי זיך אַלע פֿערזאַמעלט אַרום דעם פֿערטרעטער פֿון דער מאַכט און איהם ערקלערט, אַז זיי ווילען גיכער איבערטראָגען אויף זיך אַלע יסורים און טויטען פֿון דער וועלט, איידער צולאָזען, אַז דער בית־המקדש זאָל פֿערשוועכט ווערן מיט אַ געצענ־בילד. פּעטראָניוס, וועלכער האָט דאָס פֿאַראויסגעזעהען און אַליין אויך געזוכט אַ אויסוועג פֿון דעם אידיאָטישען בעפֿעהל, האָט אויסגעהערט די טענות און איז אַוועק קיין טבריה, די הויפּט־שטאָדט פֿון גליל, אום זיך דאָרטין צו בעראַטען וועגען דער לאַגע מיט אַגריפּוס׳עס יועצים און מיט די אויסגעוועהלטע אַריסטאָקראַטען, וועלכע זענען דאָס מאָל אויך צוגעשטאַנען צום פֿאָלק. אין טבריה האָבען זיך אַרום פּעטראָניוס׳ען ווידער פֿערזאַמעלט טויזענדער יודען, און אויך זיי האָבען ערקלערט, אַז דאָס גאַנצע פֿאָלק, ווי איין מענש, איז פֿעסט ענטשלאָסען, דאָס לעבען אַוועקצוגעבען פֿאַר דער הייליגקייט פֿון בית־המקדש.

די בעראַטונג צוזאַמען מיט די מאַסען־דעמאָנסטראַציעס האָבען זיך געצויגען גאַנצע פֿיערציג טאָג. דאָס פֿאָלק האָט נישט געאַקערט און נישט געזייעט און האָט זיך געפֿונען אינגאַנצען אין דעם צושטאַנד פֿון אַ שטאַרקער אויפֿרעגונג, וואָס האָט יעדע מינוט געקאָנט פֿערוואַנדעלט ווערן אין אַ פֿערצווייפֿעלטען, בלוטיגען אויפֿשטאַנד; כדי דאָס אויסצומיידען האָט פּעטראָניוס ענדליך געפֿועלט ביי זיך, צו מאַכען אַ געפֿעהרליכען שריט: ער האָט זיינע לעגיאָנען אַרויסגעפֿיהרט פֿון עכו (פּטאָלאָמעאיד) צוריק קיין אַנטיוכיאַ, און צו קאַליגולאַ׳ן האָט ער אַוועקגעשיקט אַ אויספֿיהרליכען ראַפּאָרט, אין וועלכען ער האָט איהם קאַטעגאָריש ערקלערט, אַז עס איז אונמעגליך איינצופֿיהרען דעם קייזער־קולט אין יהודה, אויב מ׳וויל נישט אויסראָטען דעם גאַנצען פֿאָלק און מאַכען פֿון לאַנד — אַ מדבר.

אונטער דער צייט האָט אַגריפּוס אַליין אויך נישט גערוהט. דער קעניג פֿון די ביידע פּאַלעסטינישע קאַנט־פּראָווינצען (גליל און טראַכאָניטים), וועלכער האָט געהאַט אַ שטאַרקען איינפֿלוס אויף דעם רוימישען טיראַן, האָט דאַן געוואַלט אין רוים, און דאָרט האָט ער זיך אויך דערוואוסט פֿון דעם בעפֿעהל, אַוועקצושטעלען דעם קייזער׳ס סטאַטוע

אין בית=המקדש. דער לעבענס=לוסטיגער און פערשווענדערישער אגריפּפּאַס האָט זיך כלומרש'ט גאָרנישט וויסענדיג געמאַכט און פערבראַכט ביי איין טיש מיט דעם געקריינטען פיינדער פון זיין פאָלק, אַזוי ווי די אַלע בכיות און בקשות פון די פערצווייפעלטע יהודה'ער וואָלטען איהם גאָרנישט אָנגעהן. טיעף אין האַרצען האָט איהם אָבער די זאַך שטאַרק געקרענקט, און ווען קאַליגולאַ האָט זיך אין אַ מינוט פון האַרציגער פריינדשאַפט אַרויסגערופען, צו ערפילען אַלץ, וואָס אַגריפּפּוס וועט פון איהם פערלאַנגען, האָט דער אָרימער קעניג פון די צוויי קליינע פּראָווינצען קיין אַנדער זאַך נישט געבעטען אויסער דאָס, — אַז די יהודה'ער זאָלען זיך ווייטער אויך קענען בענוצען מיט די זכיות בנוגע צו אמונה=ענינים, וואָס זיי האָבען בעקומען פון די פריהערדיגע רוימישע מלכים און עס זאָל אָבגעשאַפט ווערן דער בעפעהל וועגען איינפיהרען דעם קייזער=קולט אין יהודה. קאַליגולאַ'ן האָט די דאָזיגע בקשה פון זיין לייבלטזיניגען און אויסגעלאַסענעם פריינד נישט וועניג ערשטוינט; אָבזאָגען איהם האָט ער אָבער נישט געקענט, און גלייך נאָכדעם איז פּעטראָניוס'ען אַוועקגעשיקט געוואָרען אַ בעפעהל אין קייזער'ס נאָמען, נישט צו בעאונרוהיגען מעהר די יהודה'ער און זיי צו לאָזען לעבען, ווי זיי ווילען — מיט זיינע סטאַטועס אָדער אָהן זיי.

דאָס איז געשעהען אין די חדשים חשון=כסלו, און אין דער זעלביגער צייט איז אָנגעקומען קיין רוים פּעטראָניוס'עס ראַפּאָרט, אין וועלכען ער האָט געשריבען, אַז מ'קען נישט איינפיהרען דעם קייזער=קולט אין יהודה און מ'מוז זיך דערפון אָבזאָגען. דאָס האָט קאַליגולאַ'ן ווידער אויפגעקאָכט, און ער האָט גלייך אַוועקגעשיקט פּעטראָניוס'ען אַ טויט=אורטייל*). דער דאָזיגער לעצטער בעפעהל איז אָבער פערהאַלטען געוואָרען אין וועג, און נאָך איידער די קייזערליכע שלוחים האָבען איהם געבראַכט קיין אַנטיוכיא, האָט מען שוין דאָרט געוואוסט, אַז דער ווילדער דעספּאָט איז געטויט געוואָרען פון אַ פערשוואוירענעם פּרעטאָריאַנער (24 יאַנואַר 41).

די בשורה וועגען קאַליגולאַ'ס טויט איז בעטראַכט געוואָרען פון פאָלק, ווי אַ ישועה פון הימעל, און דער טאָג (22 שבט 41), ווען

*) לויט די דעמאָלדיגע געזעצען האָט עס געהייסען; אַ בעפעהל, זיך אַליין צו נעהמען דאָס לעבען

ס'איז אָנגעקומען אין ירושלים די ידיעה: „קאַיוס קאַליגולאַ איז טויט און זיינע בעפעהלען זענען אָבגעשאַפט", — איז פון דעמאָלט אָן געפייערט געוואָרען, ווי אַ נאַציאָנאַלער יום־טוב.

קאַליגולאַ'ס נאָכפאָלגער אויף דעם רוימישען טראָן איז געווען זיין פעטער קלודיוס. דער נייער הערשער האָט זיך אויך געפיהלט פער־פליכטעט אַקעגען אגריפּוס'ען, ווייל דער לעצטער האָט אַ סך מיטגע־ווירקט דערצו, אַז דער רעפּובליקאַנישׁ געשטימטער סענאַט זאָל מרוצה וועָרן, צו אָנערקענען איהם, קלודיוס'ען, פאַר אַ קייזער. זיין ערשטער שריט, בעקומענדיג די מאַכט, איז דעריבער געווען, אָבצודאַנקען דעם יודישען פירשט פאַר דער טובה. ער האָט געלויבט אגריפּוס'ען אין אַ עפענטליכער סענאַטס־זיצונג, האָט איהם געשענקט דעם טיטול קאָנסול און געמאַכט פאַר אַ קעניג איבער גאַנץ פאַלעסטינא, — איבערגעבענדיג אין זיין רשות אויסער די פריהערדיגע צוויי טעטראַרכיעס אויך יהודה מיט שומרון. אגריפּוס'עס זכות איז ביינעשטאַנען אויך זיין ברודער, הורדוס II, און קלודיוס האָט איהם געשענקט דעם טיטול פּרעטאָר און דאָס קליינע פירשטענטום חלקית, צווישען די לבנון־בערג.

קלודיוס האָט אַרויסגעוויזען בעזונדערע חסדים נישט נאָר אגריפּוס'ען. ער איז געווען גוט בעפריינדעט אויך מיט דעם יודישען נשיא (אַראַבאַרך) פון מצרים, אַלעקסאַנדער (פילאָנ'ס ברודער). דער לעצטער איז אויף קאַליגולאַ'ס בעפעהל געהאַט אַריינגעוואָרפען געוואָרען אין אַ געפענגניש, צוליעב די מסירות פון דער אַלעקסאַנדרינישער בעפעלקע־רונג, און איצט האָט איהם קלודיוס בעפרייט און ווייטער בעשטימט אויף זיין פּאָסטען אַלס אַראַבאַרך אין אַלעקסאַנדריע. די יודען אין מצרים האָט קלודיוס צוריק גלייך געשטעלט אין אַלע זייערע רעכט מיט דער איבריגער בעפעלקערונג, און דערביי האָט ער בעפעהלען, אַז אַלע יודען פון דער רוימישער אימפּעריע דאַרפען האָבען פולע רע־ליגיאָנס־פרייהייט, און קיינער פון זייערע שכנים טאָר זיי נישט שטערן, אָבצוהיטען זייערע דינים און מנהגים און צו לעבען לויט זייער תורה. ער האָט אויך געלאָזען בעשטראָפען די הויפּט־שולדיגע אין דער אַגי־טאַציע געגען יודען און אויף אַזאַ אופן בעוואָרענט די לעצטע, זיי זאָלען נישט ליידען מעהר פון קיין אָנפאַלען און פּאָגראָמען. אַזוי האָט זיך מיט קאַליגולאַ'ס טויט אויסגעלייטערט דער הימעל איבער די יודישע קעפּ און די דערשלאָגענע אומה האָט פריי אָבגעאָטעמט

בעזונדער געהויבען איז איצט געוואָרען די לאַגע פון יהודה.

דאָס לאַנד, וואָס האָט אין די לעצטע צעהנדליגער יאָהרען אַזוי פיעל איבערגעטראָגען פון פערשידענע פרעמדע מושלים און איז געוועזען צוטיילט און צוברעקעלט, איז איצט אויפגעריכט און ניי־בעלעבט געוואָרען. איין גרויסע, כמעט־זעלבסטשטענדיגע מלכות יהודה, איין גאַנץ און פעראייניגט פאָלק ישראל, בעהערשט פון אַ יודישען, נאַציאָנאַלען קעניג — אַזוי האָט אויסגעזעהען יהודה אין דער קורצער צייט פון אַגריפּוס'עס הערשען. דאָס פאָלק האָט מוחל געוועזען אַגריפּוס'ען זיין האַלב־אדומיש'ע אָבשטאַמונג צוזאַמען מיט זיינע לייכטזיניגקייטען און אויסגעלאַסענקייטען, און האָט זיך בעצויגען צו איהם מיט האַרציגער ליעבע; דאָס איז געשעהען ערשטענס דערפאַר, וואָס אַגריפּוס האָט גענאָמען אַזאַ שטאַרקען חלק אין דער אויסלייזונג פון קאַליגולא'ס שרעקליכער גזירה; און צווייטענס, האָט אַגריפּוס אַליין זיך אויך שטאַרק געענדערט צום גוטען, אונטער דעם איינדריק פון די גרויסע געשעהענישען אין רוים. דער לייכטזיניגער און אויסגעלאַסענער פּרינץ האָט מיט אַמאָל דערשפּירט די גאַנצע פעראַנטוואָרטליכקייט, וואָס די מאַכט לעגט אויף איהם אַרויף, און אין איהם האָט ערוואַכט אַ דער פּאַטריאָט, אַ דער געוויסענהאַפטער הערשער. אַגריפּוס האָט זיך דערנעהנטערט צום פאָלק און צו זיינע טראַדיציעס, און איז געוואָרען אַן־אמת־איבערגעגעבענער פריינד און בעשיצער פון דער אומה. דער חשמונאי אין איהם האָט בעזיעגט דעם העראָדיאַנער, און ער האָט מיט'ן גאַנצען האַרצען געשטרעבט, אויפצוהויבען אין אַלע הינזיכטען דעם וואוילשטאַנד פון יהודה און צו לאָזען דעם פאָלק זיך פריי ענטוויקלען אין זיין אייגענעם גייסט.

די דאָזיגע פּלוצלינגע גליקליכע ענדערונגען האָבען שטאַרק אויפגעהויבען די שטימונג פון פאָלק. די געשעהענישען אין און אויסער לאַנד האָבען ווידער געוויזען, אַז גאָט פערלאָזט נישט זיין אויסדערוועהלטע אומה און טוט נישט אָב זיין אויג פון איהר: מיט צוויי הונדערט יאָהר צוריק, ווען דער בית־המקדש איז פערשוועכט געוואָרען דורך אַנטיוכס עפּיפאַנעס, האָט ער געשיקט זיינע שלוחים, די חשמונאים, און זיי האָבען בעזיעגט די מעכטיגע סיריער; איצט האָט ער געשיקט זיין געטליכע ישועה גאָר אָהן מלחמות, און דער בית־המקדש איז געבליעבען נישט פערשוועכט, און אַלע האָפנונגען פון די יודישע שונאים זענען געוואָרען צו שאַנד, און אַ גוטער אייניקעל פון די חשמונאים טראָגט אויפ'ן קאָפּ די קרוין פון גאַנץ יהודה! דאָס לאַנד איז דעריבער

בעהערשט געוואָרען פון א טיעפער פרייד און די יום=טובים אין יענעם יאָהר זענען געפייערט געוואָרען מיט א אונגעווערנליכער הארציגקייט. דעם גאנצען זומער האָט זיך געצויגען דער יום=טוב פון ברענגען די בכורים (ערשט=צייטיגע פרוכט) אין בית=המקדש; פון די קלענערע שטעדט און דערפער האָבען זיך צוזאמענגענומען מחנות בעזיצער פון פרוכט=גערטנער, און טראָגענדיג זייערע „בכורים" אין שען פערפוצטע קערב, — די רייכע אין קערב פון זילבער און גאָלד — האָבען זיי זיך אָבגעשטעלט אין דער גרעסטער שטאָדט פון געגענד. פון דאָרט האָבען זיך די פעראייניגטע מחנות, אונטער געזאנג און פלייטען=שפיעל, געלאָזען זיך געהן קיין ירושלים און דאָ האָט דער נייער קעניג אויך ארויסגעוויזען זיין עניוות און זיין ליעבע צו די טראדיציעס פון דער אומה: ער האָט גלייך מיט אלע אליין געטראָגען אויפן אקסעל דעם קאָרב מיט די בכורים, און ביים איבערגעבען דאָס דעם כהן אין בית=המקדש, האָט ער צוזאמען מיט'ן גאנצען פאָלק געזאָגט די תפילה, וואָס איז דערצו בעשטימט געוועזן. אגריפּוס האָט זיך בכלל בעמיהט צופריעדען צושטעלען נישט בלויז די פּאטריאָטישע, נאָר אויך די רעליגיעזע געפיהלען פון פאָלק, און דאָס האָט איהם שטארק בעליעבט געמאכט אפילו ביי די שטרענג=פרומע פרושים. ער האָט געלאָזען אויפהענגען איבערן אריינגאנג פון איינעם פון די בית=המקדש=צימערן די מאסיווע גאָלדענע קייט, וואָס קאליגולא האָט איהם געשענקט נאָכדעם, ווי ער איז בעפרייט געוואָרען פון דער רוימישער געפענגעניש, און ביי זיין אָנקומען קיין ירושלים האָט ער געבראכט בעזונדערע קרבנות אין בית=המקדש.

לויט דעם אלטען מנהג האָט דער קעניג געדארפט אום סוכות פאָרלייענען אין בית=המקדש פאר'ן פאָלק דעם ספר „דברים".*) דער דאָזיגער מנהג האָט זיך געהאט אויפגעהערט צו פּראקטיצירען, זינט עס איז אונטערגעגאנגען די מלוכה פון די חשמונאים, און איצט האָט איהם אגריפּוס ווידער איינגעפיהרט. ער האָט געלאָזען פערזאמלען דעם פאָלק אין בית=המקדש, און איז ארויפגעגאנגען אויף דער טריבונע, וואָס איז בעשטימט געוועזן צו דעם צוועק; דאָ האָט איהם דער כהן=גדול אונטערגעטראגען א ספר תורה, און דער קעניג האָט זיך

*) דער פינפטער ספר פון דער תורה, וואו עס ווערט אין קורצען איבער-געחזר'ט דער אינהאלט פון די פריהערדיגע פיער ספרים

געקומען לייענען פון איהר די בעשטימטע טיילען. ווען ער איז צוגעקו־מען צו דעם פסוק: מקרב אחיך תשים עליך מלך; לא תוכל לתת עליך איש נכרי, אשר לא אחיך הוא (פון צווישען דיינע ברידער זאל־סטו בעשטימען איבער זיך א מלך; דו קענסט נישט אוועקשטעלען איבער זיך א פרעמדען מענשען, וואס איז נישט דיין ברודער), — האט ער זיך פונאנדערגעוויינט, וויסענדיג, אז ער אליין איז א האלבער אדומי (א אייניקעל פון הורדוס׳ען מיט דער חשמונאישער פרינצעסין מרים) און איז נישט ראוי צו זיצען אויף דעם טראן פון יהודה. פון דער עהרליכקייט איז דאס פאלק שטארק געריהרט געווארען און האט מיט בעגייסטערונג אויסגעשריען: „טרויער נישט, אגריפּוס! דו ביזט אונזער ברודער, דו ביזט אונזער ברודער!“

די גייסטיגע פיהרונג פון פאלק האט אגריפּוס איבערגעגעבען אין די הענד פון די נאציאנאל־דעמאקראטישע פרושים, און פאר זיין צייט האבען זיי ווידער בעקומען דעם שטארקסטען איינפלוס אויף דעם גאנג פון דער מלוכה־פיהרונג. די העכסטע געזעצגעבענדע אינסטיטוציע פון לאנד, דאס סנהדרין, האט אונטער זיין ממשלה אויך צוריק בעקומען איהר אמאליגע ווילכטיגע בעדייטונג, און איהר נשיא (פרעזידענט) פלעגט דורך זיין ספּעציעלען סעקרעטאר איבערגעבען אין די ווייטסטע יודישע קאלאניעס די החלטות פון סנהדרין בנוגע צו די פערשידענע אנגעלע־גענהייטען פון דעם נאציאנאלען און רעליגיעזען לעבען. פאר זיך אליין, אלס א בעזונדער פּריווילעגיע, האט אגריפּוס איבערגעלאזען נאר דאס רעכט, צו בעשטימען א כהן־גדול, און פאר די פיער יאהר, וואס ער האט געהערשט, האבען זיך געביטען דריי כהנים גדולים.

אגריפּוס׳עס צוגעבונדענקייט צו דער יודישער אומה האט זיך ארויסגעוויזען אויך אין עטליכע פאקטען פון זיין פאמיליען־לעבען. זייענדיג נאהנט בעפריינדעט מיט די רייכסטע פירשטען פון די ארומיגע לענדער, האט ער זיינע קינדער דאך חתונה געמאכט נאר פאר יודישע מענער און נישט פאר קיין פרעמדע געצענדינער. זיין עלטסטע טאכ־טער, בערעניקע, וועלכע איז דערנאך אזוי בעריהמט געווארען צוליעב איהר שטראהלענדער שענקייט, איז פריהער פערקנס׳ט געוועזען פאר א זוהן פון אלעקסאנדער ליזימאכוס, דעם יודישען נשיא (אראבארך) פון אלעקסאנדריע; דער דאזיגער חתן איז אבער געשטאר־בען פאר דער חתונה, און בערעניקא האט חתונה געהאט מיט אגרי־פּוס׳עס ברודער, הורדוס II, דעם קעניג פון חלקית. די צווייטע

טאָכטער, מרים (מאַריאַמנע), האָט בעקומען פאַר אַ מאַן אַ געוויסען יהודה'ער מיט'ן נאָמען יוליוס אַרכעלאַוס, און ווען די דריטע טאָכטער, די בעריהמטע שענהייט דרוסילא, איז פערקנס'ט געוואָרען פאַר עפּיפאַנעס'ן, דעם זוהן פון אַגריפּוס'עס נאָהנטען פריינד, קעניג אַנטיוכס פון קאָמאַגענע, האָט דער חתן געמוזט צוזאָגען, אַז ער וועט זיך מגייר זיין.

אין דער קורצער צייט פון אַגריפּוס'עס הערשען איז איהם עטליכע מאָל אויסגעקומען צו פערטיידיגען די אינטערעסען פון די ווייטערע יודישע קאָלאָניעס, און ער האָט דאָס שטענדיג געטאָן מיט מוט און איבערגעבענ־קייט. אַזוי איז פאָרגעקומען אַ פאַל אין דער פיניקישער שטאָדט דור, אַז גריכישע שקצים האָבען אוועקגעשטעלט דעם קייזער'ס סטאַטוע אין איינער פון די דאָרטיגע יודישע שוהלען. די יודען האָבען זיך בעקלאָגט פאַר אַגריפּוס'ען און ער האָט זיך גלייך געווענדעט וועגען דעם צו זיין פריינד, דעם רוימישען פערטרעטער פון סיריען; דער לעצטער האָט דאַן בעפעהלען, צו בעשטראָפען די שולדיגע, און בעוואָרענט דערביי, אַז בכלל זאָלען מעהר אַזוינע זאַכען נישט פאָרקומען און די יודען זאָלען לעבען אונגעשטערט לויט זייערע דינים און מנהגים.

אַגריפּוס האָט זיך בעצויגען מילד און ווייך־האַרציג אַפילו צו זיינע געגנער. עס איז פאָרגעקומען, אַז אַ געוויסער פאַנאַטיקער פון שמאי'ס שול, מיט'ן נאָמען שמעון, האָט עפענטליך געזידעלט דעם קעניג דערפאַר, וואָס ער בעזוכט די געצענדיענערישע טעאַטערן, ווען ער פאָהרט אַרויס פון ירושלים. די דאָזיגע בעשולדיגונג איז דער־טראָגען געוואָרען צו אַגריפּוס'ען און ער האָט דעם שטרענגען פרוש בעזיעגט: ער האָט איהם מיטגענומען מיט זיך קיין קסריה, האָט איהם אוועקגעזעצט נעבען זיך אין טעאַטער, און ווייך געפרעגט: „נו, וואָס איז דאָ פערהאַן פערבאָטענעס?” שמעון האָט דאַן געבעטען ביים קעניג מחילה, און דער לעצטער האָט איהם נאָך געגעבען אַ סך רייכע מתנות.

ביי זיין גאַנצער פרומקייט האָט זיך אָבער אַגריפּוס דאָך נישט דערווייטערט פון דער אַרומיגער נישט יודישער וועלט, און אין דער געזעלשאַפט פון גריכען אָדער רוימער האָט ער זיך, ווי פריהער, אַרויסגעוויזען פאַר אַ איבערגעגעבענעם פריינד פון דער העלענישער קולטור. ווי זיין זיידע, הורדוס I, האָט אויך אַגריפּוס געשטיצט מיט גרויסע נדבות אַ גאַנצע רייהע גריכישע, רוימישע און סירישע שטעדט,

אין ביירוט האט ער געלאזען אויפשטעלען פאר דער בעפעלקערונג א טעאטער און געגעבען מיטלען, אויסצוהאלטען א טרופע גלאדיאטארען. די בעפעלקערונג פון דער האפען־שטאדט קסריה האט, צום צייכען פון דאנקבארקייט פאר זיינע גרויסע נדבות, אויפגעשטעלט אין איינער פון די הויפט־גאסען די סטאטועס פון זיינע דריי טעכטער; די זעלביגע בעפעלקערונג האט אויך געלאזען אויסגיסען מטבעות מיט אגריפוס'עס בילד און מיט דעם אויפשריפט: „דער גרויסער קעניג אגריפא, דער געטרייער פריינד פון קייזער און פון די רוימער". אזעלכע מטבעות האבען געלאזען אויסגיסען אויך די שטעדט אנטעדאן און עזה, און אין די אלע כבודים און אויפשריפטען איז בעטאנט געווארען די ליעבע פון דעם גרויסען יהודה'עאישען קעניג צו דער העלענישער וועלט בכלל און צו רוים בפרט.

געצווייפעלט אין אגריפוס'עס אמת'ער ליעבע צו דער רוימישער מאכט האט מען נאר אין איין ארט — אין רוים גופא. אט די ענדערונג אין דער שטימונג פון די רוימישע מאכט־האבער בנוגע צו דעם אזוי געשעצטען יהודה'עאישען קעניג איז פארגעקומען אויף דעם פאלגענדען אופן. דער וויטזיכטיגער און נאציאנאל־געשטימטער אגריפוס האט זיך סוף כל סוף ארומגעזיעהען, אז דער גורל פון יהודה ליעגט אין די הענד פון דעם בלויזען צופאל, און דאס ערשטע פאליטישע ווינטעל, וואס וועט א בלאז טאן אין רוים, קען חרוב מאכען די גאנצע יהודה'שע זעלבסט־שטענדיגקייט און די גאנצע פרייהייט פון דעם יודישען פאלק. זייענדיג גוט בעקאנט מיט די געהיימע זייטען פון דעם רוימישען הויף־לעבען, האט אגריפוס'ען געמוזט ארויפשווימען אויפן זינען די פראגע: וואס וועט ווערען פון יהודה'ס אונאבהענגיגקייט נאכדעם ווי אויף דעם רוימישען טראן וועט זיצען נישט קלודיוס, נאר אן'אנדערער — א נייער מין קאליגולא? און דער האלבער חשמונאי, וועלכער האט זיך וואס ווייטער אלץ שטארקער צוגעבונדען צו זיין פאלק, האט בעשלאסען, צו פערזיכערן דאס לאנד פאר'ן פאל פון א קאטאסטראפע. אגריפוס האט געלאזען אריינפיהרען אין ירושלים מאסען בוי־מאטעריאל און האט זיך גענומען אויפשטעלען הויכע און שטארקע מויער־ווענט ארום דעם צפון־טייל פון שטאדט, וואו די פריהערדיגע בעפעסטיגונגען זענען געווען צו שוואך. אויף דער דאזיגער אונטערנעהמונג האט אגריפוס, אונטער פערשידענע תרוצים, אויסגעפועלט א ערלויבניש פון דער רוימישער מאכט, און די הויכע שוץ־ווענט, וואס האבען געזאלט פערוואנדלען די גאנצע הויפט־

שטאָדט אין אַ אונבּעצווינגבּאַרער פעסטונג, האָבּען שוין געהאַלטען בּיין געענדיגט ווערן. דאָ האָט אָבּער דער גאַנצער ענין אַרויפגעצויגען אויף זיך מיט אַמאָל דעם חשד פון פּיבּיוס מאַרס, דעם נייעם רוימישען פערוואַלטער פון סיריען, און אין דעם ספּעציעלען בּעריכט, וואָס ער האָט צוגעשטעלט וועגען דעם אין רוים, האָט ער די זאַך געשילדערט, ווי אַ געפאַהר פאַר דער רוימישער איבּער-הערשאַפט איבּער יהודה. קלודיוס האָט דאַן גלייך בּעפויהלען אַגריפּוס'ען אָבּצושטעלען די בּעפעסטיגונגס-אַרבּייט, און דער לעצטער איז געצוואונגען געווען צו פאָלגען.

אָבּער דער קלאַפּ האָט אין אַגריפּוס'ען נאָכמעהר לעבּעדיג געמאַכט דעם געפיהל פון יהודה'ס אָבּהענגיגקייט, און ער האָט בּעטראַכט אַ פּלאַן פון אַ בּרייטער פּאָליטישער קאָמבּינאַציע, וואָס האָט געזאָלט וועקשטעלען אַקעגען דער רוימישער מאַכט אַ גאַנצע רייהע קלענערע, אָבּער פעסט פעראייניגטע קרעפטען. צו דעם צוועק האָט ער פערבּעטען צו זיך קיין טבריה, כלומר'שט אויף אַ אונטערהאַלטונגס-אָבּענד, זיין מחותן אַנטיוכס, דעם קעניג פון קאָמאַגענע; זיין בּרודער'ס שווער סאַמסיגראַם, דעם קעניג פון עמעס; דעם קעניג פון קליין-אַרמעניען, קאָטיס'ען; דעם פירשט פון ציליציע, פּאָלעמאָנ'ען און ענדליך זיין בּרודער, הורדוס II פון חלקית. דער פערטרעטער פון דער רוימישער מאַכט, מאַרס, האָט אָבּער דעם צוזאַמענפאָהר אויך געשטערט: ער איז אונערוואַרטעט געקומען קיין טבריה, און אַריינטרעטענדיג אין זאַל, וואו די געסט זענען געווען פערזאַמעלט, האָט ער זיי געהייסען זיך גלייך פונאַנדערפאָהרען.

דער קאָנפליקט צווישען אַגריפּוס'ען און דער רוימישער מאַכט וואָלט זיך איצט אַלזאָ נאָך שטאַרקער ענטוויקעלט, ווען דער טויט וואָלט זיך דאָ נישט אַריינמישען און צושטערען אַלע פּלענער — דער געליבּטער קעניג אַגריפּוס איז פּלוצלונג געשטאָרבּען אויפ'ן פיער און פופציגסטען יאָהר פון זיין לעבּען (44). וועגען דעם פּלוצלונגען טויט האָבּען זיך אין פאָלק דערצעהלט פערשיעדענע מעשיות, און לויט איינער פון זיי, איז די זאַך אַזוי פאָרגעקומען: אַגריפּוס איז געווען אין קסריה און האָט זיך דאָרט בּעטייליגט אין אַ געוויסען יום-טוב לכבוד דעם קייזער. אַריינקומענדיג אין טעאַטער, אין זיין פּרעכטיגער, מיט זילבּער בּעפּוצטער קליידונג, האָט דער המון, וואָס איז געווען ערצויגען אויף די בּעגריפען פון קייזער-קולט אָנגעהויבּען רו-

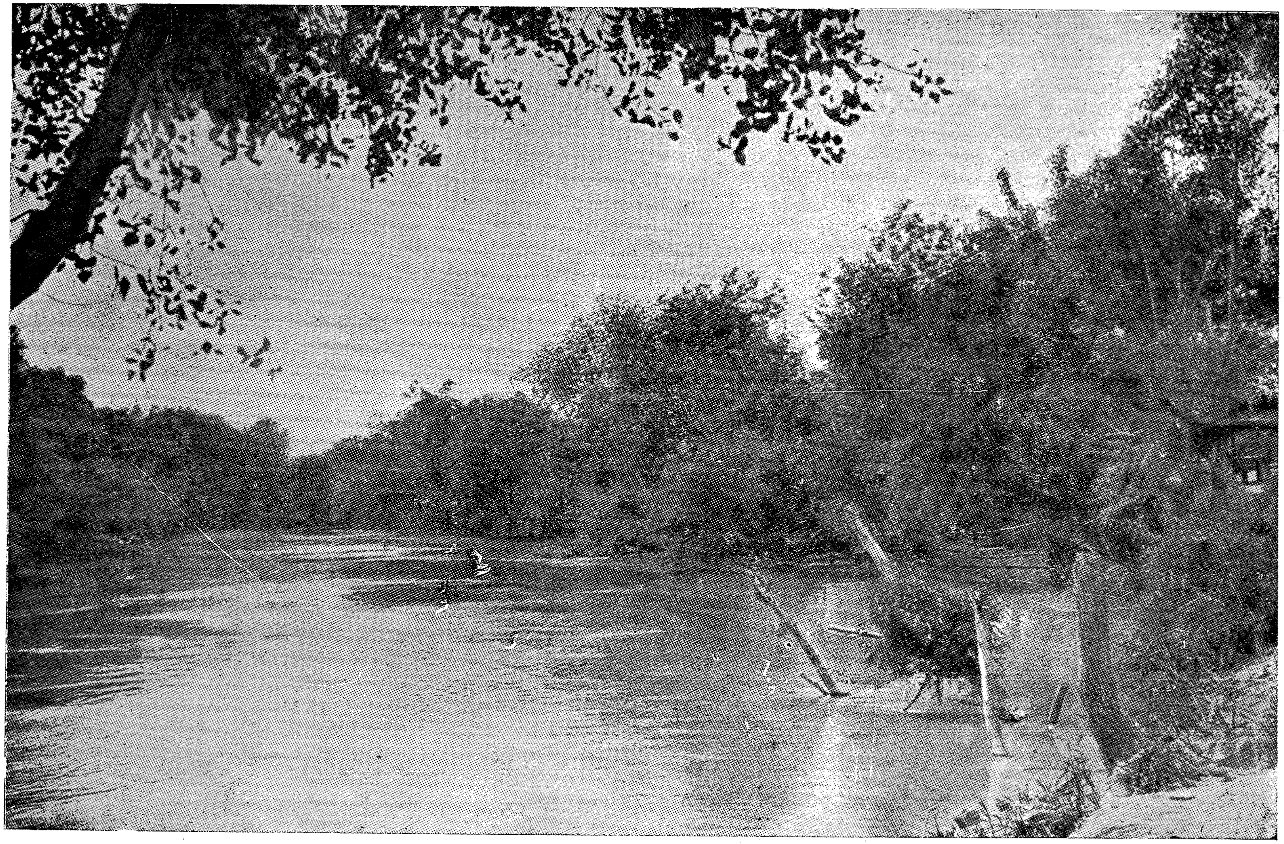

דער ירדן

פֶען: גאָט, האַר און נאָך אַזעלכעס. אַגריפּוס האָט זיך דאַן אַוועק־
געזעצט אויף זײַן פּלאַץ, און גלײַך האָט ער דערשפּירט אַ שטאַרקען
ווּעהטאָג אין „די געדערים״, וועגען וואָס ער האָט זיך אָבגערופען מיט
אַ שמײכעל צו זײַנע בעגלײטער: באַלד וועט שטאַרבען דער, וואָס
איז נאָר וואָס געוועזען אַ אונשטערבליכער. אַוועקגעהענדיג פון טעאַטער
האָט זיך אַגריפּוס אָבגעפּײַניגט פינף טאָג אין שרעקליכע יסורים און
איז געשטאָרבען — אַ פֿיערטעל יאָהרהונדערט פאַר דעם אונטערגאַנג
פון דער יודישער מלוכה.

דער אונגעוועהנליכער און פריהצײַטיגער טויט פון דעם בעליעב־
טען קעניג האָט אַרויסגערופען אַ טיעפען טרויער אין גאַנץ יהודה,
און דער טרויער האָט זיך נאָכמעהר פערשטאַרקט צוליעב דער שענד־
ליכער בעציהונג פון די אַרומיגע געצענדיענערישע בעפעלקערונגען צו
דעם טויט פון זײער שטיצער און וואוילטעטער. די סיריער און גרי־
כען און קסריה — די זעלביגע, וואָס האָבען ערשט געלויבט אַגרי־
פּוס'ען אין הימעל אַרײַן און איהם געמאַכט פאַר אַ גאָט! — האָבען
עפענטליך אויסגעדריקט זײער שמחה איבער דעם טויט פון'ם יהודה'־
עאישען קעניג, און בעלײדיגט זײַן אָנדענקען מיט שמוץ און שענדלי־
כע רכילות. די רוימישע סאָלדאַטען האָבען נישט בלויז נישט געש־
טערט דעם פערשכור'טען המון, — נאָר זיך אַלײן אויך אַקטיוו בע־
טײליגט אין דיזער דאָזיגער ווילדער שמחה; זײ האָבען אַוועקגעשלעפּט
די סטאַטועון פון אַגריפּוס'עס טעכטער אין אַ שאַנד־הויז און דאָרט
אויסגעאיבט איבער זײ די שענדליכסטע מעשים; דערנאָך האָבען זײ
גע'שכור'ט און געהוליעט אין די הויפּט־גאַסען פון שטאָדט, געבראַכט
קרבנות צום גאָט כאַראָן, אײַנגעאָרדענט דעמאָנסטראַציעס און בעשמוצט
דעם נאָמען פון פערשטאָרבענעם מיט אַלערלײ זלזולים און זידלערײַען.

ווען די ידיעות וועגען די אַלע מעשים זענען אָנגעקומען קײן
רוים, האָט דער קײזער, קלוידיוס, בעפוילען צו בעשטראָפען די
שולדיגע און האָט געזאָלט בעשטימען גלײַך אַגריפּוס'עס זיעבעצעניעה־
ריגען זוהן, אַגריפּוס II, וועלכער האָט זיך געפונען אין רוים, אַלס
קעניג פון יהודה. עס האָבען זיך אָבער געפונען יועצים, וואָס האָ־
בען דעם קײזער אָבגערעדט פון דעם פּלאַן. זײ האָבען איהם אויפ־
געוויעזען, אַז אַגריפּוס דער זוהן איז נאָך צו־יונג און וועט נישט
אימשטאַנד זײַן, צו האַלטען אין אָרדנונג אַזאַ אונרוהיגע מלוכה, ווי
יהודה. עס איז דעריבער בעשלאָסען געוואָרען, ווידער צו ערקלערן

יהודה פאַר אַ רוימישער פראָווינץ און זי צוריק איבערצוגעבען אין די הענד פון אַ רוימישען פראָקוראַטאָר. אַזוי האָט זיך געענדיגט די קורצע צייט פון יהודה'ס זונענשיין, און דאָס פאָלק האָט ווידער דערפיהלט אויף זיך די אייזערנע האַנד פון דער רוימישער מאַכט.

דער ערשטער פּראָקוראַטאָר נאָך אַגריפּוס'עס טויט איז געווען קוספיוס פאַדוס (44—46). איהם האָט קלודיוס איבערגעגעבען אויך די שליחות, צו בעשטראָפען די סאָלדאַטען, וועלכע האָבען בעליידיגט אַגריפּוס'עס אָנדענקען; אָט די שליחות איז אָבער געבליבען נישט אויסגעפיהרט, ווייל די בעשולדיגטע האָבען אויסגעפועלט פאַר זיך אַ פאָלשטענדיגע אַמניסטיע. די אונבעשטראָפטע פערברעכער צוזאַמען מיט די יודענפיינדליכע סאָלדאַטען זענען אַלזאָ פערבליבען אין לאַנד און די אָפטע צוזאַמענשטויסען צווישען זיי און דער יודישער בעפעלקערונג האָבען געצוואונגען דער לעצטער, זיך אַליין צו שיצען, מיט איהרע אייגענע כחות. עס האָבען זיך ווידער אויסגעבילדעט מחנות פון פרייוויליגע יודישע רעוואָלוציאָנערען, וואָס האָבען בעאונרוהיגט די שכני'שע געצענדיענער, זיי גערודפ'ט און אויסגענוצט יעדע געלעגענהייט, זיך אָן זיי נוקם צו זיין. די סיריער און גריכען האָבען זיך דאַן געווענדעט צו דעם נייעם פראָקוראַטאָר, צו פאַדוס'ען, און ער האָט געלאָזען פאַנגען די רעוואָלוציאָנערען און האָט אַ טייל פון זיי פערמשפ'ט צום טויט און אַ טייל — פערטריבען פון לאַנד.

און דערמיט אַליין האָט זיך די טעטיגקייט פון דעם פראָקוראַטאָר נאָך נישט געענדיגט. איהם האָט גערייצט יעדער אויסדריק פון זעלבסטשטענדיגקייט אינ'ם לעבען פון פאָלק, און האָבענדיג אין זיינע הענד די גאַנצע פאָליטישע פערוואַלטונג פון לאַנד, האָט זיך איהם נאָך דורכאויס געוואָלט אַ דעה זאָגען אויך איבער אַלע גייסטיגע אָנגעלעגענהייטען פון דעם יודישען פאָלקס-לעבען. צו דעם צוועק האָט ער געוואָלט צוריק איינפיהרען, אַז די קליידער פון כהן גדול און די איבריגע מכשירים פון דער עבודה אין בית המקדש, זאָלען אַ גאַנץ יאָהר זיין איינגעשלאָסען אין דער פעסטונג אַנטאָניום און נאָר אויף יום טוב זאָל זיי דער קאָמענדאַנט אַרויסגעבען. די דאָזיגע פאָדערונג, וואָס האָט אָנגעגריפען אי דעם נאַציאָנאַלען, אי דעם רעליגיעזען געפיהל פון פאָלק, האָט אַרויסגערופען אַ גאַנצען שטורם אין ירושלים, און די רוימישע מאַכט האָט זיך געזעהן געצוואונגען צו קאָנצענטרירען דאָ אַ גרויסע מיליטערישע קראַפט. דאָ איז אָבער דאָך צו קיין

צוזאמענשטויס נישט געקומען; די פארשטעהער פון פאלק האבען נאר געבעטען דעם פראקוראטאר, אבצולעגען די אויספיהרונג פון דער גזירה ביז א געוויסער צייט, ווייל זיי ווילען שיקען וועגען דעם א דעפוטאציע קיין רוים, און די בקשה איז ערפילט געווארען. אין רוים, וויעדער, זענען די יודישע שלוחים שטארק געשטיצט געווארען פון דעם יונגען פרינץ אגריפוס, און א דאנק זיין השתדלות האט קלוידיוס מבטל געווען די גזירה און בעפויהלען, צו לאזען די יודען לעבען רוהיג לויט זייערע אייגענע זיטען און געזעצען. דאס רעכט צו בעשטימען א כהן גדול איז, לויט דעם בעפעהל, איבערגעגעבען געווארען דעם ברודער און איידים פון דעם פערשטארבענעם קעניג, הורדוס II פון חלקית.

אונטער דער צייט איז אין יהודה פארגעקומען א בעדייטענדע געשעהעניש. א געוויסער טעאודע איז ארויסגעטרעטען אלס נביא אדער משיח און האט צוזאמענגענומען ארום זיך עטליכע הונדערט גלויביגע; אט די מחנה האט ארומגעוואנדערט איבערן לאנד פון ארט צו ארט, און ענדליך האט זיך דער נביא אונטערגענומען צו שפאלטען דעם ירדן און אריבערצופיהרען דורך איהם זיינע אנהענגער. די לעצטע האבען זיך דאן פערזאמעלט ארום זייער אויסלייזער מיט זייערע ווייבער און קינדער, גרייט צו דער גרויסער געטליכער ישועה, נאך וועלכער עס דארף זיך אנהויבען די נאציאנאלע גאולה. דאס האט שטארק בעאונרוהיגט דעם פערטרעטער פון דער רוימישער מאכט און ער האט געלאזען ארומרינגלען די משיח-טרוימער מיט א מחנה רייטער-סאלדאטען, וועלכע האבען פיעל פון זיי געטויט און די איבריגע געפאנגען. צווישען די לעצטע האט זיך געפונען אויך טעאודע אליין, וועלכען פאדוס האט געלאזען אבהאקען דעם קאפ און איהם ברענגען מיט פאראד קיין ירושלים (45—46).

מיט א קורצער צייט שפעטער איז פאדוס אבגערופען געווארען פון יהודה און דעם פאסטען האט פערנומען טיבעריוס יוליוס אלעקסאנדער, דער זוהן פון דעם יודישען אראבארך אין אלעקסאנדריע, וועלכער איז איבערגעגאנגען צום היידענטום און האט פערנומען א אנגעזעהענעם פלאץ אין דעם רוימישען מלוכה-לעבען. דער פאקט, וואס א משומד איז אוועקגעשטעלט געווארען בראש פון דעם נאציאנאלען יודישען פאלק, האט ארויסגערופען אין יהודה א טיעפען פערדרוס, און די זיהן פון דעם אמאליגען פייערדיגען קנאי יהודה הגלילי,

יעקב און שמעון, האָבען ווידער אָנגעהויבען אָרגאַניזירען געהיי־
מע רעוואָלוציאָנערע מחנות. טיבעריוס'ען האָט זיך אָבער איינגעגעבען,
צו דערשטיקען די בעוועגונג באַלד פון איהר אָנהויב, און ער האָט
זיך אכזריות'דיג נוקם געווען אָן די ביידע ברידער: ער האָט זיי ביי־
דען געלאָזען קרייציגען, — וואָס ס'האָט זיך גערעכענט פאַר דער
הארטסטער שטראָף, לויט די רוימישע געזעצען.

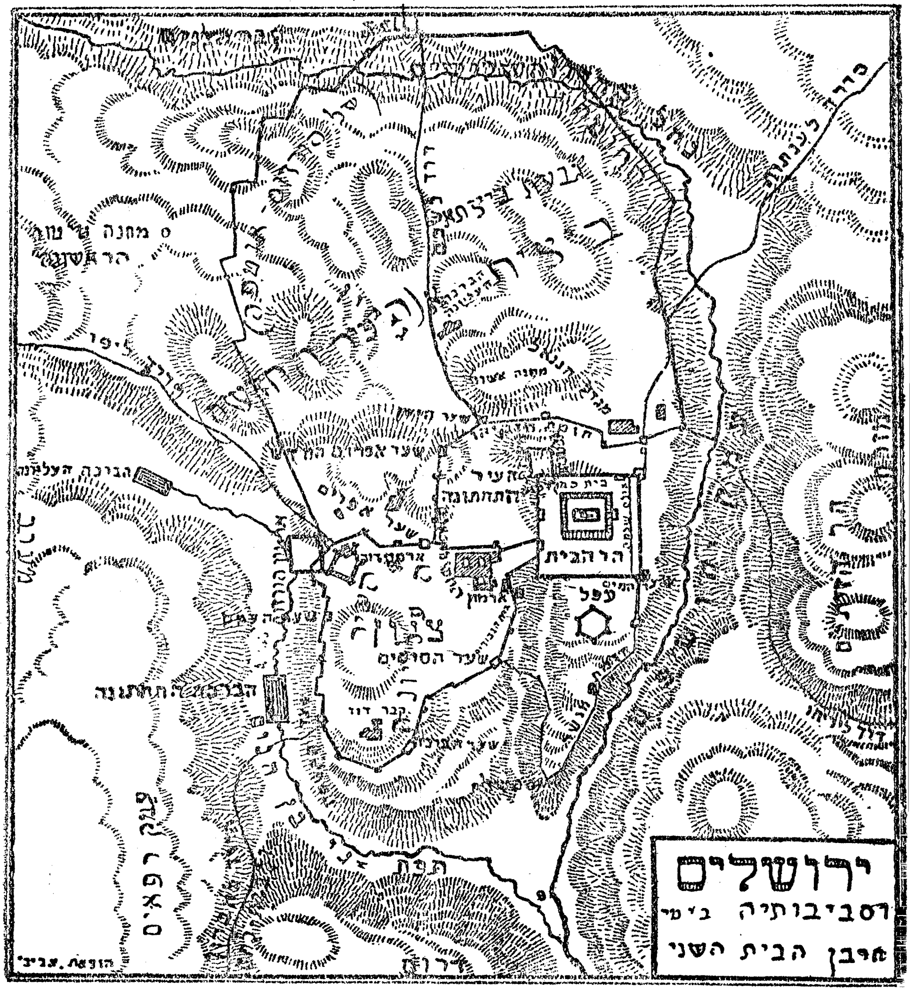

ירושלים און איהר אומגעגענד אין דער צייט
פון צווייטען חורבן

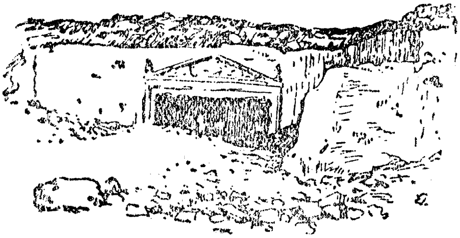

קברים פון די סנהדרין

זיעבעטעס קאפיטעל

אגריפוס II און די רוימישע פראקוראטארען

(פון 49 ביז 65 נאך קריסט.)

אגריפוס II, דער זוהן פון דעם לעצטען יהודה'עאישען קעניג האט אונטער דער גאנצער צייט געלעבט אין רוים, וואו ער האט פערקעהרט אין די העכסטע קרייזען פון דער דארטיגער געזעלשאפט, און איינגעזויגען אין זיך די אלע בעגריפען און אויסגעלאסענקייטען, וואס האבען דארטין געהערשט. ווען זיין פעטער, הורדוס II, איז געשטארבען, איז דאס קליינע קעניגרייך חלקית איבערגעגאנגען צו איהם, אגריפוס'ען, און צוזאמען דערמיט האט ער געירשה'נט פון דעם פערשטארבענעם אויך די השגחה איבערן בית המקדש און דאס רעכט צו בעשטימען א כהן גדול. ער איז אבער נאכדעם אויך פער־בליבען אין רוים, און מיט איהם צוזאמען האט זיך געפונען אויך זיין שענע שוועסטער בערעניקא, וועלכע איז געוועזן טיט אזן יאהר יונגער פון איהם און איז געבליבען א יונגע אלמנה נאך איהר מאן, דעם דערמאהנטען הורדים. דער דאזיגער פאקט האט ארויס־גערופען שלעכטע נאכרייד אין דער רוימישער געזעלשאפט, און כדי זיך צו שטיצען דערפון האט אגריפוס חתונה געמאכט בערעניקא'ן מיט'ן קעניג פון ציליציע, פאלעמאן, וועלכער איז מרוצה געווארען זיך מגייר צו זיין צוליעב איהר. די אויסגעלאסענע און לעבענסלוס־טיגע שענהייט האט זיך אבער ביי דעם צווייטען מאן אויך נישט לאנג

דערהאלטען: זי איז אוועק פון איהם און האט זיך ווידער פריי איבערגעגעבען איהרע לייכטזיניגקייטען. ביי דעם אלעמען האט זיך בערעניקא דאך נישט אבגעזאגט פון איהר גלויבען, וועהרענד איהר אנדערע שוועסטער, דרוסילא, האט דאס יא געטאן. די לעצטע איז, אלס קינד נאך, פערקנס׳ט געווארען פאר דעם קאמאגענישען פרינץ עפיפאנעס, וועלכער האס זיך פערפליכטעט, אנצונעהמען דעם יודישען גלויבען און האט זיין ווארט נישט געהאלטען. דרוסילא האט דאן חתונה געהאט מיט׳ן קעניג פון עמאוס, הזיז, וועלכער האט זיך גלייך מגייר געווען; פאר דער לייכטזיניגער און שענער פרינצעסין האט דאס אבער געהאט א גאנץ קליינע בעדייטונג, און ווען עס האט זיך, גלייך נאכדעם, פערליעבט אין איהר דער רוימישער פראקוראטאר פעליקס, האט זי צוליעב איהם פערלאזען דעם מאן צוזאמען מיט׳ן גלויבען, און האט זיך פערבונדען מיט דעם געצענדיענערישען פייניגער פון איהר פאלק.

דאס פאלק האט דער פרינצעסין דעם חטא, נאטירליך, נישט מוחל געווען; דאגעגען אבער האט דאס איהר ברודער, אגריפוס׳ען, נישט שטארק געקימערט, און זיין איינענע אנגעהעריגקייט צו דעם יודישען גלויבען איז אויך געווען נאר א אפיציעלע, א קאלטע. אגריפוס האט זיך גערעכענט אפיציעל פאר דעם קעניג פון יהודה, האטש ער האט געהאט אין זיין רשות נישט מעהר, ווי די קליינע פראווינץ הלקית, און די גאנצע פאקטישע מאכט איבער׳ן לאנד האט זיך געפונען אין די הענד פון דעם רוימישען פראקוראטאר. אגריפוס האט זאגאר געלאזען אויסגיעסען מטבעות מיט דעם אויפשריפט: „דער גרויסער קעניג, פריינד פון קייזער און פון די רוימער"; דאס איז אבער געווען נישט מעהר, ווי א לעהרען-טיטול, וועלכען די רוימישע מאכט האט איהם איבערגעלאזען און וועלכער האט אין דער ווירקליכקייט קיין בעדייטונג נישט געהאט. דער איינציגער פונקט אין יהודה, איבער וועלכען אגריפוס האט געהאט א דעה צו זאגען, איז געווען דער בית המקדש. דא איז ער געווען דער פאקטישער בעל הבית און ער האט נישט וועניג אויפגעטאן פאר דער אויסערליכער פערשענערונג פון דעם טעמפעל גופא און פון דער עבודה אינוועניג. אגריפוס האט געלאזען אויספלאסטערן די גאסען ארום בית המקדש מיט מארמאר-שטיינער; פאר דעם לוויים-כאר האט ער איינגעפיהרט א שענערע קליידונג, און ווען מ׳האט געוואלט רעמאנטירען דעם בית

המקדש, האָט ער געלאָזען אויכהאַקען זעהר טײַערע בוימער פון די רײַכע לבנון־וועלדער.

אַגריפּוס׳עס קאַלטע בעציהונג צו די הײליגטימער פון פאָלק האָט אָבער אָפט געבראַכט צו סכסוכים צווישען איהם און די גײַסטי־גע פיהרער פון דער אומה. אַזאַ מין סכסוך איז פאָרגעקומען אַמאָל צווישען זײ איבער אַ קלײניגקײַט. אַגריפּוס האָט אויפגעשטעלט אַ הויכען טורעם אין הויף פון דעם חשמונאים־פּאַלאַץ, וואָס האָט זיך געפונען נישט ווײַט פון בית המקדש, און פון דעם טורעם פלעגט ער ליעב האָבען אַראָבצוקוקען אויף דער שענער פּאַנאָראַמע פון שטאָדט, פון וועלכער ס׳האָבען זיך בעזונדער בולט אַרויס געזעהען די אינוועניגסטע עזרות פון בית המקדש און אלץ, וואָס ס׳טוט זיך אין זײ. דאָס איז בעטראַכט געוואָרען פון די פרומע זקנים, ווי אַ פּראָפאַנאַציע און אַ פערברעך געגען געזעץ, און זײ האָבען בעפוילען, אַוועקצושטעלען אַ הויכע וואַנט צווישען טורעם און בית המקדש. אַגריפּוס איז אין כעס געוואָרען און האָט געוואָלט צווינגען די כהנים, זײ זאָלען די וואַנט צונעהמען; די לעצטע האָבען זיך אָבער נישט געוואָלט אונ־טערגעבען, און די דעפּוטאַציע, וואָס זײ האָבען אַוועקגעשיקט וועגען דעם קײן רוים, מיט׳ן כהן גדול ישמעאל בן פאַבי בראש, האָט בעקומען אויף איהר זײַט די הסכמה פון דער מאַכט. אַגריפּוס האָט זיך דערפאַר נוקם געווען אָן דעם דערמאָהנטען כהן גדול און איהם אַראָבגעזעצט פון דעם פּאָסטען, בעשטימענדיג אויף זײַן פּלאַץ אַ געוויסען יוסף קאַבי.

בנוגע צו דער כהונה גדולה האָט זיך אַגריפּוס בכלל גאַנץ וועניג אויסגעצײכענט פון די ערשטע אדומ׳ער. פאַר זײַן צײַט איז דער דאָזיגער הויכער פּאָסטען געוואָרען צו שאַנד און צו שפּאָט און האָט פערלוירען זײַן גאַנצען אויטאָריטעט. עס איז אײַנגעפיהרט געוואָ־רען דער שענדליכער סיסטעם פון קויפען דעם הויכען טיטול און יעדער בעשטימטער כהן גדול האָט געזוכט אָנצוזאַמלען וואָס מעהר געלד אין דער צײַט פון זײַן „הערשען", וויסענדיג, אַז בײַ דער ערשטער געלעגענהײַט קען קומען אַנ׳אַנדערער און אויסקויפען דעם פּאָסטען פאַר אַ גרעסערע סומע. גאַנץ אָפט איז עס געקומען צו פּשוט׳ע עפענטליכע געשלעגען צווישען פערשידענע „קאַנדידאַטען" און דאָס האָט געמוזט ברענגען דערצו, עס זאָל פאַלען דער גאַנצער כבוד פון בית המקדש. פון יענער צײַט אָן — האָט זיך דערצעהלט

אין פאָלק — האָבן זיך אויפגעהערט צו ווײַזן די בעשטימטע צײַכענס אין קדשי קדשים; די כהנים האָבן אויפגעהערט אַרויסצורעדן דעם שם (יהוה) אין זייערע ברכות און דער כהן גדול אפילו אין דער יום כּפּור׳דיגער עבודה האָט איהם אויך אַרויסגערעדט אַזוי שטיל, אַז קיינער האָט איהם נישט געהערט — נישט זיי און נישט די צײַטען ראוי געווען דערצו.

אין די צוויי צעהנדליגע יאָהר פון אַגריפּוס׳עס בעל הבית׳ווען אין בית המקדש האָבן זיך כּסדר געביטען די כּהנים־משפּחות באָעטוס (ביתוס), קנתר, פּאַבי, קמית, חנן, און דער בעל אגדה פון תלמוד קלאָגט: „ביטער איז מיר פון דער משפּחה באָעטוס, ביטער איז מיר פון זײַנע שטעקענס! ביטער איז מיר פון דער משפּחה חנן, ביטער איז מיר פון זײַן שלאַנגענגיפט! ביטער איז מיר פון דער משפּחה קנתר און פון זײַן פּעדער! ביטער איז מיר פון׳ם הויז פון ישמעאל בן פּאַבי און פון זײַנע פויסטען! זיי אַליין זענען די כּהנים גדולים, זייערע זיהן — די שאַץ־אויפזעהער (פון בית המקדש), זייערע איידימס — די משגיחים, און זייערע קנעכט שלאָגען דעם פאָלק מיט שטעקענס".

אַזוי ניעדריג איז געפאַלען די הייליגסטע אינסטיטוציע פון לאַנד, אין דער צײַט, ווען דאָס פאָלק האָט זיך געראַנגעלט מיט די שרעקליכסטע נסיסה־יסורים, האָט זיך געבויגען אין דרײַען אונטער דעם יאָך פון דער פרעמדער הערשאַפט און געפּרובט מיט די לעצטע כּחות אַראָבצוּוואַרפען פון זיך די שווערע אײַזערנע קייטען פון די אכזריות׳דיגע פּראָקוראַטאָרען.

נאָך טיבעריוס אַלעקסאַנדערן איז קיין יהודה אָנגעקומען אַלס פּראָקוראַטאָר אַ געוויסער קומאַנוס (48—52). דאָס איז געווען אַ רויהער רוימישער אַדמיניסטראַטאָר, וואָס האָט כּסדר געזוכט אַ געלעגענהייט צו „בערוהיגען" און האָט אומעטום געזעהען נאָר אויפשטאַנדען און מאַיעסטעטס־בעליידיגונגען. און אַזאַ מין געלעגענהייט האָט זיך איהם גלײַך געמאַכט: דאָס איז געווען אינ׳ם יום טוב פּסח; קומאַנוס האָט געזעהען, ווי פון אַלע זײַטען ציהען זיך אונגעהויערע מענגעס מענשען קיין ירושלים, האָט ער זיך דערשראָקען און געלאָזען אַוועקשטעלען אַ גרויסע מחנה בעוואָפּענטע סאָלדאַטען אין דער זײַלען־גאַלערעע פון בית המקדש. דער דאָזיגער אָנבליק פון געצענדינערישע סאָלדאַטען אויף דער שוועל פון פערהייליגטען נאַציאָנאַ־

ליען טעמפעל האט שוין אליין אויך שטארק אויפגערעגט די פערזאמעלטע; ויא איז נאך אבער צוגעקומען אויך דער פאקט, וואס איין סאלדאט האט געמאכט א שענדליכע בעוועגונג געגען דעם פערזאמעלטען פאלק, ווען עס האט געהאלטען אין מיטען גאטעס-דיענסט, און אויף דער פאדערונג, צוצונעהמען דעם סאלדאט פון בית-המקדש האט קומאנוס געענטפערט מיט דראהענדע התראות. דער צורייצטער עולם האט זיין צארן נישט געקענט שטילען און אנגעהויבען צו ווארפען שטיינער אין די סאלדאטען און צו זידלען דעם פראקוראטאר. דאן האט קומאנוס צוזאמענגעצויגען אויף דעם פלאץ פון די אונרוהען גרויסע מחנות סאלדאטען, וועלכע האבען זיך ארויפגעווארפען אויף די נישט בעוואפענטע יודען און מאסען פון זיי געטויט און געפייניגט. די אונגליקליכע האבען זיך געפרובט ארויסרייסען פון דער סאלדאטען-קייט און אנטלויפען; איז אבער דאס שטופעניש ביי די טויערן געוועזען אזוי שטארק, אז טויזענדער יודען זענען דער-נאך געפונען געווארען דערשטיקטע און צוקוועטשטע.

אט די אלע מעשים האבען געמוזט ארויסרופען אין פאלק א שטארקען דורשט, זיך נוקם צו זיין אן די בעדריקער פון פאטערלאנד, און דאס האט זיך דערווייל אויסגעדריקט אין א רייהע איינצעלנע טעראריסטישע אקטען. אזוי איז פארגעקומען, אז א גרופע יהודה'ער האט בעגעגענט אויפ'ן וועג דעם דורכפאהרענדען קייזערליכען בעאמטען סטעפאנוס און איז איהם בעפאלען. דאס האט שטארק אויפגעקאכט קומאנוס'ען און ער האט ארויסגעשיקט א שטראף-עקספעדיציע מיט דעם בעפעהל — חרוב צו מאכען אלע דערפער און ישובים, וואס ליגען ארום דעם ארט, וואו דאס פערברעך איז פארגעקומען. די סאלדאטען האבען דעם בעפעהל דורכגעפיהרט מיט דער שרעקליכסטער אכזריות, און געפינענדיג אין איינעם פון די ישובים א ספר תורה, האבען זיי זי צוריסען און געשענדעט. אט דעם פערברעכערישען חילול-הקודש האבען די יודען נישט געקענט מוחל זיין, און מאסען פון זיי האבען זיך אוועקגעלאזען צו קומאנוס'ען קיין קסריה, וואו זיי האבען געפאדערט א בעפריעדיגונג. קומאנוס האט אין אנהויב גארנישט געוואלט אויסהערען די טענות פון די יודישע פראטעסטאנטען; ענדליך אבער האט ער געפונען פאר נויטיג זיי נאכצוגעבען, און די שולדיגע סאלדאטען זענען געטויט געווארען.

צווישען קומאנוס'ען און דער יודישער בעפעלקערונג איז פארגעקומען נאך א דריטער צוזאמענשטויס, — א צוזאמענשטויס, וואס האט אנגענומען א מעהר ערנסטען כאראקטער און האט זיך געענדיגט פיע

בלוטיגער פון די ערשטע צוויי. א גרופּע יודען פון גליל איז געגאַנגען קיין ירושלים אויף א געוויסען יום־טוב דורך שומרון, און די שומרונ׳ער זענען באַפאַלען די יודישע עולי־רגל (פּילִיגרימען) און האָבען עטליכע פון זיי געהרג׳עט. א דעפּוטאַציע פון די גליל׳עאישע יודען האָט זיך דאַן געווענדעט צו קומאַנוס׳ען מיט דער פאָדערונג, צו באַשטראָפען די שומרונ׳ער; די לעצטע האָבען שוין אָבער געהאַט אונטערגעקויפט קומאַנוס׳ען, און ער האָט זיך באַצויגען צו דער גאַנצער זאַך גלייכגילטיג. דאָס האָט געצוואונגען דער יודישער באַפעלקערונג אַנצונעהמען אייגענע מיטלען און זיך אַליין אָבצורעכנען מיט די שולדיגע.

און יענער צייט האָבען די פערבליבענע אָנהענגער פון די אַמאָליגע זעלאָטען (קנאים) צוריק אָנגעהויבען צו אָרגאַניזירען באַוואָפענטע קאַמפּפס־גרופּען מיט דעם צוועק, צו קעמפּפען פאַר דער באַפרייאונג פון פאָטערלאַנד; און אָט האָט איינע פון די דאָזיגע גרופּען, אונטער דער אָנפיהרונג פון דעם העלדישען אלעזר בן דינאי, איבערגענומען דעם גאַנצען ענין אין איהרע הענד. די מחנה זעלאָטען האָט זיך אוועקגעלאָזען אין דער געגענד אקראַבאַטאַנע, וואָס איז געווען אײנגאַנצען באַזעצט מיט שומרונ׳ער, און האָט באַרויבט און חרוב געמאַכט אָהן רחמנות אַ גאַנצע רייהע שטעדט און דערפער. צוטומעלט פון דעם שרעקליכען קלאַפּ, זענען די שומרונ׳ער געלאָפען בעטען הילף ביי זייער באַשיצער, און ער האָט זיי ווירקליך געהאָלפען. קומאַנוס האָט זיי ערלויבט, זיך צו באַוואָפענען, און האָט זיי נאָך צוגעשיקט א גרויסע מחנה סאָלדאַטען, וואָס האָט זיך אַוועקגעלאָזען אַנטקעגען די זעלאָטען און פיעל פון זיי געפאַנגען און געטויט.

די דאָזיגע אָפענע פאַרטייאישקייט פון דעם רוימישען פערטרעטער האָט נאָכמעהר אויפגערעגט די ברייטערע שיכטען פון פאָלק, און עס האָט געהאַלטען דערביי, אַז די גאַנצע באַפעלקערונג זאָל אָפען אַרויסטרעטען געגען קומאַנוס׳ען מיט זיינע סאָלדאַטען, — וואָס עס וואָלט געווים געבראַכט צו אַ שרעקליכען חורבן. דאָ האָבען זיך אָבער אַריינגעמישט אין דער זאַך די אָנגעזעהענע פאָרשטעהער פון דער יודישער אַריסטאָקראַטיע, און שטרעבענדיג מיט אלע מיטלען, אויסצומיידען די קאַטאַסטראָפע, האָבען זיי אָבגעהאַלטען דעם פאָלק פון באַוואָפענטע אַרויסטרעטונגען און געראַטען, צו קעמפּפען געגען דער אונגערעכטיגקייט מיט די מיטלען פון געזעץ. דאַן זענען אוועקגעשיקט געוואָרען צוויי דעפּוטאַציעס צו דעם רוימישען פערוואַלטער פון גאַנץ סיריען אומידיוס קוואַדראַטוס:

איינע א יודישע, וואס האט זיך בעקלאגט אויף די שומרונ'ער מיט זייער בעשיצער קומאנוס, און די צווייטע א שומרוני'שע מיט א פראטעסט געגען די אונגעזעצליכע אכזריות'ען פון אלעזר'ס גרופע. קוואדראטוס איז צוליעב דעם סכסוך אליין געקומען קיין שומרון, און זיין ערשטע עובדא איז געווען זיך נוקם צו זיין פאר דעם בעליידיגטען רוימישען כבוד און צו בעשטראפען (קרייציגען) די זעלאטען-רעוואלוציאנערען, וועלכע זענען געפאנגען געווארען דורך קומאנוס'עס סאלדאטען. דערנאך האט ער זיך גענומען צום עצם ענין און בעשטימט וועגען דעם א ספעציעלען געריכט אין דער שטאדט לידדא, וואו עס זענען זיך צונויפגעקומען די פארשטעהער פון ביידע צדדים. דא האט זיך אבער די פראגע ארויסגעוויזען פאר זעהר פערפלאנטערט, און קוואדראטוס האט נישט געפועל'ט ביי זיך, ארויסצוגעבען א קאטעגארישע ענטשיידונג; ער האט דעריבער בעפוילען, פארצושטעלען דעם גאנצען ענין פאר'ן קייזער אליין, און ביידע פארטייען האבען אוועקגעשיקט אויסגעוועהלטע דעפוטאציעס קיין רוים. אין דער יודישער דעפוטאציע האבען זיך דאס מאל געפונען די פארשטעהער פון דער אריסטאקראטיע מיט'ן כהן-גדול **יונתן** בראש, און אויף דער זייט פון די שומרוני'שע פערטרעטער איז געווען קומאנוס, וועלכער איז אליין אויך אריינגעצויגען געווארען אין דעם משפט אלס בעשולדיגטער, און האט געמוזט פאהרען זיך פערטיידיגען פאר זיין הערשער.

קומענדיג קיין רוים, האבען זיך ביידע דעפוטאציעס פארגעשטעלט פאר קלאודיוס'ען. קומאנוס און מיט איהם אויך די שומרונים האבען געהאט אויף זייער זייט דעם גאנצען הויף און די הויכע מקורבים פון קייזער; די יודישע שלוחים האבען אבער אויך געהאט א גרויסען צד: פאר זיי האט זיך שטארק איינגעשטעלט דעם קייזער'ס ליעבלינג אגריפוס II, וועלכער האט זיך בכלל אויפגעהאלטען אין רוים מעהר, ווי אין פאלעסטינא. אגריפוס'ען איז בעזונדער נאך געלונגען צו געווינען פאר זיך דער קייזערין אגריפינא, און א דאנק איהר ענערגישען אנטייל אין דעם פראצעס, איז דעם קייזער'ס פסק געווען צום גונסטען פון די יהודה'ער; לויט דעם אורטייל זענען די שולדיגע שומרונים געטויט געווארען און קומאנוס איז פערשיקט געווארען אין גלות.

אין דער זעלביגער צייט און א דאנק דער זעלביגער אגריפינ'ען איז אגריפוס אליין אויך נתעלה געווארען: ער האט בעקומען אין זיין מאכט די גאנצע צפון-מזרח געגענד פון יהודה, וואס האט אמאל אנגע-

הערט צו פיליפ'ס טעטראַרכיע. דעם צענטער פון יהודה האָט אָבער רוים איצט אויך נישט געוואָלט אַרויסלאָזן פון איהרע אייזערנע הענד, און דער בלוטר'שטער נצחון פון די יודען איבער די שומרונים האָט די אייגענטליכע פּאָליטישע לאַגע פון יהודה גאָרנישט פערבעסערט.

נאָכדעם ווי קומאַנוס איז פערמשפּט געוואָרען, איז אויף דעם פּאָסטען פון אַ פּראָקוראַטאָר איבער יהודה בעשטימט געוואָרען פ ע ל י ק ס (52—60), אַ בעפריינטער שקלאַף פון קייזערליכען הויף און אַ ברודער פון אַגריפּינאַ'ס אַלמעכטיגען ליעבלינג פּ אַ ל אַ ס. אויף דער בעשטימונג האָבען די פריינד פון יהודה געלעגט גרויסע האָפנונגען, און אויסער אַגריפּוס'ען האָט דער כהן־גדול אַליין אויך געבעטען דעם קייזער, ער זאָל בעשטימען פעליקסען אויף דעם פּאָסטען; אָט די אַלע האָפנונגען האָבען זיך אָבער געענדיגט מיט אַ ביטערער ענטטוישונג — פעליקס איז נאָך איבערגעגאַנגען קומאַנוס'ען אין רשעות און חוצפּה. די אַכזריות'דיגע און געלד־גיעריגע שקלאַפען־נאַטור האָט געזעהען פאַר זיך נאָר איין ציעל; בעפריעדיגען אַלע תאוות און אַרויספּרעסען פון דער בעפעלקערונג וואָס מעהר געלד. און דערביי זענען אַלע מיטלען כשר געווען פאַר דעם אויפגעקומענעם קנעכט — ער האָט גוט געוואוסט, אַז דער איינפלוס פון זיין ברודער אין הויף איז גענוג שטאַרק, אום צו פערדעקען אַפילו די גרעסטע חטאים. די פעסטע לאַגע פון דעם נייעם פּראָקוראַטאָר איז נישט שוואַכער געוואָרען אַפילו אויך נאָכדעם, ווי קלוידיוס איז געשטאָרבען (54) און אויפ'ן טראָן איז אַרויף דער יונגער נ ע ר אָ. דער לעצטער איז צו אַגריפּוס'ען געווען נישט שלעכט געשטימט, און האָט איהם צוגעגעבען פיער בעדייטענדע שטעדט מיט זייערע סביבות, דערונטער אויך ט ב ר י ה און טאַריכעאַ; צו די זעלבסטשטענדיגע נייגונגען פון די יהודה'ער בכלל האָט ער זיך אָבער בעצויגען נישט פריינדליך, אַזוי אַז פעליקס האָט געקאָנט טאָן אַלץ, וואָס ער האָט נאָר געוואָלט, מיט דעם אויסרייד פון „בערוהיגען".

אַ קורצע צייט נאָך זיין אָנקומען אין יהודה האָט זיך פעליקס פערבונדען מיט דער בעריהמטער יודישער פּרינצעסין ד ר ו ס י ל אַ, די טאָכטער פון דעם פערשטאָרבענעם אַגריפּוס I, וועלכע האָט צוליעב איהם פערלאָזען איהר מאַן און איהר פאָלק. דאָס האָט אָבער קיין ווירקונג נישט געהאַט אויף זיין טעטיגקייט אַלס פּראָקוראַטאָר און אויף זיין בעציהונג צו דער יודישער בעפעלקערונג. שטרעבענדיג, אויסצורייניגען דאָס לאַנד פון די רעוואָלוציאָנערע עלעמענטען, האָט ער זיך קודם כל געני־

מען צו די זעלאָטען; די דאָזיגע פאַנאַטישע פרייהייטס־קעמפפער האָבען זיך אָבער נישט אַזוי לייכט אונטערגעגעבען, און גאַנץ אָפט איז ער געווען געצוואונגען, זיך צו בענוצען דערביי מיט פשוט׳ער רמאות. אַזוי האָט פעליקס פערנאַרט צו זיך דעם בערימהטען אָנפיהרער פון די זעלאָטען אלעזר בן דינאַי, צוזאָגענדיג איהם פאָלשטענדיגע אומבעהערליכקייט, און דערנאָך איהם געשמידעט אין קייטען און אַוועקגעשיקט קיין רוים. מיט די איבריגע געפאַנגענע זעלאָטען איז ער זיך אויך בעגאַנגען נישט בעסער פון זיינע פאָרגענגער: מאַסען פון זיי האָט ער געלאָזען קרייציגען (צושלאָגען צו אַ בוים) און די בלויזע פערדעכטיגע אין פאָליטישער נישט כשר׳קייט זענען אויך אכזריות׳דיג בעשטראָפט געוואָרען.

אין דער דאָזיגער אַטמאָספעריע פון בלוט־ און טויט־שטראָפען האָט זיך געמוזט ענטוויקלען אַ גינסטיגער באָדען פאַר אַלערליי טעראָריסטישע שטימונגען און ליידענשאַפטען, און באַלד איז ווירקליך אויסגעוואַקסען אַ געפעהרליכע אָרגאַניזאַציע, וואָס האָט אָנגעוואָרפען אַ שרעק אויפ׳ן גאַנצען לאַנד און געשטערט דעם נאָרמאַלען גאַנג פונ׳ם פאָלקסלעבען. די דאָזיגע געהיימע אָרגאַניזאַציע האָט זיך אויסגעבילדעט פון די איינצעלנע עקסט־פאַנאַטישע זעלאָטען, וועלכע האָבען אין זייער ביטערער פערצווייפלונג אינגאַנצען פערלוירען יעדען שפור פון אויסגערעכענטקייט און פון אַכטונג צום מענשליכען לעבען. מ׳האָט זיי גערופען סיקאַריער (סיקריקון) צוליעב דעם קורצען מעסער (סיקאַ), מיט וועלכען זיי זענען געווען בעוואָפענט; אַט דעם מעסער פלעגען זיי טראָגען בעהאַלטען אונטער די קליידער, און אויסמישענדיג זיך מיט׳ן גרויסען עולם (אַממעהרסטענטייל יום־טוב־צייט) פלעגען זיי אומבעמערקט דערשטעכען די פערזאָן, אויף וועלכער זיי האָבען געטראָגען אַ געוויסען כעס. די סיקאַריער פלעגען דורכפיהרען זייערע רציחות אַזוי שנעל און געשיקט, אַז אַ לאַנגע צייט האָט מען קיינעם פון זיי נישט געכאַפט, און דאָס האָט נאָכמעהר פערשטאַרקט די מורא פאַר זיי. די קרבנות פון די סיקאַריער זענען דאָס רוב געווען יודען, און זייערע רציחות זענען געוואָרען אַזוי אָפט און אַלטעגליך, אַז די געזעצלעהרער האָבען געפונען פאַר נויטיג אָבצושאַפען אינגאַנצען דעם קרבן, וואָס פלעגט געבראַכט ווערן פאַר אומשולדיג פערגאָסענעם בלוט, ווייל עס וואָלט אויסקומען צו ברענגען אַזעלכע קרבנות — אָהן אַן אויפהער.

מיט די פערטרעטער פון דער רוימישער מאַכט זענען די סיקאַר־

יער דערווײַל געשטאַנען אין נאָהנטע בעציהונגען, און ווען פעליקס האָט געוואָלט פּטור ווערן פון דעם אַלטען כּהן=גדול, יונתן (דער זעלביגער, וואָס האָט איהם „אויסגעפּועלט״ פאַר יהודה פונ׳ם רוימישען קײסער), וועלכער האָט איהם עפענטליך געמוסר׳ט פאַר זײַנע אונגעזעצליכע מעשים, — האָט ער אונטערגעשיקט אײנעם פון די סיקאַריער, און יענער האָט דורכגעשטאָכען דעם כּהן=גדול׳ס ברוסט מיט זײַן בלוטיגען מעסער.

פונקט דער היפך פון די סיקאַריער, אָבער דאָך „בעאונרוהיגענד״ און „געפעהרליך״ איז געווען אַן׳אַנדער גרופּע, וואָס האָט זיך אויך אָנגעהויבען שטאַרק צו פערשפּרײַטען איבערן לאַנד — די גרופּע פון די בעגײַסטערטע משיח=טרוימער. דער האָפנונגסלאָזער צושטאַנד האָט אַלץ מעהר און מעהר אויפגערײַצט די צוהיצטע פאַנטאַזיע פון פאָלק, און וואָס ווײַטער איז אַלץ שטאַרקער און אונגעדולדיגער געוואָרען זײַן בענקשאַפט נאָך דעם ערוואַרטעטען אויסלײַזער און בעפרײַער. אָט די אָנגעגליהטע שטימונג האָט געמוזט אַרויסרופען לעבעדיגע פערקערפּערונגען פון דער האָפנונג און איהרע אָנזאָגער; און עס האָבען זיך דעריבער פון צײַט צו צײַט בעוויזען עקזאַלטירטע „נביאים״ און „משיחים״, וואָס האָבען פערזיכערט, אַז אָט=אָט קומט אָן די ישועה און דאָס לאַנד ווערט אויסגעלײַזט פון שונא׳ס הענד.

צו דעם סאָרט משיחים האָט אָנגעהערט דער אויבערערמאָהנטער טעאודע, וועלכער האָט זיך צוזאַמענגעשטויסען מיט׳ן ערשטען פּראָקוראַטאָר וואַדוס, און איצט האָט זיך זײער צאָהל נאָך פערגרעסערט. אײנער פון זײ, אַ געוויסער „משיח״, וואָס איז געקומען פון מצרים, האָט צוזאַמענגענומען אַרום זיך אין אַ מדבר טויזענדער יודען, און האָט זײ אײַנגערעדט צו געהן מיט איהם קײן ירושלים, אײַננעהמען דעם רוימישען גאַרניזאָן. די בעגײַסטערטע גלויביגע האָבען זיך ווירקליך נעלאָזען געהן קײן ירושלים, ווײַל דער משיח האָט זײ פערזיכערט, אַז ווי נאָר זײ וועלן צוקומען צו דער בעפעסטיגטער שטאָדט, וועט גאָט אַ נס טאָן און די מויערן וועלן אײַנפאַלען. זײ איז אָבער נישט בעשערט געווען, זיך צו איבערצײַגען אין דעם אמת פון דער נבואה: פעליקס האָט זיך דערוואוסט פון דער אײַגענאַרטיגער אונטערנעהמונג און זײַנע סאָלדאַטען האָבען פון דער גאַנצער מחנה „געטליכע קעמפּפער״ קײנעם נישט איבערגעלאָזען.

אַזוי האָט פעליקס נישט אויסגעמיטען קײן אײן געלעגענהײט צו

ערגיעדריגען דעם פאלק און צו פערגיסען זיין בלוט, און דאס האט
זיך, נאטירליך, אבגערופען אויך אויף דער בענעהמונג פון די ארומי-
גע פרעמדע בעפעלקערונגען בנוגע צו זייערע יודישע מיטבירגער.
די סיריער, גריכען און רוימער, וועלכע האבען געוואוינט מאסען-
ווייז אין די יודישע שטעדט, האבען אנגעהויבען אפען ארויסצוטרע-
טען געגען יודען, און אין קסריה, דעם פראקוראטאר'ס רעזידענץ,
איז עס אפילו געקומען צו א שטארקען קאנפליקט צווישען די דארטי-
גע סיריער און יודען. די יודען, וועלכע האבען זיך דא אויסגעצייכענט
מיט זייער עשירות, מיט זייער רייכען מסחר האבען געפאדערט פאר
זיך פולע גלייכבערעכטיגונג מיט אלע איבריגע בירגער פון לאנד, ווייל
די שטאדט איז אויפגעבויט געווארען דורך זייער קעניג הורדוס I;
די סיריער האבען דאס אבער נישט געוואלט אנערקענען, ערקלערנ-
דיג, אז אמאל זענען דא נאר קיין יודען נישט געווען. דער סכסוך
האט זיך געצויגען א לאנגע צייט, און איז ענדליך איבערגעגאנגען
אין א אפענעם גאסען-געשלעג, פון וועלכען די יודישע יוגענד איז
ארויס אלס זיעגערין. דאן האט פעליקס זיך ארייגעמישט אין דעם
גאנצען ענין, און געפאדערט פון דעם פערזאמעלטען יודישען עולם,
ער זאל זיך גלייך פונאנדערגעהן, און ווען די יודען האבען אזוי גיך
נישט געהערט זיין בעפעהל, האט ער ארויסגעלאזען איבערן שטאדט
א בעוואפענטע מחנה סאלדאטען, וואס האט מאסען יודען אויסגע-
הרג'עט, מאסען — געפאנגען און מאסען יודישע הייזער און געשעפ-
טען בערויבט און חרוב געמאכט; דער עצם סכסוך איז אבער דער-
מיט נאך אלץ נישט אויסגעגלייכט געווארען, און די פראגע איז אי-
בערגעגאנגען צום קייזער אליין. צו דעם צוועק האבען ביידע בעפעל-
קערונגען אוועקגעשיקט שלוחים קיין רוים, וואו די סיריער האבען
באלד בעקומען אויף זייער זייט דעם גאנצען הויף מיט דעם אלמעכ-
טיגען פאלאס (דער ברודער פון דעם בעשולדיגטען פעליקס) בראש.
די סיריער איז, אויסער דעם, נאך געלונגען אונטערצוקויפען דעם
קייזער'ס סעקרעטאר בורוס, און א דאנק דעם אלעמען האט זיך
דער סכסוך געענדיגט מיט זייער נצחון: נערא (נירון קיסר) האט
ארויסגעטראגען זיין בעשלוס, אז די „העלענען" דארפען זיך רעכנען
פאר די בעלי בתים פון קסריה און די יודישע בירגער זענען דארטין
נישט מעהר, ווי שכנים. די דאזיגע אפענע אונגערעכטיגקייט, וואס
האט די פאקטישע איינגעבוירענע בעלי בתים פון שטאדט אוועקגעש-

טעלט אין אַ ערגערער לאַגע פון די אָנגעקומענע פרעמדע, האָט נאָכמעהר אויפגערייצט דעם פאָלק געגען דער רוימישער געוואַלט-הערשאַפט און האָט געדינט דערנאָך אַלס פונק פאַר דעם רעוואָלוציאָנערען פייער, וואָס האָט אַרומגעכאַפּט דאָס גאַנצע לאַנד.

אונטער דער צייט איז פעליקס אָבגערופען געוואָרען פון יהודה און זיין פּלאַץ האָט פערנומען פּאָרציוס פעסטוס (60—62). אָט די פּערזאָנען-ענדערונג האָט אָבער גאַנץ וועניג געווירקט אויף דער לאַגע פון יהודה, חאָטש דער נייער מושל האָט נישט בעהאַנדעלט זיינע אונטערטאַנען מיט דער חוצפּה'דיגער אכזריות, מיט וועלכער עס האָבען זיי בעהאַנדעלט די פריהערדיגע פּראָקוראַטאָרען. פעסטוס האָט אויך אָנגעווענדט אַלערליי רעפּרעסיווע מיטלען, כדי צו דערשטיקען די רעוואָלוציאָנערע טעטיגקייט פון די פערשידענע מחנות און אָרגאַניזאַציעס — איהם האָט זיך דאָס אָבער נישט איינגעגעבען. די שאָטענס פון דעם קומענדיגען אויפשטאַנד האָבען זיך שוין געטראָגען אין דער לופטען, און קיין קראַפט איז נישט אימשטאַנד געווען אָבצושטעלען דעם בריזענדען שטראָם פון די צורייצטע אינסטינקטען און צופלאַמטע פאַנטאַזיעס. די עקסט-לינקע זעלאָטען האָבען זיך וואָס חייטער אַלץ מעהר דערנעהנטערט צו די טעראָריסטען-סיקאַריער, און אָט די ביידע אַקטיווע עלעמענטען האָבען געגענזייטיג געווירקט איינער אויפ'ן צווייטען: אונטער דעם איינפלוס פון די פּאַטריאָטישע זעלאָטען זענען די אַרויסטרעטונגען פון די סיקאַריער אויך פּאַטריאָטיש און ציעלמעסיג געוואָרען, און דאַגעגען זענען די רעוואָלוציאָנערע זעלאָטען געוואָרען חילד-בלוטיג און טעראָריסטיש. זיי האָבען געטויט, גערויבט, געפּייניגט און אָהן אַ שום רחמנות גערודפ'ט די „פר.עדליכע" און רוהיגע „בירגער" פון די ווייכערע קלאַסען, וואָס האָבען זיך געהאַלטען פון דער ווייטענס און נישט געשטיצט די רעוואָלוציאָנערע אונטערנעהמונגען. דאָס גאַנצע פאָלק: אַלט און יונג, אָרים און רייך, קליין און גרויס — אַלע מוזען קעמפפען געגען דעם מעכטיגען שונא, אַלע מוזען העלפען פערטיידיגען די פרייהייט פון פאָטערלאַנד! — דאָס איז איצט געוואָרען דער אַלגעמיינער דעוויז פון די רעוואָלוציאָנערען, און זיי פלעגען אָנפאַלען אויף גאַנצע דערפער און זיי חרוב מאַכען דערפאַר, וואָס די איינוואוינער האָבען זיך נישט געוואָל'ט צושליסען צו די בעוואָפענטע גרופּעס.

פון דער צווייטער זייט ווידער האָבען נאָך אַלץ געאַרבייט אַלערליי

נביאים און משיחים. זיי האָבען כסדר געוועקט די שענע האָפנונגען פון דער אומה, און אַלע מאָל איז אַנאַנדערער פון זיי אַרויסגעטרעטען אַלס בעפרייער און אויסלייזער. און דאָס פאָלק האָט געהאָפט און געגלויבט — עס האָט נישט געוואָלט צולאָזען צו זיך דעם שרעקלי־כען געדאַנק וועגען יהודה'ס אונטערגאַנג, עס האָט נישט געוואָלט זעהען דעם שאָטען פון דעם שרעקליכען חורבן, וואָס איז שוין געשטאַנען הינטער זיינע פּלייצעס. נאַר איינצעלנע, געצעהלטע פאָלקס־קינדער האָבען זיך געפונען, וועלכע האָבען זיך נישט געלאָזען פערשכּור'ן פון די אַלע האָפנונגען און חלומות. אָט די אונגליקליכע ניכטערע זיהן פון דער אומה האָבען געפיהלט און געזעהען די שרעק־ליכע פינסטערע וואָלקענס, וואָס רוקען זיך אָן אויף יהודה'ס הימעל, און זיי זענען נישט אימשטאַנד געווען, צו דערשטיקען אין זיך דעם טרויער. וועגען איינעם פון די דאָזיגע אַנזאָגער פונ'ם פאָלקס־אונגליק, מיט'ן נאָמען יהושע בן חנן, ווערט דערצעהלט, אַז ער איז אַרומ־געגאַנגען אין יענער צייט איבער די גאַסען פון ירושלים, און געשריען: „אַ קול פון אויפגאַנג, אַ קול פון אונטערגאַנג, אַ קול פון די פיער ווינטען, אַ קול וועגען ירושלים און בית־המקדש, אַ קול וועגען דעם חתן מיט דער כלה, אַ קול וועגען דעם גאַנצען יודישען פאָלק!" דער המון האָט געקוקט אויף דעם טרויעריגען נביא, ווי אויף אַ משוגע'נעם, און האָט איהם געשלאָגען און געטריבען; דאָס צעוועהטאָגטע האַרץ האָט זיך אָבער פאַר דעם נישט אָבגעשטעלט. טאָג און נאַכט האָט דער טרויעריגער שאָטען געוואַנדערט איבער די גאַסען פון דער יודי־שער הויפּט־שטאָדט, און נישט אויפגעהערט צו שרייען וועגען דעם נאָהנטען אונגליק, אויסרופענדיג יעדעס מאָל: „וועה, וועה צו דיר, ירושלים!"

פאַר יענער צייט איז פאָרגעקומען אין יהודה אַ קליינע בעוועג־גונג, וואָס האָט געהאַט ווילכטיגע פאָלגען פאַר דער ווייטערדיגער פערצווייגונג פון יודענטום. ביי דער אָרדנונג פון קויפען די כהונה גדולה, וואָס איז איינגעפיהרט געוואָרען אין דער צייט פון אַגריפּוס'־עס בעל־הבתי'ווען איבער'ן בית־המקדש, איז גאַנץ אָפט פאָרגעקומען, אַז דער העכסטער פאָסטען פון דעם יודישען רעליגיעזען לעבען, דער פאָסטען פון אַ כהן־גדול, איז פערטרעטען געוואָרען פון אַ פּער־זאָן, וואָס איז אַליין גאַר ווייט געווען פון אַלע יודישע רעליגיעזע מסורות (טראַדיציעס) און מנהגים. אַזאַ כהן־גדול איז געווען איינער

מיט'ן נאמען חנן , וועלכער האט אנגעהערט, לויט זיינע איבערציי-גונגען, צו די אמאליגע צדוקים, און האט געשטרעבט צו בעניי֞ען די דאזיגע האלב-אבגעשטארבענע סעקטע. אלס פארטיי זענען די צדוקים אונטערגעגאנגען כמעט אין איין צייט מיט דער השמונאי'שער דינאסטיע, און וויל זיי האבען אין פאלק געהאט גאנץ ווייניג אנהענ-גער, האבען זיי זיך אליין אויך אונטערגעגעבען און געהיט אפיציעל אלע מנהגים און דינים לויט די געזעץ-אויסטייטשונגען פון די פרושים. דער איצטיגער כהן-גדול האט אבער ארויסגעוויזען אין דער היגזיכט א בעזונדער מוט, און מיט זיינע שארפע ארויסטרעטונגען געגען די פרושים האט ער געבראכט דערצו, עס זאל זיך ווידער פונאנדער-קאכען דער אלטער קאמפף וועגען די געזעץ-אויסטייטשונגען פון דער תורה. דאס מאל איז דער קאמפף געווען אנ'אקאדעמישער: חנן מיט א געוויסער צאהל צדוקים האבען געזוכט צו דערוויי֞זען, אז די געזע-צען פון דער תורה מוזען בוכשטעבליך פערשטאנען און געהיט ווערן, און אנטקעגען זיי זענען ארויסגעטרעטען די פרושים מיט ר' יוחנן בן זכאי בראש, וועלכע האבען אויפגעוויזען, אז די געזעצען מוזען זיין צוגעפאסט צום לעבען און דארפען אבגעהיט ווערן נאר אין דעם זין, ווי די מסורה האט זיי איבערגעגעבען. עס איז אבער פארגעקומען א פאל, אז חנן האט געלאזען צוזאמענרופען דעם סנהדרין און האט פערמשפט אזעלכען, וואס לויט דער יורידישער אויסטייטשונג פון די פרושים, איז ער אינגאנצען אונשולדיג געווען. דא האבען די פרושים שוין געמוזט שטארקער ארויסטרעטען געגען איהם, און זיי האבען נעפאדערט פון אגריפס'ען, ער זאל ארונטערזעצען חנן'ען פון זיין פאס-טען אלס כהן-גדול; מיט דער זעלביגער בעשולדיגונג געגען דעם חוצפה'דיגען כהן-גדול האבען זיי זיך געווענדעט אויך צו דעם פראקו-ראטאר, וואס איז נאר וואס געהאט אנגעקומען אין לאנד, אלבינוס, און סוף כל סוף האבען זיי זייערס אויסגעפיהרט: ענן איז אראבגע-זעצט געווארען פון דעם הויכען שטוהל, וועלכען ער האט פערנומען סך הכל דריי חדשים. חנן נאכפאלגער איז געווען א געוויסער ישוע בן דמנאי (פון 61 ביז 63), וועלכער האט באלד ווידער געמוזט פריי מאכען דעם פלאץ פאר יהושע בן גמלא. די דאזיגע כהנים גדולים האבען יום כפור, איידער זיי זענען צוגעטרעטען צו דער עבודה, געמוזט שווערן, אז זיי וועלען נישט אבטרעטען פון דין און וועלען אלץ טאן אזוי ווי די פרושים לערנען, נישט ווי די צדוקים.

בן גמלא איז געקומען צו דעם הויכען פּאָסטען אַ דאַנק דער גרויסער סומע געלד, וואָס זיין ווייב, מרתה, האָט געגעבען אגריפּום'ען; ער איז אָבער געווען נאָך נישט פון די ערגסטע כהנים גדולים פאַר יענער צייט. יהושע בן גמלא האָט זיך שטאַרק בעשעפטיגט מיט דער יודישער קינדער-ערציהונג, און אַ דאַנק זיין איינפיהרונג איז אין יעדער שטאָדט געגרינדעט געוואָרען אַ שול פאַר יונגלעך פון פינף יאָהר אָן. בן גמלא איז אויך נישט לאַנג געזעסען אויף זיין כהן-גדול-שטוהל: ער האָט איבער געגעבען זיין פּלאַץ אַ געוויסען מתיתיהו — דער לעצטער פון די אַכט און צוואַנציג כהנים גדולים, וועלכע זענען בעשטימט געוואָרען פאַר דער גאַנצער צייט, זינט די אדומ'ער האָבען פערנומען דעם טראָן פון יהודה.

אלבינום האָט געוועלטיגט איבער יהודה אַ קורצע צייט (פון 62 ביז 64), און בנוגע צו דער אונטערגעוואָרפענער בעפעלקערונג, האָט ער געוואוסט נאָר דאָס איינציגע: וואָס מעהר געלד פון איהר אַרויספּרעסען. ער האָט צוגעיבט אַלע געזעלשאַפטליכע געלדער, האָט אוועקגענומען גאַנצע קאַפּיטאַלען ביי פּריוואַטע פּערזאָנען און געשטיקט דאָס פאָלק מיט אונגעוועהנליכע שטייערן. פאַר געלד פלעגט ער בעפרייען פון געפענגעניש אַפילו די געפעהרליכסטע פערברעכער, און אַזוי ווי ער איז זיך זעהר שטרענג בעגאַנגען מיט די סיקאַריער, זענען זיי געפאַלען אויף אַ פּשוט'ען מיטעל, ווי אַזוי זיך צו בעפרייען פון זיינע הענד. די געבליבענע חברים-סיקאַריער אויף דער פרייהייט פלעגען פאַנגען וועלכען ס'איז מיטגליעד פון אַ רייך-אַריסטאָקראַטישער פאַמיליע און דערנאָך מודיע זיין די עלטערן, אז דער געפאַנגענער וועט צוריק-געקעהרט ווערן, אויב אלבינום וועט אַרויסלאָזען פון געפענגעניש אַזוי פיעל און אַזוי פיעל סיקאַריער. די רייכע אַריסטאָקראַטען זענען אויף אַזאַ אופן געצוואונגען געווען צו בעצאָהלען אלבינום'ען די געפאָדערטע סומע געלד פאַר דער בעשטימטער צאָהל סיקאַריער, און דער געפאַנגענער פלעגט זיך צוריק אומקעהרען אין דער היים.

אלבינום'ס נאָכפאָלגער איז געווען געסיום פלאָרום (64 — 66). דאָס איז געווען דער לעצטער פּראָקוראַטאָר פון יהודה און אויך דער ערגסטער. אַ אויפגעקומענער גרעק און אַ פערביסענער יודענפיינד, איז פלאָרום געקומען גלייך קיין יהודה, ווי אַ תלין, וואָס קומט בע-שטראָפען די בעשולדיגטע. פאַר איהם איז קיין זאַך נישט הייליג געווען, און דאָס אַלץ, וואָס די פריהערדיגע מושלים האָבען געזוכט צו פער-דעקען אונטער אַ מאַסקע פון געזעץ, האָט ער געטאָן אָפען אָהן שום

בושה און אבשײַ פאר דער װעלט. פון דער נאטור א געבױרענער מער־
דער, איז פלארום געשטאנען אין די בעסטע בעציהונגען מיט אלערלײ
גנבים און רוצחים פון לאנד, און האט זײ ערלױבט פראנק און פרײַ צו
גנב'ענען און צו גזל'נען, אבי נאר זײ זאלען איהם ברענגען זײַן חלק
פון דעם בערױבטען פערמעגען. בײַ אזא צושטאנד זענען, נאטירליך,
גאנצע שטעדט אױסגערױבט געװארען, און קײנער איז פשוט נישט זיכער
געװען מיט זײַן לעבען און פערמעגען. טױזענדער יהודה'ער האבען
דעריבער אינגאנצען פערלאזען דאס לאנד און זיך אװעקגעלאזען אין די
ארומיגע געגענדען, װאו ס'איז װעניגסטענס מעגליך געװען צו לעבען
במנוחה, און די איבערגעבליבענע אײַנװאױנער האבען זיך פון טאג צו
טאג אלץ מעהר צוגעשלאסען צו די רײהען פון די רעװאלוציאנערען;
פלארום האט זיך אבער מיט דעם אלעמען גארנישט גערעכענט. איהם
האט אפילו נישט איבערגעשראקען אויך דאס, װאס די יודען האבען
זיך געקלאגט אויף איהם פאר דעם רוימישען פערװאלטער פון גאנץ
סיריען, צעסטיוס גאלוס. דער לעצטער איז ספעציעל צוליעב דעם
געקומען קײַן ירושלים, און די בעפעלקערונג איז אזוי פערביטערט און
פערצװײפעלט געװען, אז זי האט זיך נישט אבגעשטעלט אפילו פאר
פלארוס'ען אלײן, און אין זײַן אײַגענער געגענװארט האבען די יודען
געבעטען דעם סירישען פערװאלטער, ער זאל רחמנות האבען אויף זײ
און זײ בעפרײַען פון דעם שרעקליכען תלין. בײַ פלארוס'ען האבען אט
די אלע השתדלות'ען און בקשות ארױסגערופען נאר א גיפטיגען שמײ־
כעל אויף די ליפען — ער האט גוט געװאוסט, אז גאלום איז צו שװאך
צו קעמפפען נעגען איהם און נערא אלײן איז צופיעל פערנומען מיט
זײַנע ארגיעס און רציחות, אום זיך צו קימערן װעגען דער קלײנער
יהודה מיט איהרע עסקים. די שארפע ארױסטרעטונגען געגען איהם
האט ער אבער דער יודישער בעפעלקערונג נישט געקענט מוחל זײַן,
און כדי צו מעגען פרײַ אױסאיבען איבער זײ זײַן אכזריות'דיגע נקמה
אין ברײטסטען מאסשטאב האט ער געזוכט ארױסצורופען בײַ די יודען
חאטש די מינדעסטע בעװעגונג, װאס זאל קענען אױסגעטײַטשט װערן,
װי א אױפשטאנד.

און עס האט זיך װירקליך אזוי געמאכט. בײַ דער פערביטערטער
אױפגערײצטקײַט פון דער יודישער בעפעלקערונג געגען די אכזריות'דיגע
פרעמדע פײַניגער, איז גענוג געװען דער מינדעסטער פונק, אום ארױס־
צורופען א בלוטיגע קאטאסטראפע, און אזא פונק האט זיך באלד בע־

הויזען, אין דער געשטאַלט פון אַ שענדליכער נאַציאָנאַלער באַליידיגונג. דאָס איז פאָרגעקומען אין קסריה; נאָך דעם אויבענדערמאָהנטען קייזער־ליכען באַפעהל, לויט וועלכען די יודען פון דער שטאָדט זענען בעגרע־נעצט געוואָרען אין זייערע רעכט, האָבען זיך די סיריער אָנגעהויבען בעציהען צו זיי מיט נאָכמעהר עזות און חוצפה. די יודען האָבען אָנגע־הויבען אויסצושטעהן פון זייערע נייע „בעלי־בתים" אַלערליי דריקונגען און באַליידיגונגען, און האָבען פון דעסטוועגען געשוויגען. די געצענ־דיגענערישע יודענפיינד האָבען זיך אָבער ענדליך ערלויבט אָנצוגרייפען אויך דעם רעליגיעזען געפיהל פון זייערע יודישע שכנים, און דאָס האָבען שוין די לעצטע נישט געקענט שענקען.

דער לעצטער צוזאַמענשטויס איז פאָרגעקומען אויף דעם פאָלגענ־דען אופן: די יודישע שוהל אין קסריה איז געשטאַנען אויף אַ פלאַץ, וואָס האָט אָנגעהערט צו אַ גריכישען איינוואוינער. אויף דעם פאָרשלאַג פון דער יודישער באַפעלקערונג, אָבצוקויפען ביי איהם דעם פלאַץ פאַר אַ טייערן מקח, האָט דער יודענפיינדליכער בעל־הבית געענטפערט מיט פערשיעדענע זלזולים, און כדי די יודען נאָכמעהר צו דריקען, האָט ער גענומען אויפשטעלען אויף דעם זעלבינגען פלאַץ אַ גאַנצע רייהע קראָמען, אַזוי אַז צו דער שוהל איז געבליעבען פריי נישט מעהר ווי אַ גאַנץ שמאָלער צוגאַנג. די יודישע יוגענד האָט זיך דאַן נישט איינגע־האַלטען און געפּרובט מיט געוואַלט שטערן די אַרבייט, און נאָכדעם ווי פלאָרוס איז אונטערגעקויפט געוואָרען מיט אַ געוויסער סומע געלד, האָט ער זיך געהאַלטען איינגאַנצען אָן אַ זייט און נישט געשטערט די יודען אין זייער זעלבסט־געריכט. דאָס האָט דער נישט יודישער באַפעלקערונג נאָכמעהר אויפגערייצט, און זי האָט געמאַכט אַ גיפטיגען אָנפאַל אויף דעם יודישען נאַציאָנאַלען כבוד: אין דעם נעהנסטען שבת, ווען די יודען זענען פערזאַמעלט געווען אין שוהל און האָבען געדאַוועגט האָט אַ געוויסער אונטערגעשיקטער גרעק זיך אַוועקגעשטעלט הארט נעבען שוועל פון שוהל און האָט דאָרט מקריב געווען עטליכע פויגעל. דאָס איז געווען אַ איראָנישער וואונק אויף דער לעגענדע, וואָס די העלענישע יודענפיינד האָבען פערשפרייט, אַז די יודישע אומה שטאַמט אָב פון די מצורעים (קרעציגע), וועלכע מ'האָט געהאַט אַמאָל אַרויסגעטריבען פון מצרים, — ווייל לויט דעם יודישען דין האָט אַ מצורע געדאַרפט מקריב זיין פויגעל־קרבנות. טיעף אויפגעקאָכט פון דער דאָזיגער שענד־ליכער באַליידיגונג, האָבען זיך די יודען אַרויפגעוואָרפען אויף זייערע

פּײַניגער, און באַלד איז דאָס געשלעג איבערגעגאַנגען אין אַ בלוטיגען גאַסען־קאַמפּף, וואָס האָט זיך געצויגען אַזוי לאַנג ביז די יודען — וועלכע זענען געווען פיעל קלענער אין צאָהל — זענען בעזיעגט געוואָרען און האָבען געמוזט אינגאַנצען אַנטלויפען פון שטאָדט. אַנטלויפענדיג, האָבען די יודען בעוויעזען מיטצונעהמען מיט זיך בלויז די הײליגע ספרים, און דער ערשטער פּונקט, וואו זײ האָבען אָבגעשטעלט, איז געווען דאָס דערבײַאיגע שטעדטיל נ א ר ב א ט א. פון דאָנען האָבען זײ אַוועקגעשיקט אַ דעפּוטאַציע קײן סעבאַסטע צו פלאָרוס'ען, וואָס האָט איהם דערמאָהנט זײַן הבטחה, צו שיצען די יודען אים פאַל פון אַ אָנפאַל אויף זײ; דער אַכזריות'דיגער רוימישער אַדמיניסטראַטאָר איז אָבער פון דער בלוטיגער „רײַסעניש" שטאַרק צופריעדען געווען, און לא די, וואָס ער האָט די יודען נישט געהאָלפען, האָט ער נאָך די דעפּוטאַטען אַלײן געלאָזען אַרײַנוואַרפען אין אַ געפענגניש.

ווען מ'האָט זיך דערוואוסט אין ירושלים פון די אַלע שרעקליכע מעשים, איז די בעפעלקערונג שטאַרק אויפגעקאָכט געוואָרען; נאָך פריהער אָבער, אײדער זי איז אימשטאַנד געווען אָנצונעהמען וועלכען ס'איז בעשלוס וועגען דער זאַך, איז זי שוין דערשלאָגען געוואָרען פון אַ נײַעם קלאַפּ. דעם געלד־גיעריגען אַכזר איז אײַנגעפאַלען, אַרויסצו־פּרעסען פון זײַנע שוצלאָזע אונטערטאַנען דאָס לעצטע, וואָס ער האָט נאָך נישט בעוויזען ביז איצט אַוועקצורויבען בײַ זײ, און ער האָט אַרײַנגעשיקט אַ בעפעהל קײן ירושלים, מ'זאָל איהם גלײַך צושיקען זיעבעצעהן טאַלאַנטען פון דער בית־המקדש־קאַסע — כלומר'שט פאַר דעם רוימישען אוצר־המלוכה. אָט דער חוצפה'דיגער בעפעהל, וואָס די אײַנוואוינער פון ירושלים האָבען גוט פערשטאַנען די כונה זײַנע, האָט צונויפגעבראַכט כמעט דער גאַנצער בעפעלקערונג פון שטאָדט אויפ'ן פּלאַץ פון בית־המקדש. דאָ האָבען אַ סך געוויינט איבער דעם ביטערן גורל פון דער פערשקלאַפּטער אומה; דער גרעסטער טײל אָבער פון די פערזאַמעלטע האָט נישט געקענט דערשטיקען אין זיך דעם פערביטערטען צאָרן און האָט געזידעלט און פערשאָלטען דעם בלוטיגען טיראַן. צווישען עולם האָבען זיך געפונען אויך אַזעלכע, וואָס האָבען ניפּטיג אויסגעלאַכט דעם פּראָקוראַטאָר'ס געלדגיעריגקײט, אַרומגעהענדיג מיט צדקה־פּושקעס זאַמלען נדבות פאַר דעם „אָרימען, אומגליקליכען פלאָרוס".

דערוויסענדיג זיך פון דעם אַלעמען, איז פלאָרוס געקומען צו

לויפען קיין ירושלים מיט א מחנה סאלדאטען. דא האט ער גלייך ארויס־גער פען צו זיך, אינ׳ם הערָאדיאנישען פאלאץ, דעם כהן־גדול מיט די אנגעזעהענסטע זקנים און געפאדערט, זיי זאלען איהם צושטעלען די אנפיהרער פון דער פיינדליכער דעמאנסטראציע. די פארשטעהער פון פאלק האבען געזוכט וועלכער צו מאכען דעם צורייצטען פראקוראטאר און האבען איהם געגעבען צו פערשטעהן, אז איצט איז נישט די צייט צו קלערן וועגען פערזענליכער נקמה און אז ער וועט בעסער טאן, אויב ער וועט בערוהיגען די פערביטערטע פאלקס־מאסען. דאן האט דער בעלייידיגטער דיקטאטאר געגומען „בערוהיגען" דער בעפעלקערונג אויף דעם רוימישען שטייגער: ער האט בעפויהלען זיינע סאלדאטען צו פער־נעהמען דעם רייכען קווארטאל פון שטאדט, דעם „אויבערמארק", און איהם צו בערויבען. און די סאלדאטען האבען מעהר נישט גענארפט; זיי האבען זיך, ווי ווילדע טייוואלים, ארויפגעווארפען אויף דעם קוואר־טאל און אויך אויף די ארומיגע גאסען, און האבען געהרג׳עט, געפיי־ניגט און בערויבט, וועמען און וואס זיי האבען נאר בעגעגענט. מעהר ווי דריי־טויזענד יודען זענען אין יענעם טאג (16 אייר 66) אומגעקומען, און הונדערטער הייזער זענען וויסט און צושמעטערט געווארען. איבער די געפאנגענע האט פלארוס געלאזען אויסאיבען פריהער די שענדליכ־סטע לייב־שטראפען, און דערנאך — געהייסען זיי קרייציגען. די אכזריות פון דעם בלוטיגען פראקוראטאר האט פאר זיך גאר קיין גרענעץ נישט געהאט, און ער האט נישט געוואלט אבשטעלען די ווילדע מעשים אפילו אויך נאכדעם, ווי די פרינצעסין בערעניקא, וועלכע האט זיך גראד געפונען דעמאלט אין ירושלים, איז געקומען צו איהם אין פאלאץ און האט זיך איהם פאר די פיס געווארפען, בעטענדיג אום רחמנות.

אויף צו־מארגענס נאך דער שרעקליכער שחיטה האט זיך דאס פאלק פערזאמעלט אין דעם האלב פערוויסטען אויבערשטען שטאדט־קווארטאל (ציון), און דא האבען זיך ווידער איבערגעחזר׳ט די זעלבי־גע סצענעס פון וויינען און שילטען. די אנגעזעהענע זקנים האבען זיך בעמיהט מיט אלע מיטלען, איינצוהאלטען דעם צארן פון פאלק, אום עס זאל נישט קומען צו קיין נייע שחיטות; פלארוס האט זיך אבער מיט די אלע אכזריות׳ען נאך נישט געפיהלט בעפריעדיגט, און ער איז געפאלען אויף א חוצפה׳דיג־בלוטיגער פראוואקאציע: ער האט ווידער גערופען צו זיך די זקנים און געפאדערט פון זיי, אז דאס פאלק זאל

ארויסוויַיזען זיַין פאָלשטענדיגע הכנעה פאַר דער מאַכט דערמיט, וואָס עס וועט פריַינדליך בעגריסען די צוויי מחנות רוימישע סאָלדאַטען, וואָס דאַרפען באַלד אָנקומען פון קסריה קיין ירושלים. מורא האָבענדיג פאַר די שרעקליכע פאָלגען פון א ווידערשטאַנד, האָבען די זקנים גענומען אויף זיך, דורכצופיהרען דעם דאָזיגען שענדליכען פערלאַנג; צו דעם צוועק איז איַינגעאָרדענט געוואָרען א פיַיערליכע פראָצעסיע פון אלע כהנים, אין זייערע בית־המקדש קליידער, וועלכע האָבען זיך געבעטען ביַים פאָלק, עס זאָל נאָכגעבען אויך דעם קאַפריז פון דעם רוימישען מאַכטהאָבער. און דאָס פאָלק האָט נאָכגעגעבען: גרויסע מאַסען זענען ארויס אנטקעגען די רוימישע סאָלדאַטען, און ווען די לעצטע זענען אָנגעקומען, האָבען די יודען דערשטיקט אין זיך אלע מענשליכע געפיהלען און זיי פריַינדליך בעגריסט. די סאָלדאַטען האָבען שוין אָבער פון פריהער געהאַט א געהיימען בעפעהל, נישט צו ענטפערן אויף דער דאָזיגער בעגריסונג, און ביַי דעם ערשטען מינדעסטען אויסדריק פון פערביטערטען פערדרוס, וואָס די שענדליך־אָבגענאַרטע יהודה'ער האָבען אָנגעהויבען ארויסצעוויַיזען, — האָבען זיי זיך אריַינגעריסען מיט זייערע פערד אין דער אנטלויפענדער מאַסע און פערשפּריַיט ארום זיך טויט, נסיסה־יסורים און גיהנם־פּיַין. עס האָט זיך אָנגעהויבען א שרעקליכע שטופעניש, און דער גאַנצער וועג פון דער פאָרשטאָדט ביזעטאַ ביז ירושלים איז פערזייַהט געוואָרען מיט דערשטיקטע, צוקוועטשטע און דערשלאָגענע.

אָט די מערדערישע פּראָוואָקאַציע האָט ענדליך איינגאַנצען געבראָכען די געדולד פון דעם בעליידיגטען פאָלק. זעהענדיג, אז די סאָלדאַטען לאָזען זיך געהן אין דער זייט פון דער פעסטונג אנטאָניום, האָבען די פּאַטריאָטען פערשטאַנען, אז פלאָרוס וויל דאָ איצט בערויבען דעם אוצר פון בית־המקדש, אויף וועלכען ער האָט שוין לאַנג געוואָרפען אַן אויג. זיי האָבען דעריבער פערנומען די דעכער פון די היַיזער און פערשאָטען פון דאָרטין די דורכגעהענדע סאָלדאַטען מיט פיַילען און שטיינער. די סאָלדאַטען האָבען דאַן אָנגעהויבען אָבצוטרעטען צוריק אין זייערע קאַזאַרמעס און האָבען זיך בעפעסטיגט אין דעם קעניגליכען פּאַלאַץ. דאַן האָבען זיך עטליכע העלדען ארויפגעקריגען אויפ'ן בית־המקדש־באַרג (הר הבית), און צושטערט די גאַנצע זיַילען־גאַלערעע, וואָס האָט פערבונדען די פעסטונג אנטאָניום מיט'ן בית־המקדש. מיט דעם ארויסטריט איז דער בית־המקדש בעפריַיט געוואָרען פון דער רוימישער השגחה, און דאָס איז אויך געווען דער ערשטער שריט פון

רעם גרויסען פאָלקס-אויפשטאַנד.

די פערביטערטע ענטשלאָסענקייט פון פאָלק האָט דערווייל אָנגעוואָרפען אַ שרעק אויף פלאָרוס'ען, און ער האָט ערקלערט די פאָרשטעהער פון שטאָדט, אַז כדי נישט צו רייצען דער בעפעלקערונג איז ער גרייט אַרויסצופיהרען פון ירושלים דעם גרעסטען טייל פון די פערהאַסטע סאָלדאַטען, און איבערצולאָזען נאָר אַ קליינע מיליטער-אָבטיילונג, — אַזעלכע, וואָס האָט זיך אין די לעצטע הריגות גאָרנישט בעטייליגט. און איצט ערשט, נאָכדעם ווי פלאָרוס מיט דעם גרעסטען טייל פון זיינע סאָלדאַטען זענען אַוועק פון שטאָדט, האָט זיך אָנגעהויבען אויסבילדען אַ בעשטימטע איינטיילונג פון די פערשידענע פאָלקס-שיכטען בנוגע צו דער פראַגע: שלום אָדער מלחמה, טראָגען ווייטער אויף זיך דעם אונערטרעגליכען פרעמדען יאָך און געדולדיג וואַרטען אויף בעסערע צייטען אָדער אוועקשטעלען זיך איינמאָל פאַר אַלע מאָל מיט געוועהר אין האַנד און קעמפפען פאַר דער בעפרייאונג פון יהודה — אויף לעבען און טויט? די יונגע און קרעפטיגע פאָלקס-קינדער זענען דאָס רוב געשטאַנען אויף דער זייט פון די רעוואָלוציאָנערען-זעלאָטען, און צו זיי איז צוגעשטאַנען אויך אַ געוויסער אלעזר בן חנניה, איינער פון די שטרענגע פרושים פון שמאי'ס שול, וועלכער איז שפעטער געוואָרען די נשמה פון דער גאַנצער פאַרטיי. דאַגעגען אָבער זענען אויף דער זייט פון שלום געשטאַנען אַלע מעסיגע, מיושב'דיגע עלעמענטען פון די מעהר אַריסטאָקראַטישע קלאַסען, וועלכע האָבען זיך בכלל געשראָקען פאַר יעדען מין אויפשטאַנד, און בעזונדער נאָך פאַר אַ אויפשטאַנד געגען רוים. אָט די אַנהענגער פון אונטערטעניגקייט זענען אויך געוועזען שרעקליך אויפגעבראַכט אויף דעם איצטיגען פראָקוראַטאָר פאַר זיינע אַכזריות'דיגע מעשים; זיי האָבען אָבער געגלויבט, אַז דאָ איז שולדיג בלויז די פערזענליכקייט פון דעם רוימישען פערטרעטער און קוים וועט רוים צונעהמען פון יהודה דעם איצטיגען טיראַנישען מושל און שיקען אַן אַנדערן, וועט אַלץ גוט זיין, און דאָס פאָלק וועט זיך נישט פיהלען געשטערט אין קיין זאַך.

די פריעדענס-פאַרטיי האָט דעריבער קודם כל גענומען אָנווענדען אַלע געזעצליכע מיטלען, אום צו בעפרייען דאָס לאַנד פון דעם שלעכטען פראָקוראַטאָר. צו דעם צוועק האָט זי אַוועקגעשיקט שלוחים צו דעם רוימישען פערוואַלטער פון גאַנץ סיריען, צעסטיוס גאַלוס, מיט דער בקשה, ער זאָל אַליין קומען קיין ירושלים און זיך איבערצייגען אין די

אונגעזעצליכקייטען פון דעם מערדערישען פלאָרוס. גאַלוס האָט דעם פאָרשלאַג אָנגענומען, און נישט קענענדיג אליין אָבפּאָהרען פון אַנטיוכיא, האָט ער געשיקט קיין ירושלים זיינעם אַ בעאַמטען, דעם טריבון נעאַפּאָליטאַנוס; דער לעצטער האָט זיך אָבער אין וועג געטראָפען מיט אַגריפּוס׳ען, וועלכער איז גראָד געפאָהרען פון אַלעקסאַנדריע, און אַזוי ווי אַגריפּוס איז פערזאינטערעסירט געוועזען אין דעם, אַז די צענטראַלע רוימישע רעגירונג זאָל זיך נישט האָבען וואָס צו טשעפּען צו יהודה, האָט ער געווירקט אויף נעאַפּאָליטאַנוס׳ען אין דער ריכטונג, אַז יענער זאָל קיין גרויסען ווערט נישט מאַכען מיט די אַלע סכסוכים און בעטראַכטען די גאַנצע זאַך, ווי אַ קלייניגקייט; דער רוימישער בעאַמטער האָט דעריבער פערבראַכט אין יהודה נאָר אַ קורצע צייט, און איז צוריקגעפאָהרען קיין סיריען מיט אַ בערוהיגענדער תשובה.

אונטער דער צייט האָבען די רעוואָלוציאָנערען אויך נישט גערוהט. אָט די הייסע פאָלקס-ליעבהאָבער זענען געקומען צו דעם פעסטען בעשלוס, אַז שולדיג אין די אַלע צרות פון יהודה איז נישט דער אָדער יענער פּראָקוראַטאָר, נאָר דאָס גאַנצע סיסטעם פון יהודה׳ס אונטערגעוואָרפענקייט; אַז אַזוי לאַנג ווי יהודה וועט טראָגען אויף זיך דעם יאָך פון דער געצענדיענערישער מאַכט, וועט זי מוזען אויסשטעהן אַלערליי גזירות און דריקונגען, און וועט זיך קיין מאָל נישט קענען פריי ענטוויקלען אין איהר אייגענעם גייסט. זיי האָבען דעריבער כסדר פּראָפּאַגאַנדירט די נויטיגקייט פון אַ בעוואָפענטען פאָלקס-אויפשטאַנד און אָרגאַניזירט נייע קאַמפּפס-מחנות; און ענדליך איז זייער אַגיטאַציע געגען דער רוימישער איבער-מאַכט דערגאַנגען ביז אַזוי ווייט, אַז דאָס פאָלק האָט אויפגעהערט איינצוטראָגען די בעשטימטע שטייערן פאַר דעם רוימישען אוצר המלוכה.

אָט דער פאַקט האָט שטאַרק בעאונרוהיגט דעם נאָמינעלען „קעניג" פון לאַנד, אַגריפּוס׳ען. אליין אַווירקליכער און איבערגעגעבענער פריינד פון די רוימער און פון דעם רוימישען הויף, האָט דער דאָזיגער דערוואַרטעטער זוהן פון זיין פאָלק זיך בעצויגען גאַנץ ניכטער און קאַלט צו די אַלע צרות, וואָס יהודה האָט איבערגעטראָגען אין דער לעצטער צייט; ער, דער פּריווילעגירטער און בעליעבטער יהודה׳עאישער פּרינץ, דער פּערזענליכער פריינד פון דעם אַלמעכטיגען קייזער, האָט געזעהען, אַז „זיין" פאָלק, דאָרט אין דער „באַרבאַרישער" יהודה, ליידט און שטעהט אויס אַלערליי גזירות און בעליידיגונגען. דאָס האָט

אָבער אין בעסטען פאַל אַרויסגערופען ביי איהם נישט מעהר, ווי מיטלייד, אָבער נישט קיין געפיהל פון פערזענליכער בעליידיגונג און נישט קיין פאַטריאָטישע התלהבות. אין די איצטיגע רעוואָלוציאָנערע אַרויסטרעטונגען פון פאָלק האָט אַגריפּוס דעריבער געמוזט זעהן, נאָר די געפעהרליכע זייט, און דאָס איינציגע, וואָס ער האָט געפונען צו זאָגען זיינע דערשלאָגענע ברידער אין דעם קריטישען מאָמענט, איז געווען דאָס: זיי זאָלען אַראָבבויגען דעם קאָפּ, הכנעה'דיג איבערטראָגען אַלע קלעפּ פון דער פרעמדער מאַכט און געדולדיג זיך בעגנוגען מיט דעם קליין ביסעל זעלבסטשטענדיגקייט, וואָס דער גרויסער הערשער האָט אַלערגנעדיגסט בעוויליגט, זיי איבערצולאָזען. כדי איבערצוגעבען אָט די עצה דעם פאָלק און איהם אויפצוקלערען איבער דער גאַנצער געפאַהר, וואָס איהם שטעהט דאָ פאַר, האָט אַגריפּוס געלאָזען צונויפרופען אַ אונגעוועהנליכע מאַסען־פערזאַמלונג אויף איינעם פון די פרייע פלעצער נעבען בית־המקדש, און ער האָט זיך געווענדעט צו די פערזאַמעלטע מיט אַ לאַנגער און אויספיהרליכער רעדע. אין דער רעדע האָט זיך אַגריפּוס בעמיהט מיט אַלערליי לאָגישע און סאָפיסטישע ראיות צו איבערצייגען דעם פאָלק, ווי ווייט נאַריש און געפעהרליך עס איז פון זיין זייט אַרויסצוטרעטען אַקטיוו געגען דער אויבערהערשאַפט פון די אונבעזיעגבאַרע רוימער. וועלנדיג בערוהיגען דער פערלעצטער נאַציאָנאַלער איינגעליבע פון די יהודה'ער, האָט אַגריפּוס זיי אויסגערעכענט דעם גאַנצען צעטיל פון די אַלע פעלקער און לענדער, וואָס זענען אונטערגעוואָרפען דעם שטאָלצען רוימישען אָדלער. די אַריסטאָקראַטישע העלענען, די קריעגערישע לאַקעדעמאָנ'ען, פינף הונדערט שטעדט אין אַזיע, די צעהנדליגער מיליאָנען מענשען אויף די ברעגען פון פערשידענע וואַסערן און ימים, די העלדישע טראַקיער, דאַקען, איבעריער, גאַלען, גערמאַנער, בריטאַנער — אַלע בויגען דעם קאָפּ פאַר דער מעכטיגער רוים. „און נאָר איהר איינציגע — האָט אַגריפּוס אויסגעשריען — האַלט עס פאַר אַ חרפה, זיך אונטערצוּוואַרפען דעם, ביי די פיס פון וועלכען עס ליעגט די גאַנצע וועלט. וואו איז אָבער אייער מיליטער, וואו איז דאָס געוועהר, וואָס גיט אייך אַזאַ פעסטע זיכערקייט אין די אייגענע כחות? וואו איז אייער פלאָט, וואָס דאַרף איינעהמען די רוימישע וואַסערן? קוקט אויף די ווענט פון די בריטאַנער, — איהר, וועלכע לעגט אַזוי פיעל האָפנונגען אויף די מויערן אַרום ירושלים! די בריטאַנער האָבען אַרום זיך דעם אָקעאַן, און אַ

אינזעל בעוואוינען זיי, וואָס איז נישט קלענער פון אונזער לאַנד, און פון דעסטוועגען האָבען די רוימער זיי איינגענומען און איצט היטען פיער לעגיאָנען די גאַנצע אונגעהויערע אינזעל." ווייסענדיג, אַז יודען שטיצען זיך אין זייערע מלחמות נישט אַזוי פיעל אויף זייערע אייגענע כחות, ווי אויף די ישועות פון דער געטליכער השגחה, האָט אַגריפּוס זיך בעמיהט, צו־נישט צו מאַכען אויך די אילוזיע פון זיינע צוהערער. די רעוואָלוציאָנערען האָפען אויף גאָט'ס הילף; ווער אָבער האָט געגעבען די רוימער די מאַכט אין די הענד, אויב נישט — גאָט? היינט וואו זענען די האַרבע געזעצען פון דער תורה, וואָס מוזען פערנאַכלעסיגט ווערען אין קאַמפּף! „אויב־זשע איהר האָט נישט צו ערוואַרטען קיין הילף נישט פון גאָט און נישט פון מענשען, הייסט דאָך עס, אַז איהר געהט אויף אַ זיכערען טויט. פאַרוואָס־זשע, אויב אַזוי, זאָלט איהר נישט נעהמען מיט די אייגענע הענד און אויסהרג'נען אייערע ווייבער און קינדער און אונטערצינדען אייער הויפּטשטאָדט? דאָס וואָלט, נאַטירליך, זיין אַ משוגעת; דערפאַר אָבער וואָלט איהר, וועניגסטענס, אויסמיידען דעם בזיון פון בעזיגט ווערען... בעזיגענדיג אייך, וועלען דאָך די רוימער אין אַש פערוואַנדלען אייערע היילינע שטעדט און אָבמעקען פון דער ערד דעם גאַנצען שטאַם אייערען! און נישט נאָר די היגע — אויך די פרעמדע יודען וועלען אומקומען, דען ס'איז נישטאָ קיין איין לאַנד אויף דר'ערד, וואו עס זאָל נישט לעבען אַ טייל פון אייער פאָלק. און זיי אַלע וועט דער זיגער אויסראָטען איבער אייער אויפשטאַנד".

די שילדערונג פון דעם קומענדיגען אונגליק האָט ביסלעכווייז נעווירקט אויך אויף אַגריפּוס'ען אַליין, און ער האָט געענדיגט זיין רעדע מיט די פאָלגענדע ריהרענדע אויסרופען: „האָט־זשע רחמנות, אויב נישט אויף אייערע ווייבער און קינדער, איז חאָטש אויף דער מוטער־ירושלים און איהר בעפעלקערונג! שוינט אָט דעם בית־המקדש מיט זיינע היילינקייטען! וואָרום די רוימישע זיגער וועלען אויך זיי נישט שוינען נאָך דעם, ווי איהר וועט בעצאָהלען מיט אונדאַנקבאַרקייט פאַר זייער פריהערדיגער גנעדיגער בעציהונג צו אייך. איך רוף אייערע היילינקייטען, די הייליגע געטליכע מלאכים און אונזער אַלגעמיינעם פאָטערלאַנד פאַר עדות אויף דעם, אַז איך האָב נישט דורכגעלאָזען קיין זאַך, וואָס איז מעגליך געווען צו טאָן פאַר אייער רעטונג. וועט איהר זיך פיהרען איצט, ווי ס'דאַרף צו זיין, וועט איהר צוזאַמען מיט מיר געניסען די

גוטסקייטען פון דער וועלט; וועט איהר אבער נאכגעבען די געפיהלען פון אייער צארן, וועט איהר ארויפציהען אויף זיך א געפאהר — שוין אהן מיין בעטהייליגונג!"

ענדיגענדיג זיין רעדע האט זיך אגריפּוס פונאנדערגעוויינט און מיט איהם צוזאמען האט געוויינט אויך זיין שוועסטער בערעניקא, וועלכע איז די גאנצע צייט געשטאנען נעבען איהם. אט דער עפעקט האט נאכמעהר פערשטארקט דעם איינדריק פון דער שטארקער רעדע, און די פערזאמעלטע האבען געפרובט דערשטיקען אין זיך אויף א וויילע די געפיהלען פון פערביטערטען צארן און פערצווייפעלטען קאמפפס-מוט. עס האבען זיך געהערט אויסרופען, אז דאס פאלק מיינט נישט צו קעמפפען געגען די רוימער, נאר געגען דעם אכזריות'דיגען פראקוראטאר. אויף דעם האט זיך אגריפּוס אבגערופען: „איהר זענט דאך אבער שוין ארויסגעטרעטען געגען די רוימער, דערמיט, וואס האט איהר צושטערט די זיילען-גאלערעע פון דעם פאלאץ אנטאניום און האט אויפגעהערט איינצוטראגען די מלוכה-שטייערן. קוים מיינט איהר ווירקליך נישט צו קעמפפען געגען דער מאכט, מוזט איהר די ביידע פעהלערן גלייך צוריק גוט מאכען". די פערזאמעלטע האבען אויסגעהערט די בעשולדיגונג מיט א געוויסען געפיהל פון חרטה, און עס האט אויסגעזעהען אין דעם מאמענט, אז אלץ וועט ווידער בלייבען ווי געוועזען; א גרויסער טייל פון עולם האט זיך גלייך זאגאר גענומען צוריקשטעלען די גאלערעע און די זקנים האבען זיך אוועקגעלאזען איבער דער סביבה, כדי צונויפצוזאמלען די שטייערן. אט די שטימונג האט זיך אבער נישט לאנג געהאלטען, און שולדיג אין דעם איז געוועזען דער זעלביגער אגריפּוס אליין; ווען ער האט געזעהען, אז זיינע רייד האבען געמאכט אזא שטארקען רושם, האט ער געמאכט נאך איין טריט ווייטער, און האט אויפגעפאדערט דאס פאלק, זיך אונטערצוווארפען דערווייל די הערשאפט פון דעם איצטיגען קייזערליכען פערטרעטער, פלארוס, אזוי לאנג, ווי עס איז נישט בעשטימט געווארען קיין אנדערער אויף דעם פאסטען. דאס האט קאליע געמאכט דעם גאנצען פריהערדיגען איינדריק; דער נאמען פלארוס האט פונאנדערגעריסען אלע אנגעוועהטאנטע, בלוטיגע וואונדען פון דער פאלקס-נשמה, און הערענדיג איהם פון אגריפּוס'עס מויל, איז אויך ער, אגריפּוס, געווארען א פעררעטער, א פאלקספיינד. די רעוואלוציאנערען האבען גלייך בעקומען די עפענטליכע מיינונג פון פאלק אויף זייער זייט, און די אויפרעגונג געגען אגריפּוס'ען איז דער=

גאַנגען ביז אַזוי ווייט, אַז מ'האָט איהם אָנגעהויבען צו פערוואַרפען מיט שטיינער, און ער איז געצוואונגען געוואָרען, צו אַנטלויפען פון ירושלים.

וועגען אויפמאַהנען די שטייערן האָט שוין איצט גאָר קיין רייד ניט געקענט זיין; יעדערער איז געווען צופריעדען, וואָס ער איז בעפרייט געוואָרען פון אַ שווערער לאַסט און אַפילו די פּראָפּעסיאָנעלע מוכס'ניקעס האָבען אויך ניט געפועלט ביי זיך, צוצושטעהן איצט צום פאָלק מיט זייערע שטייער-פאָדערונגען. די גאַנצע טאָן-געבער פון דעם געזעלשאַפטליכען לעבען זענען געוואָרען די זעלאָטען, און אַ דאַנק דער ענערגישער טעטיגקייט פון זייער אָנפיהרער, אלעזר, איז די קריעגערישע שטימונג פון פאָלק אַלץ מעהר געוואַקסען. אַלס הויפּטמאַן פון דער בית-המקדש-וואַך האָט אלעזר געהאַט אונטער זיך דעם גאַנצען שטאַט פון די ניעדריגע כהנים, און דאָס האָט ער אויך אויסגענוצט צו דעם צוועק פון אַ שאַרפער דעמאָנסטראַציע געגען דער אויבערהערשאַפט פון די געצענדיענער: ער האָט אַרויסגעגעבען אַ בעפעהל, ניט צו ברענגען מעהר אין בית-המקדש דעם טעגליכען קרבן פאַר'ן קייזער'ס געזונד, און בכלל ניט צוצונעהמען מעהר קיין שום קרבן פון אַ געצענדיענער. די מעסיגע און פריעדליכע פרושים האָבען געזעהען די גאַנצע געפאַהר פון דעם שריט, און האָבען אָנגעווענדעט אַלע מעגליכע מיטלען, אום אָבצושאַפען דעם בעפעהל; אלעזר האָט זיך אָבער פעסט געהאַלטען ביי זיינס, און די ניעדריגע כהנים זענען אויך געשטאַנען אויף זיין זייט.

אָט דער ערפאָלג פון די רעוואָלוציאָנערען האָט אַרויפגעוואָרפען אַ שרעק אויף די פריעדליך-געשטימטע אַריסטאָקראַטען. זיי האָבען אָנגעהויבען זוכען מיטלען, ווי איינצוהאַלטען די קריעגערישע נייגונגען פון דער בעפעלקערונג, און זעהענדיג, אַז מיט גוטען ווען זיי גאָרניט פועל'ן, האָבען זיי בעשלאָסען צו בענוצען זיך מיט געוואַלט. זיי האָבען אַוועקגעשיקט שלוחים צו אַגריפּוס'ען מיט דעם פאָרשלאַג, צוצושיקען קיין ירושלים אַ בעדייטענדע מיליטערישע קראַפט. אַגריפּוס האָט דעם פאָרשלאַג אָנגענומען, און האָט גלייך אַריינגעשיקט דריי טויזענד רייטער-סאָלדאַטען, אונטער דער אָנפיהרונג פון אַ געוויסען בבל'ישען יודען מיט'ן נאָמען פיליפּ אין איינעם דאַריאַ. אָנקומענדיג קיין ירושלים, האָבען זיי אָבער געפונען דעם בית-המקדש-באַרג און דעם גאַנצען אונטערשטען טייל פון שטאָדט שוין בעזעצט פון זעלאָטען; זיי איז דעריבער געבליבען צו פערנעהמען נאָר דעם בעפעסטיגטען פּאַלאַץ אַנטאָ-

ניום און דעם אויבערשטען שטאָדט־טייל, וואו עס האָבען געוואוינט די געלד־ און בלוט־אריסטאָקראטען.

און עס האָט זיך פונאנדערגעקאָכט א בלוטיגע בירגער־מלחמה. די מיליטעריש־געלערנטע סאָלדאטען האָבען זיך בענוצט מיט אלע קריעגס־מכשירים און האָבען אין די ערשטע טעג געהאַט די אויבער־האַנד איבערן „שונא"; אויפ'ן זיבעטען טאָג האָט זיך אָבער די לאַגע געענדערט צום גונסטען פון די רעוואָלוציאָנערען. דאָס איז געשעהען אין דעם האָלץ־יום־טוב חמשה עשר באב, ווען מאַסען פּיליגרימען (עולי רגל) פון אלע עקען לאַנד זענען אָנגעקומען קיין ירושלים, און די זעלאָטען האָבען בעקומען אָט די קראַפט אויף זייער זייט. די אונבעוואָפענטע מחנה אַליין וואָלט נאָך פון דעסטוועגען דעם נצחון פון די זעלאָטען נישט געזיכערט, ווען צו זיי וואָלטען נישט צוקומען אויך די בעריהמטע ס י ק א ר י ע ר. אָט די באַנדיטען־רעוואָלוציאָנערן אונטער דער אָנפיהרונג פון יהודה הגלילי'ס לעצטען זוהן מ נ ח ם, זענען מיט א קורצער צייט פריהער בעפאַלען די פעסטונג מ ס ד ה, האָבען אויסגעהרג'עט דעם רוימישען גאַרניזאָן, און בערויבט דעם גאַנצען וואָפען־אַרסענאַל. דערנאָך האָבען זיי זיך צוזאַמען מיט די פּיליגרימען צוריק אַריינגעגנ־'עט קיין ירושלים און האָבען זיך אַרונטערגעשטעלט אונטער דער פאָהן פון די קעמפפענדע זעלאָטען. די לעצטע האָבען דאַן, פערשטאַרקט פון די צוגעקומענע קרעפטען, פערשטויסען זייערע געגנער און זיי זענען געוואָרען די בעלי־בתים פון דער אויבערשטאָדט אויך. דאָ האָבען זיי זיך נוקם געווען אָן די רוימער־פריינד און אונטערגעצונדען די פּאַלאַצען פון „קעניג" אגריפּוס מיט זיין שוועסטער בערעניקא, דאָס הויז פון דעם געוועזענעם כהן גדול חנניה, און ענדליך אויך דעם אַרכיוו, וואו ס'זענען געלעגען די דאָקומענטען וועגען פערשידענע חובות, כדי די אונפערמעגליכע בעלי חובות זאָלען נישט קענען געצוואונגען ווערן צום בעצאָהלען. פון דאַנען האָט זיך די פעראייניגטע מחנה אַוועקגעלאָזען צום פּאַלאַץ אַנטאָניום, און איינגעהמענדיג אוהם מיט'ן שטורם, האָבען זיי אויסגעהרג'עט די רוימישע וואַך, וואָס האָט זיך דאָרט געפונען.

דער קליינער רוימישער גאַרניזאָן צוזאַמען מיט אַגריפּוס'עס סאָלדאַטען האָבען זיך דאַן בעפעסטיגט אין דעם הורדוס־פּאַלאַץ, וואָס האָט זיך געפונען אין מערב זייט פון שטאָדט, און אָט צו דעם פּאַלאַץ זענען איצט צוגעטרעטען די יודישע רעוואָלוציאָנערען. אַכצעהן טאָג אָהן א אויפהער האָט זיך געצויגען דער פערביטערטער קאַמפּף צווישען

די בעלאַגערטע סאָלדאַטען און די בעלאַגערער-זעלאָטען, און אויך דאָס מאָל האָט זיך די שלאַכט געענדיגט מיט דעם פאָלשטענדיגען נצחון פון די זעלאָטען. די ערשטע האָבען קאַפּיטולירט אַגריפּוס'עס סאָלדאַטען, און זיי איז ערלויבט געוואָרען, פריי אַרויסצוגעהן פון שטאָדט; די רוימישע אָבטיילונג, דאַגעגען, אונטער דער קאָמאַנדא פון אַ געוויסען מעטיליוס, האָט נישט אַזוי לייכט געפועלט ביי זיך, אַוועקצולעגען דאָס געוועהר פאַר די יודישע זיעגער, און זי האָט זיך נאָך געפּרובט אַוועקשטויסען די בעלאַגערער פון פּאַלאַץ; ענדליך אָבער האָט זי זיך אויך געמוזט אונטערגעבען, און נאָכדעם ווי די סאָלדאַטען האָבען אַראָבגעלעגט פון זיך דאָס געוועהר, האָבען זיך די רעוואָלוציאָנערען אַרויפגעוואָרפען אויף זיי און אויסגעהרג'עט די גאַנצע גרופּע אויסער דעם איינציגען קאָמאַנדיר, מעטיליוס'ען, וועלכען זיי האָבען געשענקט דאָס לעבען דערפאַר, וואָס ער האָט צוגעזאָגט, זיך מגייר צו זיין.

דער ערשטער שריט פון אויפשטאַנד האָט זיך אַלזאָ איינגעגעבען מיט אַ אונגעוועהנליכען ערפאָלג, און די שטימונג פון די בעגייסטערטע פרייהייטס-קעמפּפער האָט געקענט זיין זעהר אַ געהויבענע; האָט אָבער דער דאָזיגער ערשטער ערפאָלג גלייך מיטגעבראַכט מיט זיך שטאַרקע רייבונגען אין די רייהען פון די רעוואָלוציאָנערען גופא, און אויך דאָ איז עס געקומען צו ברודער-רציחות און גרויסע בלוט-פערגיעסונגען. דאָס איז פאָרגעקומען אַזוי: די פעראייניגונג פון די פּאַטריאָטען-קנאים מיט די געוועזענע באַנדיטען-סיקאַריער האָט זיך געשטיצט אויף דעם געמיינזאַמען קאַמפּף געגען שונא. קוים איז אָבער אָט דער קאַמפּף געענדיגט געוועזען, האָט זיך גלייך אַרויסגעוויזען, אַז די פעראייניגונג קען קיין קיום נישט האָבען. מנחם מיט זיינע באַנדיטען זענען, נאָך דעם נצחון איבער די רוימישע סאָלדאַטען, אינגאַנצען פערשכורט ווילד געוואָרען און זיי האָבען אָבגעטאָן די שרעקליכסטע מעשים אָהן אַ שום פעראַנטוואָרטליכקייט. מנחם האָט אויסער דעם נאָך פערלאַנגט דורכאויס, אַז ער זאָל בעשטימט ווערן פאַר דעם פיהרער פון דער גאַנצער רעוואָלוציאָנערער מחנה, און זאָל בכלל בעטראַכט ווערן, ווי אַ... משיח, וואָס איז געשיקט געוואָרען פון גאָט, אויסצולייזען זיין פאָלק ישראל. אויף דעם באָדען האָבען עטליכע מאָל אויסגעבראָכען שטאַרקע מחלוקת'ען צווישען איהם און אלעזר'ן. דער לעצטער האָט זיך סוף כל סוף אַרומגעזעהען, אַז די אַכזריות'דיגע מעשים פון די סיקאַריער שטייגען נאָך איבער די רציחות פון די רוימער, און אַז מיט אַזעלכע ווענען

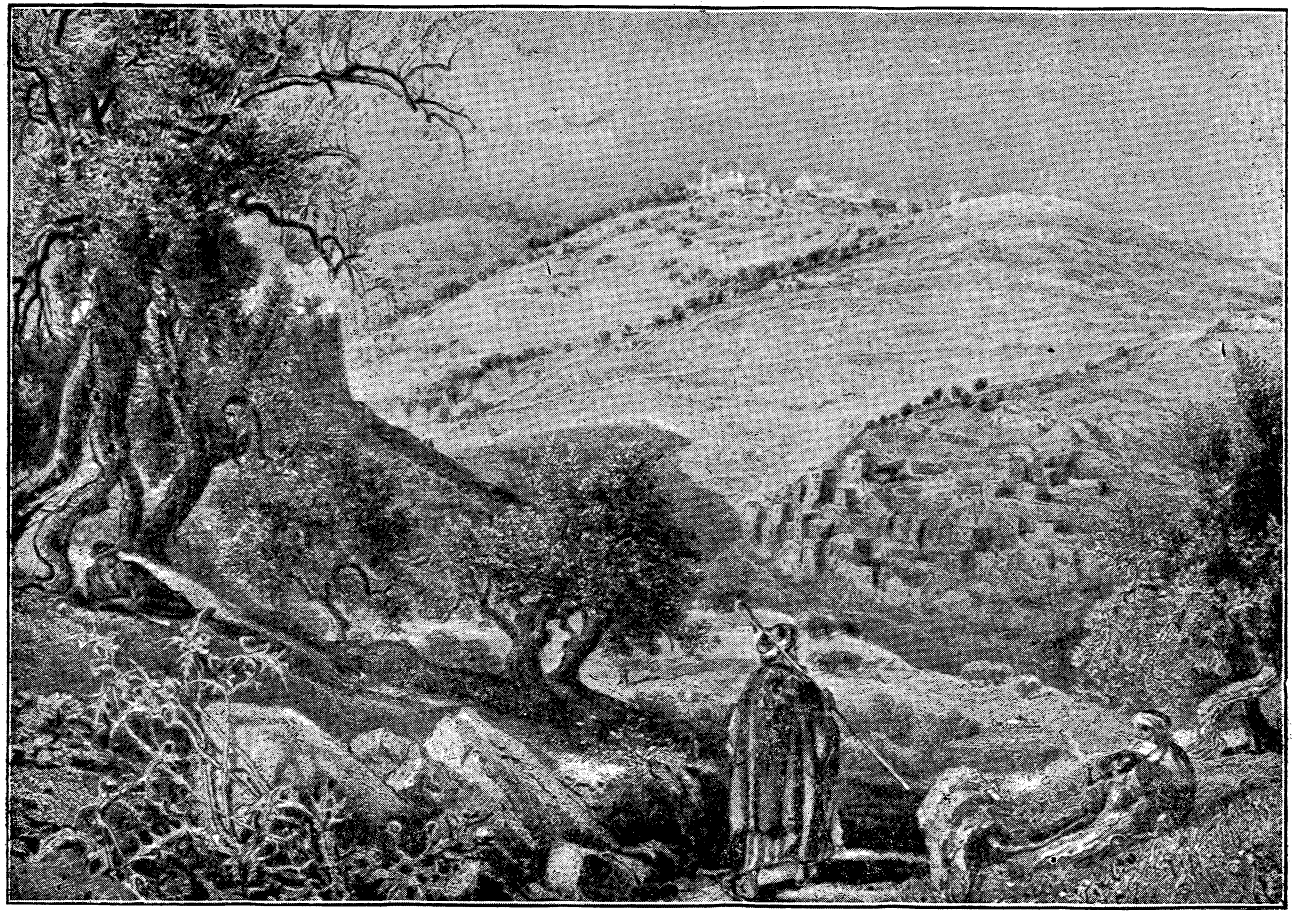

דער הר־הזיתים

וועט מען דעם פאלק נאר אָבשטויסען פון דעם הייליגען אויפשטאנד. ער האט דעריבער פעסט בעשלאָסען, אָבצורייניגען די רעוואָלוציאָנערע רייהען פון דעם באנדיטישען עלעמענט און האט אָפען ערקלערט, אַז עס האט נישט געלויהנט צו קעמפפען געגען די רוימער, כדי אַרונטערצופאַלען דערנאָך אונטער דער מערדערישער דיקטאַטור פון די סיקאַריער. מיט דער ערקלערונג האט אלעזר צוגעצויגען צו זיך אויך פיעל פון די מעסיגע עלעמענטען; דאס האט איהם צוגעגעבען נאָכמעהר מוט, און ווען דער חוצפה׳דיגער באנדיטען־אָנפיהרער האט זיך, אַ אויסגעפוצטער אין די בערויבטע קעניגליכע קליידער, געפרובט אַריינגעהן אין בית המקדש, האט איהם אלעזר נישט אַריינגעלאָזען. דאס איז געווען דער סיגנאַל צום קאַמפף געגען די סיקאַריער, און אין דעם בלוטיגען געשלעג, וואס האט זיך פונאנדערגעקאָכט גלייך נאָכדעם, זענען די סיקאַריער אינגאנצען צושלאָגען געוואָרען. מנחם אליין האט זיך געפרובט אַנטלויפען און בעהאַלטען אין דעם אָבגעלעגענעם שטאָדט־ווינקעל עופל; מ׳האט איהם אָבער דאָ אויך געפונען און פערמשפט צום טויט. פון די איבריגע סיקאַריער זענען אַ סך גלייך געטויט געוואָרען, און נאָר עטליכע זענען אַנטלאָפען אין דער פעסטונג מסדה.

די ידיעות וועגען דעם יודישען אויפשטאַנד אין ירושלים און וועגען דער אויסגעאיבטער נקמה איבער די רוימישע סאָלדאַטען, האָבען אַרויסגערופען אַ גאַנצען שטורם פון גיפטיגען כעס ביי דער אַרומיגער נעצעגדיענערישער בעפעלקערונג. די ערשטע האָבען זיך אויף דער ידיעה אָבגערופען די סיריש־גריכישע איינוואוינער פון **קסריה**, וואו עס האט זיך געפונען אויך דער „העלדישער" פראָקוראַטאָר, פלאָרוס. די דאָזיגע פערביסענע יודענפיינד האָבען איצט בעקומען די געלעגענהייט, צו טאָן מיט יודען אלץ, וואס זייער האַרץ גלוסט, אונטער דער מאַסקע פון פאַטריאָטישער נקמה, און זיי האָבען דאס גלייך אויסגענוצט אויף אַ שוידערליכען אופן: פעראייניגט מיט פלאָרוס׳עס סאָלדאַטען האָבען זיי זיך אַרויפגעוואָרפען אויף דער יודישער בעפעלקערונג פון שטאָדט, וואס האט זיך פאַר דער צייט געהאַט אומגעקעהרט ביסליכווייז, און זי אינגאנצען אויסגעהרג׳עט, אַזוי אַז פון דער גאַנצער יודישער קהלה אין קסריה, וואס האט געצעהלט ביז צוואַנציג טויזענד נפשות, איז קיין **איינציגער נישט איבערגעבליבען**. די קליינע צאָהל אַנטלאָפענע, זענען פון פלאָרוס׳עס סאָלדאַטען אויך געפאַנגען געוואָרען, און ער האט זיי געלאָזען שמידען אין קייטען און פונאנדער־

שיקען פאר צוואַנגס־אַרבייטער אויף די שיפען.

אַט די שוידערהאַפטע מאַסען־שחיטה פון טויזענדער יודען דורך געצענדיגער אין אַ שטאָדט, וואָס געהערט צו יהודה, האָט פערוואַנדעלט דאָס גאַנצע לאַנד אין איין מורא׳דיג אַכזריות׳דיגען שלאַכט־פעלד. די גאַנצע יודישע בעפעלקערונג איז בעהערשט געוואָרען פון איין ליידענשאַפטליך־ברענענדער שטרעבונג, זיך נוקם צו זיין פאר דעם פערגאָסענעם ברודער־בלוט, און אין די אַלע יהודה׳עאישע שטעדט, וואו עס האָבען זיך נאָר געפונען געצענדיגער, זענען זיי פון די יודען אויסגעהרג׳עט און זייערע הייזער — חרוב געוואָרען. אָהן אַ אויפהער און פון אַלע זייטען האָבען זיך געבילדעט פרייוויליגע מחנות, וואָס זענען גרייט געווען, ביי דעם ערשטען וואונק זיך אַרויפצוּוואַרפען אויף טויזענדער געצענדיגער און זיי צו פערניכטען, און דאָס האָט, נאַטירליך, געבראַכט דערצו, אַז די סיריער זאָלען זיך אויך אַזוי בענעהמען מיט יודען אין יענע שטעדט, וואו זיי האָבען אויסגעמאַכט די מעהרהייט. אַזוי איז גאַנץ פאַלעסטינא אַרומגעחאַפט געוואָרען פון דעם פייערדיגען ראַסען־קאַמפף. „יעדער שטאָדט האָט זיך צוטיילט אויף צוויי פיינדליכע לאַגערן, און יעדע בעפעלקערונג האָט געזוכט איהר רעטונג אין דעם אונטערגאַנג פון דער צווייטער. די טעג זענען אַריבערגעגאַנגען אין בלוטיגע נעשלעגען, און די נעכט האָבען נאָך אַ גרעסערע שרעק אַרויפגעוואָרפען״.

אין געוויסע ערטער האָט זיך די שוואַכערע בעפעלקערונג בענוצט מיט פערשידענע שווינדלען און רמאות׳ען אום בייצוקומען דעם נעגנער, און ביי איין פאַל האָט אַזאַ מין שווינדעל פון די סיריער געבראַכט צו אַ שוידערהאַפטער טראַגעדיע. דאָס איז פאָרגעקומען אין דער שטאָדט בית שאן (סקיטאָפאָליס); מורא האָבענדיג פאר די וואַנדערנדע יודישע רעוואָלוציאָנערע באַנדעס, וואָס האָבען געזאָלט אַהער אָנקומען, האָבען די געצענדיגערישע איינוואוינער פון שטאָדט געשלאָסען אַ אָבמאַך מיט זייערע יודישע שכנים, לויט וועלכען די לעצטע האָבען זיך מתחייב געווען, אַרויסצוטרעטען צוזאַמען מיט זיי, די געצענדיגער, נעגען די אָנקומענדע זעלאָטען, און דערפאַר וועלען ביידע בעפעלקערונגען לעבען דערנאָך בשלום און קיינער וועט נישט שטערן דעם אַנדערנס מנוחה. די יודען האָבען זייער הבטחה געהאַלטען, און געקעמפפט נעגען זייערע איינענע ברידער — אין׳ם נאָמען פון דעם שפּעטערדיגען „שלום״. באַלד אָבער, ווי די געפאַהר איז אַריבער און די אָנגעקומענע מחנות

זענען געצוואונגען געווארען צו אנטלויפען פון שטאדט, — האבען די אכזריות'דיגע געצענדיענער צוריק ארויסגעוויזען זייער אמת'ע פיזיאנאמיע. זיי האבען צוזאמענגענומען זייערע תמימות'דיגע יודישע שכנים אויף איין פלאץ און זיי אלעמען אויסגעהרג'עט. נאר איינער איז געבליבען פון דער גאנצער מחנה קרבנות — דאס איז געוועזען א לייבען־שטארקער יוד מיט'ן נאמען שמעון בן שאול. אין דעם געמיינזאמען קאמפף מיט די זעלאטען, האט ער, שמעון, ארויסגעוויזען די שטארקסטע גבורות און נישט איין קעמפפער פאר דער יודישער פרייהייט איז פון זיין האנד געפאלען — דאס האט זיך דער אבגענארטער זוהן פון זיין פאלק נישט געקענט מוחל זיין און ער האט גענומען פון זיך א שרעקליכע נקמה: נישט צולאזענדיג צו זיך די געצענדיענערישע מערדער, האט ער מיט זיינע אייגענע הענד אויסגעהרג'עט איינס נאך דאס אנדערע זיינע עלטערן, זיין ווייב און זיינע קינדער; דערנאך האט ער אריינגעשטאכען דאס שווערד אין זיין אייגענער ברוסט און איז אנידערגעפאלען אויף די טויטע קערפער'ס פון זיינע נאהנטסטע און טייערסטע.

דאס פייער פון דער פונאנדערגעקאכטער מלחמה צווישען יודען און היידען (געצענדיענער) האט זיך דערטראגען אז ביז אלעקסאנדריע, און דא האט זיך דער צוזאמענשטוים ווידער געענדיגט מיט א שרעקליכער בלוט־באד, וואס האט איינגעשלונגען ביז פופציג טויזענד יודישע קרבנות. די גריכען אין אלעקסאנדריע, וועלכע האבען נאך פון די אלטסטע צייטען געטראגען אין הארצען א גיפטיגע שנאה צו יודען האבען זיך נישט געקענט שענקען דעם פאקט, וואס קלודיוס האט צוריקגעגעבען די יודען אלע זייערע רעכט און זיי גלייכגעשטעלט מיט דער איבריגער בעפעלקערונג פון לאנד; זיי האבען דעריבער געוואלט איצט זיך משתדל זיין פאר דעם נייעם הערשער, פאר נעראנ'ען, ער זאל בעגרענעצען די אלעקסאנדרינישע יודען אין זייערע בירגער־רעכט בענוצענדיג זיך מיט דער אויפגעבראכטקייט פון דעם רוימישען הויף איבער דעם אויפשטאנד אין יהודה. צו דעם צוועק האבען זיי זיך אלע פערזאמעלט אינ'ם שטאדטישען אמפיטעאטער, וואו זיי האבען געוואלט אויסוועהלען א דעפוטאציע צום קייזער, און אזוי ווי די יודען זענען געוועזען שטארק פעראינטערעסירט מיט דעם רעזולטאט פון דער גריכישער פאלקס־פערזאמלונג, האבען זיך עטליכע פון זיי אריינגעגנב'עט אין אמפיטעאטער. דא האט זיי אבער די אויפגערעגטע מאסע גלייך בעמערקט, און מיט קולות: „שפיאנען, שונאים!" אנגעהויבען צו

פֿײַניִגען די עטליִכע געפֿאַנגענע, שלעפּענדיג זײ איבער די גאַסען צום פֿערברענען. צו אַ זעלכע מעשים האָט די יודישע קהילה ניִשט געקענט בלײַבען גלײַכגילטיג; די צוהיִצטע יודישע פֿאָלקס-מאַסען זענען געקומען צו לויפֿען צום טעאַטער מיִט געווער און פֿאַקעלן אין די הענד, און האָבען געדראָהט, אונטערצוציִנדען די גאַנצע געבײַדע. דאַן האָט זיִך אַרײַנגעמיִשט אין דער זאַך דער רוימיִשער פֿערוואַלטער פֿון שטאָדט, און ער האָט געפֿאָדערט פֿון די יודען, זײ זאָלען זיִך פֿונאַנדערגעהן.

דער אָנבליִק פֿון דעם פֿערהאַסטען שטאָדט-פֿערוואַלטער (דאָס איז געוועזען דער משומד טיִבעריוס אַלעקסאַנדער, דער זעלביִגער, וואָס איז געוועזען פֿריִהער פּראָקוראַטאָר אין יהודה) האָט אָבער דעם פֿערביִטערטען יודיִשען המון נאָכמעהר צורײַצט, און ער האָט געענטפֿערט אויף דער פֿאָדערונג מיִט פֿערשיִדענע פֿײַנדליִכע אויסרופֿען. דאָס האָט דעם יודענפֿײַנדליִכען משומד אינגאַנצען אַרויסגעבראַכט פֿון די כלים, און ער האָט בעפֿויהלען זײַנע סאָלדאַטען צו בעפֿאַלען דעם יודישען קוואַרטאַל, און איהם חרוב צו מאַכען; און דער בעפֿעהל איז פּינקטליִך אויסגעפֿיהרט געוואָרען: די בלוט- און רויב-דורשטיִגע סאָלדאַטען האָבען זיִך ווי ווילדע חיות, אַרויפֿגעוואָרפֿען אויף דער שענער דעלטאַ, און האָבען זי פֿערוואַנדעלט אין אײַן גרויסען שחיטה-פּלאַץ; די יודען האָבען זיִך אַפילו ענערגיִש געווערט און אויסגעהרג'עט אַ סך גריִכען און רוימער, סוף כל סוף אָבער זענען זײ דאָך איִנגאַנצען דערשלאָגען געוואָרען; און ווי דער היִסטאָריִקער גיִט אָן פֿאַר אַ פֿאַקט, האָבען גאַנצע פֿופֿציִג טויזענד יודען זײער לעבען פֿערלוירען אין יענעם שרעקליִכען טאָג.

אַזוי האָט זיִך דער אויפֿשטאַנד וואָס ווײַטער אַלץ שטאַרקער און ברײַטער פֿונאַנדערגעקאָכט. דאָס גאַנצע פֿאָלק איז אַרומגענומען געוואָרען פֿון דעם מעכטיִגען רעוואָלוציאָנערען פֿײַער, און האָט געזעהען פֿאַר זיִך נאָר אײַן אײַנציִגען אויסוועג און אײַן-אײַנציִגע האָפֿנונג: זיִך בעפֿרײַען פֿון די געצענדיִענער אַראָבוואָרפֿען פֿון זיִך דעם פֿרעמדען יאָך און אײַן מאָל פֿאַר אַלע מאָל אויפֿהערען צו לײַדען פֿון דער אַכזריות'דיגער אַרומיִגער וועלט. און די שטיִמונג פֿון פֿאָלק איז געווען אַ געהויבענע. בײַ אַלע שרעקליִכע צוזאַמענשטויסען פֿון דער לעצטער צײַט, בײַ די אַלע שרעקליִכע שחיִטות און הריגות, האָט עס דאָך גוט געדענקט דעם גלענצענדען נצחון, וואָס דער אויפֿשטאַנד האָט אָבגעהאַלטען איבער די רוימער אין ירושלים. און דאָס האָט איהם צוגעגעבען מוט און האָפֿנונג. דערווײַל איז גאַנץ יהודה כמעט אָבגערײַניִגט געוואָרען

פון די רוימער, און עס האט געהייסען, אז די פרייהייט איז שוין געוויבערט, אז די פרעמדע געצענדיענער וועלן שוין מעהר קיינמאל קיין שליטה נישט האבען איבער דער יודישער אומה. דאס האט דעם פאלק אזוי זיי פערשכורט, און די פיהרער פון דעם אויפשטאנד האבען צום זכר פון דער גרויסער ישועה, אויסגעגאסען אפילו נייע אייגענע מטבעות מיט דעם העבראאישען אויפשריפט: „דאס ערשטע יאהר צו דער אויסלייזונג פון ישראל" און דאסווארט „ירושלים". אויף דער צווייטער זייט האבען די מטבעות געהאט פערשיעדענע פערציערונגען פון סכות-בילדער (א בוקעט פון לולב מיט די הדסים, א אתרוג און אויך די אבבילדונג פון א סוכה), וואס האבען געזאלט דערמאהנען דעם גרויסען נצחון (וועלכער איז אבגעהאלטען געווארען פאר סוכות), און ארויסרופען ביים פאלק אמונה און בטחון אין גאט'ס ישועות.

נישט לאנג אבער האט זיך דער חלום געצויגען. דער רוימישער פערטרעטער פון סיריען, צעסטיוס גאלוס, האט זיך סוף כל סוף גענומען ענערגיש גרייטען, צו דערשטיקען דעם יהודה'שען אויפשטאנד און צוריקשטעלען דארטין די „ארדנונג". ער האט צוזאמענגעצויגען אין אנטיוכיא א ארמעע פון דרייסיג טויזענד מאן, וואס איז בעשטאנען טיילוויי פון רוימישע לעגיאנען, און טיילוויי פון קלענערע פרעמדע מחנות, וועלכע עס האבען איהם געשטעלט צו הילף די ארומיגע רוימישע וואסאלען. צו די לעצטע האט, איבריגענס, אנגעהערט אויך אגריפּוס II, וועלכער האט אויסער זיינע הילפס-מחנות, זיך נאך אליין אויך ארויסגערופען, צו דיענען דער גאנצער ארמעע אלס וועג-ווייזער. מיט דער ארמעע האט זיך גאלוס אנגעהויבען צורוקען נעהנטער צו די גרענעצען פון יהודה, און ווי ס'האט זיך געוועהנליך פראקטיצירט אין יענער צייט, האבען די סאלדאטען קודם כל חרוב געמאכט אלץ, וואס זיי האבען נאר בעגעגענט אויף זייער וועג.

ווען ס'איז אנגעקומען קיין ירושלים די ידיעה וועגען גאלוס'עס מארשרוט, האבען זיך אלע גענומען פאר'ן געוועהר. צעסטיוס האט זיך אבגעשטעלט מיט זיין מחנה ביי גבעת, א מייל ווייט פון ירושלים, וואו ער האט ערווארט אויפצונעהמען די שלוחים פון דער יודישער בעפעלקערונג מיט דער בקשה וועגען בעגנעדיגונג; ער האט זיך אבער ביטער גענארט. די זעלאטען האבען זיך אין גרויסע מאסען ארויסגעלאזען פון ירושלים, און צוקומענדיג צו דעם רוימישען לאגער זענען זיי איהם בעפאלען מיט אזא ווילדען אימפעט, אז די סאלדאטען זענען

פשוט צוטומעלט געװאָרען, און אײדער נאָך זײ האָבען בעװיזען, צו זיך צו קומען, האָבען זײ שוין געהאַט פערלוירען איבער פינף הונדערט מאַן, װעהרענד פון דער יודישער זײט זענען אינגאַנצען געפאַלען דרײ און צװאַנציג. נאָך דעם דאָזיגען צוזאַמענשטויס מיט די רױמער, װאָס האָט זיך װידער גלענצענד אײַנגעגעבען, האָבען זיך די רעװאָלוציאָנע־רען אומגעקעהרט מיט לויב־ און הושענה־געזאַנגען צוריק קײן ירושלים איבערלאָזענדיג אויפ'ן װעג אַ װאָך פון פונאַנדערגעװאָרפענע קלײנע קרעפטען, כדי צו שטערן די שנעלע בעװעגונג פון שונא'ס מחנה. אונטער דער צײַט האָט דער "יודישער קעניג" אגריפּוס נאָכאַמאָל אַרויס־געװיזען זײַן רױמישען פּאַטריאָטיזם—שוין אויף אַ דיפּלאָמאַטישען אופן. ער האָט אַרײַנגעשיקט צװײ שלוחים קײן ירושלים מיט דעם פאָרשלאַג, אַז יודען זאָלען אװעקלעגען דאָס געװעהר, און ער זאָגט זײ צו דערפאַר אויסצופועל'ן אַ פולע אַמנעסטיע פאַר די רעװאָלוציאָנערען. די זעלאָטען האָבען אָבער, דעם פּאַטריאָטישען פאָרשלאַג גאָרנישט געװאָלט אויס־הערן — זײ האָבען אײנעם פון די שלוחים געהרג'עט, און דעם צװײ־טען פערװאונדעט.

אויפ'ן פירטען טאָג נאָך דעם צוזאַמענשטויס אין גבעת איז צעסטיוס'ען דאָך געלונגען צוזאַמענצונעמען אַלע זײַנע מיליטערישע כחות, און דורכרײַסענדיג די קײט פון דער יודישער װאַך, האָט ער זיך דער־שלאָגען מיט זײַן מחנה קײן ירושלים. אין שטאָדט גופא האָט ער אָבער די סאָלדאַטען נישט אַרײַנגעפיהרט, און די מחנה האָט געלאַגערט אויף דעם שטח סקאָפּאָס, זיבען סטאַדיום'ס װײַט פון ירושלים. די זע־לאָטען האָבען די שװאַך־בעפעסטיגטע פּאָזיציעס אויסערן שטאָדט אינ־גאַנצען איבערגעלאָזען, און צוזאַמענגענומען זײערע אַלע קרעפטען אין צענטער פון שטאָדט, װאָס איז געװען גוט געשיצט מיט פעסטע מויער־װענט, און אויפ'ן בית־המקדש־באַרג. מיט דער לאַנגע האָבען זיך דערװײל בענוצט די רױמער, און צושטערענדיג די פאָרשטאָט בעזעטא, האָבען זײ זיך גערוקט פאַראויס, צו די טויערן פון שטאָדט. דאָס האָט אָבער די זעלאָטען נישט אָבגעשראָקען; זײ האָבען זיך גרײט געמאַכט, צו קעמפּפען פאַר זײערע אײַנגענומענע פּאָזיציעס אויף לעבען און טויט, און װען עטליכע דערשראָקענע אַריסטאָקראַטען האָבען זיך געפּרובט אויפעפענען פאַר די רױמער די טויערן פון שטאָדט, האָבען זיך די זעלאָ־טען אַרויפגעװאָרפען אויף זײ, װי אויף פעררעטער, און געלאָזען זײ אַראָבװאַרפען פון די שוץ־װענט. די רױמער זענען דאַן צוגעטרעטען

צו דער בעלאגערונג און האבען פינף טאג דורכאנאנד באמבארדירט די שטאדט-מויערן. זיי זענען אבער כסדר אבגעשטויסען געווארען — דער פייער-מבול פון די בעלאגערטע האט זיי געצוואונגען אבצוטרעטען. ערשט אויפ'ן זעקסטען טאג האט זיך די רוימער איינגעגעבען אונטער-צוגראבען די צפון-וואנט, אנטקעגען בית-המקדש; גאלום האט אבער נישט געפונען פאר מעגליך, אויסצוניצען די דאזיגע גינסטיגע לאגע און זיך אריינצורייסען מיט זיין מחנה אין דער נאך גוט בעפעסטיג-טער שטאדט. דערצו האבען זיך אנגעהויבען די גרויסע רעגענס פון הערבסט; די וועגען זענען פערדארבען געווארען און גאלום האט מורא געהאט, די רעוואלוציאנערען פון דער פראווינץ זאלען זיך איהם נישט אוועקשטעלען פון הינטען און אזוי ארום אבמייסען פון דער ארומיגער וועלט. ער האט דעריבער אינגאנצען אבגעצויגען זיין מחנה פון שטאדט און אנגעהויבען מארשירען מיט איהר צוריק.

דער פאקט, אז די רוימער טרעטען אב פון שטאדט, האט די רעוואלוציאנערען נאכמעהר בעגייסטערט, און זיי האבען זיך גענומען פערפאלגען די אנטלויפענדע און זיי נאכיאגען. די הינטערשטע רייהען פון דער שווער-בעלאדענער רוימישער ארטילעריע, האבען זיך כסדר געפונען אונטערן שרעקליכען פייער פון די לייכט-בעוועגליכע יהודה'עאישע מחנות, און די שמאלע בערג-דורכגאנגען ארום ירושלים זענען בעדעקט געווארען מיט געפאלענע רוימישע סאלדאטען. אזוי האט זיך גאלום דערשלאגען מיט דעם פאדערשטען טייל פון זיין מחנה צוריק קיין גבעת. די פערפאלגענדע יהודה'עאישע מחנות האבען איהם אבער דא אויך נישט רוהיג געלאזען, און ער האט זיך געזעהן געצוואונגען איבער-צולאזען דעם גאנצען לאגער פון שפייז און געוועהר, און זיך צו לאזען לויפען ווייטער, קיין בית חורון. און דא, אין דעם שמאלען בערג-דורכגאנג, איז די לאגע פון די רוימער [illegible] ערגער געווארען! די יהודה'עאישע רעוואלוציאנערען האבען פערנומען אלע ארומיגע בערג און כסדר געשאסען אויף דער דורכגעהענדער רוימישער מחנה, אזוי אז די לעצטע האט זיך געפונען ארומגענומען פון אלע זייטען, און עס האט קיין ספק נישט געפעהלט, זי זאל אינגאנצע [illegible] און פערניכ-טעט ווערן. עס האט זיך אבער אנגערוקט [illegible] די נאכט, און גאלום'ן איז געלונגען, אבצונארען די יודישע העל[illegible] און זיך ארויס-צוגנב'נען פון זייערע הענד. ער האט איבערגעלאזען אויפ'ן פלאץ [illegible] אבטיילונג פון פיער הונדערט העלדישע סאלדאטען, [illegible] ער אליין

מיט די איבעריגע אפטיילונגען האבען שטילערהייד אוועקגעמארשירט פאראוים. די רעוואלוציאנערן האבען ערשט אין דער פריה בעמערקט, אז גאלוס איז אנטלאפען, און נאך דעם ווי זיי האבען איינגעהרג'עט דעם איבערגעבליבענעם גארניזאן, האבען זיי זיך געלאזען נאכיאגען די אנטלאפענע ביז אנטיפאטרוס; יענע זענען שוין אבער דא נישט געווען. דאן האבען זיך די רעוואלוציאנערען אפגעשטעלט, און צונויפנעהמענדיג די אלע כלי זיין און בעלאגערונגס-מאשינעס, וועלכע גאלוס איז געצוואונגען געווען איבערצולאזען אין וועג, כדי זיך צו קענען לייכטער בעוועגען, — האבען זיי זיך אומגעקעהרט צוריק קיין ירושלים. צווישען אט די טראפעען האט זיך געפונען אויך די רוימישע קריעגס-קאסע מיט א בעדייטענדער סומע געלד, און דאס האט נאכמעהר פערשטארקט די שאנסען פון אויפשטאנד. אויסער דעם אוצר פון געלד, שפייז און כלי זיין, האבען די רוימער פערלוירען אין דער מלחמה ביז זעקס טויזענד סאלדאטען, און די בעסטע אבטיילונג פון דער גאנצער מחנה, וואס איז געווען ספעציעל בעשטימט פאר ירושלים, — האט צו דעם אלעמען נאך פערלוירען איהר אדלער, וואס ס'האט זיך גערעכענט ביי די רוימער פאר דער שענדליכסטער מפלה.

דער דאזיגער אונגעוועהנליכער נצחון איבער די לעגיאנען פון שונא, האט ארויסגערופען אין ירושלים א אונבעשרייבליכע פרעהליכקייט. די גאסען זענען פערהילכט געווארען פון מונטערע קריעגס-ליעדער, און אלע הערצער זענען פול געווען מיט גליקליכע האפנונגען. פאר דער צוקונפט האט זיך קיינער נישט געשראקען: „ווי מיר האבען צושלאגען — האבען די זעלאטען געזאגט — די צוויי קריעגס-פיהרער, אזוי וועלן מיר אויך די איבעריגע בעזיעגען". די אנהענגער פון שלום האבען שוין איצט נישט געוואגט אפען צו רעדען וועגען „אונטערטעניגקייט" און „אונטערגעבען זיך", און זענען אליין אויך אריינגעצויגען געווארען ביסליכווייז אין דעם אלגעמיינעם שטראם פון אויפשטאנד, וואס האט פערכאפט דעם גאנצען פאלק. די שומרונים אפילו, האבען אויך פערגעסען זייער אלטען כעס, און זיך אוועקגעשטעלט אין איין רייהע מיט זייערע נעכטיגע שונאים.

די פרעהליכע בעגייסטערונג פון די זיעגער האט צוגעגעבען דער יהודה'שער הויפטשטאדט גאר א פערענדערטען אויסזעהען. די זעלאטען זענען געווען דורכגעדרונגען מיט א טיעפער, בעגייסטערטער זיכערקייט אין דעם ערפאלג פון זייער אונטערנעהמונג; געוואוסט האבען זיי אבער

אז די אמת'ע מלחמה הויבט זיך איצט אן, און מ'מוז זיך ערנסט גרייטען צו א לאנג-דויערנדען קאמפף. זיי האבען זיך דעריבער גענומען אויסנוצען די איצטיגע געוואונענע צייט. הונדערטער הייזער זענען בעשעפטיגט געווארען מיט וואפען-שמידעריי; די מויערן ארום שטאדט זענען גוט פערריכט און נאך שטארקער בעפעסטיגט געווארען; די יוגענד האט זיך יעדען טאג איינגעאיבט אין דער קריעגס-קונסט, און דאס אלץ איז געטאן געווארען פון אלע — די מעסיגע אריסטאקראטען און מיושב'דיג-פאסיווע פרושים אויך נישט אויסגעשלאסען. צו די פאליטישע אויסרעכנונגען און דעם רעוואלוציאנערען ענטוזיאזם איז דא צוגעקומען ביסליכווייז אויך דער רעליגיעזער עלעמענט: דער אונגעהערליכער נצחון איבער די מעכטיגע רוימער האט נישט ווילענדיג ארויסגערופען דעם געדאנק וועגען א צייכען פון גאט, וואס קלויבט זיך ענדליך אויסצולייזען זיין אויסדערוועהלטען פאלק פון די געצענדינערישע הענד.

דערווייל אבער איז דאס לאנד געבליבען אהן א שום פערוואלטונגס-מאכט, און עס האט זיך שטארק געשפירט דער מאנגעל פון א צענטראלען פונקט, וואס זאל פעראייניגען ארום זיך אלע כחות פון דעם אויפשטאנד און איהם צוגעבען א בעשטימטען, ארגאניזירטען כאראקטער. צו דעם צוועק איז געשאפען געווארען א דערווייליגע רעגירונג. אט די רעגירונג האט איבערגענומען אין איהרע הענד אלע פונקציעס פון דעם געזעלשאפטליכען לעבען, און בעזונדער—די גאנצע מאביליזאציאנס-ארבייט און די ארגאניזירונג פון דער פאלקס-מיליציע. א גרויסע פאליטישע און אדמיניסטראטיווע בעדייטונג האט איצט בעקומען אויך דאס סנהדרין, בראש פון וועלכען ס'איז אוועקגעשטעלט געווארען הלל'ס אייניקעל, מיט'ן נאמען ר' שמעון בן גמליאל. די מיטגליעדער פון אט די ביידע אינסטיטוציעס האבען אממעהרסטענטייל אנגעהערט צו די העכערע קלאסען, און פיעל פון זיי זענען אפילו געווען בעקאנט אין אנהויב פאר הייסע געגנער פון דעם אויפשטאנד. איצט אבער, נאך די ערשטע גליקליכע נצחונות איבער דער פרעמדער מאכט, האבען זיי זיך פעראייניגט מיט'ן פאלק און זיך אוועקגעשטעלט אין דער שפיץ פון דעם אויפשטאנד אלס פיהרער און דעה-זאגער. די אינטערעסען פון דער רעוואלוציע האבען פון דער פעראייניגונג נישט פערדינט, ווייל די דאזיגע קאלטע אריסטאקראטען האבען נאך איצט אויך נישט שלום געשלאסען אינגאנצען מיט דעם געדאנק פון א אויפשטאנד געגען

די אונבעזיעגבארע רוימער, און אין בעסטען פאל האט זיי געפעהלט דער פאטריאטישער ענטוזיאזם, דער פעסטער בעשלוס, זיך מוסר נפש צו זיין פאר יהודה'ס זעלבסטשטענדיגקייט. אט דער קאלטער רעכנונג א די פערזענליכע פאליטיק האט זיך ארויסגעוויזען גלייך ביי דער בע־שטימונג פון די פערשידענע פעראנטווארטליכע פאסטענס: די ארגאני־זירונג פון דער פאלקס־מיליציע אין ירושלים און די בעפעסטיגונג פון דער הויפטשטאדט בכלל איז איבערגעגעבען געווארען דעם געוועזענעם כהן־גדול ענן און דעם אריסטאקראט יוסף בן גוריון; פאר א הויפטמאן פון דער גאנצער גליל־פראווינץ איז בעשטימט געווארען יוסף בן מתתיהו, דער שפעטערדיגער בעריהמטער היסטאריקער, און אזוי זענען איינגעטיילט געווארען צווישען די הויכע אריסטאקראטען אויך די איבריגע „טאפארכיעס" (פראווינצען), ווערענד די פאקטישע פיהרער פון דעם אויפשטאנד, אלעזר בן חנניה און אלעזר בן שמעון, זענען כמעט אינגאנצען בעזייטיגט געווארען פון דער גרויסער ארבייט.

קאליגולא

אַכטעס קאַפּיטעל

די מלחמה אין גליל

(פון 66 ביז 67 נאָך קריסט.)

גליל, דאָס לאַנד, וואָס איז איצט איבערגעגעבען געוואָרען אין דער מאַכט פון יוסף בן מתּתיהו (יאָזעפוס פלאַוויוס), איז געוועזען דער בעדייטענדסטער פונקט פון דעם גאַנצען אויפשטאַנד נאָך ירושלים. די דאָזיגע פּרוכטבאַרע און רייכע פּראָווינץ, מיט איהר קרעפטיגער און היציגער בעפעלקערונג, האָט נישט געקענט רוהיג בלייבען ביי די ידיעות וועגען דעם אויפשטאַנד אין ירושלים; די אונגליקליכע אַנטלאָפענע יודען פון די אַרומיגע שטעדט, וועלכע פלעגען מאַסען־ווייז קומען צו זייערע ברידער קיין גליל, און בעטען ביי זיי שוץ און הילף, — האָבען געמוזט מאַכען אַ שטאַרקען רושם אויף די גליל׳ער, און זיי האָבען זיך ביסליכווייז אָנגעהויבען צו פעראייניגען מיט די יהודה׳ער אונטער דער פאָהן פון דעם היילינען קאַמפּף פאַר דער בעפרייאונג פון דער אומה. די צענטערן פון דער רעוואָלוציע אין גליל זענען געווען: גוש־חלב (גיסחאַלאַ) אין אויסערסטען צפון, טבריה אין דרום און גמלא נעגענאיבער טבריה, ביים מזרח־ברעג פון ים כנרת. אין גוש־חלב איז די יודישע בעפעלקערונג פשוט אַרויסגעפאָדערט געוואָרען צום קאַמפּף: די אַרומיגע געצענדיענער האָבען זיך צוזאַמענגענומען און זענען בעפאַלען די שטאָדט מיט די איינוואוינער, אונטערצינדענדיג אַ מאַטע הייזער. אַט דער אָנפאַל האָט געדיענט אלס סיגנאַל פאַר

די יודען פון שטאָדט, און באלד האָט זיך פון זייערע רייהען אַרויסגע-
רוקט די ליכטיגע געשטאַלט פון אַ וואוטיג-פייערדיגען קנאי, וואָס האָט
מיט אַ אונגעוועהנליכער העלדישקייט און פערצווייפלונג געקעמפפט געגען
די רוימער ביז דער לעצטער שעה. דאָס איז געוועזן איינער מיט'ן נאָמען
יוחנן בן לוי (יוחנן פון גוש-חלב), — אַליין אַ אָרימער און זאַגאַר
אויך פיזיש-שוואַכער, דערפאַר אָבער אַ מענש מיט אַ אונגעוועהנליכער
פאַטריאָטישער התלהבות אין האַרצען און אַ אייזען-פעסטען כאַראַקטער.
יוחנן האָט אָנגעהויבען זיין רעוואָלוציאָנערע קאַריערע דערמיט, וואָס ער
האָט צונויפגעזאַמעלט אַרום זיך אַלע פּאַטריאָטיש געשטימטע יודען פון
אויבער-גליל (גליל האָט זיך געטיילט אויף אויבער- און אונטער-גליל)
און אויך די אַנטלאָפענע פון די אַרומיגע סירישע שטעדט, און איז מיט
דער מחנה בעפאַלען עטליכע שכנישע ישובים, כדי זיך נוקם צו זיין
אָן די געצענדיענער.
אין טבריה האָט די רעוואָלוציאָנערע פאַרטיי געמוזט פיהרען אַ
ביטערן קאַמפף מיט די פריעדליכע רוימער-פריינד. די דאָזיגע פרוכט-
באַר-שענע שטאָדט ביים ברעג פון ים כנרת, האָט זיך שוין פון אַ בע-
דייטענדער צייט געהאַט געפונען אונטער דער מאַכט פון דעם האלב-
יודישען און רוימיש-געשטימטען קעניג, אַגריפּוס II, אַזוי אַז דער בע-
פעלקערונג האָט זיך געלעבט נישט שלעכט און זי האָט גאַנץ ווייניג
געשפּירט אויף זיך דעם דריקענדען יאָך פון דער פרעמדער מאַכט. זי
האָט דעריבער געקוקט אויף די רעוואָלוציאָנער'ע פאַטריאָטען, ווי אויף
צושטערער פון דער געזעלשאַפטליכער רוהיגקייט, און האָט זיך זיי
נישט געוואָלט אונטערגעבען; געענדיגט האָט זיך אָבער דער צוזאַמענ-
שטוים מיט'ן נצחון פון די זעלאָטען, און גרויסע מאַסען פון די איינוואוי-
נער זענען אַריבער אין די רייהען פון דער רעוואָלוציע. דאָס איז געשע-
הען אַ דאַנק דער אַגיטאַציע פון אַ געוויסען יוסטוס בן פינטוס,
וועלכער האָט זיך דערנאָך בעריהמט געמאַכט מיט זיין גריכישע בעאַר-
בייטונג פון דער יודישער געשיכטע. יוסטוס האָט זיך אויסגעצייכענט
מיט אַ אונגעוועהנליכער רעדע-קראַפט און האָט אָנגעהערט צו די אינ-
טעליגענטע קרייזען פון דער בעפעלקערונג; ער האָט דעריבער בעזונ-
דער געווירקט אויף די רייכע און פערמעגליכע, און איהם צו הילף איז
געקומען אַנ'אַנדער קנאי, יהושע בן ספיא, וועלכער האָט צוגע-
צויגען צו דער „הייליגער זאך" די שיפער'ס און משא-טרעגער'ס פון
טבריה. צוזאַמען האָבען די רעוואָלוציאָנערען אַלזאָ געהאַט אויף זייער

זײַט א בעדײַטענדע מעהרהײַט, און דער קלײנער הײַפעל אַריסטאָקראַטען, וואָס איז טרײַ געבליבען אגריפּוס׳ען, איז נישט אימשטאַנד געווען, זיך זײַ אנטקעגענצושטעלען. נאָך דעם ווי ס׳איז אָנגעקומען די ידיעה וועגען גאלוס׳עס מפלה, האָבען זיך די בעגײַסטערטע זעלאָטען פון טבריה אויך אַוועקגעלאָזען אין די סירישע שטעדט, און זיך ביטער נוקם געווען אָן די געצענדיענער פאַר די יודישע שחיטות.

אזא בלוטיגער צוזאַמענשטויס צווישען געצענדיענער און יודען איז פאָרגעקומען אויך אין גמלא, דער ווילסטינסטער פונקט בײַם דרום־מזרח־ברעג פון ים, וואָס איז געווען כמעט אומבעצווינגבאר צוליעב זײַן געאָגראַפישער לאגע. די יודען זענען געצוואונגען געוואָרען זיך צו פערטײַדיגען, און דאָס האָט זײַ שוין ממילא אַוועקגעשטעלט אין די רײַהען פון דער רעוואָלוציע.

דער רעוואָלוציאָנערער שטראָם האָט שוין אַלזאָ געהאַט פערחאַפּט די בעדײַטענדסטע פונקטען פון גליל, נאָך אײדער יוסף איז געקומען אהין אלס פערטרעטער פון דער צענטראלער דערווײַליגער רעגירונג, און פון גאַנץ גליל איז נאָר די איצטיגע הויפּטשטאָדט, צפורה, טרײַ געבליבען די רוימער און נישט געוואָלט צושטעהן צום אויפשטאַנד, פאַרוואָס זי איז פערהאַסט געווען פון דער גאַנצער גליל׳עאישער בעפעלקערונג. בײַ שטאַרקע קריעגס־פעהיגקײַטען און בײַ א עהרליכער בעגײַסטערונג פאַר דער זאַך, וואָלט דער דאָזיגער רײַכער מאַטעריאל אָהן צווײַפעל געקענט אויסגענוצט ווערן מיט א גלענצענדען ערפאָלג, און פון דעם איז אין א געוויסען זין אָבגעהאַנגען דער גורל פון דער גאַנצער אונטערנעהמונג; אָט די מעלות האָבען אָבער געפעהלט דעם נײַעם פערוואַלטער פון לאַנד, און דאָס האָט געמוזט פיהרען צו שלעכטע רעזולטאַטען.

יוסף בן מתיתיהו, דער שפּעטער בעריהמט געוואָרענער היסטאָריקער יאָזעפוס פלאַוויוס (געב. 38), האָט געשטאַמט פון א אָנגעזעהענער כהנים־משפחה, וואָס האָט זיך געצויגען (פון דער חײַבליכער ליניע) ביז די חשמונאים. ערצויגען אלס געזעצלעהרער אין די ישיבות פון די פרושים, איז יוסף דאָך געקומען אין א געוויסער בעריהרונג מיט דער גריכיש־רוימישער קולטור, און די דאָזיגע בעריהרונג איז איבערגעגאַנגען אין א נאָהנטער פערבינדונג נאָכדעם, ווי ער האָט פערבראַכט צווײַ יאָהר אינ׳ם צענטער פון אָט דער קולטור, אין רוים. אהין איז דער זיבענאונצוואַנציג יעהריגער אַריסטאָקראַט

געשיקט געוואָרען אַלס שתדלן, אום אויסצופועל'ן די בעפרײַאונג פון אַ געוויסען יהודה'עאישען געפאַנגענעם, און דורך דער רעקאָמענדאַציע פון אַ בעליעבטען יודישען אַרטיסט, אַליטוראָס, איז ער אָנגענומען געוואָרען פון דער יודענפרײַנדליכער קײזערין פּאָפּעאַ, וועלכע האָט ערפילט זײַן שתדלנות און איהם נאָך בעגליקט מיט רײַכע מתנות. דער בעריהמטער יודישער געזעצלעהרער אין גײַסט פון די פּרושים האָט דאָ, אַלזאָ, געהאַט די מעגליכקײַט זיך נאָהנט צו בעקאָנען מיט דעם גרונד־כאַראַקטער פון דער וועלט־קולטור, און דאָס האָט זיך שטאַרק אָבגערופען אויף זײַן גאַנצער וועלט־ און לעבענס־אַנשויאונג. דער גלאַנץ פון נעראָנ'ס הויף, די ענטציקענדע שענקײַט פון דער ריעזיגער וועלט־שטאָדט, דער קאָמפּליצירטער מעכאַניזם פון דער אונגעהויערער מלוכה־אינסטיטוציע — אַלץ האָט דעם זוהן פון דער אײַנפאַרביג־רעליגיעזער יהודה בערוישט און פערבלענדעט, און ער האָט אָנגעהויבען צו גלויבען, אַז די השגחה אַלײן האָט בעשטימט די רוימער פאַר אײביגע וועלט־בעהערשער.

און אָט, מיט אַזאַ טיעפער התפּעלות פון רוים'ס גרויסקײַט, מעכטיגקײַט און שענקײַט, האָט זיך יוסף אומגעקעהרט צוריק קײן יהודה, גראָד אין דער צײַט, ווען אַ מחנה בעגײַסטערטע פּאַטריאָטען האָט זיך ארומגעטראָגען מיט דער האָפנונג, צו פערטרײַבען די רוימער פון לאַנד. אין אָנהויב האָט זיך יוסף בעצויגען צו די דאָזיגע היץ־קעפּ, ווי צו פּשוט'ע משוגעים, און האָט אָנגעווענדעט זײַן גאַנצען אײַנפלוס, אום אָבצוהאַלטען דעם פאָלק פון אַזעלכע ווילדע פּלענער. שפּעטער אָבער, ווען ער האָט געזעהען, אַז דאָס פאָלק טראַכט טאַקי גאַנץ ערנסט וועגען אַ אויפשטאַנד און האָט שוין אפילו אָבגעהאַלטען עטליכע אונגעוועהנליכע נצחונות איבער די אַלמעכטיגע לעגיאָנען פון די רוימער, — האָט ער אָנגעהויבען צו פערשווײַגען זײַנע מײנונגען און זאָגאַר אויך ארויסצעווײַזען אַ געוויסע סימפּאַטיע צו די שטרעבונגען פון די פּאַטריאָטען, און דאָס האָט געבראַכט דערצו, אַז ער זאָל בעקומען אין זײַן מאַכט די בעדײַטענדסטע פּראָווינץ פון גאַנץ פּאַלעסטינאַ.

אָנקומענדיג קײן גליל, האָט זיך יוסף ערנסט גענומען צו ערפילען זײַנע חובות אַלס פערוואַלטער פון לאַנד, און ס'האָט אויסגעזעהען, אַז ער קלויבט זיך ווירקליך נישט בלויז אונטערצוהאַלטען דאָס רעוואָלוציאָנערע פײַער, נאָר זאָגאַר אויך עס נאָך שטאַרקער פונאַנדערצובלאָזען. ער האָט קודם כל אָרגאַניזירט די בירגערליכע אַדמיניסטראַציע

פון לאַנד, און צו דעם צוועק האָט ער געגרינדעט אַ מין סנהדרין פון זיבעציג זקנים, לויט דעם מוסטער פון דער זעלביגער אינסטיטוציע אין ירושלים. דאָס איז געווען די צענטראַלע געריכטס-אינסטיטוציע, און אויסער דעם האָט ער אין יעדער שטאָדט און שטעדטיל געלאָזען אויסוועהלען אַ קאָמיטעט פון זיבען פּערזאָן, וואָס האָט געהאַט צו זאָגען איבער אַלע אינערליכע אַנגעלעגענהייטען פון דער קהלה. דערנאָך האָט ער זיך גענומען צו די רעוואָלוציאָנערע פּאָרברייטונגען. אַ רייהע גליל'עאישע שטעדט, וואָס האָבען זיך געפונען אין אַ גוטער געאָגראַפישער לאַגע, האָט ער געלאָזען גוט בעפעסטיגען; דאַן האָט ער רעקרוטירט אַ מחנה פון גאַנצע הונדערט טויזענד מאַן. נעהמענדיג פון יעדער שטאָדט אַ העלפט פון דער גאַנצער מאַנסבילשער בעפעלקערונג. אַט די אַלע סאָלדאַטען זענען איינגעאיבט געוואָרען אין דער מיליטערישער דיסציפּלין, האָבען בעקומען געוועהר און זענען בכלל געבילדעט געוואָרען אין דער מיליטערישער קונסט, לויט דעם מוסטער פון די רוימער. בײַ דעם אַלעמען האָט יוסף אויך זיך נישט פערגעסען: ער האָט אָרגאַניזירט אַ בעזונדער לייב-וואַך פון פינף הונדערט טראַבאַנטען (בעוואָפענטע גבורים), וואָס איז געשטאַנען גרייט צו ערפילען יעדען וואונק פון איהר געביטער.

די בעפעלקערונג פון גליל האָט זיך אין דער ערשטער צייט בעצויגען מיט דער געהעריגער אַכטונג צו דעם געשיקטען פערטרעטער פון ירושלים, און איז איהם געווען געהאָרכזאַם אין אַלע הינזיכטען; באַלד אָבער האָט זי זיך אָנגעהויבען בעציהען צו איהם מיט אַ געוויסען פערבאָרגענעם חשד, וועלכער האָט געשטאַמט דערפון, וואָס יוסף האָט אַרויסגעוויזען צווייזייטיגקייט אין זיין פערהאַלטען זיך צום קעניג אַגריפּוס. דער לעצטער, וועלכער איז איצט אָפען אַרויסגעטרעטען געגען זיין פאָלק, אַלס וועגווייזער פון דער רוימישער מחנה, — האָט אַרויסגערופען געגען זיך אַלע רעוואָלוציאָנערע טיילען פון דער גליל'עאישער בעפעלקערונג, און דאָ האָט זיך אַרויסגעוויזען, אַז דער געשיקטער פון ירושלים צו אָרגאַניזירען דעם „אויפשטאַנד“, געהט גאָר האַנד בײַ האַנד מיט דעם קעניגליכען „פעררעטער“, מיט אַגריפּוס'ען! דער ערשטער סכסוך האָט אויסגעבראָכען צווישען יוסף'ן מיט דער בעפעלקערונג נאָכדעם, ווי אַ מחנה יונגע לייט, אונטער דער אָנפיהרונג פון יהושע בן סאַפיאַ, האָט צושטערט דעם קעניגליכען פּאַלאַץ אין טבריה און איהם בערויבט. יוסף איז גלייך אַוועקגעלאָפען אויפ'ן פּלאַץ פון דעם

געשעהעניש, און געזעהען, אז די אלע אוועקגערויבטע זאכען זאלען אנקומען צו אגריפּוס'ען אין די הענד. דאס האט דער בעפעלקערונג אויסגעזעהען פערדעכטיג, ווייל ער, יוסף, אליין האט מיט עטליכע טעג פריהער געהייסען דעם פאלאץ צושטערן צוליעב דעם, וואס אין איהם האבען זיך געפונען פערבאטענע פערפוצונגען — בילדער פון חיות.

מיט א בעזונדער שטארקען חשד האט אנגעהויבען קוקען אויף יוסף'ן — יוחנן פון גוש חלב. אט דער גליהענדער פאטריאט, וואס איז איינגאנצען געווען בעהערשט פון דער ליידענשאפטליכער שטרעבונג צו פרייהייט און זעלבסטשטענדיגקייט, האט נישט געקענט מוחל זיין דעם אריינגעשיקטען פיהרער זיין קאלטקייט און זיין צוויישטיגע פאליטיק. יוחנן האט געפּרובט בעטען ביי יוסף'ן א ערלויבניש, צו פערקויפען די קייזערליכע תבואות פון די אויבער־גליל'עאישע דערפער, אום פאר דעם געלד אבצובויען די איינגעפאלענע מויער־ווענט פון גוש־חלב — האט איהם יוסף די ערלויבניש נישט געוואלט געבען. דערנאך איז פארגעקומען אנ'אנדער פאל: עטליכע יהודה'עאישע פרייוויליגע פון דעם דארף דברת זענען בעפאלען אגריפּוס'עס רייזע־פערוואלטער און האבען ביי איהם אוועקגענומען דעם גאנצען באגאזש, אין וועלכען ס'האבען זיך געפונען פיעל טייערע חפצים. דאס אוועקגערויבטע גוטס איז צוגעשטעלט געווארען דעם לאנד־פיהרער, יוסף'ן, אלס קריגעס־רויב, און ער האט צוגעזאגט, דאס אבצושיקען קיין ירושלים, אין דער נאציאנאלער קאסע; פאקטיש האט ער אבער די אוועקגערויבטע חפצים געוואלט צוריק בעזארגען אגריפּוס'ען. פון דעם פאקט האט זיך די בעפעלקערונג דערוואוסט, און דאס האט נאכמעהר פערשטארקט די שנאה צו דעם „פעררעטערישען" פיהרער. די דערצארענטע און אויפגערייצטע מאסען האבען ארומגערינגעלט זיין פאלאץ און געוואלט איהם אונטערצינדען; דאס האט ארויפגעווארפען אויף יוסף'ן א טויט־שרעק, און ער האט זיך געבעטען ביי די פערזאמעלטע, זיי זאלען איהם שענקען דאס לעבען, צוזאגענדיג, אז ער וועט דאס אוועקגענומענע רויב נישט אבשיקען אגריפּוס'ען, נאר פערניצען צו א פאטריאטישען צוועק. די פערזאמעלטע האבען איהם געגלויבט און זיך אנגעהויבען פונאנדערצוגעהן, דאן האט יוסף זיך נוקם געווען אן דעם איבערגעבליבענעם טייל פון פערזאמעלטען עולם, און זיינע טראבאנטען האבען זיך ארויפגעווארפען אויף זיי און זיי געשלאגען מכות־רצח.

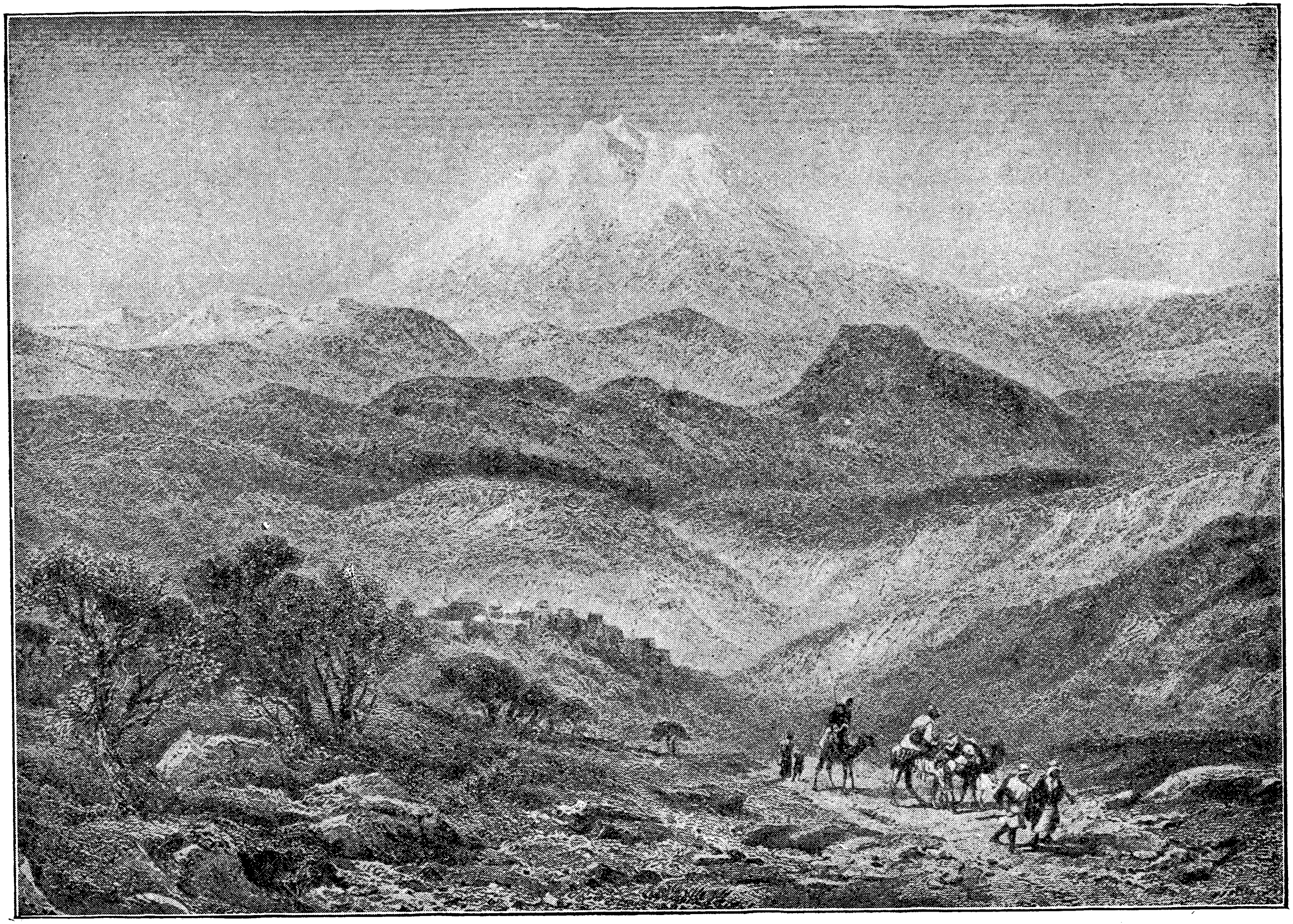

דער באַרג חרמון

נאָך די אַלע מעשים האָט שוין מעהר ווענען א פּעראיײניגטער רעוואָלוציאָנערער טעטיגקייט קיין רייד נישט געקענט זיין. די בעפעלקערונג איז צוטיילט געוואָרען אויף צוויי פיינדליכע פּאַרטייען, פון וועלכע איינע האָט זיך ווייטער געהאַלטען ביי דעם אָפיציעלען פיהרער פון אויפשטאַנד, ביי יוסף׳ן, און די אַנדערע האָט זיך קאָנצענטרירט אַרום דעם פאַקטישען זעלאָטען-אָנפיהרער — יוחנן פון גוש-חלב. די דאָזיגע ביידע מנהיגים זענען זיך געווען טויט-שונאים איינער דעם צווייטען, און יוחנן האָט מיט אַ בעזונדער פערביטערטקייט אָנגעווענדעט פערשידענע מיטלען, אום צו בעפרייען דאָס לאַנד פון דעם אַראָבגעשיקטען הויפּטמאַן, וועלכען ער האָט אָפען בעשולדיגט אין פעררעט. ער האָט געפּרובט אונטערשיקען עטליכע פון זיינע מענשען קיין טבריה, און זיי האָבען דאָרטין געמאַכט אַ אָנפאַל אויף יוסף׳ן; איהם איז אָבער געלונגען נצול צו ווערן. דאַן האָט זיך יוחנן בענוצט מיט אַ געזעצליכען מיטעל; ער האָט אַוועקגעשיקט זיין ברודער שמעון מיט נאָך הונדערט שלוחים קיין ירושלים צום דאָרטיגען סנהדרין מיט אַ אָנקלאָגע געגען דעם גליל׳עאישען פיהרער; און דאָס האָט געווירקט: דער נשיא פון סנהדרין, ר׳ שמעון בן גמליאל, האָט אָנערקענט די אָנקלאָגע פאַר ריכטיג, און אַזוי ווי צו איהם איז צוגעשטאַנען אויך דער כהן גדול, ענן, האָבען זיי צוזאַמען דורכגעפיהרט, עס זאָלען אַוועקגעשיקט ווערן פיער שלוחים קיין גליל, ד. ה. פיער בעפאָלמעכטיגטע פון דעם סנהדרין, אַראָבצוזעצען יוסף׳ן פון זיין פּאָסטען און איהם צו ברענגען קיין ירושלים אַ טויטען אָדער אַ לעבעדיגען. און דערביי האָט זיך די דערוויילינע רעגירונג נישט אָבגעשטעלט; די בעשולדיגונגען געגען יוסף׳ן זענען געווען קלאָר און איבערצייגענד און כדי צו פּאַראַליזירען זיין שעדליכע טעטיגקייט, האָט דאָס סנהדרין צושיקט בריעף אין די גרעסערע גליל׳עאישע קהלות מיט דער ערקלערונג, אַז יוסף איז אַ שונא פון פאָטערלאַנד און די בעפעלקערונג טאָר איהם נישט אַרויסווייזען קיין שום שוץ און שטיצע. דער אָנגעקלאָגטער האָט זיך אָבער בעצייטענס דערוואוסט פון דעם שווערען אורטייל, וואָס די ירושלים׳ער רעגירונג האָט אַרויסגעגעבען איבער איהם, און מיט דער הילף פון פערשידענע פאַלשקייטען און דיפּלאָמאַטישע שווינדלערייען איז איהם געלונגען זיך ריין צו וואַשען פון אַלע בעשולדיגונגען און אויסצופועל׳ן, אַז דאָס סנהדרין זאָל אָברופען די פונאַנדערגעשיקטע בריעף. ער האָט זאָגאַר געלאָזען אַרעסטירען

די פיער בעפאלמעכטיגטע פון דער ירושלים'ער אדמיניסטראציע, וועל־כע זענען געקומען איהם אראבזעצען פון זיין פאסטען, און דערנאך זיי צוריק אבגעשיקט קיין ירושלים.

אזוי האבען זיך אלע פלענער אויסגעלאזען מיט גארנישט, און דער שוואכמוטיגער רוימער־פריינד, יוסף, איז ווייטער פערבליעבען דער אפיציעלער אנפיהרער פון דעם פאטריאטישען אויפשטאנד. אט דער פאקט האט זעהר שלעכט געווירקט אויף דער רעוואלוציאנערער בעפעלקערונג, און זי האט זיך נאכמעהר אבגעווענדט פון איהם. יוסף האט געהאט אין זיינע הענד די פעסטונגען פון לאנד; ער האט אבער קיין סאלדאטען נישט געהאט, זיי צו בעשיצען, און דאס האט געבראכט דערצו, אז ווען דער שונא איז אריבער די גרענעצען פון גליל, האט ער געפונען פאר זיך כמעט לעדיגע פעסטונגען פון איין זייט, און שלעכט בעוואפענטע פאלקס־מחנות פון דער צווייטער זייט.

און די געפאהר האט זיך דערווייל אלץ נעהנטער און נעהנטער אנגערוקט. דער קייזער נערא האט זיך צו יענער צייט געפונען אין גריכענלאנד, וואו ער האט געוויזען זיינע וואונדער אלס זינגער, ציי־טער־שפיעלער און צירק־קינסטלער; און דא האט מען איהם געבראכט די ידיעה וועגען דעם אויפשטאנד אין יהודה, און וועגען צעסטיוס'עס שרעקליכער מפלה. דער ליידענשאפטליך־שטאלצער הערשער האט זיך פון דעם פאקט געפיהלט טיעף בעליידיגט, און דערצו איז נאך צו־געקומען אויך די מורא פאר די ארומיגע מזרח־לענדער, וואס האבען גאנץ לייכט געקענט אנגעשטעקט ווערן פון דעם יהודה'עאישען רעוואָ־לוציאניזם. ער האט דעריבער בעשלאסען, צו דערשטיקען דעם אויפ־שטאנד וואס אמשנעלסטען, און צו דעם צוועק האט ער אויסגעקלי־בען דעם בעסטען רוימישען קריעגספיהרער פון יענער צייט, פלאווי־יוס וועספאסיאן, וועלכער האט זיך בעריהמט געמאכט אין דער מלחמה מיט די בריטאנער. מיט איהם צוזאמען איז בעשטימט געווא־רען אויך א נייער רוימישער פערוואלטער איבער סיריען, ליציניוס מוציאנוס, וועלכער האט בעזונדער בעקומען א גרויסע מיליטערי־שע מאכט, כדי גרייט צו זיין, צו שטיצען וועספאסיאנען אים פאל פון א נויט.

אים ווינטער פון זיעבען און זעכציגסטען יאהר האט זיך וועס־פאסיאן אוועקגעלאזען פון גריכענלאנד קיין סיריען, און אבשטעלנדיג זיך אין עכו (פטאלאמעאיד), האט ער דא אנגעהויבען מאכען זיינע

מיליטערישע פארברייטונגען צו דער מלחמה. זיין יונגען זוהן טיטוס האט ער אוועקגעשיקט קיין אלעקסאנדריע, אום אריבערצופיהרען אהער א טייל פון דעם דארטיגען גארניזאן, און ער אליין האט זיך גענומען צוזאמענשטעלען א רעזערוו-מחנה פון די קלענערע אבטיילונגען, וואס עס האבען איהם געשטעלט צו הילף די ארומיגע אונטערטעניגע פירש-טען. די לעצטע זענען זיך אלע צונויפגעקומען אין דעם הויפט-לאגער פון דער רוימישער מחנה, אין עכו, און צווישען זיי האט זיך געפו-נען אויך אגריפוס, וועלכער האט אויך צוגעשטעלט וועספאסיאנ'ען א בעדייטענדע מיליטערישע הילף, און האט בכלל געזוכט מיט אלע מעגליכקייטען, זיך ריין צו וואשען פון דער מסירה, וואס די טיר'ער האבען אויף איהם דערלאנגט, אז ער שטעהט אין געהיימע פערבינ-דונגען מיט די רעוואלוציאנערען און שטיצט זיי. צוזאמען מיט אגרי-פוס'ען האט זיך אין וועספאסיאנ'ס הויפט-קווארטיר געפונען אויך זיין שוועסטער, בערעניקא, און ווען דער יונגער טיטוס האט זיך אומגע-קעהרט פון אלעקסאנדריע (מיטבריענגענדיג מיט זיך צוויי לעגיאנען פאר דער צענטראלער רוימישער ארמעע), האט ער זיך שטערבליך פערליעבט אין דער שענער יהודה'עאישער פרינצעסין (האטש זי איז געווען בעדייטענד עלטער פון איהם) און עס האט זיך פערבונדען צווישען זיי דער בעריהמטער ראמאן, וואס האט זיך געענדיגט כמעט אין איין צייט מיט דעם פאלשטענדיגען אונטערגאנג פון יהודה — דורך דעם זעלביגען טיטוס'ען. —

די גאנצע מחנה, מיט וועלכער וועספאסיאן האט זיך געקליבען צו דערשטיקען די יהודה'עאישע רעוואלוציע, האט געהאט איבער פופ-ציג טויזענד מאן, און ארום פסח-צייט זענען שוין אלע פארברייטונגען געענדיגט געווען, און וועספאסיאן האט זיך אנגעהויבען בעוועגען פאר-ווערטס — צו די גרענעצען פון גליל. דערביי האט ער איין נצחון שוין אבגעהאלטען, ווארום נאך איידער ער האט אנגעהויבען צו מארשירען מיט זיין ארמעע, זענען געקומען צו איהם שלוחים פון דער גליל'עאי-שער שטאדט צפורה, מיט דעם אויסדריק פון געטרייער אונטערטע-ניגקייט און מיט דער בקשה, אריינצושיקען אהין א מיליטערישע מחנה, וואס זאל זיי בעהילפיג זיין אין זייער קאמפף מיט די רעוואלוציאנערען. וועספאסיאן האט ממלא געווען די בקשה פון די דאזיגע „עהרליכע אונטערטאנען”: ער האט מיטגעשיקט מיט זיי א מחנה פון זיעבען טוי-זענד מאן אונטער דער אנפיהרונג פון א געוויסען פלאצידוס. דער לעצ-

מען האט אָבער גאנץ ברייט אויסגעטייטשט די אויפגאבע פון בעשיצען די שטאָדט, און די איינוואוינער פון דער גאנצער סביבה זענען דורך איהם אויסגעהרג׳עט אָדער געפאנגען געוואָרען. דאָס איז געווען דער ערשטער צוזאַמענשטוים צווישען די פערטרעטער פון דער רוימישער מאַכט און די בירגער פון דער פראָווינץ, וואָס איז די גאַנצע צייט צוגעגרייט געוואָרען צום אויפשטאַנד, אונטער דער השגחה פון דעם ספּעציעל אויסגעשיקטען אָרגאַניזאַטאָר און קריעגס-פיהרער, יוסף בן מתיתיהו.

נאָך מעהר בולט האָבען זיך אַרויסגעוויזען די רעזולטאַטען פון יוסף׳ס אָרגאַניזאַטאָרישער טעטיגקייט ביי די ערשטע צוזאַמענשטויסען מיט וועספּאַסיאַנ׳ען אַליין. וועספּאַסיאַנ׳ס פּלאַן איז געווען צו פערנעהמען פריהער גאַנץ גליל, כדי צו קענען דערנאָך פריי צוטרעטען צו יהודה, נישט מורא האָבענדיג דערפאַר, אַז די רעוואָלוציאָנערען וועלען איהם אָבשניידען דעם וועג פון הינטען. ער האָט זיך דעריבער געלאָזען מאַרשירען מיט דעם וועג צו די צפון-גליל׳עאישע פעסטונגען נכרא און יודפת. יוסף ווידער האָט קאָנצענטרירט זיין גאַנצע מחנה נישט ווייט ציפורי, אום דאָרט צו בעגעגנען דעם שונא; ביי די ערשטע ידיעות וועגען וועספּאַסיאַנ׳ס גרויסער אַרמעע, וואָס קומט צו אַלע מאָל נעהנטער, זענען זיך אָבער דער גרעסטער טייל פון זיינע סאָלדאַטען צולאָפען, און ער איז געצוואונגען געווען אָבצוטרעטען מיט זיין געבליבענער מחנה, און זי צוצופיהרען ביז טבריה. דאָ האָט דער קריעגספיהרער אַליין שוין אויך אָנגעהויבען צו קלערען וועגען דעם אויסגאנג פון דער גאַנצער מלחמה, און ער האָט אַוועקגעשיקט אַ דרינגענדען ראַפּאָרט קיין ירושלים, אין וועלכען ער האָט געפאָדערט פון דער רעגירונג, זי זאָל איהם צושיקען אַ גרויסע מיליטערישע קראַפט, אָדער — בעפאָלמעכטיגען צו פיהרען מיט וועספּאַסיאַנ׳ען אונטערהאַנדלונגען וועגען די בעדינגונגען פון דער קאַפּיטולאַציע.

די רוימער האָבען אָבער גאָרנישט געטראַכט וועגען איבעררייסען די מלחמה. זיי האָבען איינע נאָך דער אַנדערער פערנומען די אַלע פּאָזיציעס, וואָס יוסף האָט זיי פריי געלאָזען, און אויף אַזאַ אופן געצוואונגען די יודישע מחנות זיך צו קאָנצענטרירען אין די עטליכע שטאַרקערע גליל׳עאישע פעסטונגען, כדי אויסצומיידען אַ עפענטליכען געשלעג. אַזאַ געשיצטע פעסטונג איז געווען יודפת, וועלכע האָט זיך נאָך דערצו געפונען אויך אין אַ גוטער געאָגראַפישער לאַגע, זייענדיג

ארומגעריננגעלט מיט הויכע פעלזענס און טיפע גריבער. דא האבען זיך צוזאמענגענומען אלע פערבליבענע טיילען פון דער רעוואלוציאנע־רער מחנה, וועלכע זענען ווירקליך געווען דורכגענומען מיט א פערבי־טערטער שנאה צו די רוימער, און האבען געהאט פעסט בעשלאסען נישט אבצוטרעטען פון דער פעסטונג און זיך נישט איבערצוגעבען אליין אין די הענד פון דעם שרעקליכען תלין. ווארום וועספאסיאן האט זיך אכזריות'דיג נוקם געווען אן די בעזיגטע, נישט קוקענדיג אויף דעם, וואס זיי האבען איהם כמעט קיין ווידערשטאנד נישט געשטעלט. די גאנצע בעפעלקערונג פון דער איינגענומענער גאבארא האט דער רוימי־שער קריגספיהרער געלאזען אויסהרג'ענען און דעם זעלביגען סוף האבען געהאט אויך די איינוואוינער פון אלע ארומיגע שטעדט און דערפער.

דער קאמפף ביי יאטאפאטא האט דעריבער אנגענומען א שארפען און פערביטערטען כאראקטער. גאנצע אנדערהאלבען חדשים זענען די צורייצטע רוימער געשטאנען ביי דעם פעלזען מיט די הויכע בערג און טיפע אבגרונדען, אויף וועלכען ס'איז געשטאנען די מעכטיגע פעס־טונג. די רעוואלוציאנערען האבען דעם גאנצען שמאלען צוגאנג צום פעלזען פערלעגט און צוגראבען, אזוי אז די רוימער האבען זיך מיט שרעקליכע אנשטרענגונגען און צרות קוים דערשלאגען צו דער פעסטונג, אום זי צו בעלאגערן. די בעלאגערטע האבען זיך פון דאן אן כסדר געפונען אונטער דעם פייערדיגען שטורם פון די רוימישע שליידער־מא־שינעם; זיי זענען אבער נישט אבהענגדיג געבליעבען, און אויפשיטענ־דיג אין דער זעלביגער צייט גופא א הויכען וואל, האבען זיי פון זייער זייט אויך נישט אויפגעהערט אבצוענטפערן דעם שונא מיט א האגעל פון שטיינער, ברענענדע שטיקער האלץ, שארפע פליסיגקייטען און נאך אזעלכע שעדליכע פיילען. די רוימער האבען אנגעווענדט אלע זייערע כחות אויף דעם איינציגען פרייען צוגאנג צו דער פעסטונג אין צפון זייט, וועלכען די בעלאגערטע האבען פערשפארט מיט פערשידענע שאנצען און טורעמס; זיי האבען אין דער זייט אוועקגעשטעלט גאנצע זעכציג בעלאגערונגס־מאשינעס, וועלכע האבען אהן א אויפהער געשליי־דערט טויט און פייער אויף דער פעסטונג, די בעלאגערטע האבען זיי אבער כסדר אבגעשטויסען און געקעמפפט מיט א אונגעוועהנליכער פער־צווייפלונג, נישט קוקענדיג אויף דעם, וואס זיי האט שוין אנגעהויבען אויסצופעהלען וואסער. און די פעסטונג וואלט אפשר נאך א לאנגע צייט

אויסגעהאלטען דעם אנגריף פון דער בעלאגערונג, ווען עס וואלט זיך ניט ארויסהאפען א פעררעטער און זי אליין איבערגעבען דעם שונא. איינער פון די בעלאגערטע איז אריבערגעלאפען אויף דער זייט פון די רוימער, און האט זיי איבערגעגעבען, וועלכע פונקטען ס'זענען שוואך בעפעסטיגט; זיי האבען דאס גלייך אויסגענוצט, און אויף צו מארגענס פארטאג זענען זיי פלוצלונג בעפאלען די טויט-מידע, איינגעשלאפענע וואך-סאלדאטען, און זיי אויסגעהרג'עט ביז איינעם (תמוז, 67). דאן האט שוין וועגען שיצען די פעסטונג קיין רייד ניט געקענט זיין, און ערשט האבען זיך די רוימער, ווי זייער שטייגער איז געווען, גענומען נוקם זיין אן זייערע בעזיגטע. אויסער דער גרויסער צאהל קעמפפער, וואס האבען זיך אליין געשאכטען אדער זיך אריבערגעווארפען פון די שטאדט-מויערן, כדי ניט אריינצופאלען צום בלוטיגען בעזיגער אין די הענד, האבען טויזענדער פון די בעזיגטע זייער לעבען פערלוירען אין דער בלוטיגער ארגיע פון די ווילד-צוקאכטע רוימישע סאלדאטען, און צוזאמען האט די בעשיצונג פון דער דאזיגער פעסטונג איינגעשלונגען ביז פירציג טויזענד יודישע לעבענס; דערצו זענען איבער טויזענד פרויען און קינדער פערקויפט געווארען פאר שקלאפען, און לויט וועספאסיאנ'ס בעפעהל, איז קיין שטיין אויף א שטיין ניט איבערגעבליבען פון דער גאנצער שטאדט און זי איז פערגלייכט געווארען מיט דער ערד.

מיט דעם אונטערגאנג פון יאטאפאטא האט זיך געענדיגט אויך יוספ'ס קאריערע, און ניט בלויז אלס אנפיהרער פון דעם יודישען אויפשטאנד, נאר אויך אלס זוהן פון זיין פאלק בכלל. ווען די רוימער זענען צוגעטרעטען צו דער בעלאגערונג פון יאטאפאטא, איז יוסף געקומען אין שטאדט און אנגעפיהרט די פערטיידיגונג, נאר ווען ער האט זיך ארומגעזעהען, אז די פעסטונג וועט זיך סוף כל סוף פארט מוזען אונטערגעבען, האט ער אנגעהויבען מאכען הכנות צו אנטלויפען פון שטאדט. די בעפעלקערונג האט זיך אבער דערוואוסט דערפון און איהם ניט געלאזען דורכפיהרען זיין פלאן. דערווייל האבען די רוימער איינגענומען די פעסטונג, און יוסף האט זיך געוואלט אויסבעהאלטען אין א אונטערערדישער מערה; דא האבען זיך ע״ין אבער פון פריהער געפונען פירציג רעוואלוציאנערען, און דערצו האט איינע אויסגעגעבען די רוימער דעם סוד פון דער מערה. וועספאסיאן האט דאן דורך זיינעם א שליח אויפגעפאדערט די בעהאלטענע, זיי זאלען זיך אונטער-

געבען, צוזאָגענדיג זיי פולע אונבעדינגטהרליכקייט, און יוסף איז שוין גרייט געוועזען אַרויסצוגעהן צום זיעגער און צו קניען פאַר איהם; דאָ האָבען אָבער די חברים-רעוואָלוציאָנערען אָנגעשטעלט זייערע שווערדען געגען זיין ברוסט און געדראָהעט, איהם אויפ'ן אָרט צו טויטען, אויב ער וועט פועל'ן ביי זיך אַזוי שענדליך צו בעלייריגען דעם כבוד פון דער אומה. ער איז אַלזאָ געצוואונגען געוואָרען צו פערבלייבען צוזאַמען מיט די חברים, און זיי האָבען אַלע פייערליך געשוואוירען, זיך נישט איבערצוגעבען קיין לעבעדיגע דעם שונא אין די הענד; יוסף האָט זיך אָבער אין דער קריטישער מינוט אויך נישט פערלוירען. ער האָט אויסגעאַרבייט אַ פּלאַן פאַר דעם קאָלעקטיווען זעלבסטמאָרד, לויט וועלכען יעדער איינער האָט געדאַרפט דערשטעכען דעם אַנדערן — על פי גורל, און דער דאָזיגער „גורל" האָט זיך אַרויסגעוויזען אַזוי גליקליך פאַר איהם, אַז ניין און דרייסיג חברים זענען שוין געוועזען דורכגעשטאָכען איינער פון אַנדערן, און גראָד ער מיט איין חבר זענען געבליבען די לעצטע. און די שאָטענס פון די טויטע חברים האָבען איהם נישט איבערגעשראָקען — ער האָט איבערגערעדט דעם איינציגען פערשוואוירענעם, און זיי האָבען זיך ביידע איבערגעגעבען די רוימער. די לעצטע האָבען איהם אַוועקגעפיהרט צו וועספּאַסיאַנ'ען, וועלכער האָט זיך גלייך פון דער ערשטער מינוט בעצויגען צו איהם נישט, ווי צו אַ געפאַנגענעם שונא. יוסף האָט נישט נאָר אויסגעדריקט וועספּאַסיאַנ'ען זיין געטרייע אונטערטעניגקייט, נאָר איהם אויך נביאות געזאָגט, אַז ער וועט אין גיכען טראָגען אויפ'ן קאָפּ די קרוין פון רוים, און באַלד איז דער געפאַנגענער שונא געוואָרען דער נאָהנטסטער פריינד און יועץ פון דעם גרויסען רוימישען קריעגספיהרער. לויט דעם עפענטליכען מנהג האָט יוסף געמוזט אַריינגעזעצט ווערן אין געפענגעניש; דאָס איז אָבער געוועזען נישט מעהר, ווי אַ צערעמאָניע. וועספּאַסיאַן האָט איהם ערלויבט, זיך אויסצוקלייבען אַ פרוי פון די געפאַנגענע מעדלעך, צו טראָגען די שענסטע קליידער, און האָט איהם אַליין בעשאָנקען מיט טייערע מתנות.

אין ירושלים האָט די ידיעה וועגען דעם נצחון פון די רוימער אַרויסגערופען אַ טיעפען טרויער. נישט ווימענדיג אין אָנהויב פון יוסף'ס פעררעטערישען שריט, האָט מען איהם דאָ שטאַרק בעוויינט אַלס איינעם פון די העלדישע פּאַטריאָטען, וואָס זענען געפאַלען ביי דער פערטיידיגונג פון יאָטאַפּאַטאַ; שפּעטער אָבער, ווען מ'האָט זיך דערוואוסט

אין דער הויפּטשטאָדט, אַז יוסף געפינט זיך נאָר אַלס הויז-פריינד ביי וועספּאַסיאַנ'ען מיט זיין זוהן, האָט דער צאָרן פון די יהודה'ער זיך שרעקליך פונאַנדערגעקאָכט, און נישט געפינענדיג קיין מיטעל, ווי אַזוי זיך נוקם צו זיין אָן דעם שענדליכען פעררעטער, האָט איהם דאָס פאָלק געשטעמפּעלט מיט דעם נאָמען און פערשאָלטען זיין אָנדענקען אויף דור דורות.

כמעט אין איין צייט מיט יאָטאַפּאַטאַ איז געפאַלען אויך יפיע, אַ שטעדטיל נישט ווייט פון נצרת, וואָס האָט זיך געוואָלט אַריינשניידען די רוימער פון הינטען און שטערן זיי אין זייערע מיליטערישע אָפּעראַציעס, און איצט איז צוגעקומען די רייהע צו די שומרונים. די לעצטע האָבען זיך פעראייניגט מיט זייערע יודישע שכנים, און מיט געמיינזאַמע כחות זיך בעפעסטיגט אויף דעם בארג גריזים. דאָס האָט וועספּאַסיאַנ'ען אַביסעל בעאונרוהיגט, און ער האָט אַרויסגעשיקט געגען זיי צערעאַליס, דעם טריבון פון פינפטען לעגיאָן, מיט דריי טויזענד פוס-געהער און זעקס הונדערט רייטער. מיט דער מחנה האָט צערעאַליס בעלאַגערט דעם בארג און איהם אָבגעשניטען פון אַלע זייטען, אַזוי אַז די בעלאַגערטע האָבען באַלד אָנגעהויבען צו ליידען פון וואַסער-מאַנגעל, און זענען געצוואונגען געווען, זיך אונטערצוגעבען. דאָ זענען אָבער אויך געווען אַ סך אַזעלכע, וואָס האָבען בעשלאָסען בעסער צו שטאַרבען, איידער צו בויגען דעם קאָפּ פאַר'ן שונא. אָט די פערביטערטע העלדען, אין אַ צאָהל פון עלף טויזענד זעקס הונדערט מאַן, האָט צערעאַליס געלאָזען צונויפשטופּען אויפ'ן שפּיץ בארג, וואו זיי זענען אַלע אומגעקומען.

נאָך שומרון איז צו די רוימער אין די הענד אַריינגעפאַלען די האַפענשטאָדט יפו. די דאָזיגע שטאָדט איז געהאַט צוטראָגען געוואָרען דורך צעסטיוס'עס סאָלדאַטען, ווען זיי האָבען זיך געלאָזען קיין ירושלים, און איצט האָבען זיך דאָ די זעלאָטען ווידער בעפעסטיגט און אָנגעהויבען זי אויפצובויען פונ'ם ניי. די רוימער האָבען זיך אָבער בעצייטענס דערוואוסט פון דער אונטערנעהמונג, וואָס האָט געקענט ווערן פאַר זיי געפעהרליך, ווייל די זעלאָטען וואָלטען קענען בעפאַלען די צוגעפיהרטע שיפען. זיי האָבען דעריבער אַרויסגעזעצט אין יפו אַ גרויסע צאָהל סאָלדאַטען, און די יודען האָבען זיך געמוזט ראַטעווען אויף שיפלעך. נאָר דאָ זענען זיי ווייטער פערפאָלגט געוואָרען און נישט בלויז פון די רוימער, נאָר אויך פון אַ שטאַרקען שטורם-ווינט, וואָס האָט זיי אַרויסגע-

שלײַדערט אויף פערשידענע פעלזענס און אין די ברויזענדע חוואַליעס פון ים.

אונטער דער צײַט האָט זיך די צענטראַלע רוימישע אַרמעע געפונען אין קסריה בײַם ים, און וועספּאַסיאַן אַלײן האָט זיך אויפגעהאַלטען אַלס גאַכט בײַ זײַן פרײַנד — דעם קעניג אַגריפּוס II, אין קסריה פיליפּי. דאָ איז מיט אַ אומגעוועהנליכער פרעהליכקײַט געפײַערט געוואָרען דער נצחון פון די רוימער איבער די העלדישע פערטײדיגער פון דער גליל'עאישער פעסטונג — גאַנצע צוואַנציג טאָג האָט זיך אין פּאַלאַץ פון דעם יהודה'עאישען „קעניג" געצויגען דער שטורמישער יום-טוב לכבוד דעם גרויסען נצחון פונ'ם רוימישען פּאַנציר. די דאָזיגע יום-טוב'דיגע מנוחה איז געשטערט געוואָרען ערשט דאַן, ווען עס האָבען ווידער אָנגעהויבען אָנצוקומען אומרוהיגע ידיעות וועגען דער בעוועגונג פון די רעוואָלוציאָנערען. די לעצטע האָבען דאָס געוועהר פון די הענד נישט אַוועקגעלעגט, און וואָס טיפער די רוימער האָבען זיך אַרײַנגערוקט אין לאַנד, אַלץ מעהר פערביטערט און פערצווייפעלט איז געוואָרען די שנאה צו זיי פון די דאָזיגע הייסע פּאַטריאָטען. די זעלאָטען האָבען זיך געפּרובט פערנעהמען טבריה; דאָס האָט געצוואונגען וועספּאַסיאַנ'ען זיך שנעל צו בעוועגען מיט זײַנע לעגיאָנען און זיי צוזוברעגען צום ים כנרת. פאַר אַגריפּוס'עס שטאָדט זענען אָבער אָט די גרויסע מיליטערישע כחות גאָרנישט נויטיג געווען; די רעוואָלוציאָנערען זענען דאָ געווען אין דער מינדערהײַט אַנטקעגען דער גרויסער צאָהל פון קעניג אונטערגעקויפטע רוימער-פרײַנד, און נאָכדעם ווי זיי האָבען געזעהען, אַז די בעפעלקערונג איז אינגאַנצען געשטימט געגען זיי, האָבען זיי פערלאָזען די שטאָדט און זיך פערקליבען קיין טאַריכיה. די פריעדליכע אײַנוואוינער פון טבריה האָבען דאַן אָהן אַ שום ווידערשטאַנד אויפגעעפענט פאַר וועספּאַסיאַנ'ען די טויערן און אַרײַנגעלאָזען אין שטאָדט איהם מיט זײַנע סאָלדאַטען. דערפאַר האָט דער רוימישער זיעגער אַרויסגעוויזען אַ בעזונדער חסד די געטרײַע אונטערטאַנען פון אַגריפּוס'עס שטאָדט און האָט בעפוילען די סאָלדאַטען נישט אָנצווענדען קײַן שום געוואַלט געגען דער בעפעלקערונג.

דאַגעגען האָבען די רוימער געהאַט אויסצושטעהן אַ שווערען קאַמפּף בײַ טאַריכיה. די זעלאָטען אונטער דער אָנפיהרונג פון ישוע בן שפט האָבען זיך אין אָנהויב העלדיש פערטײדיגט און נישט צוגעלאָזען דעם שונא צום שטאָדט, און שפּעטער, ווען דער אָנגריף פון די

רוימער איז שטארקער געווארען, האבען זיי זיך ארויפגעזעצט אויף שיפלעך און פון דארטען ארויסגעוויזען א שטארקען ווידערשטאנד דער רוימישער מחנה אונטער טיטוס'עס אנפיהרונג. ענדליך האט זיך אבער טיטוס'ען פארט איינגעגעבען, זיך אריינצורייסען אין שטאדט, און די סאלדאטען האבען זי כמעט אינגאנצען חרוב געמאכט. און דערמיט האבען זיך די רוימער נאך נישט בעפרידיגט: זיי האבען זיך געלאזען נאכיאגען די אוועקגעשוואומענע רעוואלוציאנערען, און דאס געשלעג אויפ'ן וואסער האט זיך געענדיגט דערמיט, וואס א גרויסער שטח פון ים איז פערפארבט געווארען מיט בלוט און די ברעגען זענען פול געווארען מיט צוגעשוואומענע קערפער'ס פון דערטרונקענע און ברוך-טיילען פון צושמעטערטע שיפען (67).

פון גאנץ גליל האבען זיך איצט אלזא נאך דריי פונקטען אינגאנצען געפונען אין די הענד פון די זעלאטען: גמלא, דער בארג תבור און גוש-חלב. גמלא איז פון דער נאטור כמעט געווען אונבעצווינגבאר און די קליינע מחנה רעוואלוציאנערען (ניין טויזענד מאן) האט פערטיידיגט דעם דאזיגען פעלזען-נעסט מיט א אונגעוועהנליכער העלדישקייט און פערצווייפלונג. די רוימער האבען זיך עטליכע מאל געפרובט צוקומען צום שטאדט מיט'ן שטורם; זיי זענען אבער כסדר אבגעווארפען געווארען פון די פערביטערטע העלדען און ווען דער בעגלייטער פון וועספאסיאנ'ס ארמעע, אגריפּוס, האט זיך געווענדעט צו די בעלאגערטע מיט דעם פארשלאג, זיי זאלען זיך בעסער גלייך אונטערגעבען און נישט ווארטען ביז דער שונא וועט זיך אריינרייסען צו זיי, — האבען זיי איהם געענטפערט מיט א שטיין, פון וועלכען ער איז פערוואונדעט געווארען אין ארעם. אזוי אבער ווי די רוימער האבען שוין געהאט אויפגעשטעלט זייערע בעלאגערונגס-מאשינעס אין דער הויך, האבען זיך די בעלאגערטע צוריקגעצויגען אין שטאדט גופא. דא האבען זיי גאנצע דריי וואכען אויסגעהאלטען דעם פייער פון דער רוימישער ארטילעריע, און ערשט דאן האט זיך בעוויזען איין עפנונג אין דער מויער-וואנט, דורך וועלכער עס האט זיך אריינגעריסען אין שטאדט א בעדייטענדע צאהל סאלדאטען, די בעלאגערטע האבען זיך איצט אבגערוקט צוריק, אין דעם העכערען טייל פון שטאדט, און אריינציהענדיג די רוימישע סאלדאטען אין די שמאלע געסלעך, האבען זיי די לעצטע בעהאנגעלט מיט שטיינער און פיילען—פון די דעכער אראב. צוגעקוועטשט פון דעם פיינליכען אנפאל, האבען זיך די סאלדאטען אויך געפרובט ארויפקריע-

גען אויף די דעלער פון די נידעריג געלעגענע הייזער ; האָבען אָבער
די היילער נישט אויסגעהאַלטען אויף זיך די מאַסע, און זענען איינגע-
פאַלען, בעגראָבענדיג אונטער זיך דעם גרעסטען טייל פון דער אַריינ-
געריסענער מחנה. די איבערגעבליבענע האָבען זיך געלאָזען לויפען
צוריק, צום אַרויסגאַנג, און דאָ זענען זיי ווידער פערוואָרפען געוואָ-
רען מיט פיילען, שטיינער און שטיקער פעלזען. אַזוי אַז נאָר אַ גאַנץ
קליינע צאָהל פון זיי האָט בעוויזען זיך אַרויסצוקריגען גאַנצערהייד
פון שטאָדט. דאָס איז געווען אַ שענער טאָג פאַר די רעוואָלוציאָנערען
פון גמלא, אַ טאָג פון נצחון; באַלד האָבען זיי אָבער פאַר דעם נצחון
געמוזט טייער בעצאָהלען. אויף צומאָרגענס האָבען די רוימער אַרויפגע-
נאַרט די רעוואָלוציאָנערען אויף אַ הויכען טורעם, כדי איהם כלומר׳שט
צו פערטיידיגען; ער איז שוין אָבער פון פריהער געווען אונטערגעגראָ-
בען, און איז איינגעפאַלען מיט אַ שרעקליכען קראַך איבער די דער-
שטיקטע העלדען. נאָך דעם איז שוין טיטוס׳ען לייכט אָנגעקומען, זיך
אַריינצורייסען אין שטאָדט, און ער האָט זיך אַרויפגעוואָרפען אויף דער
בעפעלקערונג מיט דעם וואוט פון אַ צוריצטען טיגער. ביז פיער
טויזענד מענשען זענען אומגעקומען דורך דעם שווערד פון די סאָלדאַ-
טען, און די איבריגע (ביז פינף טויזענד מאַן) האָבען זיך אַרויפגעקריע-
גען אויף אַ פעלזען און געפרובט נאָך אָבשטויסען דעם שונא מיט פיילען
און שטיינער; זעהענדיג אָבער די האָפנונגסלאָזיגקייט פון זייער צושטאַנד,
האָבען זיי זיך אַליין אַראָבגעוואָרפען פון פעלזען. אַזוי איז אויך אָט די
אונבעצווינגבאַרע שטאָדט געפאַלען (67) און פון איהר גאַנצער בעפעל-
קערונג זענען נאָר צוויי מעדלעך לעבען געבליבען, ווייל זיי זענען
עטליכע טאָג דורכאַנאַנד געלעגען בעהאַלטען ערגיץ אין אַ מערה.
אין דער זעלביגער צייט איז געפאַלען אויך די פעסטונג פון •
גארג תבור, שטאָדט האָט זיך געפונען זעכצענהונדערט פוס הויך פון דעם
אונטען ליגענדען „עמק יזרעאל“ (יזרעאל-טאָל) און וואָלט זיך געקענט
האַלטען אַ לאַנגע צייט. דער רוימישער אָנפיהרער פון דער בעלאַגערונג
פלאַצידוס, האָט זיך דעריבער בענוצט מיט אַ געשיקטען קריעגס-שוויג-
דעל: ער האָט אַראָבגענאַרט כמעט דעם גאַנצען רעוואָלוציאָנערען גאַר-
ניזאָן פון דער אויבען-ליגענדער פעסטונג אונטען, מאַכענדיג זיך
אַזוי, ווי ער וואָלט אַנטלויפען מיט זיין מחנה, און ווען די רעוואָלוצ-
יאָנערען האָבען זיך שוין אויך געפונען אויף דעם גלייכען שטח, האָט
ער זיך אַ קעהר געטאָן מיט זיינע רייטער-סאָלדאַטען צוריק און זיי

צוקלאפט. פון די איבערגעבליבענע איז א טייל אנטלאפען קיין ירושלים און די אלטע און שוואכע האבען זיך אונטערגעגעבען.

שוואך בעפעסטיגט און מיט א גאנץ קלייגער צאהל פערטיידיגער איז געבליבען גוש-חלב. ווען טיטוס איז צוגעקומען מיט זיין גרויסער מחנה, און האט אויפגעפאדערט דער בעפעלקערונג, זי זאל זיך אונטערגעבען, האט דער אנפיהרער פון שטאדט, יוחנן, געבעטען איין טאג וואפענשטילשטאנד, ווייל ס'איז פונקט אויסגעקומען שבת. און זעהענדיג, אז ער וועט דא גארנישט מאכען נעגען די רוימער, האט ער זיך בענוצט מיט דעם טאג, און איז אנטלאפען פון שטאדט מיט א גרויסער אבטיילונג פון זיינע זעלאטען, און א מאסע פרויען, אלטע לייט און קינדער. אויף צומארגענס האבען די איינוואוינער אויפגעעפענט פאר די רוימער די טויערן פון שטאדט; טיטוס האט אבער געוואלט דורכאוים בעקומען אין זיינע הענד דעם בעריהמטען זעלאטען-אנפיהרער, יוחנן, און נישט געפינענדיג איהם אין שטאדט, האט ער אוועקגעשיקט א מחנה סאלדאטען, איהם נאכצויאגען. און אויך דאס האט נישט געהאלפען: יוחנן האט זיך שוין געהאט דערשלאגען קיין ירושלים, און די סאלדאטען האבען זיך געמוזט בענוגנען מיט די זקנים, פרויען און קינדער, וואס זיי האבען נאך געטראפען אין וועג, און וועלכע זיי האבען גענומען געפאנגען. דאס זענען געוועזען די לעצטע פון דער אונגעהויערער מחנה געפאנגענע, וואס האט זיך אנגעזאמעלט אין וועספאסיאנ'ס לאגער אין דעם משך פון דער גליל'עאישער מלחמה. פון דער מחנה זענען די קרעפטיגסטע יונגע לייט (ביז זעקס טויזענד) אוועקגעשיקט געווארען קיין גריכענלאנד, אום צו ארבייטען ביי דער דורכגראבונג פון דעם קארינטישען לאנד-פאס; איבער דרייסיג טויזענד נפשות זענען פערקויפט געווארען פאר שקלאפען, און די איבערגעבליבענע קראנקע און אלטע (ביז צוועלף הונדערט) זענען אויף וועספאסיאנ'ס בעפעהל אראבגעשליידערט געווארען פאר איין מאל אין א טיעפען אבגרונד. די געפאנגענע פון יענע ערטער, וואס האבען אנגעהערט צו אגריפוס'ען, האט וועספאסיאן איהם איבערגעגעבען, ער זאל טאן מיט זיי, וואס איהם געפעהלט, און דא האט הורדוס'עס איינינקעל ווידער ארויסגעוויזען א שרעקליכע אכזריות בנוגע צו זיינע יודישע ברידער: ער האט זיינע געפאנגענע אויך געלאזען פערקויפען פאר שקלאפען.

דאס איז געוועזען דער סך הכל פון דעם יודישען אויפשטאנד אין גליל. דער גרעסטער טייל פון לאנד איז פוסט און וויסט געווארען און

די איבערגעבליבענע חורבות און מענשליכע שאטענס זענען נאך איצט מעהר פערשקלאפט געווען, ווי פריהער. דער וועג קיין ירושלים איז אלזא געבליבען פריי פאר די רוימער; וועספאסיאן האט אבער געוואלט לאזען אברוהען זיינע סאלדאטען נאך אזא לאנגען מארשרוט און נאך אזעלכע בלוטיגע געשלעגען, און ער האט זיי צושטעלט אין ווינטער־קווארטירען ארום קסריה.

וועספאסיאן

נײַנטעס קאַפּיטעל

דער אונטערגאַנג פון יהודה

(פון 67 ביז 70 נאָך קריסט.)

דער זאַמעל־פּונקט פאַר אַלע אַנטלאָפענע פון דער אונגליקליכער גליל איז געווען ירושלים. די אַלע רעוואָלוציאָנערע מינדערהייטן, וועלכע האָבען בײַ זיך אין די גליל׳עאישע שטעדט גאָרנישט געקענט אויפטאָן געגען דער מעהרהײַט פון די מעסיג־מיושב׳דיגע רוימער־פרײַנד, — האָבען זיך בּיסליכווײַז צונויפגעזאַמעלט אין דער גוט בעפעס־טיגטער הויפּטשטאָדט פון יהודה, וואָס האָט פאָרגעשטעלט מיט זיך די אַרטעריע און די נשמה פון דעם גאַנצען אויפשטאַנד. דאָ האָט די גאַנ־צע צײַט געהערשט אַ פײַערליך־אויפגערעגטע שטימונג — פון איין זײַט האָבען שוין געשוועבט אין דער לופטען די שוואַרצע שאָטענס פון טויט און חורבן, און פון דער צווייטער זײַט האָט זיך דעם פאָלקס פאַנטאַזיע אַלץ שטאַרקער צופלאַמט און צושפּיעלט און זײַנע האָפנונגען אויף דער נאָהנטער צוקונפט זענען וואָס ווײַטער אַלץ ליכטיגער, שענער און ג ע ט ל י כ ע ר געוואָרען. דאָס פאָלק האָט זיך אַרומגעקלאַמערט אַרום גאָט׳ס הויז, אַרום בית המקדש, און איז פעסט און זיכער געווען אין דעם, אַז ד אָ וועט דער מעכטיגער שונא צוקלאַפּט ווערן און פון ד אַ נ ע ן וועט זיך אָנהויבען די ליכטיגע צײַט פאַר דער דערשלאָגענער און אויסדערוועהלטער אומה. פון אַלע זײַטען האָבען זיך טויזענדער יודען געצויגען צו דער הויפּטשטאָדט, צום בית־המקדש, און די מוטער

ירושלים איז קיינמאָל נישט אַזוי בעפעלקערט, אַזוי שען און אַזוי פעסט געווען, ווי אין דער לעצטער צייט פאַר איהר אונטערגאַנג. זי האָט פערנומען אין איהר אומפאַנג ביז זיעבען קלאָמעטער (דריי און דרייסיג סטאַדיען), און האָט געהאַט אַ בעפעלקערונג פון זעקס-הונדערט טויזענד מאַן, נישט רעכנענדיג די איינגעוואַנדערטע פון די אַרומיגע שטעדט. לויט איהרע קוואַרטאַלען האָט ירושלים געהאַט דעם פאָלגענדען אויסזעהען: די אויבערשטאָדט אָדער ציון, איז געווען דער קוואַרטאַל פון די אַריסטאָקראַטען און גבירים. פון דאַנען האָט זיך געצויגען אַ ברייטער צווישען-טאָל, און דערנאָך האָט זיך אָנגעהויבען די אונטערשטאָדט אקרא, וואָס איז געווען געבויט אין דער פאָרם פון אַ האַלבער לבנה. צו צפון זייט פון דער אונטערשטאָדט זענען געלעגען די פאָרשטעדט אויבער- און אונטער-ביצתא; אָט די פאָרשטעדט האָט אַגריפּוס I געהאַט אָנגעהויבען צו בעפעסטיגען; לויט אַ בעפעהל פון רוים האָט אָבער די אַרבייט געמוזט אָבגעשטעלט ווערן. די מאַסע בוי-מאַטעריאַל איז אַלזאָ געבליבען ליגען און דערמיט האָבען זיך איצט די זעלאָטען בענוצט ביים ענדיגען די בעפעסטיגונג. אין דעם קוואַרטאַל האָבען זיך געפונען די מאַרקפּלעצער פאַר וואָל-אויסאַרבייטונגען, מעטאַל-כלים, קליידער, האָלץ און אויך בהמות. דער בית-המקדש, וואָס האָט זיך אין צפון-מערב זייט געגרענעצט מיט'ן פּאַלאַץ אַנטאָניום, — האָט פאָרגעשטעלט מיט זיך אַ זעלבסט-שטענדיגען קוואַרטאַל; צו דרום זייט פון בית-המקדש איז געלעגען דער קוואַרטאַל אופל, און די דאָזיגע אַלע גאַסען און פּלעצער זענען אין דער לעצטער צייט אויסגעפּלאַסטערט געוואָרען מיט מראַמאָר.

ירושלים איז געווען גוט געשיצט און בעפעסטיגט. פון דריי זייטען: דרום, מזרח און מערב, איז דער באַרג, אויף וועלכען ס'איז געשטאַנען די הויפּט-שטאָדט, געווען כמעט נישט צוגענגליך, אַ דאַנק די טיעפע גראָבענס, די שטיילע פעלזען-ווענט און דעם הויך אויפגעשיטען וואַל. די צפון-זייט, וואָס איז פון דער נאַטור געווען פרייער און צוגענגליכער, האָט געהאַט דערפאַר אַ דרייפאַכיגען וואַל

די יהודה'עאישע שטעדט, ראַנגען, אויסער ירושלים, זענען געבליעבען אָהן אַ שום פערטיידיגונג. וועספּאַסיאַן האָט זיי דעריבער בעזעצט איינע נאָך דער אַנדערער, נישט בעגעגנענדיג קיין ווידערשטאַנד, און פון גאַנץ פּאַלעסטינאַ איז דערווייל נאָך פריי געווען נאָר דער צפון-טייל פון יהודה און די געגענד פּערעאַ. די דאָזיגע פּראָווינצען האָבען

אויך געהאַט אַ גרויסע צאָהל פּאַטריאָטישע קנאים, וועלכע זענען גרייט געוועזען זיך מקריב צו זיין פאַר דער נאַציאָנאַלער פרייהייט, און זיי וואָלטין געקענט דעם אויפשטאַנד גרויסע נוצען ברענגען; די פיהרער פון דער רעוואָלוציע אין ירושלים האָבען זיך אָבער גאַנץ וועניג געקימערט וועגען די זייטיגע שטעדט, און דאָס האָט געבראַכט דערצו, אַז די רייכע און קאָנסערוואַטיווע עלעמענטען זענען געבליעבען ביי זייערע פריעדליכע נייגונגען און האָבען זיך גרייט געמאַכט אַליין צו עפנען פאַר׳ן שונא די טויערן פון זייערע שטעדט, און די רעוואָלוציאָנערע יוגענד האָט אויסגעוואַנדערט קיין ירושלים און דאָרט פערגרעסערט די צאָהל פון די קאַמפּפס-מוטיגע זעלאָטען.

אַ בעזונדער אָרט האָט פערנומען די פעסטונג מסדה, ביים דרום-מזרח ברעג פון ים המלח. דאָ האָבען זיך צונויפגעזאַמעלט אַלע פערבליעבענע טיילען פון דער אַמאָליגער ס י ק א ר י ע ר-באַנדע, אונטער דער אָנפיהרונג פון אלעזר בן יאיר, און מיט דער צייט איז צו זיי צוגעשטאַנען אויך דער בעריהמטער העלד ש מ ע ו ן ב ר ג י ו ר א. שמעון האָט זיך אויסגעצייכענט מיט אַ אונגעוועהנליכער פיזישער קראַפט און מיט זיין העלדען-מוט, וואָס האָט איהם נישט פערלאָזען ביז דער לעצטער מינוט. ביי דעם ערשטען צוזאַמענשטויס מיט די רוימער, אונטער גאַלוס׳עס אָנפיהרונג, איז ער, שמעון, געוועזען פון די ערשטע, וואָס האָבען זיך אַרויפגעוואָרפען אויף דער אַנטלויפענדער מחנה און צושלאָגען איהרע היינטערשטע רייהען. זיין קריעגערישע נאַטור האָט אָבער אויך שפּעטער נישט געקענט רוהיג בלייבען, און נישט האָבענדיג די געלעגענהייט, אַרויסצוטרעטען גלייך וויעדער געגען די רוימער, איז ער אַוועק אין דער געגענד פון ים המלח און זיך דאָרט אַוועקגעשטעלט בראש פון אַ כנופיא באַנדיטען-וואַנדערער, וועלכע האָט אַרויפגעוואָרפען אַ שרעק אויף דער גאַנצער סביבה. די טעראָריזירטע בעפעלקערונג האָט זיך דאַן בעקלאָגט אויף איהם פאַר דער צענטראַלער אַדמיניסטראַציע אין ירושלים, און די מעסיגע זעלאָטען האָבען אַרויסגעשיקט געגען שמעונ׳ען אַ שטאַרקע בעוואָפענטע קראַפט, וואָס האָט איהם געצוואונגען זיך צו בעשיצען אין דער פעסטונג מסדה. דאָ האָט ער זיך פערבונדען מיט די סיקאַריער, און צוזאַמען פלעגען זיי בעפאַלען די דערבייאיגע אדומישע ישובים און אוועקרויבען אַלץ, וואָס זיי האָבען נויטיג געהאַט. דאָס האָט געצוואונגען די אדומ׳ער (אדום איז נאָך געוועזען דאַן אַ יודישע פּראָווינץ), זיך אויך צו פעראייניגען, און זיי האָבען אָרגאַניזירט אַ אַיי-

גענע מחנה, וואס האט זיך חעניג אונטערגעשיידט פון דער סיקארישער אין דער הינזיכט פון פאטריאטיזם, ווילדקייט און העלדישקייט.

דערווייל האבען זיך אבער אין ירושלים גופא אנגעהויבען שטארקע אינערליכע רייבונגען צווישען די דעמאקראטען-זעלאטען און אריסטאקראטען-אנפיהרער. דער אנגעלאפענער שטראם פון די גליל'עאישע פרייהייטס-קעמפפער האט נאכמעהר פערשטארקט די אויפגערייצטע שטימונג פון דער יהודה'עאישער הויפטשטאדט, און דערצו האט יוסף'ס פעררעטערישער איבערגאנג צו די רוימער שטארק אבגעשוואכט דעם צוטרוי פון פאלק צו זיינע אריסטאקראטישע פיהרער. די עקסטרעם-לינקע זעלאטען האבען איצט אנגעהויבען צו קוקען מיט א שטארקען חשד אויף די „קאלטע", כלומר'שט רעוואלוציאנערע אריסטאקראטען, וועלכע האבען קיין ברען און קיין פאטריאטישע התלהבות נישט ארויסגעוויזען. צי וועלען דען אט די מיושב'דיג-פאסיווע פרושים און קאנסערוואטיוו-געמיטליכע אריסטאקראטען, — צי וועלען זיי דען נישט אבטרעטען פון שלאכטפעלד גלייך ביי דעם ערשטען קנאל פון שונא'ס כלי זיין? צי וועלען זיי נישט לויפען גלייך אויפעפנען פאר די רוימער די טויערן פון שטאדט און אין שטויב זיך ווארפען פאר די פיס פון בעזיגער? דאס איז איצט געווען די הערשענדע שטימונג אין די קרייזען פון די ראדיקאלע זעלאטען, און זיי האבען ביי זיך פעסט בעשלאסען, ארויסצורייסען די ממשלה פון די אריסטאקראטישע הענד און אליין איבערצונעהמען די גאנצע אנפיהרונג פון דעם הייליגען קאמפף. די רעגירונג, ווידער, פון איהר זייט, האט מיט שרעק געקוקט אויף די דאזיגע ווילדע פלאטער-קעפ, וואס האבען פאר זיך פון קיין גרענעץ און פון קיין אבהאלט נישט געוואוסט, און האט נישט געקענט פועל'ן ביי זיך, זיי אנצופערטרויען דעם גורל פון לאנד.

דער פיינדליך-בלוטיגער צוזאמענשטויס איז אלזא אונפערמיידליך געווען, און באלד האט זיך די גאנצע הויפטשטאדט צוטיילט אויף צוויי לאגערן. די מעסיגע רעוואלוציאנערען האבען זיך גרופירט ארום דעם אריסטאקראטישען סנהדרין, און בראש פון די לינקע זעלאטען זענען געשטאנען אלעזר בן שמעון און דער גליל'עאישער פאטריאט יוחנן פון גוש-חלב. אט דער לעצטער האט מיטגעבראכט מיט זיך פון גליל זיין פייערדיגען פאטריאטיזם און זיין גאנצע פערביטערטע שנאה צו דעם שענדליכען אריסטאקראטישען פעררעטער, און די דאזיגע שנאה האט זיך דא איבערגעטראגען אויף דער גאנצער דערווייליגער-

רעגירונג צוזאַמען מיט׳ן סנהדרין. עס איז אויסגעוואַקסען אַ נייע הערשאַפט — דער טעראָר. די זעלאָטען זענען בעפאַלען יענע אַלע פּערזאָנען, אויף וועלכע זיי האָבען געהאַט נאָר אַ שטיקעל חשד, און זיי געטויט. דערנאָך האָבען זיי זיך גענומען צו די פּערשידענע פּאָסטענס אין בית־המקדש, וועלכע זענען כסדר געווען פערנומען פון די אריסטאָקראַטען, און זיי בעזעצט מיט המוני׳שע כהנים־זעלאָטען. און דאָ האָבען זיי זיך נאָך נישט אָבגעשטעלט: זיי האָבען אראָבגעזעצט פון זיין פּאָסטען דעם, פון אַגריפּוס II בעשטימטען, כהן גדול מתתיהו בן טעאָפיל, און געלאָזען אויסוועהלען אַ נייעם כהן גדול — על פי גורל. דער גורל איז גראָד געפאַלען אויף אַ פּשוט׳ען ישוב׳ניק, מיט׳ן נאָמען פנחס בן שמואל, און ער איז דעמאָנסטראַטיוו, מיט׳ן גאַנצען פייערליכען צערעמאָניאַל, אַריינגעפיהרט געוואָרען אין בית־המקדש, וואו די בעאַמטע האָבען איהם אָנגעקליידט אין די טייערע כהן־גדול־קליידער.

דער דאָזיגער פאַקט האָט שטאַרק אויפגערעגט דער רעגירונג און זי איז אָפען אַרויסגעטרעטען אַנטקעגען די זעלאָטען. די געוועזענע כהנים גדולים ענן און יהושע בן גמלא, דער עושר יהושע בן גוריון און דער נשיא פון סנהדרין, ר׳ שמעון בן גמליאל — אַלע האָבען זיי זיך פעראייניגט אין קאַמפּף געגען די דיקטאַטאָרישע שטרעבונגען פון די דעמאָקראַטען. זיי האָבען צוזאַמענגערופען דעם פאָלק און איהם אויפגערייצט געגען די ברוטאַלע שענדער פון דעם הייליגען בית־המקדש און בעזונדער האָט זיך דאָ אויסגעצייכענט ענן. ער האָט גערופען דאָס פאָלק זיך נוקם צו זיין אָן די זעלאָטען און מיט געוועהר אין האַנד אַרויסצוטרעטען געגען אָט די בריונים, וואָס האָבען געמאַכט פון גאָטס הויז אַ קאַזאַרמע. און דאָס פאָלק האָט די אויפפאָדערונג אָנגענומען: עס האָט זיך פונאַנדערגעקאָכט אַ בלוטיג געשלעג, וואָס האָט זיך געענדיגט מיט דער מפלה פון די זעלאָטען. דער פּאַרטיי פון די אַריסטאָקראַטען איז געלונגען צונויפצושטופּען די זעלאָטען אין דעם גרויסען הויף פון בית המקדש און זיי דאָרטין צו בעוואַכען.

דערווייל האָבען זיך אין ירושלים פערשפּרייט קלאַנגען, אַז ענן מיט זיינע חברים האָבען בדעה אַריינצולאָזען די רוימער אין שטאָדט, און צו דעם צוועק האָבען זיי דאָס געזוכט, אומשעדליך צו מאַכען די רעוואָלוציאָנערע זעלאָטען. מיט די קלאַנגען האָבען זיך די פריי־געבליבענע זעלאָטען בענוצט, און געמאַכט אַ געוואַגטען שריט: זיי האָבען אַרויסגערופען זיך צו הילף קיין ירושלים די אדומי׳שע מחנות. די

לעֶצטע, אין אַ צאָהל פֿון צוואַנציג טויזענד מאַן, אונטער דער אָנפֿיה-
רונג פֿון יוחנן, שמעון, פּנחס און יעקב, זענען גלייך צוגעקומען צו די
טויערן פֿון שטאָדט. ענן האָט זיי אין אָנהויב נישט געוואָלט אַריינלאָזען,
און יהושע בן גמלא האָט זיי פֿון די טויערן אַראָב בעשוואוירען, זיי
זאָלען אָבציהען פֿון דער הויפּטשטאָדט און נישט פֿערגרעסערן דאָ די
מהומה, וואָס איז שוין אַזוי אויך גענוג גרויס. די אדום׳ער זענען אָבער
פֿעסט געבליבען שטעהן אויף זייערע פּאָזיציעס, בעלאַגערנדיג דעם
אַריינגאַנג פֿון שטאָדט.

און זיי וואָלטען אפשר אַ לאַנגע צייט הילפֿלאָז געוועזען נעגען דער
אַריסטאָקראַטישער מעהרהייט, ווען די נאַטור וואָלט זיי פּלוצלינג נישט
געקומען צו הילף. אין אַ געוויסער נאַכט איז ירושלים אויפגעטרייסעלט
געוואָרען פֿון אַ שרעקליכען שטורם מיט דונערן און בליצען, וואָס האָט
אַרויפגעוואָרפען אַ ציטערניש אויף דער גאַנצער בעפֿעלקערונג און אויך
אויף דער וואַך פֿון די שטאָדט-טויערן. דאָס האָבען די זעלאָטען אויסגע-
נוצט און געעפֿענט שטילערהייד דעם אַריינגאַנג. די אדום׳ער האָבען זיך
אַזויערנאָך אַריינגעריסען אין ירושלים, און בעפֿרייענדיג גלייך די בע-
לאַגערטע זעלאָטען, זענען זיי געוואָרען די בעלי-בתים פֿון שטאָדט. עס
האָט זיך אָנגעהויבען אַ שרעקליכע שחיטה; די ווילדע אדום׳ער פֿון איין
זייט און די צורייצטע זעלאָטען פֿון דער צווייטער זייט, האָבען זיך
אַרויפגעוואָרפען אויף דער מעסיגער און פֿריעדליך-געשטימטער בעפֿעל-
קערונג מיט אַ אונגעהויערער אכזריות, און די אויפגעהענדע זון האָט
בעלויכטען אַ מורא׳דיגען שלאַכט-פֿעלד, אויף וועלכען עס זענען געלעגען
צעוואָרפען ביז אַכט טויזענד הרוגים (68). און דאָס האָט נאָך זייער
צורייצטקייט נישט געשטילט: אויף צומאָרגענס האָט זיך געעפֿענט דאָס
בלוט-געריכט איבער די פֿיהרער פֿון דער אַריסטאָקראַטישער פּאַרטיי,
און דאָ האָט זיך אָנגעהויבען אַ פֿרישע רייהע פֿון רציחות און בלוט-
פֿערגיסונגען. די ערשטע קרבנות פֿון דעם געריכט זענען געוועזען דער
איניציאַטאָר און אָנפֿיהרער פֿון דער בירגער-מלחמה, ענן, און דער גע-
הַיימער פֿריינד פֿון יוסף בן מתיתיהו, יהושע בן גמלא. זייערע טויטע
קערפּערס זענען געבליבען ליעגען נישט בעגראָבענערהייד — דער כעס
פֿון די פּאַטריאָטען האָט זיך אפילו נאָך דעם טויט פֿון זייערע געגנער
אויך נישט געשטילט. אַ סך אַריסטאָקראַטען זענען אַריינגעוואָרפֿען גע-
וואָרען פֿריהער אין פֿינסטערע געפֿענגנישען, און ערשט שפּעטער האָט
דאָס געריכט זיך געזעצט זיי משפּט׳ען. דאָ האָט אָבער בכלל דאָ

געזעצן קיין ראליע נישט געשפּיעלט, און דער עיקר איז געווען די פיינדליך-פערביטערטע שטימונג פון די אדער יענע זעלאטען. אזוי איז פארגעקומען, למשל, אז מ'האט געבראכט פאר'ן געריכט דעם געפאנגענעם אריסטאקראט, זכריה בן ברוך, און ווען די מעהרהייט האט איהם בעפרייט, זענען ארויסגעטרעטען צוויי זעלאטען און האבען איהם אין געריכט גופא געטויט, זאגענדיג דערביי: „אט האסטו אונזערע שטימען אויך!"

נאך די דאזיגע אלע מעשים, וואס האבען ענדליך איבערגעגעבען די גאנצע שטאדט אין די הענד פון דער זעלאטישער רעגירונג, זענען די אדומ'ער אוועק פון ירושלים. די זעלאטען האבען אבער נאך אלץ פארטגעזעצט זייער ארבייט; זיי האבען כסדר געפאנגען און געמשפּ'ט די אלע, אויף וועמען זיי האבען געהאט נאר א שטיקעל חשד, און צווישען זייערע שפּעטערדיגע קרבנות האט זיך געפונען אויך דער הויפּט-קאמענדאנט פון דעם ירושלים'ער גארניזאן, יוסף בן גוריון (68). די העכסטע פארשטעהער פון דער איצטיגער, זעלאטיש-דעמאקראטישער רעגירונג זענען געווען יוחני פון גוש-חלש און אלעזר בן שמעון. זיי האבען ארגאניזירט די שטאדט-פערוואלטונג און איינגעארדענט א שטרענגע וואך ביי די ארויסגאנגען פון שטאדט, וואס האט אכטונג געגעבען, אז קיינער פון דער בעפעלקערונג זאל זיך נישט ארויסגנב'ענען פון ירושלים, אום איבערצוגעהען צום שונא.

און די רוימער האבען דערווייל אינגאנצען געשוויגען. האבענדיג זיין לאגער אין קסריה, האט וועספּאסיאן זיך גוט צוגעקוקט צו דעם גאנג פון די אלע מעשים, וואס טוען זיך אב אין דער יהודה'עאישער הויפּטשטאדט. ער האט זיך אבער געהאלטען גאנץ רוהיג, און קיין טריט נישט געמאכט, אבצושטעלן די בירגער-מלחמה אין ירושלים. זיינע מיליטערישע יועצים האבען איהם געראטען, צוצוטרעטען וואס גיכער צו דער בעלאגערונג פון דער יהודה'עאישער הויפּטשטאדט, בענוצענדיג זיך מיט די דארטיגע אינוועניגסטע מהומות. אויף דעם האט זיי דער פארזיכטיגער קריעגספיהרער געענטפערט, אז ער געפינט פאר איבעריג אנצופאלען אויף מענשען אין דער צייט, ווען זיי אליין קוילענען זיך אויס איינער דעם אנדערן. אין דעם משך פון גאנצען ווינטער האט דעריבער וועספּאסיאן זיין מחנה אינגאנצען רוהיג געלאזען, און ערשט אין אנהויב פריהלינג האט ער זיך אנגעהויבען מיט איהר צו בעוועגען, און דאס אויך נישט קיין ירושלים, נאר אויף דעם וועג צו פּערעא.

דאָ האָט זיך פונ׳ם נײַ פונאַנדערגעקאָכט אַ בלוטיגע שלאַכט, און ווידער האָבען טויזענדער יהודה׳עער זײערע לעבענס פערלוירען. ביז פופצעהן טויזענד זענען געטויט געוואָרען מיט׳ן שווערד, איבער צוויי טויזענד זענען געפאַנגען געוואָרען, און אַ אונגעהויערע צאָהל אַנטלאָפּענע זענען מיט די שטראָמען פון ירדן פערטראָגען געוואָרען אין ים המלח.

אין דער צײַט האָט אַנאַנדער טייל פון וועספּאַסיאַנ׳ס מחנה אײַנגענומען די איבריגע פונקטען פון צפון-יהודה. די וועגען צו דער יהודה׳עאישער הויפּטשטאָדט זענען שוין אַלזאָ במעט אַלע געווען בעזעצט מיט רוימישע גאַרניזאָנען, און וועספּאַסיאַן האָט אָנגעהויבען מאַכען הכנות צו דער בעלאַגערונג פון ירושלים; באַלד האָט ער אָבער ווידער געמוזט אָבשטעלען די דאָזיגע אונטערנעמונג, צוליעב די אָפטע אונרוהיגע ידיעות, וואָס האָבען אָנגעהויבען אָנצוקומען פון רוים. נאָך נערא׳ם טויט (68) האָט זיך דאָס גאַנצע רוימישע מלוכה-לעבען שטאַרק פונאַנדערגעטרייסעלט; אויף דעם רוימישען טראָן האָט זיך אוועקגעזעצט דער מורא׳דיגער גאַלבאַ, און אין דער קריטישער צײַט, ווען יעדער טאָג האָט געקענט ברענגען אַ נײַע איבערקעהרעניש, האָט וועספּאַסיאַן נישט געפונען פאַר פּאַסענד, צוצוטרעטען צו דער בעלאַגערונג פון ירושלים. ער האָט געוואַרט אויף נײַע אינסטרוקציעס און האָט צו דעם צוועק אוועקגעשיקט קיין רוים זיין זוהן, טיטוס׳ען, מיט אַגריפּוס׳ען. די שלוחים האָבען אָבער, נאָך אין וועג זײַענדיג, זיך דערוואוסט, אַז גאַלבאַ איז געטויט געוואָרען (5 יאַנואַר 69) און זײַן פּלאַץ האָבען פערנומען די צוויי אויסגעוועהלטע פון די מערב-לעגיאָנען אָטאָ און וויטעליוס.

אָט דער פאַקט האָט אַרויסגערופען בײַ טיטוס׳ען דעם געדאַנק וועגען די מזרח-לעגיאָנען אונטער דער אָנפיהרונג פון זײַן פאָטער, וועלכע קענען דאָך אַרויסשטעלען זייערן אַ אײַגענעם קאַנדידאַט, — און ער האָט זיך שנעל אומגעקעהרט צום פאָטער. דער לעצטער, וועספּאַסיאַן, האָט אין אָנהויב געהאַט געגען זיך דעם פערוואַלטער פון סיריען מוציאַנוס, און דעם עגיפּטישען שטאַטהאַלטער טיבעריוס אַלעקסאַנדער. דעם ערשטען, מוציאַנוס׳ען, איז אָבער טיטוס׳ען מיט פערשידענע מיטלען געלונגען, צו געווינען פאַר׳ן פאָטער, און דער משומד טיבעריוס האָט זיך אויך גאַנץ לײַכט געלאָזען איבערערעדען פון דער יהודה׳עאישער פרינצעסין בערעניקאַ, וועלכע האָט זיך גערעכענט אָפיציעל פאַר טיטוס׳עס קומענדיגער פרוי. דער פּלאַן האָט זיך, אויף אַזאַ אופן, פאַלשטענדיג אײַנגעגעבען: טיבעריוס האָט גלײַך גענו-

מען אַ שבועה פון זײַנע לעגיאָנען, אַז זײ װעלן דינען טרײַ דעם קײזער װעספּאַסיאַן, און נאָך איהם האָבען פאַר װעספּאַסיאַנ׳ען געשװאוירען אויף די סירישע און יהודה׳עאישע לעגיאָנען. אונטער דער צײַט איז װיטעליוס געטויט געװאָרען; דאָס האָט װעספּאַסיאַנ׳ען נאָכמעהר פרײַ געמאַכט דעם װעג צום רוימישען טראָן, און ער איז אַװעק קײן איטאַליען, איבערגעבענדיג זײַן זוהן, טיטוס׳ען, די אויפגאַבע, צו פערניכטען דעם לעצטען װינקעל פון דעם יהודה׳עאישען אויפשטאַנד.

ירושלים האָט דאָ אַלזאָ, גאָר אונערװאַרטעט, פערדיענט פון די אַלע פּאָליטישע סכסוכים גאַנצע צװײ יאָהר; זי האָט אָבער די דאָזיגע צײַט אויסגענוצט נישט פאַר זיך, נאָר פאַר׳ן שונא. אין ירושלים איז פון טאָג צו טאָג געװאַקסען די שרעקליכסטע אַנאַרכיע, און צו די פריהערדיגע בלוטיגע צוזאַמענשטויסען צװישען די דעמאָקראַטישע פיהרער און דער אַריסטאָקראַטיע, זענען איצט צוגעקומען די ביטערסטע אַרומרײַסענישען און שלעגערײַען צװישען די דעמאָקראַטישע פיהרער גופא. ארויסגערופען אַט די שלעגערײַען האָט דער קריעגעריש-װילדער שמעון בר גיורא. זײַן קריעגערישע נאַטור האָט זיך לאַנג נישט געקאָנט בעפריעדיגען מיט די קלײנליכע אָנפאַלען און מיט דער פּאַסיװער ראָליע צװישען די סיקאַריער פון מסדה. ער האָט דעריבער נאָר אָבגעװאַרט די גינסטיגע געלעגענהײַט, װאָס זאָל איהם געבען די מעגליכקײַט צו אַרבײַטען אַקטיװ, זעלבסטשטענדיג און אין ברײַטען מאַסשטאַב, און נאָך דער מפּלה פון די אַריסטאָקראַטען אין ירושלים, האָט ער זיך ערנסט גענומען צו דער דאָזיגער אויפגאַבע; ער האָט פערלאָזען די פעסטונג און אָנגעהויבען צונויפזאַמלען אַרום זיך אַ מחנה פון פרײַװיליגע בעװאָפענטע קעמפּפער, און אין אַ משך פון עטליכע חדשים האָט שוין אָט די מחנה נעצעהלט ביז צװאַנציג טויזענד מאַן. איצט האָט זיך איהם שוין קײנער נישט געקענט שטעלען אין װעג, און די רוימישע גאַרניזאָנען אפילו האָבען איהם אויך געמוזט אָבטרעטען עטליכע פון זײערע אײַנגענומענע פּונקטען אַרום ירושלים (אדום, חברון און נאָך עטליכע קלענערע פּאָזיציעס). די זעלאָטען אין ירושלים האָבען זיך אָבער דערשראָקען פאַר דעם העלדישען בר גיורא מיט זײַן מחנה, און זײ האָבען אָנגעװענדט פערשידענע מיטלען, כדי איהם אָבצושטויסען װאָס װײַטער פון דער הויפּטשטאָדט און איהם אונטערצװאַרפען זײערע פעראָרדנונגען. צו דעם צװעק האָבען זײ אײנמאָל געפּרובט זאָגאַר פאַנגען שמעון׳ס װײַב, גלויבענדיג, אַז ער װעט זיך זײ אונטערגעבען און

מסבים זײַן אויף אַלע זײַערע פאָדערונגען. דאָס איז אָבער געווען אַ פאַלשער רעכענונג: שמעון בר גיורא איז נישט געגאַנגען זיך בעטען, מ׳זאָל בעפרײַען זײַן ווײַב, זײַן פײַערדיגער צאָרן האָט איהם נישט ווײַך געמאַכט, נאָר פערווילדעט און צורײַצט. ער האָט זיך, ווי אַ פערוואונדעטער לײב, אַרויפגעוואָרפען אויף דער גאַנצער אומגעגענד פון ירושלים און אַזוי לאַנג פערשפרײַט אַרום זיך טויט, פײַן און צושטערונג, ביז די שטאַרקערע האָבען זיך געזעהען געצוואונגען, איהם נאָכצוגעבען: זײ האָבען בעפרײַט דער געפאַנגענער פרוי. בר גיורא איז נאָכדעם אַביסעל רוהיגער געוואָרען; איהם האָט זיך שוין אָבער געוואָלט איצט דורכאויס אַרײַנקומען קײַן ירושלים און שפּילען דאָרט אַ אָנגעזעהענע — אויב נישט די אָנגעזעהענסטע — ראָליע, אַלס העלדישסטער אָנפיהרער פון דער גרעסטער מחנה. ער האָט דעריבער טאָג און נאַכט געלויערט פאַר די טויערן פון דער הויפטשטאָדט, אום זיך ווי ס׳איז אַרײַנצוקריגען אַהין, און באַלד זענען איהם די איבערגעבליבענע אַריסטאָקראַטען פון אינווייניג געקומען צו הילף. די לעצטע האָבען נאָך דעם טעראָריסטישען אויפשטאַנד פון די דעמאָקראַטישע זעלאָטען אויפגעהערט צו עקסיסטירען אַלס עפענטליכע פאַרטײ מיט אַ בעשטימטער ריכטונג; שטילערהײד האָבען זײ אָבער נישט אויפגעהערט צו אַרבײַטען געגען דער דיקטאַטור פון די זעלאָטישע אָנפיהרער, און מיט דער צײַט האָבען זײ ווידער בעקומען אויף זײַער זײַט אַ גרויסע צאָהל אָנהענגער פון דער אונצופרידענער און אָנגעשראָקענער בעפעלקערונג. בראש פון דער דאָזיגער פערשווערונג איז געשטאַנען דער אַראָבגעזעצטער כהן גדול מתתיהו, און נאָכדעם ווי ס׳איז געקומען צו אַ עפענטליכען צוזאַמענשטויס צווישען די פערשוואָרענע אַריסטאָקראַטען און די זעלאָטען, און די ערשטע האָבען זיך געפונען אין אַ פערצווײפעלטער לאַגע, איז מתתיהו אַלײן אַוועק צו דעם אויפגערײַצטען בר גיורא און האָט איהם אַרײַנגעפיהרט אין שטאָדט (69).

און דאָ האָט זיך איצט פונאַנדערגעקאָכט די בלוטיגע בירגער-מלחמה אין איהר העסליכסטער געשטאַלט. שמעון האָט זיך געוואָלט נוקם זײַן אין די צוויי זעלאָטישע אָנפיהרער — אלעזר בן שמעון און יוחנן פון גוש-חלב — און ווערן דער אײנציגער בעל הבית איבער גאַנץ ירושלים, און אין דער זעלביגער צײַט האָבען אָט די צוויי זעלאָטישע אָנפיהרער אויך נישט אויפגעהערט זיך אַרומצורײַסען, נישט קענענדיג אײַנטײלען צווישען זיך די פיהרערשאַפט. ירושלים האָט אויף אַזאַ אופן

געהאט פאר דער בעלאגערונג גאנצע דריי אבגעזונדערטע מחנות מיט בעזונדערע אנפיהרער, וועלכע האבען כסדר געקעמפפט איינע געגען דער אנדערער און, זעלבסטפערשטענדליך, אבגעשוואכט די אלגעמיינע פערטהיידיגונגס־קראפט פון דעם גאנצען גארניזאן. צוויי טויזענד מעסיגע זעלאטען זענען געשטאנען אונטער דער קאמאנדע פון אלעזר בן שמעון; די גליל'עאישע מעהר ראדיקאלע און מעהר פייערדיגע פאטריאטען, אין א צאהל פון זעקס טויזענד מאן, האבען זיך פעסט געהאלטען ביי זייער פיהרער יוחנן פון גוש־חלב, און בר גיורא האט געהאט א מחנה פון זעכצעהן־טויזענד מאן, דערונטער די סיקאריער־באנדע און די אדומ'ער. אט די דריי דיקטאטארען־אנפיהרער האבען זיך כסדר געהאמפערט וועגען די איינפלוס־ספערען פון דער האלב־בעלאגערטער הויפטשטאדט און אזוי זענען צוויי יאהר אריבער אין אונאויפהערליכע ארומרייסעניסען און ברודער־מלחמות. די רוימער האבען אלץ ענגער און ענגער צוזאמענגעצויגען דעם קרייז ארום ירושלים, און קיין איינע פון די אינוועניגסטע מחנות האט נישט געפרובט זיך ארויסרייסען פון שטאדט און שטערן די רוימער אין זייערע מיליטערישע אפעראציעס, מורא האבענדיג נישט פאר דעם אויסוועניגסטען געמיינזאמען שונא, וואס האט צו יענער צייט גאנץ נאכלעסיג געארבייט, נאר דערפאר — טאמער וועט דערווייל אנאנדער אנפיהרער פערחאפען א שטיקעל פון דער אויסגעקעמפפטער „מלוכה". און דאס איז נאך נישט דאס שרעקליכסטע געווען; ערגער איז געווען דאס, וואס אין דעם בלוטיגען קאמפף צווישען איין מחנה און דער אנדערער, זענען גאנצע קווארטאלען פון שטאדט חרוב געווארען, און איינער פון די דאזיגע קורצזיכטיגע פאטריאטישע פיהרער האט זיך אפילו ערלויבט אונטערצוצינדען די גרויסע שפייכלערם מיט פראוויאנט, וואס האבען געזאלט שיצען דער בעלאגערטער שטאדט פון הונגער.

די אינוועניגסטע ארומרייסעניסען זענען אביסל שוואכער געווארען ערשט אין די לעצטע טעג פאר דער בעלאגערונג. דער שאטען פון דעם רוימישען פאנציר האט אויפגעוועקט די פערשכור'טע עהרגייציגע פיהרער און האט זיי דערמאהנט אן זייערע אלגעמיינע פליכטען — אן דעם אלגעמיינעם שונא, געגען וועלכען זיי מוזען ארויסטרעטען מיט געמיינזאמע כחות. אלעזר בן שמעון'ס מחנה האט זיך ערצט פעראייניגט מיט דער מחנה פון די גליל'ער און די איינציגע אנפיהרער פון דעם גאנצען גארניזאן זענען געבליבען — יוחנן פון גוש חלב און

שמעון בר גיורא.

און די הכנות צו דער בעלאגערונג זענען אלץ שטורמדיגער און איילינגער געווארען. עס האט געהייסען, אז די רוימער לויערן שוין גאנצע פיער יאהר אויף דער רעוואלוציאנערער יהודה׳עאישער הויפט־שטאדט און קענען זי נישט בייקומען — אזא פלעק אויף דער מיליטערישער מעטיגקייט פון דעם ניי־בעשטימטען קייזער האט נישט געקענט לענגער בלייבען. טיטוס, דער איצטיגער יורש עצר, האט זיך דעריבער גענומען מיט אלע כחות, איין מאל פאר אלע מאל א סוף צו מאכען מיט דער פערשלעפטער מלחמה. ער האט צוזאמענגעצויגען ארום ירושלים גאנצע אכציג טויזענד סאלדאטען מיט א אונגעהויערער צאהל שליידער־מאשינעס, און איז צוגעטרעטען צו דער בעלאגערונג — האבענדיג ארום זיך א גאנצען שטאט פון יודישע פעררעטער, אלס יועצים און נאהנטע מיטהעלפער. אגריפּוס II האט צוגעשטעלט טיטוס׳ען א בעדייטענדע מחנה און האט זיך עטליכע מאל געווענדעט צו דער בעפעלקערונג פון ירושלים מיט דעם פארשלאג, זיך אונטערצוגעבען; טיבעריוס אלעקסאנדער, דער געשמד׳טער צורר היהודים, איז געווען טיטוס׳עס רעכטע האנד און דער פאקטישער פיהרער פון דער גאנצער בעלאגערונג; די יהודה׳עאישע פרינצעסין בערעניקא איז געוואקסען צוזאמען מיט טיטוס׳ען און יעדער נצחון פון איהר געליבטען איז געווען אויך איהר נצחון; און ענדליך דער גליל׳עאישער פעררעטער יוסף בן מתתיהו, וועלכער איז געווארען טיטוס׳עס וועג־וויזער און האט זיך אפען ערקלערט פאר א אנהענגער פון דער רוימישער הערשאפט אין יהודה. פון דעם דאזיגען יודישען שטאב אין טיטוס׳עס לאגער האבען, נאטירליך, נישט אלע מיטגליעדער רעאגירט אין דער זעלביגער מאס אויף דער ערשיינונג פון יהודה׳ס אונטערגאנג; פעררעטען זייער פאלק האבען זיי אבער אלע, און פאר׳ן היסטאריקער בלייבט צו פערצייכענען דעם טרויעריגען פאקט, אז אין דעם טויט־קלאפּ, וואס יהודה האט בעקומען פון טיטוס׳עס האנד, האבען אט די הויף־יודען א שטארקען חלק געהאט. —

די פאקטישע בעלאגערונג פון ירושלים האט זיך אנגעהויבען ארום פּסח־צייט אין זיבעציגסטען יאהר. טיטוס האט צוזאמענגענומען זיינע מחנות אויף דעם שטח סקאפּאס, און פון דאנען האט ער אויפגעפאדערט די בעלאגערטע, איהם צו עפנען די טויערן פון שטאדט; ער האט דערביי געפאדערט פון די איינוואוינער נישט פיעל: סך הכל נאר

דאָס, זײַ זאָלען אָנערקענען די רוימישע אויבערהערשאַפט און אַרײַנטראָגען אין אוצר המלוכה די געפאָדערטע שטײַערן — ווי עס האָט זיך געפיהרט פאַר'ן אויפשטאַנד. די מוטיגע זעלאָטען האָבען אָבער אויף דעם פאָרשלאָג געקענט ענטפערן נאָר מיט אַ טיפער פעראַכטונג. זײַ האָבען אײַנמאָל געשוואוירען, צו פערטײַדיגען די הויפטשטאָדט ביז דער לעצטער מינוט, קעמפפענדיג פאַר איהר אויף לעבען און טויט, און דער שונא האָט זײַ מיט קײן הבטחות נישט געקענט פערפיהרען. דאַן האָט טיטוס זיך ערנסט גענומען צו דער בעלאַגערונגס־אַרבײַט, און באַלד איז איהם אויסגעקומען זיך צו איבערצײַגען, אַז די אונטערנעהמונג וועט איהם נישט לײַכט אָנקומען. ווי אַלע בעלאַגערטע פון ירושלים פאַר איהם, האָט אויך טיטוס פערווענדט דעם גרעסטען טײל פון זײַנע כחות אויף דער צפון־זײַט פון שטאָדט, וואָס איז פון דער נאַטור געווען צוגענגליכער און אָפענער, חאָטש זי האָט געהאַט גאַנצע דרײַ פעסטונגס־ווענט, אין דער צײַט, ווען די איבריגע זײַטען האָבען געהאַט נאָר צו אײַנע; און דאָ איז פאָרגעקומען, אַז ווען טיטוס האָט געוואָלט גענויער בעטראַכטען די דאָזיגע ווענט, און איז צוגעקומען מיט זײַן סוויטע זעהר נאָהנט צום שטאָדט, האָט זיך, גאָר אונערוואַרטעט, אַרויסגעוואָרפען אויף איהם אַ אָבטײלונג פון יהודה'עאישע קעמפפער און האָט איהם שיער נישט אָבגעריסען פון זײַן לאַגער. טיטוס האָט זיך דאַן מיט'ן לעבען געראַטעוועט אויף זײַן פלינקען פערד און דערצו האָבען זײַנע בעגלײטער איהם פערשטעלט פון אַלע זײַטען, וויסענדיג, ווי גרויס און שרעקליך עס וואָלט זײַן די חרפה, ווען זײַער פיהרער וואָלט גלײַך דעם ערשטען טאָג געפאַנגען ווערן פון די רעוואָלוציאָנערען. אַזאַ פלוצלונגען איבערפאַל האָבען די יהודה'עאישע קעמפפער בעוויזען צו מאַכען אויך אויף צו מאָרגענס; ווען דער צעהנטער רוימישער לעגיאָן איז געווען שטאַרק בעשעפטיגט מיט'ן אויפשטעלען זײַן לאַגער אויפ'ן אײל־באַרג, האָט זיך אַרויסגעריסען פון שטאָדט אַ בעדײַטענדע אָבטײלונג און איז מיט אַזאַ אימפעט בעפאַלען די רוימישע סאָלדאַטען, אַז זײַ זענען געצוואונגען געווען, צו אַנטלויפען, איבערלאָזענדיג הינטער זיך אַ מאַסע געהרג'עטע און פערוואונדעטע.

נאָך דעם אַלעמען האָט זיך אָבער די רוימער פאָרט אײַנגעגעבען, צו בעלאַגערן ירושלים פון דרײַ זײַטען און אָנצושטעלען זײַערע שלײַדער־מאַשינעס אַנטקעגען די אויסווענינגסטע מויער־ווענט. די מאַשינעס זענען אַוועקגעשטעלט געוואָרען אויף ערד־וואַלען, וועלכע האָבען געגרײַכט

ביז צו דער הויך פון די מויערן, און פון דאַנען האָט זיך אָנגעהויבן שיטען אויף די פעסטונגס־ווענט אַ האָגל פון פונקע שטיינער און „סאַ־ראַנעס" (שטורם־אײַזענס). די ערד האָט זיך געטרייסעלט פון די שטורמדיקע קלעפּ און די מאַסיווע ווענט האָבן זיך נאָך דערווײַל פעסט געהאַלטן און ניט געצאַפּעלט זיך, און מיט קיין אײַנציקן ריהר זיך ניט אָפּגערופן; דערפאַר האָבן אָבער ניט געשוויגן די לעבעדיגע בעשיצער פון די דאָזיגע ווענט. ווי נאָר די רוימער האָבן אַוועקגעשטעלט זייערע בעלאַגערונגס־כלים, האָבן זיך די יהודה'ער אַרויסגעריסן פון שטאָט, און זיי אונטערגעצונדן, בעפאַלענדיג די סאָלדאַטן און צווינגענדיג זיי, צו אַנטלויפן; דערצו האָבן די בעלאַגערטע אויך געהאַט אַ גרויסע צאָהל שלײַדער־מאַשינעס (פון די, וואָס זיי האָבן פערכאַפּט בײַ גאַלוס'ען) און זיי האָבן דאָס איצט גלענצענד אויסגענוצט. זיי האָבן אויך כסדר געשלײַדערט פון זייערע ווענט שטיינער, פײַלן און פערשידענע אַנדערע ברענענדע מאַטעריאַלען, און די רוימער האָבן דערפון שטאַרק געליטן.

די געגענזײַטיגע באָמבאַרדירונג האָט זיך געצויגן איבער צוויי וואָכען, און ענדליך איז די רוימער דאָך געלונגען, אָפּצושטויסן די בעלאַגערטע פון דער אויסווענינגסטער וואַנט (ז' אייר 70). דערנאָך האָט זיך פונאַנדערגעפלאַקערט אַ היציגע מלחמה איבער דער צווייטער מויער־וואַנט, וועלכער טיטוס האָט בעפוילען אײַנצונעהמען גלייך מיט'ן שטורם. דאָ האָבן בײדע זייטען אַרויסגעוויזען אומגעוועהנליכע גבורות. גאַנצע טעג זענען בײדע מחנות געשטאַנען אונטער אַ מבול פון קוילען, און די נעכט זענען אַריבער אין שרעק פאַר דעם קומענדיגען טאָג. דער גאַנצער גאַרניזאָן האָט זיך שטענדיג געפונען אונטער געוועהר, און בײַ דעם ערשטען שטראַהל פון פרימאָרגען זענען שוין אַלע געשטאַנען גרייט צום קאַמפּף. די רוימער אַליין זענען אויך ערשטוינט געוואָרען פון דער יהודה'עאישער העלדישקייט, און נאָכדעם ווי זיי האָבן שוין סוף כל סוף געהאַט אויסגעקעמפּפט די צווייטע וואַנט, האָבן זיך די יהודה'ער ווידער אַרויפגעוואָרפען אויף זיי מיט אַ אומגעוועהנליכער פערצווייפלונג, און זיי פערטריבען צוריק, בײַ וואָס די רוימער האָבן נאָכאַמאָל פערלוירען אַ גרויסע צאָהל טויטע און פערוואונדעטע. דער קאַמפּף איבער דער צווייטער וואַנט האָט זיך דעריבער געמוזט אָנהויבען פונ'ם נײַ, און איצט ערשט האָבן די רוימער בעוויזען זי אײַנצונעה־

מען און זיך צו בעפעסטיגען אין דער דערביַיאיגער פארשטאדט, בע־
זעטא.

דערמיט האט זיך אבער די רעכטע מלחמה ערשט אנגעהויבען.
די רוימער האבען איצט גענומען איינצונעהמען די בעפעסטיגטע אויבער־
שטאדט און דעם פאלאץ אנטאניום; צו דעם צוועק האבען זיי אויפגע־
שטעלט פיער הויכע וואלען און אויפגעשטעלט אויף זיי די גרעסטע שטורם־
מאשינען, ארבייטענדיג דערביי גאנצע זיבעצעהן טאג אהן א אויפהער
אונטער דעם מבול פון יודישע פיילען און שטיינער; און נאכדעם, ווי
די גאנצע ארבייט איז שוין געענדיגט געווען, האט זיך יוחנן (פון גוש
חלב) מיט א קליינער אבטהיילונג קעמפפער ארויסגעריסען פון שטאדט
דורך א אונטערערדישען גאנג און צוקומענדיג ביז די וואלען, האט ער
די מאשינען אונטערגעצונדען. מיט צוויי טאג שפעטער האבען דאס
זעלבע געטאן דריי איינציגע העלדען פון בר גיורא'ס מחנה און האבען
פערברענט די איבריגע אנגעשטעלטע בעלאגערונגס־כלים. דאס אלץ
האט דעם אונגעדולדיגען טיטוס'ען שטארק דערגערווירט, און ער האט
זיך נאכאמאל געפרובט איבערריידען די בעלאגערטע, זיי זאלען זיך
איהם אונטערגעבען, שיקענדיג צו זיי אלס שליח דעם בעריהמטען גליל־
עאישען העלד, יוספ'ן. דער לעצטער האט זיך ארויפגעשטעלט אויף א
בערגעל אנטקעגען דער שטאדט־וואנט, און האט איינגערעדט די בעלא־
גערטע, זיי זאלען אבשטעלען דעם עקשנות'דיגען ווידערשטאנד, וואס וועט
נאר איינשלינגען א מאסע קרבנות און קיינע נוצען נישט ברענגען; זיין
רעדע האט אבער גאנץ ווייניג געווירקט. ער אליין דערצעהלט (אין זיין
יודישער געשיכטע), אז די בעלאגערטע האבען זיך אבגערופען אויף זיין
פארשלאג מיט פיינדליכע אויסגעשרייען און שטיינער, און אנדערש קען
מען זיך דעם פאקט ווירקליך נישט פארשטעלען. די מוטיגע פאטריא־
טען האבען נאר צוויי וועגען געזעהען פאר זיך: זיגען אדער אומקומען,
און וואס זיי האבען צו ערווארטען פון די רוימער, האט זיי טיטוס גע־
וויזען באלד אין אנהויב פון דער בעלאגערונג. ער האט געלאזען קריי־
ציגען גאנצע פינף הונדערט מאן פון די געפאנגענע, וואס זענען אריינ־
געפאלען צו איהם אין לאגער, און א גרויסע צאהל פון זיי געלאזען
אריינווארפען צוריק אין שטאדט מיט אבגעהאקטע הענד און פים. די
פיהרער פון דער בעלאגערטער שטאדט האבען פון דעסטוועגען מורא
געהאט,[9] טאמער וועט אימיצען איינפאלען זיך ארויסצורייסען פון דער
בעלאגערונג, און זיי האבען, אונטער דער געפאהר פון טויט־שטראֿ

פֿערבאָטען איבערצוטרעטען די טויערן פֿון שטאָדט. שמעון בר גיורא האָט זאָגאַר געלאָזען אויספֿיהרען די דאָזיגע שטראָף איבער אַ גאַנצער גרופּע בעלי בתּים, אויף וועלכע ס'איז געפֿאַלען אַ חשד, אַז זיי ווילען זיך אַרויסגנב'נען פֿון דער בעלאַגערונג, און צווישען זיי האָט זיך געפֿונען אויך דער, וואָס האָט איהם אַליין אַריינגעלאָזען אין שטאָדט — דער געוועזענער כהן גדול מתּתיהו בן טעאָפֿיל.

אַט די אַלע העלדישע אַרויסטרעטונגען פֿון די בעלאַגערטע פּאַטריאָטען, האָבען געצוואונגען טיטוס'ען צו ענדערן אינגאַנצען זיין פּלאַן פֿון דער בעלאַגערונג. ער האָט זיך מיאש געווען פֿון דער האָפֿנונג, איינצונעהמען די יהודה'עאישע הויפּטשטאָדט מיט'ן שטורם, און האָט זיך בעשלאָסען אויף אַ לאַנג־דויערנדער, פּאַסיווער בלאָקאַדע, וואָס וועט סיסטעמאַטיש אויסהונגערן די בעלאַגערטע און ברענגען זיי דערצו, אַז זיי וועלען זיך אַליין מוזען אונטערגעבען, אויב זיי וועלען נישט אויסשטאַרבען אַלע פֿון הונגער און פּיין. די רוימער האָבען זיך גענומען צו דער אַרבייט מיט פֿרישען מוט און אין אַ משך פֿון עטליכע טאָג איז אויסגעוואַקסען אַ גרויסער שטיינערנער וואַל אַרום דער גאַנצער שטאָדט, וואָס האָט געהאַט אין זיין אומפֿאַנג איבער זיבען קילאָמעטער. אויף דעם וואַל זענען אַוועקגעשטעלט געוואָרען דרייצעהן וואַך־טורעמס מיט בעוואָפֿענטע סאָלדאַטען, וואָס האָבען אונמעגליך געמאַכט, אַריינצוגנב'נען אין שטאָדט אַפֿילו דאָס מינדעסטע. געגען דער אונטערנעהמונג זענען די בעלאַגערטע גאַר נישט בכח געווען אויפֿצוטאָן, און די טרויעריגע פֿאָלגען דערפֿון האָבען זיך באַלד אָנגעהויבען אַרויסצעווייזען. ביי דער אונגעהויערער בעפֿעלקערונג, וואָס האָט זיך צו יענער צייט געפֿונען אין דער פֿערשלאָסענער שטאָדט (איבער אַ האַלבען מיליאָן) זענען די אָנגעזאַמעלטע שפּייז־מאַגאַזינען באַלד לעדיג געוואָרען, און דער שרעקליכער הונגער האָט מיט יעדען טאָג אַלץ מעהר און מעהר פֿערשפּרייט זיינע שוואַרצע שאָטענס איבער די פֿון שרעק און פּיין פֿערחושכ'טע פּנים'ער. אין אָנהויב זענען די קרבנות געווען בלויז פֿון די אָרימע קלאַסען, ביסליכווייז אָבער האָט זיך דער משחית פֿערקליבען אויך אין די רייכע הייזער און אַפֿילו אין די רייהען פֿון מיליטער. בלאַסע, זיך קוים וואַקלענדע, געשוואָלענע שאָטענס פֿון מענשען האָבען, ווי טויטע רוחות, אָנגעפֿילט די גאַסען פֿון ירושלים, און מיט'ן הונגער איז געקומען אויך די טעמפּע אַכזריות. מוטער'ס האָבען זייערע אייגענע וויג־קינדער געגעסען, טויטע קערפּער'ס האָבען זיך געוואַלגערט אין די

גאסען, און קיינער האט זיך נישט געוואלט בעמיהען, זיי צו בעגראבען. דער טויט האט אויפגעהערט צו שרעקען — מ'האט אויף איהם געוואַרט. די גאנצע שטאדט האט אויסגעזעהען, ווי א גרויסער בית-עולם, וואו ס'האבען שטיל זיך בעוואויגען אהין און אהער פינסטערע געשפענסטער. און די רוימער האבען געקוואלען און זיך געפרייצט פון דער ווייטענס, געוויזען גאנצע הויפענס שפייז, פרוכט... דאס האט א סך פון די בעלאגערטע פערשכור'ט און זיי האבען זיך ארויסגעריסען פון דער מתים-שטאדט — אהין, צו די גליקליכע, זאטע; דארט האט זיי אבער אויך דער טויט נישט אבגעלאזען: א סך זענען געבליבען ליגען מיט'ן ערשטען ביסען אין מויל, און די איבעריגע זענען געטויט געוואָרען פון די רוימישע סאלדאטען. צווישען די לעצטע האט זיך פערשפרייט א קלאנג, אז די יודען האבען איינגעשלונגען א סך גאלדענע מטבעות, כדי זיי אויף אזא אופן צו בעהאלטען פון די רוימישע הענד; די סאלדאטען האבען דעריבער איצט געחאפט יעדען געפאנגענעם יודען און איהם אויפגעשניטען דעם בויך, זוכענדיג דארטין די גאלדענע רענדלעך.

נישט גערעכענט זיך מיט'ן הונגער האבען נאר די קעמפפענדע זעלאטען. פערביטערט אבער נישט פערצאגט, פערניפטעט פון הונגער און צארן, אבער נישט אבהענדיג, זענען אט די פאטריאטישע העלדען פעסט און מוטיג געשטאנען אויף זייערע פאסטענס, גרייט אומצוקומען פאר'ן פאטערלאנד. גרייט צו קוקען דעם שרעקליכסטען טויט גלייך אין פנים אריין. זיי האבען כסדר געשטערט די רוימער אין זייערע אונטערנעהמונגען, און טיטוס האט גאנצע איין און צוואנציג טאג געמוזט פיהרען א בלוטיגען קאמפף מיט די הונגעריגע פאטריאטען, ביז ס'איז איהם געלונגען אויפצושיטען א נייעם וואל אנטקעגען דעם פאלאץ אנטאניום. יוחנן האט זיך איצט אויך געפרובט אונטערצינדען די ארויפגעשטעלטע בעלאגערונגס-מאשינעס; דאס מאל האט זיך איהם אבער דער אויפטו נישט איינגעגעבען, און די רוימער האבען אזוי לאנג בעשטורמט די אויסווענינסטע מויער-וואנט פון פאלאץ, ביז זי האט זיך ענדליך אונטערגעגעבען און איז איינגעפאלען. ווי פערציטערט זענען אבער די רוימער געווארען, ווען זיי האבען הינטער דער איינגענומענער וואנט דערזעהען נאך איינע, א נייע, א פעסטע! דאס האט יוחנן אויף גיך געלאזען אויפשטעלען אין דער צייט, ווען זיי האבען בעשאסען די ערשטע, און איצט האט זיך פונאנדערגעקאכט א נייער קאמפף. די רוימער זענען

בעפאלען דער יהודה׳עאישער וואך בײנאכט, זײ זענען אבער פון דער לעצטער אבגעשטויסען געווארען מיט גרויסע אבידות. דאן זענען זײ א דריטען מאל געקומען מיט פרישע און דאפעלע כחות, און דא האבען זײ געזיגט; זײ זענען געבליבען די בעלי בתים פון אנטאניום און יוחנן האט געמוזט אבטרעטען (5 תמוז 70). די רוימער האבען זיך אפילו געפרובט נאכיאגען די זעלאטען מיט זײער העלדישען אנפיהרער; יוחנן האט זיך אבער גלײך בעפעסטיגט אין דעם בית-המקדש-הויף און די רוימער האבען זיך אומגעקעהרט מיט גארנישט.

בעפעסטיגט אין דעם אײנגענומענעם באסטיאן פון בית המקדש, האט זיך טיטוס נאכאמאל געפרובט ווענדען צו דער בעפעלקערונג מיט דעם פארשלאג, זיך אונטערצוגעבען. ער האט געגלויבט, אז איצט, בײ דער שרעקליכער לאגע פון די אײנוואוינער, און נאכדעם, ווי ער האלט שוין אין זײנע הענד דעם שליסעל צום צענטר פון דער גאנצער בעוועגונג, צום בית המקדש, — אז איצט וועט שוין קײנער בײ זיך נישט פועל׳ן, צו בלײבען בײ דער רעוואלוציאנערער עקשנות, און די בעפעלקערונג וועט נאר צופריעדען זײן מיט דער געלעגענהײט, וואס ער גיט איהר, זיך אויסצובעטען בעסערע בעדינגונגען. ער האט אבער א שטארקען טעות געהאט; די פינסטערע שאטענס האבען געקלערט וועגען טויט און וועגען אלע יסורים פון דער וועלט, נאר נישט וועגען אונטערגעבען זיך. אויף דעם פארשלאג פון טיטוס׳עס שליח, פון יוספ׳ן, האט יוחנן שארף געענטפערט, אז גאט׳ס שטאדט קען נישט אונטערגעהן אין איהר גורל ליעגט נאר בײ איהם אין די הענד. דערבײ האט ער אלײן אויך נישט גערוהט און געטאן אלץ, וואס ס׳איז נאר מעגליך געווען צו טאן בײ די בעדינגונגען, כדי צו דערהאלטען דעם לעבענס-נערוו פון דער אומה. טיטוס האט געלאזען צושמעטערן דעם גאנצען אנטאניום-פאלאץ (פון איהם זענען געבליבען נאר די מערב-טורעמס), אום צו האבען א פרײען וועג צום הר-הבית; דער הויף פון בית המקדש איז אבער געווען גוט בעפעסטיגט, און דערצו האט זיך די התלהבות פון די קעמפפענדע פאטריאטען וואס ווײטער אלץ שטארקער פונאנדערגעקאכט, נישט קוקענדיג אויף דעם, וואס די מאסען צופוילטע הונגער-קרבנות האבען ארויסגערופען אויך א מגפה, און די גאנצע שטאדט האט זיך געפונען אין א מורא׳דיגען תהום פון אונמענשליכע יסורים און גרויזאמקײטען. די רוימער אלײן זענען אויך נשתומם געווארען פון דעם יודישען העלדענמוט, פון דער פאטריאטיש-רעליגיעזער התלהבות, און ס׳זענען זאגאר

פֿאַרגעקומען פֿאַקטען, אַז סאָלדאַטען פֿון דעם רוימישען לאַגער האָבען פֿערלאָזען זייערע פֿאָהנען און זייער גלויבען, און זענען איבערגעגאַנגען צו די הונגעריגע און ליידענדע, צו די העלדישע יודישע מערטירער.

אונטער דער צייט האָט טיטוס געמאַכט אַלע פֿאָרבערייטונגען צו דער באָמבאַרדירונג פֿון בית המקדש. דער הייליגער נאַציאָנאַלער טעמפּעל איז איצט פֿערוואַנדעלט געוואָרען אין אַ געוועהנליכער פֿעסטונג, און פֿון זיבעצעהנטען תמוז (שבעה עשר בתמוז) אָן האָט מען אויפֿגעהערט מקריב צו זיין דעם טעגליכען קרבן (קרבן תמיד), ווייל ס'זענען נישט געוועזען נישט קיין כהנים און נישט קיין קרבנות. אויף די פֿעסטע מויערווענט אַרום דעם גאַנצען בית־המקדש־הויף זענען אויפֿגעשטעלט געוואָרען די אַלע שליידער־מאַשינעס, וואָס האָבען זיך געפֿונען אין דעם יודישען לאַגער נאָך פֿון דעם ערשטען נצחון איבער די רוימער, און דאָס האָט טיטוס'ען ווידער איבערצייגט, אַז ער וועט נאָך מוזען דורכמאַכען אַ שווערען קאַמפּף, ביז איהם וועט זיך איינגעבען צו פֿערניכטען דעם דאָזיגען קוואַל פֿון דער יודישער בעגייסטערטער האָפֿנונג. אַ אָבטיילונג פֿון געקליבענע העלדישע סאָלדאַטען האָט זיך געפּרובט בעפֿאַלען בייננאַכט די יודישע פֿעסטונגס־וואַך, אום זיך אַזויערנאָך אריינצוקריגען אינוועניג. דאָס איז איהר אָבער נישט געלונגען, און זי איז אָבגעשלאָגען געוואָרען. דאַן האָט זיך טיטוס ווידער גענומען פֿאַר דעם אַלטען אויסגעפּרובטען מיטעל: אויפֿשיטען וואַלען. צו דעם צוועק האָבען די רוימער געמוזט ברענגען בוימער פֿון אַ ווייטען וואַלד, ווייל אַלע בוימער אַרום ירושלים זענען שוין לאַנג געוועזען אויסגעהאַקט, און די אַרבייט איז צוגעגאַנגען גאַנץ געלאַסען. איינמאָל האָבען די בעלאַגערטע פּאַטריאָטען, וועלכע האָבען זיך צוגעקוקט צו די אַלע פֿאָרבערייטונגען, אָבגענאַרט די רוימער און זיי צוגעגרייט אַ שרעקליכע הריגה. זיי האָבען זיך געמאַכט אַזוי, ווי זיי וואָלטען פֿערלאָזען די מערב־גאַלערעען און זיך צוריקציהען טיעפֿער אין הויף אריין, און אין דער זעלביגער צייט האָבען זיי אָנגעפֿילט דעם גאַנצען שטח אונטער די גאַלערעען מיט האָלץ, סמאָלע און אַנדערע ברען־מאַטעריאַלען. די רוימער האָבען געזעהען אַ געלעגענהייט, צו פֿערכאַפּען אַ גוטע פּאָזיציע, און האָבען זיך גלייך אַרויפֿגעכאַפּט אויפ'ן דאַך פֿון דער אָבגעלעדיגטער גאַלערעע. דאָס האָבען די פּאַטריאָטען אויסגענוצט און אונטערגעצונדען דעם ברענענדען מאַטעריאַל פֿון אונטען; דער דאַך איז איינגעפֿאַלען און צוזאַמען מיט איהם זענען מאַסען פֿון די רוימער פֿערזונקען געוואָרען אין דעם ברענענדען תהום.

דאָס טריאומפטויער לכבוד טיטוס'ן אין רוים

די אַרבּײַט אין דעם רוימישען לאַגער האָט זיך אָבער נישט אָבגעשטעלט, און ענדליך איז זיי געלונגען אויפצושיטען די וואַלען אַנטקעגען די אויסוועניגסטע בית־המקדש־ווענט. פון דעמאָלט אָן האָבען זיי אָנגעהויבען צו בעשטורמען די מאַסיווע שטיינערנע מויערן מיט אַ האָגעל פון מורא׳דיגע טאַראַנעס. גאַנצע זעקס טאָג אָהן אַ אויפהער האָבען די רוימישע שלײַדער־מאַשינעס נישט אויפגעהערט אַרויסצושפּײַען פון זיך טויט און פײַער; די פעסטע מויער־ווענט האָבען אָבער דעם שטורם אויסגעהאַלטען און זיך נישט גערירט פון אָרט. דאַן האָט טיטוס זיך בעשלאָסען אויף אַ לײַכטערן און מעהר געפעהרליכען שריט; ער האָט געלאָזען אונטערצינדען די הילצערנע טויערן פון דער אויסוועניגסטער וואַנט, וועלכע זענען געווען בעדעקט מיט זילבער. אין דער היץ פון די מורא׳דיגע פלאַמען איז דאָס זילבער צוגאָסען געוואָרען, און דאָס פײַער האָט אַרומגעחאַפּט די גאַנצע רײַהע פון די אינוועניגסטע גאַלערעען און די איבריגע דערבײַאיגע געבײַדעס. נאָכדעם האָט טיטוס בעפויהלען אײַנצולעשען דעם פײַער, און צו מאַכען פאַר די לעגיאָנען אַ פרײַען וועג צו דעם אינוועניגסטען הויף פון בית המקדש, וואו די בעלאַגערטע האָבען זיך איצט צוריקגעצויגען (ח׳ אָב).

צוגלײַך מיט דעם בעפעהל האָט טיטוס געלאָזען צונויפרופען אַ קריגס־ראַט, כדי צו בעשליסען די פראַגע וועגען דעם, וואָס עס זאָל זײַן מיט׳ן בית המקדש. עטליכע האָבען געראַטען, אינגאַנצען צו פערניכטען דעם דאָזיגען נעסט פון אַלע יודישע אויפשטאַנדען און אונרוהען, און דאַגעגען האָבען אַנדערע זיך אײַנגעשטעלט — צווישען די איז געוועזען אויך טיבעריוס אַלעקסאַנדער און טיטוס אַליין — פאַר דעם פּרעכטיגען טעמפּעל, וואָס האָט צו זיך כמעט קיין גלײַכען נישט געהאַט, און געראַטען, איהם צו שוינען מיט אַלע מעגליכקײַטען. און די לעצטע מײַנונג האָט געזיגט: עס איז אָנגענומען געוואָרען דער בעשלוס, אײַנצונעהמען דעם בית המקדש, נאָר איהם נישט צוצושטערן. אויסגעלאָזען האָט זיך אָבער די זאַך אין דער ווירקליכקײַט גאַנץ אַנדערש; די יודישע בעלאַגערטע האָבען זיך אַרויסגעריסען פון דעם אינוועניגסטען הויף און מיט אַ אונגעוועהנליכער פערצווייפלונג זיך אַרויפגעוואָרפען אויף דער אויסוועניגסטער רוימישער וואַך; די לעצטע האָבען דאַן געחאַפּט די ברענענדע האָלץ־באַלקענס פון די זיך רויכערנדע גאַלערעען, און זיי אַרײַנגעוואָרפען, דורך דעם אַזוי גערופענעם גאָלדענעם פענסטער, אין אײַנעם פון די אינוועניגסטע עזרות. פון דער עזרה האָט זיך דאָס פײַער

גלייך איבערגעטראָגען אויך אין די איבעריגע, און באַלד איז די גאַנצע געביידע געשטאַנען אין פלאַמען (10 אב 70). עס האָט זיך אָנגעהויבען א שרעקליכע מהומה. טיטוס איז געקומען צולויפען מיט זיין מחנה און האָט בעפוילען איינצולעשען דאָס פייער; זיינע ווערטער זענען אָבער פער־טויבט געוואָרען אין דעם אַלגעמיינעם שטורם. די צורייצטע סאָלדאַטען האָבען זיך צושפּרייט איבער אַלע זייטען און אָהן א אויפהער געצונדען, דערשטאָכען, דערשטיקט און געריבט... טיטוס׳ען אַליין האָט זיך גע־וואָלט זעהען די אינוועניגסטע שענקייט פון בית המקדש, און ער איז אריין אין קדשי קדשים; א שטיקענדער רויך־וואָלקען האָט איהם אָבער באַלד אַרויסגעטריבען פון דאָרטען.

דערווייל האָבען זיך די קעמפפענדע פאַטריאָטען צוזאַמענגענומען, און אויף די ברענענדע חורבות פון דעם הייליגען טעמפעל האָט זיך אָבגע־שפּיעלט עטוואָס מורא׳דיגעס, פאַנטאַסטישעס. די נצחון־אויסגעשרייען פון די רוימער, די וועה־קלאָגערייען פון די אונגליקליכע יהודה׳ער ביים אָנבליק פון דעם שרעקליכען חורבן, דאָס קנאַלען פון די פלאַמען, — אַלץ האָט זיך צוזאַמענגעגאָסען אין איין מורא׳דיג־ווילדען געריוש, וואָס האָט די ערד ציטערן געמאַכט און, צוזאַמען מיט דעם רויטען פייער־ים, ווייט איבער בערגער און טאָלען פונאַנדערגעטראָגען דעם ווידער־קול פון דער טרויריגער בשורה, אַז אַלץ איז פערלוירען, אַז די לעצטע שעה פון יהודה׳ס זעלבסטשטענדיגקייט האָט געשלאָגען. מאַסען יהודה׳ער האָבען נאָט׳ס הויז נישט געוואָלט איבערלעבען, און האָבען זיך אַליין אַריינגעוואָרפען אין די פלאַמען; טויזענדער מענער, ווייבער און קינדער האָבען זיך צונויפגעפרעסט אין איינער פון די דרום־גאַלערעען, געשטיצט אויף די צופלאַמטע האָפנונגען פון געוויסע נביאים, וואָס האָבען פערזיכערט, אַז אָט איצט וועט די ישועה קומען און גראָד אין דער שרעקליכער מינוט וועט גאָט בעווייזען זיינע וואו׳ער. לאַנג האָבען זיי אָבער מיט דער האָפנונג זיך נישט געקענט [illegible] גאַלען: די רוימער האָבען אויך די גאַלע־רעע אונטערגעצונדען און [illegible] אַלע הימעל־טרויטער זענען אומגעקומען. די פלאַמען האָבען ביסליכווייז איינגעשלונגען דעם גאַנצען בית־המקדש, און ס׳זענען געבליבען פון איהם נאָר דער פונדאַמענט און עטליכע מויער־חורבות אין דער מערב־זייט — שוואַרצע, שטומע עדות פון דער געוועזענער שענקייט און דעם מורא׳דיגען חורבן.

מעהרער [illegible] האָבען זיך אַרויפגעקריגען אויף די געבליבע־נע מויער־טיילען אויבען און דאָרט אויסגעהאַלטען עטליכע טאָג; ענדליך

אבער האבען זיי זיך אונטערגעגעבען, און ווען זיי האבען געפרובט בעטען רחמים ביי טיטוס'ען, האט ער געענטפערט, אז „עהרליכע טעמפעל־דינער דארפען אומקומען צוזאמען מיט'ן טעמפעל“, און געלאזען זיי — טויטען. די רוימישע סאלדאטען האבען אויפ'ן מזבח מקריב געווען קרבנות צו זייערע געטער, און אריינזעצענדיג זייערע פאהנען אין דעם בית־המקדש־בארען, האבען זיי געקרוינט טיטוס'ען מיט דעם עהרען־טיטול אימפעראטאר. דערפאר האט ער איבערגעגעבען אין זייער רשות די אלע איינגענומענע געביטען, און זיי האבען בערויבט. צושטערט און פערברענט די שטאדט־טיילען עקרא און עופל, די געביידע פון שטאדט־ראט און דעם ארכיוו און אויך די גאנצע אונטער־שטאדט.

די גאנצע מלחמה האט זיך אבער מיט דעם אלעמען נאך נישט געענדיגט. בעת דער לעצטער מהומה אין בית־המקדש האט זיך א גאנצע גרופע קעמפפער אדורכגעריסען דורך די רייהען פון די רוימישע סאלדאטען; אין דער גרופע האט זיך געפונען אויך דער הויפט־אנפיהרער פון דעם גאנצען בית־המקדש־גארניזאן, יוחנן פון גוש־חלב, און זיי אלע האבען זיך דערשלאגען ביז דער אויבער־שטאדט, וואס האט זיך נאך געפונען אין דער מאכט פון שמעון בר גיורא. דא האבען זיך די פערבליבענע פאטריאטען ווידער בעפעסטיגט, און זיי וואלטען זיך נאך אפשר געקענט האלטען א געוויסע צייט, נאר אזוי ווי זיי האט אויסגעפעהלט פראוויאנט און די בעפעלקערונג האט שוין אויך געהאט פערלוירען יעדען שפור פון האפנונג אויף א גליקליכען אויסגאנג פון דעם ווידערשטאנד, — האבען די ביידע פיהרער, שמעון און יוחנן, ערקלערט טיטוס'ען, אז זיי זענען גרייט איהם פריי אריינצולאזען אין דער אויבערשטאדט, אויב ער וועט זיי ארויסלאזען מיט'ן געוועהר, ווייל זיי האבען איינמאל געשוואוירען, נישט ארויסצולאזען דאס געוועהר פון האנד ביז זייער לעצטען אטעם־צוג. טיטוס האט דעם פארשלאג נישט אנגענומען און האט געפאדערט, זיי זאלען זיך איהם גלייך אונטערגעבען אהן שום בעדינגונגען. דאן האבען זיך די אונטערהאנדלונגען איבערגעריסען און דער קאמפף האט זיך ווידער פונאנדערגעקאכט. די רוימער האבען אנגעהויבען אויפצושיטען נייע וואלען אנטקעגען דעם געוועזענעם הורדוס־פאלאץ, וואו די פאטריאטען האבען זיך איצט בעפעסטיגט, און אט די ארבייט האט ביי זיי געדויערט גאנצע אכצעהן טאג. אין דער צייט האבען די אדומ'ער פון שמעון'ס מחנה שטילערהייד געפיהרט אונטערהאנדלונגען מיט טיטוס'ען וועגען אונטער־

געבען זיך. דאָס האָט די פּאַטריאָטען שטאַרק אויפגעקאָכט, און זיי האָבן די אדום׳ער אַכזריות׳דיק בעשטראָפט; די אַלגעמיינע לאַגע האָט זיך בעך דערמיט נישט פערבעסערט. דער הונגער און די אַלע איבערגעלעבטע אָנשטרענגונגען האָבן ענדליך אַרויסגעוויזען זייער ווירקונג, און די בעלאַגערטע האָבן זיך נישט געפיהלט מעהר בכח, אָבצושלאָגען דעם שטורם פון די רוימישע שלײַדער-מאַשינען. די רוימער האָבן דאַן בּיסליכווײַז אײַנגענומען די טורעמס פון פּאַלאַץ (אלול 70), און נאָכדעם זענען זיי שוין געוואָרען די בעלי בתים פון דער גאַנצער אויבערשטאָדט (ציון). דאָ האָבען זיך ווידער אָבגעשפּילט די שוידערהאַפטע סצענעס פון ברענען, רויבען און טויטען, חאָטש די גאַנצע בעפעלקערונג איז בעשטאַנען בלויז פון אויסגעפּײַניגטע און פערחושכ׳טע שאָטענס, און ס׳זענען פאָרגעקומען פאַלען, אַז זיך אַרײַנרײַסענדיג אין אַ יודישען הויף, כדי צו רויבען און צו מאָרדען, האָבען זיך די צובעשעוועטע סאָלדאַטען אָנגעשטויסען אָן גאַנצע הויפענס טויטע און געשוואָלענע — קרבנות פון הונגער. די מויערן פון דעם שטאָדט-טײַל זענען אַלע פערברענט געוואָרען, און פון דעם פּאַלאַץ האָט טיטוס איבערגעלאָזען נאָר די דרײַ טורעמס היפּיקאָס, פּאַזאַעל און מרים (מאַריאַמנע), זיי זאָלען דערצעהלען די קומענדיגע דורות פון זײַן גלענצענדען נצחון.

אַזוי האָט זיך געענדיגט די פינף-חדשים׳דיגע בעלאַגערונג פון דער יהודה׳עאישער הויפּטשטאָדט, — די בעלאַגערונג, וואָס האָט אײַנגעשלונגען הונדערטער טויזענדער לעבענס און בעגראָבען דעם לעצטען שפּור פון יהודה׳ס פּאָליטישען וועזען אונטער אַ הויפען פון ברענענדע חורבות. די טויזענדער געפאַנגענע זענען אַוועקגעשיקט געוואָרען קײן קסריה, אום פון דאָרטין זיי פונאַנדערצוטײַלען אלס צוואַנגס-אַרבײַטער, שקלאַפען אָדער אַקסען-קעמפער. די איבערגעבליבענע זעלאָטען זענען טײלווײַז געטויט געוואָרען, און די מעהר שענע און געזונדטע פון זיי זענען בעשטימט געוואָרען פאַר טיטוס׳עס טריאומף-צוג. צווישען די לעצטע האָבען זיך געפונען אויך די בײדע העלדישע אָנפיהרער, יוחנן און שמעון, וועלכע האָבען זיך אַלײן איבערגעגעבען אין די הענד פון די רוימער.

און נאָך אַלץ איז דאָס דראַמע נישט געענדיגט געוועזן. ס׳זענען נאָך געבליבען דרײַ קלענערע פעסטונגען אין יודישע הענד: הוראָדיום, מכרה און מסדה. מיט זיי האָט זיך שוין אָבער טיטוס אַלײן נישט בעשעפטיגט. נאָך דעם אונטערגאַנג פון ירושלים האָט טיטוס גערעכענט

זײַן מיִסיִע פאַר גיעֶנדיִגט , און ער איִז מיִט דעם גרעֶסטעֶן טײל פון זײַנעֶ
לעֶגיאָנעֶן אַוועֶק קײן קסריה ; פון דאָרטיִן האָט איִהם אַגריִפּוס אײַנגעֶ=
לאַדעֶן צו זיִך , קײן קסריה=פיליפּי , און דאָ איִז דער „קעֶניִג״ פון די
בעֶזיִעגטעֶ אַזוי ווײַט פעֶרגאַנגעֶן איִן זײַן שמחה לכבוד דעם גרויסעֶן
זיִעגער, אַז ער האָט געֶלאָזעֶן אײַנאָרדנעֶן אַ גאַנצעֶ רײַהעֶ לוסטיִגעֶ פאָר=
שטעֶלונגעֶן און גלאַדיאַטאָר=שפּיִעלעֶן, בײַ וועֶלכעֶ די געֶפאַנגעֶנעֶ יהודה׳=
ער האָבעֶן געֶמוזט אַרויסטרעֶטעֶן אלס קעֶמפּפער מיִט צורײַצטעֶ אָקסעֶן
און אַנדערעֶ ווילדעֶ חיות און , נאַטירליִך , אומקומעֶן דערבײַ איִן ביִטעֶ=
רעֶ יסורים אונטער שאַנד און שפּאָט . אַזעֶלכעֶ גלאַדיאַטאָר=„פּעֶרוויַלונ=
געֶן״ האָט טיִטוס אײַנגעֶאָרדעֶנט פאַר די רוימער אויך איִן קסריה , וואו
גאַנצעֶ צוויי טויזעֶנד פיִנף הונדערט יהודה׳עֶאישעֶ געֶפאַנגעֶנעֶ זעֶנעֶן אומ=
געֶקומעֶן איִן קאַמפּף מיִט די צורײַצטעֶ חיות און דאָס זעֶלבעֶ האָט
זיִך אָבגעֶשפּיִעלט אויך איִן בעֶריִטוס . דאָ האָט טיִטוס געֶלאָזעֶן אײַנ=
אָרדנעֶן אַ גרויסאַרטיִגעֶ פײַערונג לכבוד דעם געֶבורטס=טאָג פון זײַן
פאָטער , דעם קײזער וועֶספּאַסיאַן , און וויִדער איִז די אַרעֶנעֶ פער=
פאַרבט געֶוואָרעֶן מיִט׳ן בלוט פון די יודיִשעֶ געֶפאַנגעֶנעֶ .

אָט די אַלעֶ פײַערונגעֶן מיִט יודיִשעֶ קרבנות האָבעֶן זיִך געֶצויגעֶן
כמעט אויף טיִטוס׳עֶם גאַנצעֶן וועֶג פון ירושלים ביִז רוים , דאָס הײסט :
דורך גאַנץ סיִריעֶן און עֶגיִפּטעֶן . דער אמת׳ער יום=טוב האָט זיִך אָבער
אָנגעֶהויבעֶן ערשט איִן רוים גופא . דאָ איִז פאָרגעֶקומעֶן די גרויסעֶ
טריִאומף=פּראָצעֶסיִע לכבוד וועֶספּאַסיאַנ׳עֶן מיִט זײַנעֶ צוויי זיִהן טיִטוס׳עֶן
און דאָמיִציאַנוס׳עֶן , און איִן דעם יום=טוב האָט זיִך בעֶטײליִגט גאַנץ
רוים . די פײַערליִכעֶ פּראָצעֶסיִע האָט זיִך אָנגעֶהויבעֶן מיִט אַ רײַהעֶ פון
זיִעבעֶן הונדערט אויסגעֶקליִבעֶנעֶ שעֶנעֶ יהודה׳עֶאישעֶ געֶפאַנגעֶנעֶ מיִט
די צוויי בעֶריִהמטעֶ אָנפיִהרער , יוחנן און שמעון , בראש . דאַן ווײַטער
האָט מעֶן פאַר די זיִעגער געֶטראָגעֶן די קריִעגס=טראָפעֶעֶן , צוויִשעֶן
וועֶלכעֶ ס׳האָבעֶן אַ בעֶזונדערעֶ אויפמערקזאַמקײַט צוגעֶצויגעֶן די גאָלדעֶנעֶ
כלים פון בית המקדש (דער גאָלדעֶנער טיִש , די גאָלדעֶנעֶ מנורה) און
אַ ספר תורה . אַזוי איִז די פּראָצעֶסיִע צוגעֶקומעֶן ביִז דעם קאַפּיִטאָליִשעֶן
יופּיִטער=טעֶמפּעֶל , און דאָ האָט , לויט דעם אָנגעֶנומעֶנעֶם מנהג , געֶ=
דאַרפט אויסגעֶפיִהרט ווערן די שטראָף איִבער דעם אָיפיִהרער פון די
בעֶזיִעגטעֶ . פון דער רײַהעֶ געֶפאַנגעֶנעֶ איִז דאַן אַרויסגעֶפיִהרט געֶוואָרעֶ
שמעון בר גיורא ; איִהם האָט מעֶן גענומען אַ שטריִק אויפ׳ן האַלז , און
צופיִהרעֶנדיִג איִהם אַזוי איִבער די גאַסעֶן ביִז דעם פאָרטעֶאישעֶן בעֶליִעֶן

האט מען איהם פון דארטין אראבגעשלעפּט. דער צווייטער אנפיהרער יוחנן פון גוש-חלב, איז פערמשפּט געווארען צו אייביגער געפענגניש. אין דער פּראַצעסיע, אלס טריאומפאטאר, האט זיך בעטהייליגט אויך דער פאקטישער פיהרער און זיעגער פון דער איצטיגער מלחמה — טיבעריוס אלעקסאנדער, און ער האט אויך בעקומען א סטאטוע אויף דעם רוימישען פאָרום. דער דאזיגער טריאומף האט זיך בכלל אויסגעצייכענט מיט א אונגעוועהנליכער פייערליכקייט — דאס פאלק האט זיך טיעף געפרעהט מיט דעם נצחון איבער דעם הארטנעקיגען שונא, און האט דעם בעטראכט פאר א גליקליך געשעהעניש אין זיין לעבען. אויף דעם שפּעטער אויפגעשטעלטען טריאומף-טויער לכבוד טיטוס'ען האבען זיך געפונען רעליעף-בילדער פון דער יהודה'עאישער מלחמה און פון די בית-המקדש טראָפּעען, און ביז א צייט לאנג נאכדעם האבען די רוימער געלאָזען אויסגיעסען, זאגאר, מטבעות פון גאלד, זילבער און קופּער צום אנדענקען פון דעם גרויסען נצחון איבער יהודה. אויף די מטבעות איז די אונגליקליכע מלכות-יהודה פארגעשטעלט געווארען אין דעם בילד פון א פרוי, וואס זיצט א פערצווייפעלטע אונטער א פּאלמע, מיט פערבונדענע הענד, און אויף דער צווייטער זייט האט זיך געפונען א אויפשריפט: „די בעזיעגטע יהודה" (Judaea devicta) אדער „די געפאנגענע יהודה" (Judaea capta). די רעליקוויען פון בית המקדש האבען זיך א לאנגע צייט געפונען אין דעם פריעדענס-טעמפעל און די ספר תורה — אין קייזערליכען פּאלאץ; אין דעם פערלויף פון די שפּעטערדיגע יאהרהונדערטער זענען אבער אט די אוצרות אוועקגעפיהרט געווארען אין אנדערע לענדער, און היינט ווייסט מען נישט, וואו זיי געפינען זיך. דאגעגען האט זיך נאך דערהאלטען אין רוים ביז היינטיגען טאג טיטוס'עס טריאומף-בויגען מיט די בילדער פון די דאזיגע אנטיקען, און ס'ווערט דערצעהלט, אז די יודען אין רוים האבען אין דעם משך פון א סך הונדערטער יאהרען אויסגעמיטען אט דעם פּלאץ — דעם טרויריגען מאנומענט פון יהודה'ס אונטערגאנג.

און די דריי זייטיגע פעסטונגען האבען זיך נאך דערווייל אלץ געפונען אין יודישע הענד; באלד האט אבער אויך זייער לעצטע שעה געשלאגען. צו פערוואלטען איבער די געבליעבענע חורבות פון יהודה האט וועספאסיאן געשיקט איינעם מיט'ן נאמען באסוס, און ער האט בעקומען דעם בעפעהל, איינצונעהמען די דאזיגע עטליכע בעזעצטע פונקטען, וואוהין ס'זענען זיך צונויפגעלאפען די אלע, וואס האבען זיך גערא-

טעהעט פון ירושלים. באַסום האָט צוזאַמענגענומען אַ בעדייטענדע מיליטערישע קראַפט, און האָט זיך געפרובט ווענדען צו די בעלאַגערטע, זיי זאָלען זיך איהם אונטערגעבען; אויף דעם האָט זיך אָפגערופען נאָר דער גאַרניזאָן פון הורדיה, וועלכער האָט גלייך קאַפּיטולירט. שווערער איז די רוימער אָנגעקומען, צו ווערן די בעלי בתים פון מכור, פון יענער זייט ירדן. די דאָזיגע נאָך פון אַלעקסאַנדער יאַנאַי אויפגעשטעלטע באַרג-פעסטונג איז געווען פון אַלע זייטען אַרומגערינגעלט מיט טיפע גראָבענס און שטאַלע צוגאַנגען, און דערצו איז דער גאַרניזאָן געווען גוט פערזאָרגט אויך מיט פּראָוויאַנט. די בעלאַגערטע, אונטער דער אָנפיהרונג פון אַ געוויסען יונגען העלד אלעזר, האָבען זיך דעריבער געפיהלט גאַנץ זיכער, און זיי האָבען געפּרובט עטליכע מאָל באַפאַלען די רוימער און זיי שטערען אין דער בעלאַגערונגס-אַרבייט. זיי האָבען שוין אָבער דערביי צופיעל געוואַגט, און ווען דער העלדישער אָנפיהרער האָט זיך איינמאָל איינגעשטעלט צוצוגעהן גאַנץ נאָהנט צו דעם רוימישען לאַגער, איז איין רוימער געלונגען, איהם צו פאַנגען. די רוימער האָבען דאַן אויפגעשטעלט דעם יונגען העלד אַנטקעגען די פעסטונגס-ווענט מיט די בעלאַגערטע און איהם שרעקליך געפייניגט, דערנאָך האָבען זיי אויפגעשטעלט אויפ'ן פּלאַץ אַ קרייץ און אָנגעהויבען מאַכען הכנות צו קרייציגען אלעזר'ן. פון דעם אָנבליק זענען די בעלאַגערטע טיעף גערירהרט געוואָרען, און זיי האָבען געשיקט זאָגען, אַז זיי ווילען אָבגעבען די פעסטונג, אויב מ'וועט זיי אַרויסגעבען אלעזר'ן און צוזאַמען פריי לאָזען. באַסום האָט די בעדינגונגען אָנגענומען און האָט ווירקליך פריי געלאָזען די אַלע, וואָס האָבען קאַפּיטולירט. דערפאַר אָבער איז ער זיך אַכזריות'דיג בעגאַנגען מיט דעם איבעריגען טייל פון דער שטאָדטישער בעפעלקערונג. פון זיי האָט ער זיבעצעהנהונדערט מענער און בחורים גע'טוים און די פרויען און קינדער פערקויפט פאַר שקלאַפען.

פון מכרה האָבען זיך די רוימישע סאָלדאַטען אַוועקגעלאָזען צו אַ געוויסען וואַלד ביים ירדן. דאָ האָבען זיך די גאַנצע צייט אויפגעהאַלטען אַרום דריי טויזענד זעלאָטען אונטער דער אָנפיהרונג פון יהודה בן יאיר, וועלכע האָבען זיך אַרויסגעראַטעוועט פון ירושלים דורך אַ אונטער-ערדישען אַרויסגאַנג, און צו זיי זענען איצט צוגעקומען אַ סך אַנטלאָפענע אויך פון מכרה. די רוימער האָבען אַרומגערינגעלט דעם גאַנצען וואַלד, און נאָך אַ ביטערן קאַמף זענען כמעט אַלע אַנטלאָפענע אומגעקומען אָדער געפאַנגען געוואָרען. די דריטע פעסטונג, מסדה, איז

שוין באַסוס׳ן נישט בעשערט געווען איינצונעהמען ; ער איז אין גיכען געשטאָרבען, און די שווערע אויפגאַבע איז געבליבען פאַר זיין פער־טרעטער, סילוואַ.

מסדה איז געווען אַ באַרג־פעסטונג ביים ברעג פון טויטען ים (ים המלח), וואָס איז געווען נאָכמעהר נישט צוגענגליך, ווי מכרה. דער שטייל פעלזען, אויף וועלכען די פעסטונג איז געשטאַנען, האָט געהאַט בלויז צוויי שטיגען, וואָס ס׳איז מעגליך געווען צו שטעלן אויף זיי אַ פוס, און דאָס אויך מיט געפאַהר. דער גאַרניזאָן איז בעשטאַנען פון טויזענד זעלאָטען שוין מיט ווייבער און קינדער, אונטער דער קאָמאַנדאָ פון אלעזר בן יאיר (אַ לעצטער אור־אייניקעל פון דעם בעריהמטען יהודה הגלילי, דעם גרינדער פון דער זעלאָטישער מחנה), און שפייז מיט געוועהר האָבען זיי געהאַט גענוג. דאָס אַלץ איז אָבער וועניג געווען אנטקעגען דער אונגעהויערער מחנה פון די רוימישע סאָלדאַטען מיט זייערע ריזיגע פעסטונגס־מאַשינעס. סילוואַ האָט אַרומגערינגעלט די גאַנצע פעסטונג מיט אַ הויכען וואַל און פון דאַנען האָט ער נישט אויפגעהערט, זי צו בעשטורמען מיט זיינע מורא׳דיגע טאַראַנעס. ווען די דאָזיגע מעכטיגע קלעפ האָבען ענדליך פונאַנדערגעטרייסעלט די אויסווענדיגסטע מויער־וואַנט, האָבען די בעלאַגערטע אויף גיך אויפגעשטעלט אַ צווייטע, אָנפילענדיג דעם חלל צווישען די ביידע ווענט מיט האָלץ און ערד. די דאָזיגע האָלץ־טיילען האָבען זיך פון דעם רוימישען פייער אָנגעצונדען און אין גיכען האָט זיך אויך די צווייטע וואַנט אונטערגעגעבען. די רוימער האָבען זיך שוין געקליבען, אַריינצורייסען אין שטאָדט און צו פייערן דאָרטין זייער נצחון, מיט די געוועהנליכע שחיטות און רציחות איבער די בעזיעגטע ; די לעצטע האָבען דאָס אָבער פאָראויסגעזעהען, און דער העלדישער אָנפיהרער האָט בעשלאָסען, נישט צו פערשאַפען דעם בלוטיגען שונא אַט דעם פערגניגען. ער האָט זיך געווענדעט צו אַלע בעלאַגערטע און זיי איבערצייגט, אַז איידער אַריינצופאַלען צו די רוימער אין די הענד, איז שוין בעסער זיך אַליין דעם טויט צו מאַכען. אויף דעם פאָרשלאָג האָבען אַלע איינגעשטימט, און דעם ערשטען טאָג פסח אין דריי און זיבעציגסטען יאָהר, האָט זיך אָבגעשפּיעלט דער ריהרענדער פינאַל פון דער גרויסער טראַגעדיע : די מענער האָבען אויסגעקוילעט זייערע ווייבער און קינדער און דערנאָך — איינער דעם אַנדערן. די רוימער זענען אויף צומאָרגענס אַריין אין דער פעסטונג מסדה, גרייט צו בעגעגנען אַ פערביטערטען ווידערשטאַנד ; ווי

ערשטוינט זענען זיי אבער געווארען, ווען זיי האבען דערזעהען פאר זיך — דעם טויט. די שטילקייט האט זיי געשראקען, און זיי האבען געפרובט רופען, זוכען, טאמער וועט זיך אימיצער אבגעפינען; דאן זענען ארויסגעקומען צוויי פרויען מיט פינף קליינע קינדער — די איינציגע לעבעדיגע עדות פון דער נעכטיגער שרעקליכער סצענע. דאס איז געווען דער סוף פון די לעצטע זעלאטען אויף דער יהודה׳שער ערד, און דערמיט האט זיך בכלל געענדיגט דער העלדישער קאמפף פון דער קליינער יהודה פאר איהר פרייהייט און זעלבסטשטענדיגקייט.

יהודה איז נישט בלויז בעזיעגט, — זי איז אויך האלבפערוויסט געווארען. זי האט אויפגעהערט צו עקסיסטירען, אלס א בעזונדער לאנד מיט א בעזונדער אדמיניסטראטיווער מאכט. וועספאסיאן האט ערקלערט די גאנצע איינגענומענע מדינה פאר א אייגענטום פון דער קייזערליכער פאמיליע און האט גרויסע שטיקער ערד פערקויפט, אוועקגעשענקט און פערדונגען פערשיעדענע רוימישע און גריכישע קאלאניסטען. און דאס איז נאך פאר איהם וועניג געווען — ער האט אלע יודען פון דער רוימישער אימפעריע פעראנטווארטליך געמאכט פאר דעם אויפשטאנד אין יהודה. דער אבצאהל פון צוויי דראכמען, וואס די יודען פון אלע לענדער פלעגען ביז אהער שיקען קיין ירושלים פאר׳ן בית המקדש, האט פון איצט אן געמוזט בעזארגט ווערן קיין רוים פאר׳ן קאפיטאלישען יופיטער-טעמפעל, און נישט אלס נדבה, נאר אלס צוואנגס-שטייער, וואס פלעגט אויפגעמאהנט ווערן מיט דער גרעסטער אכזריות. אין יהודה זענען איבערגעבליבען נאר גאנץ קליינע, שיטערע יודישע ישובים, און דאגעגען איז גאנץ פאדער-אזיען פערפלייצט געווארען מיט די ניין הונדערט טויזענד יודישע נפשות, וואס זענען געפאנגען געווארען אין דעם משך פון דער גאנצער מלחמה, און האבען איצט פארגעשטעלט מיט זיך א זעהר ביליגען מענשען-מאטעריאל, אין דער געשטאלט פון שקלאפען און פיין-ארבייטער. איידעלע יודישע פרויען און קינדער זענען טויזענדער-ווייז פערקויפט געווארען פון שקלאפען-הענדלער אין ווייטע, פרעמדע לענדער — דאס האט, ווי א לעבעדיגע רייסענדע וואונד, כסדר געוועקט אין פאלק דעם אנדענקען פון זיין חורבן און געגעבען זיין פאנטאזיע שטאף, אויסצעוועבען פערשיעדענע ריהרענדע מעשות. עס איז בעקאנט, למשל, די פאלגענדע טרויעריגע לעגענדע: „ס׳איז געווען א מעשה מיט דעם זוהן און דער טאכטער פון ר׳ ישמעאל בן אלישע, וועלכע זענען (פערקויפט) געווארען צו צוויי

הארען. אמאל האבען זיי זיך ביידע צוזאמענגעטראפען אין איין ארט. האט איינער געזאגט: איך האב א שקלאף, וואס צו זיין שענקייט איז נישטא קיין גלייכען אין דער גאנצער וועלט; און דער אנדערער זאגט: איך האב א שקלאפין, וואס צו איהר שענקייט איז נישטא קיין גלייכען אין דער גאנצער וועלט. האבען זיי געזאגט: לאמיר זיי ביידען חתונה מאכען און זיך צוטיילען מיט די קינדער; און זיי האבען אריינגעבראכט די געפאנגענע אין איין חדר. האט ער זיך אוועקגעזעצט אין איין ווינקעל און זי אין אנדערן ווינקעל. ער האט געקלאגט: איך, א כהן, א זוהן פון כהנים גדולים, זאל נעהמען א שקלאפין, און זי קלאגט: איך א כהנ'טע, א טאכטער פון כהנים גדולים, זאל נעהמען א שקלאף. אזוי האבען זיי אבגעוויינט א גאנצע נאכט, און ווען ס'איז אויפגעגאנגען דער מארגענשטערן, האבען זיי זיך דערקאנט. זענען זיי ארויפגעפאלען איינער דעם אנדערן אויפ'ן האלז און האבען אזוי לאנג געוויינט, ביז די נשמה איז זיי אויסגעגאנגען".

אזעלכע לעגענדעס וועגען „ישראל'ס קינדער, וואס זענען געפאנגען געווארען צווישען די גוים", זענען פערהאן מאסען אין דער אלטער יודישער ליטעראטור, און אלע זענען זיי דורכגעדרונגען מיט א שטארק-ענטוויקעלטער זעלבסט-אכטונג — די פערוואגעלטע יודישע שקלאפען פערליערען נישט דעם בעוואוסטזיין פון זייער יחוס, פון זייער גוע-שטאלט, אפילו אין דער ווייטער געפאנגענשאפט

טיטוס

צעהנטעס קאַפּיטעל

דאָס אינערליכע לעבען פון פאָלק און די וויסענדיגע
ענטוויקלונג פון קריסטענטום

די לעצטע צעהנדליגער יאָהרען פון דער אַלטער און דאָס ערשטע האַלבע יאָהרהונדערט פון דער נייער ערא זענען געווען פאַר יהודה די אונרוהיגסטע צייט אין איהר לעבען. די גאַנצע אומה האָט זיך געזעהען שטעהענדיג אויף דער שוועל פון אונטערגאַנג, און דער נאַציאָנאַלער ערהאַלטונגס-אינסטינקט, וואָס האָט אין איהר ערוואַכט מיט זיין גאַנצער קראַפט, האָט כסדר געהאַלטען דאָס לאַנד אין דעם צושטאַנד פון אַ שטאַרקען פּאָליטישען פיעבער. דאָס אַלץ האָט געמוזט האָבען אַ ווירקונג אויף דער גייסטיגער פּראָדוקטיוויטעט פון פאָלק. די בעסטע זיהן פון יהודה האָבען שטענדיג געזעהען פאַר זיך נאָר די איינציגע אויפגאַבע: צו דערהאַלטען די גאַנצקייט פון דער אומה, און דאָס האָט געבראַכט דערצו, אַז אַפילו די ריין-גייסטיגע שאַפונגען פון די גאָר פּאַסיווע פרושים, האָבען אויך געטראָגען אַ געזעלשאַפטליך-פּראַקטישען כאַראַקטער. די יודישע אידעען-וועלט איז נישט בערייכערט און אויך נישט פערטיעפט געוואָרען; דערפאַר זענען אָבער פאַר דער צייט צוגעקומען אין דער יודישער גאַס אַ רייהע רעפאָרמען, תקנות און סתם געזעלשאַפטליכע איינפיהרונגען, וואָס האָבען געהאַט אַ גרויסע בעדייטונג פאַר דעם קיום פון דער אומה, אלס אַ געזעלשאַפטליכע אָרגאַניזאַציע, וואָס שטיצט זיך אויף גאַנץ בעזונדערע מאָראַלישע יסודות.

צוזאמען מיט דער קורצער גליקליכער הערשאפט פון אגריפּוס I האבען די פרושים צוריק בעקומען זייער אמאליגען שטארקען איינפלוס אויף דעם גאנג פונ׳ם יודישען פאלקס-לעבען, און דאס האט זיי אויך מעהר דערנעהנטערט צום פאלק און צו זיינע אלטעגליכע אינטערעסען. אנשטאטט צו זיין אין ישיבה איז דער גאנצער קאלעגיום פון די געלערנטע פרושים איז צוריק אריינגעטרעטען אין דער אפיציעלער געזעצגעבענדער אינסטיטוציע פון לאנד, אין סנהדרין, וואס האט צוריק בעקומען אין זיין מאכט אלע אנגעלעגענהייטען פון דער אומה.

דער ערשטער נשיא (פּרעזידענט) פון דעם דאזיגען בעניימטען סנהדרין איז געווען א אייניקעל פונ׳ם בעריהמטען הלל הבבלי (פון בבל), גמליאל I, וועלכער האט בעקומען אויך דעם טיטול רבן (רבי, לעהרער), און ווי ס׳איז צו זעהען פונ׳ם טאן פון זיינע צירקולארען, האבען אלע יודישע קהלות אין די פערשידענע לענדער שוין געהאט דעמאלס אנערקענט דעם סנהדרין אלס העכסטען אויטאריטעט. רבן גמליאל שרייבט דורך זיין סעקרעטאר יוחנן: „צו אונזערע ברידער, די פערטריבענע אין בבל, מדי, יאניען און צו אלע איבריגע פערטריבענע פון ישראל, שלום (גרוס). מיר טוען אייך צו וויסען, אז אזוי ווי די שאף פון דעם יאהר איז נאך צארט, די טויבען זענען נאך נישט בליהענדיג און דער פריהלינג האט זיך בכלל פערשפעטיגט, — איז מיר און מיינע חברים געפעלן, צו פערלענגערן דאס לויפענדע יאהר מיט דרייסיג טעג".

פון דעם דאזיגען רבן גמליאל זענען פערבליבען עטליכע בעדייטענדע תקנות וועגען גטין און אנדערע געזעלשאפטליכע ענינים, וועלכע האבען רעגולירט די עקאנאמישע און בירגערליכע סכסוכים פון דער בעפעלקערונג (מפני תקון העולם). דורכגעדרונגען אינגאנצען מיט דער אונגעוועהנליכער טאלעראנץ פון זיין גרויסען זיידען, האט אויך רבן גמליאל ארויסגעגעבען עטליכע געזעצען מיט גרויסע הנחות פאר די שכני׳שע געצענדינער. לויט איינעם פון די דאזיגע געזעצען האט מען די געצענדינערישע ארימע לייט נישט געטארט פערוועהרען צו קלויבען אויף די פעלדער דאס איבערגעבליבענע פון די תבואות צוזאמען מיט די יודישע ארימע לייט, און בכלל איז דאן איינגעפיהרט געווארען, אז אין די שטעדט מיט געמישטע בעפעלקערונגען, האט די יודישע קהלה געזארגט פאר די ארימע געצענדינער, אזוי גוט ווי פאר די ארימע יודען, געפּפלעגט די געצענדינערישע קראנקע, מלוה געווען זייערע מויטע,

געטרייסט זייערע אבלים און אין אלע וואוילטעטיגע הינזיכטען זיי כמעט אינגאנצען גלייכבערעכטיגט מיט די יודישע איינוואוינער. אין יענער גליקליכער צייט זענען די געגענזייטיגע בעציהונגען צווישען די רוימער און יודען איבערהויפט געווען זעהר פריינדליכע, און כדי צו דערהאלטען די דאזיגע פריינדליכע בעציהונגען זענען אויך ארויסגעגעבען געווארען אט די אלע הומאניטארע געזעצען (מפני דרכי שלום).

רבן גמליאל׳ס נאכפאלגער איז געווען זיין זוהן רבי שמעון. ער האט פערנומען דעם פאסטען פון פופציגסטען ביז׳ן אכט און זעכציגסטען יאהר, דאס הייסט ביז דער גרויסער נאציאנאלער מלחמה, און זיין צייט איז שוין נישט געווען אזא גליקליכע און אזא פריעדליכע. איבער די פאליטישע אינטריגעס פון די רוימישע פראקוראטארען, האבען זיך פונאנדערגעקאכט ביי ביידע שכנישע בעפעלקערונגען די בלוטיגסטע אינסטינקטען פון שנאה און נקמה, און דאס האט געבראכט דערצו, אז אנשטאט די אמאליגע טאלעראנטע און פעראייניגענדע תקנות, האבען די גייסטיגע פיהרער פון דער אומה איצט ווידער געזוכט מיטלען, וואס מעהר אבצוזונדערן די יודען פון דער ארומיגער געצענדיענערישער וועלט. עס איז צוזאמענגערופען געווארען צו דעם צוועק א ספעציעלע פערזאמלונג פון געזעץ-געלערנטע, און זי האט אויסגעארבייט אכצעהן תקנות (י״ח דבר), וואס האבען דעם יודען אינגאנצען אבגעצוימט פון די היידען. לויט די תקנות האט א יוד נישט געטארט לערנען די שפראך פון די געצענדיענער, קיין מתנה נישט אננעהמען פון זיי פאר׳ן בית המקדש, נישט קויפען פון זיי קיין ברויט, אייל, וויין און נאך אזעלכע שפייז-פראדוקטען. די דאזיגע אויסערגעוועהנליך שטרענגע נארמען האבען זיך געשטיצט נישט אזוי ווייט אויף רעליגיעזער פרומקייט, ווי אויף דער פערביטערטער שנאה צו די געצענדיענער פון די אולטרא-זעלאטישע שמאי׳טען (בית שמאי, אנהענגער פון שמאי׳ס שול), דאגעגען זענען אבער די מעסיגע הלל׳יטען (אנהענגער פון הלל׳ס שול) שטארק אויפגעבראכט געווען איבער די שטרענגע אבזונדערונגס-געזעצען, און אין פאלק האט זיך דערצעהלט, אז אויף דער דערמאהנטער ספעציעלער בעראטונג איז געקומען צו א בלוטיגען געשלעג, און די שמאי-אנהענגער האבען דורכגעפיהרט זייערס מיט געוואלט-מיטלען.

אין דער זעלביגער צייט און זייט ביי זייט מיט דער אפיציעלער אינסטיטוציע פון לאנד האט זיך צוריק ארגאניזירט די אמאליגע ישיבה, וועלכער ס׳איז בעשערט געווען אינגאנצען צו פערטרעטען ביי יודען

דעם פלאץ פון סנהדרין אין דעם משך פון זייער גאנצען קומענדיגען לעבען. אין דעם קיהלען שאטען פון איינער פון די בית-המקדש-עזרות איז געזעסען א צווייטער אייניקעל פון דעם בעריהמטען הלל, דער אנגעזעהענסטער געזעצלעהרער פון יענער צייט, ר' יוחנן בן זכאי, און האט געלערנט תורה מיט זיינע תלמידים. אליין א מילדע פאסיווע נאטור (פון הלל'ס אנהענגער) און איבערהויפט נישט קיין מענש פון קאמפף, האט אט דער גרויסער גייסט געזעהען און פערשטאנען, אז די אומה לעבט איצט איבער א מורא'דיגען קריזיס, און אויב זי וועט נישט פערזארגט ווערן ביי צייטענס מיט א שטארקען לעבענס-אינהאלט, מיט א שטארקער גייסטיגער פערבינדונגס-קראפט, וועט זי אונטערגעהן און פערשוואונדען ווערן פון דער היסטארישער סצענע; זיין איצטיגע אויפגאבע איז דעריבער געווען, צו פערפאנצירען די אומה און צוצוגרייטען פאר איהר די מעגליכקייט פון א נייער, גייסטיגער עקזיסטענץ.

אין די טעג — דערצעהלט די לעגענדע — ווען ירושלים איז געווען בעלאגערט און די זעלאטען האבען קיינעם פון שטאדט נישט ארויסגעלאזען, האבען ר' יוחנן'ס תלמידים איהם אריינגעלעגט אין א מטה און אזויערנאך ארויסגעטראגען פון שטאדט, — ווי א טויטען. דא האט זיך ר' יוחנן פארגעשטעלט פאר דעם רוימישען קריגעס-פיהרער און ביי איהם אזוי שטארק נושא-חן געווען, אז ער האט זיך ארויסגערופען צו ערפילען אלץ, וואס ר' יוחנן וועט פון איהם בעטען. דאן האט ר' יוחנן געבעטען די פאלגענדע דריי זאכען: דער רוימישער האר זאל איהם ערלויבען, זיך צו בעזעצען מיט זיינע חברים און תלמידים אין דעם איינגענומענעם שטעדטיל יבנא, כדי צו גרינדען דארטין א ישיבה; ער זאל איבערלאזען די דינאסטיע פון די נשיאים און זאל איהם געבען א דאקטאר, אויסצוהיילען דעם קראנקען ר' צדוק. די בקשות זענען ערפילט געווארען, און אין דער זעלביגער צייט, ווען די העלדישע פאטריאטען אין ירושלים זענען פעלזען-פעסט געשטאנען אויף זייערע פאזיציעס אונטער דעם פייער פון די רוימישע מאשינעס, קעמפענדיג ביז דעם לעצטען אטעם-צוג פאר יעדען שטיינדעל פון דער יהודה'שער ע ר ד, אין דער זעלביגער צייט האט זיך אין דעם דערמאהנטען שטעדטיל, אין יבנה, אנגעהויבען צו בויען א מעכטיגע אונבעצווינגבארע פעסטונג ארום דעם יודישען ג י י ס ט, ארום דער גאנצקייט פון דער יודישער אומה. דארט איז אוועקגעלעגט געווארען דער גרונד-שטיין צו דעם בנין פון דער אייביגער יודישער אקאדעמיע, וואס

איז געוואָרען פאַר דעם יודישען פאָלק, ווי אַ לייכט־טורם אין זיין וואַנדער־לעבען און האָט די ערשטע געשאַפען דעם טיפּ פון אַ פאָלק אָהן אַ לאַנד און אָהן אַ שום ממשות'דיגער פעראייניגונגס־קראַפט, וואָס לעבט פערוואָגעלט צווישען די ווייטסטע און פערשידענסטע אומות, און איז פון דעסטוועגען דאָך גאַנץ, אייניג און דורכגעדרונגען מיט איין גייסט, דעם גייסט פון גאָט'ס וואָרט.

פון די איבריגע צוויי פאַרטייען, זענען די צדוקים, וועלכע האָבען זיך די גאַנצע צייט געשטיצט אויף אַ ריין־וועלטליכען יסוד, ביסלכווייז איינגאַנצען אונטערגעגאַנגען אַלס פאָלקס־פאַרטיי. עס זענען פון זיי געבליבען נאָר איינצעלנע אריסטאָקראַטען, וואָס האָבען זיך צוגעחנפה'ט צו די פאָרשטעהער פון דער רוימישער מאַכט. די פּראָקוראַטאָרען, און בעקומען אַ דאַנק דעם אין זייערע הענד די בעדייטענדסטע פּאָסטענס אין דער יודישער זעלבסטפערוואַלטונג. פאַר דער גאַנצער צייט פון די אדומי'שע הערשער און די שפּעטערדיגע רוימישע פערוואַלטער האָבען די צדוקים אויסגעפילט דעם שטאַט פון די העכערע בית־המקדש־בעאַמטע, און נאָך אין דעם לעצטען יאָהר כמעט פאַר'ן חורבן האָט זייערער אַ מיטגליעד חנן בן חנן, פערנומען דעם פּאָסטען פון אַ כהן גדול. בעהענדיג די גאַנצע צייט צוזאַמען מיט דער מאַכט, וועלכע האָט זיי געשיצט, זענען די דאָזיגע אריסטאָקראַטישע צדוקים אָדער ביתוסים (אויף דעם נאָמען פון דער כהן־גדול־דינאַסטיע ביתוס) שטענדיג געשטאַנען אין אַ פיינדליכער בעציהונג צו די רעוואָלוציאָנערע פּאַטריאָטען, און ערשט דאַן ווען די לעצטע זענען געוואָרען כמעט די פאַקטישע בעלי־בתים פון לאַנד, האָבען זיך אָט די לאָיאַלע צדוקים פעראייניגט מיט די מעהר אַקטיווע פרושים, און געוואָלט צוזאַמען איבערנעהמען די פיהרונג פון דער פאָלקס־אָנגעלעגענהייט, ד. ה. אייגענטליך — פון דעם אויפשטאַנד. נאָך דער אינערליכער איבערקעהרעניש, וואָס איז פאָרגעקומען אין ירושלים פאַר דער לעצטער בעלאַגערונג, זענען אָבער די מעהרסטע אריסטאָקראַטען אינגאַנצען אומגעקומען און צוזאַמען מיט דער מאַכט, האָט זיך געענדיגט אויך דאָס לעצטע ביסעל פון דעם איינפלוס, וואָס די דאָזיגע וועלטליך־געבילדעטע מיוחסים האָבען געהאַט אויף דעם יודיש־געזעלשאַפטליכען לעבען.

געענדיגט איהר אויפגאַבע אַלס נאַציאָנאַלע פּאַרטיי, אָבער דאָך נישט אונטערגעגאַנגען און נישט פערשוואונדען געוואָרען אינגאַנצען פון האָריזאָנט, איז די דריטע גרופּע, די גרופּע פון די איסיים. אָט די

הייליגע הויל־ און מדבר־מענשען זענען אין די גליקליכסטע צייטען פון דעם יודישען מלוכה־לעבען אויך ווייט געווען פון דעם געזעלשאפטליכען טומעל, בעטראכטענדיג יעדע וועלטליכע און וואכעדיגע טעטיגקייט בכלל, ווי א פערברעך געגען דער מלכות־השמים (הימעל־רייך). די שפעטערדיגע יאהרען פון אונגליק און שקלאפעריי האבען נאכמעהר פערשטארקט ביי די דאזיגע אסקעטען די אנטי־געזעלשאפטליכע און מיסטישע נייגונגען, און זיי האבען נישט אויפגעהערט צו שטראפען דער זינדיגער אומה און צו האפען אויף דעם „קץ", אויף דעם געטליכען משיח, וואס דארף אראפברענגען מיט זיך די ערווארטעטע הימעל־מלוכה און עפנען פאר אלע די טויערן פון דער געטליכער אייביגקייט.

אויף דעם באדען פון דער שטארקער מיסטישער אמונה זענען כסדר אויסגעוואקסען פערשיעדענע „געטליכע מענשען". וואס האבען געדיענט אלס מוכיחים, בעלי מופת און אנזאגער פון דער גרויסער נאהנטער ליכטיגקייט, און מיט דער ערשיינונג פון די בעגייסטערטע הימעל־טרוימער, יוחנן המטבל (יאהאן דער טויפער) און ישוע פון נצרת, בעקומט אט דער אידעאל די געשטאלט פון א שטארקער גייסטיגער בעוועגונג, וואס רייסט זיך אריבער די גרענעצען פון יהודה און ווערט וואס ווייטער אלץ מעכטיגער, אקטיווער און אויך — אוניווערזעלער.

גייסטיג פיעל פראדוקטיווער און זעהר רייך איז בעדייטענדע געשעהענישען איז געווען אין יענער תקופה דאס לעבען פון די יודישע קהלות אין די לענדער אויסער יהודה. ס'איז נישט געווען כמעט קיין איין ווינקעל אין די צוויי הערשענדע מלוכות פון דער דעמאלדיגער וועלט, די רוימישע און די פארטישע, וואו ס'זאל זיך נישט געפינען א ארגאניזירטע יודישע קהלה; די ברעגען פון גרויסען מיטעל־מעער, ווי פון די אנדערע הויפט־טייכען (נילוס חדקל, דונאי), זענען אלע געווען בעפעלקערט פון יודען, און די דאזיגע פונאנדערגעווארפענע קערנער פון דער יודישער אומה האבען אומעטום מיטגעפיהרט מיט זיך דעם זין פאר א העכערער גאטהייט און פאר העכערע בעגריפען פון רעליגיעזער זיטליכקייט. פאר'ן היסטאריקער ערשיינט די פעלקער־וואנדערונג פון יענער צייט און איהר ווירקונג אויף דער מענשליכער גייסטיגער ענטוויקלונג, ווי א מין פאראויסגעזעהענער, בעשטימטער פראצעס פון דער השגחה: די גריכישע קאלאניסטען האבען אויפגעוועקט ביי די נאציאנען, צווישען וועלכע זיי האבען געלעבט, דעם זין פאר קונסט

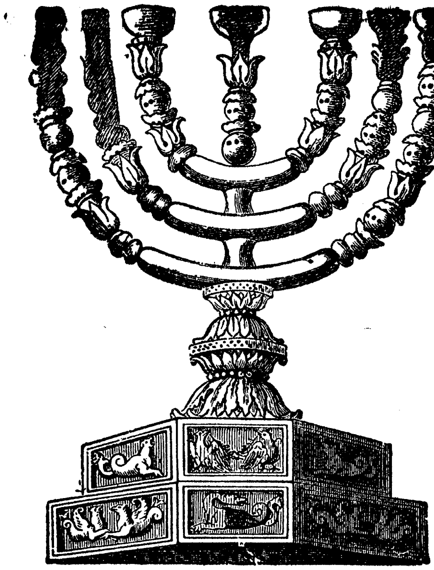

די מנורה אין טיטוס־בויגען

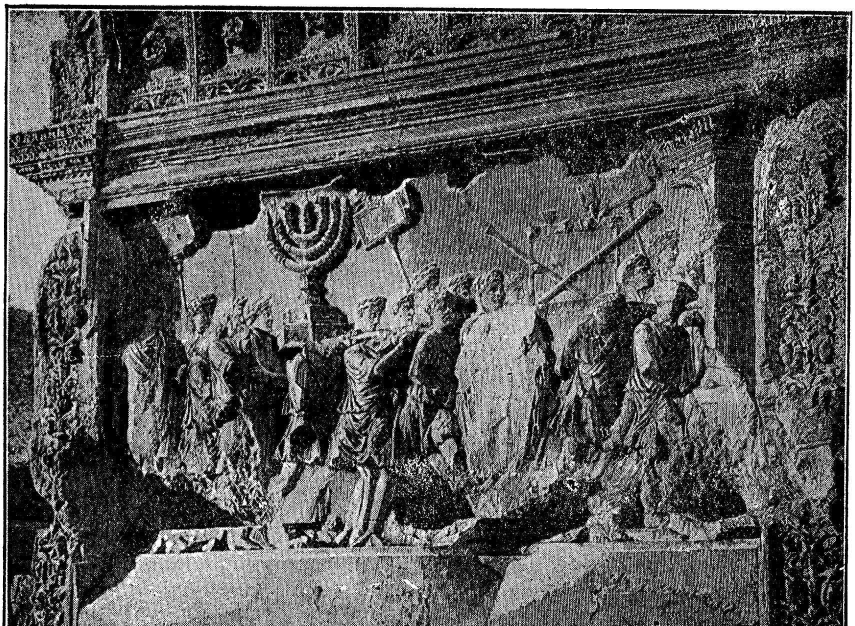

דער טיטוס־בויגען (רעליעף־בילד)

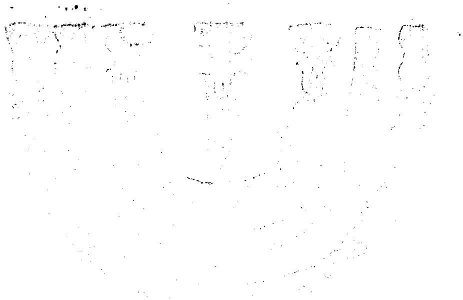

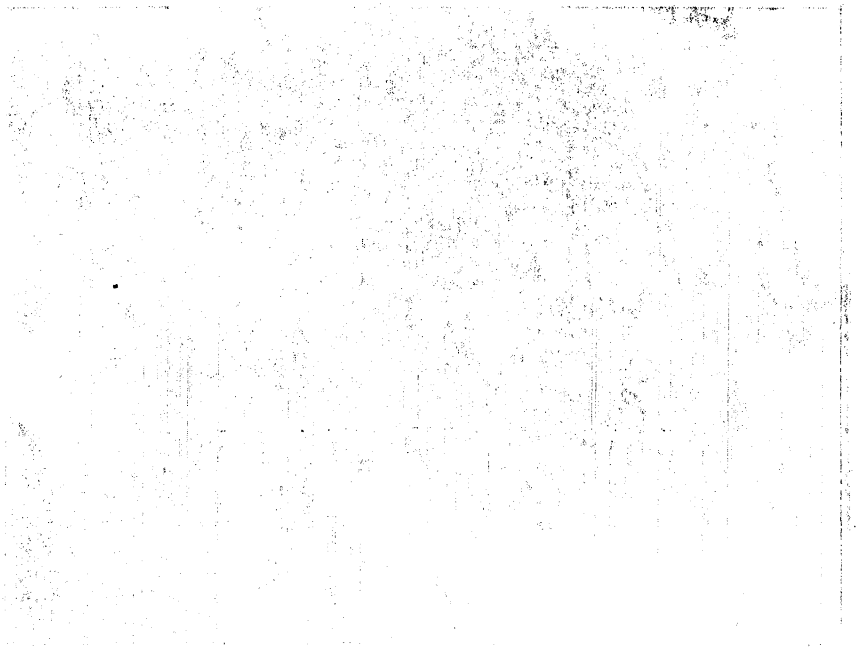

און וויסענשאפט; די רוימער האבען פערשפרייט אין דער וועלט זייערע מלוכה־אידעען און די ערשטע געוויזען דעם מוסטער פון א ארגאניזירטען שטאאטס־וועזען, פון א געזעצמעסיגער הארמאניע צווישען רעכט און מאכט, און האנד ביי האנד מיט די צוויי אומות האבען די פונאנדערגעווארפענע קינדער פון דעם יודישען פאלק געפלאנצט אין דער מענשהייט די בעגריפען פון געטליכער איינינקייט, פון דאס געטליכע אין דער וועלט און דאס געטליכע אין מענשען.

ווי אין מצרים און אין דער שכני'שער פראווינץ קירענייקע, האט זיך געפונען א גרויסער יודישער ישוב אויך אין סיריען און בעזונדער אין דער הויפטשטאדט אנטיוכיא, וואו די יודען האבען אויסגעמאכט א אנגעזעהענעם טייל פון דער בעפעלקערונג. די סירישע מלכים נאך אנטיוכוס עפיפאנעס האבען זיך בעצויגען גאנץ פריינדליך צו זייערע יודישע אונטערטאנען און זיי צוריקגעגעבען די אלע רעכטע און זכיות, וואס עפיפאנעס האט געהאט פון זיי אוועקגערויבט. איינער פון די דאזיגע מלכים האט זיי זאגאר צוריקגעגעבען די אוועקגערויבטע כלים פון ערשטען בית־המקדש, און די יודען האבען דאס געהאלטען אונטער א בעזונדער שמירה אין זייער שוהל. די בעציהונג צווישען ביידע בעפעלקערונגען איז אויך געווען א פריינדליכע, און די ארטיגע געצענדיענער האבען זאגאר אנגעהויבען ארויסצעווייזען שטארקע נייגונגען צום יודישען גלויבען. ווי דער היסטאריקער פון יענער צייט (יאזעפוס פלאוויוס) דערצעהלט, האבען א סך העלענען זיך בעטייליגט אין דעם יודישען גאטעסדיענסט, און זיי זענען געווארען „אין א געוויסער מאס א טייל פון דער יודישער קהלה״; און די דאזיגע פריינדליכקייט איז דערגאנגען ביז אזוי ווייט, אז אין דעם יאהר פון די שרעקליכע געגענזייטיגע פאגראמען און מלחמות (66). האבען זיך די העלענען פון אנטיוכיא איינגעשטעלט פאר דער יודישער בעפעלקערונג און נישט געלאזען, זי בעפאלען. שפעטער האבען זיך אבער אט די בעציהונגען שטארק געענדערט און א גרויסע שולד האט געהאט אין דעם — א יודישער צורר היהודים. דאס איז געווען אין דער צייט, ווען וועספאסיאן איז געגאנגען מיט זיינע לעגיאנען דורך סיריען קיין יהודה, כדי איינצושטילען דעם דארטיגען אויפשטאנד, און די שטימונג פון דער ארטיגער בעפעלקערונג בנוגע צו יודען איז געווען א אנגעצויגענע, א אויפגערודערטע; האט זיך אבגערופען א געוויסער אנטיוכס (דער זוהן פון דעם יודישען ארכאנט (נשיא)), וועלכער האט זיך געשמד'ט און זיך געוואלט צוחנפה'נען צו

די געצענדיענערישע מאַכטהאָבער, און ער האָט ערקלערט פֿאַר אַ גרויסער פֿערזאַמלונג פֿון בירגער אין אַ טעאַטער, אַז זײַן פֿאָטער (דער אַרכאָנט) צוזאַמען מיט די איבריגע ראשי הקהלה האָבען בעשלאָסען אונטערצוצינדען די שטאָדט. אַזאַ ערקלערונג פֿון אַ יודען האָט געמוזט מאַכען אַ שטאַרקען אײַנדריק און דער שענדליכער מוסר האָט עררײַכט זײַן ציעל — דער המון האָט געחאַפּט די כלומרש׳ט־בעשולדיגטע יודען און גלײַך אויפ׳ן אָרט זיי פֿערברענט. דערמיט האָט זיך אָבער דער פֿערברעכערישער משומד נישט בעפֿריעדיגט; ער האָט בעקומען אין זײַן מאַכט אַ אָבטײַלונג סאָלדאַטען, און דאַן האָט ער ערשט אָנגעהויבען צו פּײַניגען זײַנע געוועזענע גלויבענס־ברידער און זיי צו פֿערטײַלען די שרעקליכסטע יסורים. ער האָט זיי געשטערט אָבצוהיטען שבת, געצוואונגען, מקריב צו זײַן געצענדיענערישע קרבנות, און ווען ס׳איז מיט אַ קורצע צײַט שפּעטער ווירקליך אָבגעברענט געוואָרען אַ געוויסער טייל פֿון שטאָדט, האָט ער אָפֿען בעשולדיגט אין דעם די יודען. דער המון איז שוין גרייט געווען, זיך אַרויפֿצוּוואַרפֿען אויף די „שונאים״ און זיי מאַסען־ווײַז צו פֿערטיליגען; דאָ האָט זיך אָבער אַרײַנגעמישט אין דעם ענין דער רוימישער לעגאַט קאָלעגאַ, און ער האָט נישט דערלאָזען צו קיין פּאָגראָם. שפּעטער זענען ענטדעקט געוואָרען די אמת׳ע שולדיגע אין דער שרפה, און די בעפֿעלקערונג האָט זיך געקענט איבערצײַגען, אַז די אַלע אָנפֿאַלען פֿון דעם יודישען משומד זענען נישט מעהר, ווי שענדליכע ליגענס. די יודענפֿײַנדליכע שטימונג האָט זיך פֿון דעסטוועגען נאָך אַלץ נישט אײַנגעשטילט אינגאַנצען, און ווען טיטוס איז דורכגעפֿאָרען דורך סיריען שוין נאָכ׳ן אײַננעהמען יהודה, איז איהם די גריכישע בעפֿעלקערונג פֿון אַנטיוכיא אַרוים אַנטקעגען און געבעטען, ער זאָל אַרויסטרײַבען פֿון שטאָדט „די שונאים פֿון רוים״. אויף דער דאָזיגער השתדלות, וועלכע איז איהם שפּעטער נאָכאַמאָל פֿאָרגעלעגט געוואָרען פֿון די אָנגעזעהענע שטאָדט־בעלי־בתים, האָט טיטוס געענטפֿערט, אַז ער קען די יודען נישט אַרויסטרײַבען, ווײַל זיי וועלן זיך פּשוט נישט האָבען, וואו אַהין צו טאָן — זיי האָבען שוין קיין פֿאָטערלאַנד נישט. טיטוס האָט אויך נישט געוואָלט מסכים זײַן, אָבצונעהמען בײַ די יודען זייערע רעכטע און זכיות, כאָטש די גריכען האָבען איהם וועגען דעם שטאַרק געבעטען.

אַ בעדײַטענדע יודישע קהלה האָט געהאַט אויך דמשק. דאָ האָבען זיך געפֿונען אַרום צעהן טויזענד יודען, און דער נאַבאַטעאישער

קעניג ארעטאס פילאדעמאס האט געלאזען אויסקלייבען איינעם פון זיי, אלס עטנארך (נשיא, ראש הקהלה). אין דעם אונרוהיגען זעקס-און-זעכציגסטען יאהר, און בעזונדער נאך דער מפלה פון די רוימישע לעגיאנען אונטער דער קאמאנדא פון צעסטיוס גאלוס, האט זיך אבער דא אויך פונאנדערגעקאכט א שטארקע שנאה צווישען ביידע שכני'שע בעפעלקערונגען און יודיש בלוט האט זיך געגאסען מיט'ן שטראם.

אין דער וועלט-הויפטשטאדט רוים האט די יודישע בעפעלקערונג ביסליכוויין צוריק איינגעוואנדערט, נאכדעם ווי זי איז געהאט פערטריבען געווארן פון דארטין אין טיבעריוס'עס צייטען. אונטער דער הערשאפט פון קייזער קלודיוס האבען זיך שוין געפונען אין רוים אזוי פיעל יודען, אז דער בעשלוס, זיי ארויסצוטרייבען פון שטאדט האט נישט געקענט אויסגעפיהרט ווערן. קלודיוס איז אבער געבליבען ביי זיין שנאה צו די רוימישע יודען, און ווען ס'האט זיך געמאכט עפעס א סכסוך אין דער יודישער קהלה איבער א געוויסען אפאסטאל פון קריסטענטום (כרעסטוס), האט ער בעפוילען, ארויסצוטרייבען א גרויסע צאהל יודען פון רוים. די קהלה איז פונדעסטוועגען נישט אונטערגעגאנגען; זי האט געהאט א סך שוהלען, א רעליגיעזען פיהרער (ארכיסינאגאגאס) און אויך א אייגענעם בית-עולם. די מצבות אויף דעם יודישען בית-עולם האבען אממעהרסטען געהאט גריכישע אויפשריפטען — די רוימישע יודען האבען געשטאמט פון אלעקסאנדריע און קליין אזיען — מיט'ן נאמען פון פערשטארבענעם און דעם שלום-ווארט „שלום" אדער „ינוח בשלום על משכבו". נעבען דער גרויסער קהלה אין רוים האבען זיך אויסגעבילדעט אויך קלענערע קהלות אין גאנץ דרום- און צפון-איטאליען, און זיי אלע האבען געצויגען זייער יניקה פון דער רוימישער מוטער-געמיינדע.

גרעסער נאך ווי אין אייראפא, סיריען און אפריקא איז געווען די צאהל פון די יודישע איינוואוינער אין די פארטישע לענדער, — דער איבערגעבליבענער טייל פון די אמאליגע פערטריבענע אין בבל און מעסאפאטאמיען. דא האבען זיך די יודען געפיהלט, ווי אמת'ע תושבים און ס'זענען געווען זאגאר גאנצע פראווינצען מיט א ריין יודישער בעפעלקערונג. חאראקטעריסטיש איז די פאלגענדע ערצעהלונג וועגען צוויי יודישע העלדען: צוויי יונגע לייט פון נהרדעה מיט די נעמען חסינאי און חנילאי, האבען נעגרינדעט א רויב-מלוכה, וואס האט ארויפגעווארפען

אַ אימה אויף דער גאַנצער סביבה. לויט דער פּראָפעסיע וועבער, זענען אָט די צוויי יונגע לייט אַמאָל בעשטראָפט געוואָרען פון זייער בעל הבית; האָבען זיי צוזאַמענגענומען אַרום זיך אַ מחנה וועבער־יונגען און אויף אַזאַ אופן געגרינדעט די דערמאָהנטע ״רויבער־מלוכה״ אָדער רויבער־רעפּובליק. די צאָהל פון די נהרדעה׳ישע רויב־העלדען איז געוואַקסען פון טאָג צו טאָג, און ענדליך איז די זאַך דערגאַנגען ביז אַזוי ווייט, אַז דער קעניג אַליין (אַרטאַבאַן II) האָט זיך געפיהלט שוואַך געגען זיי, און איז געצוואונגען געווען, זיי צו אַנערקענען פאַר אַ בעזונדער מלוכה. די דאָזיגע מערקווירדיגע יודישע „מלוכה״ אין אַ מלוכה האָט זיך געהאַלטען גאַנצע פופצעהן יאָהר (25—40), און ערשט דאַן איז זי אונטערגעגאַנגען איבער אַ אָריגינעלען סכסוך צווישען די צוויי הערשער־ברידער. חנילאי האָט זיך פערליעבט אין אַ געפאַנגענער שענער געצענדיענערין און האָט מיט איהר חתונה געהאַט. דאָס האָט שטאַרק פערדראָסען חסינאי מיט זיין מחנה, וועלכע האָבען געזעהען אין דעם שריט אַ פעררעטעריי געגען דעם יודישען פאָלק, און זיי זענען אַרויסגעטרעטען געגען דער געצענדיענערין. די לעצטע האָט דאַן אָנגעווענדעט פערשידענע מיטלען, צו בעזייטיגען חסינאי, און ענדליך האָט זי איהם פערגיפטעט; אין דער זעלביגער צייט איז חנילאי אויך אומגעקומען ביי איינער פון זיינע ריזיקאַלישע קריעגס־אונטערנעהמונגען. און איצט ערשט האָבען זיך די בבל׳ער געוומען נוקם זיין אָן זייערע יודישע שכנים פאַר די רציחות פון דער „יודישער רויבער־רעפּובליק״. אַ סך יודען זענען דאַן אַנטלאָפען פון בבל קיין סעלייציאַ, צו מערב־זייט פון טייך טיגריס; די פערביטערטע שנאה פון דער געצענדיענערישער בעפעלקערונג האָט זיי אָבער אויך דאָ פערפאָלגט. סעלייציאַ האָט געהאַט אַ געמישטע בעפעלקערונג פון גריכען און סירער (אויסער יודען), וועלכע האָבען ביז דאַן געלעבט אין איינינער שנאה צווישען זיך, און איצט האָבען זיי זיך פעראייניגט אין קאַמפף געגען די יודען, פון וועלכע זיי האָבען געטויט איבער פינף טויזענד נפשות (41); די איבערגעבליבענע האָבען זיך געראַטעוועט אין דער פּאַרטישער הויפּטשטאָדט קטעסיפאָן. דערמיט האָבען זיך אָבער די יודען־פערפאָלגונגען איצט אָנגעהויבען, און די גאַנצע יודישע בעפעלקערונג איז געווען געצוואונגען, איבערצוּוואַנדערן פון די קלענערע שטעדטלעך אין די גרויסע יודישע צענטערן — נהרדעא און נציבין.

די לענדער אויף יענער זייט טיגריס, פערסיען און מדי, האָבען אויך געהאַט גרויסע יודישע קהלות; פון דאַנען האָבען אַ סך יודען אויס־

געוואנדערט קיין ארמעניען; דער וועג פון די יודישע אויסוואנדערער קיין גריכענלאנד און אין דער געגענד פון שווארצען ים איז געוועזען פון קליין אזיען. אזוי האבען זיך אויסגעבילדעט בעדייטענדע יודישע קבוצים אין אטען, קארינט, טעסאליען, פיליפי און נאך אזעלכע שטעדט. פון דעם רוימישען צענטער האבען זיך, ווי ס'איז צו גלויבען, פערצווייגט קלענערע יודישע קאלאניעס אין דרום־פראנקרייך און דרום־שפאניען, חאטש ס'זענען נישט דערגאנגען צו אונז קיין זיכערע שפורען פון דעם יודישען אויפהאלטען זיך אין די דאזיגע ערטער.

אזוי האט אויסגעזעהען די דיאספארא (צושטרייאונג, די פונאנדערגעווארפענע טיילען פון דער יודישער אומה אין פערשידענע לענדער) נאך פאר דעם אונטערגאנג פון יהודה. דער ערשטער איינדריק, וואס דאס יודישע וועזען און לעבען האט געמאכט אויף די געצענדיענער, איז געוועזען א אבשטויסענדער. די פעלקער פון דער העלעניש־רוימישער וועלט זענען אין דעם משך פון א גאנצער רייהע יאהרהונדערטער ערצויגען געווארען אויף דעם קולט פון לעבען, — אויף דעם קולט, וואס בעטראכט דאס לעבען מיט זיינע פערגניגענס, ווי א זעלבסטשטענדיגע אביציעל, זעהט אין דער גאטהייט נישט מעהר, ווי א פערגרעסערטע אבשפיגלונג פון די מענשליכע ליידענשאפטען, און שטעלט זיך נישט פאר קיין זאך אהן בילד און פארם, און דא האבען זיי דערזעהען פאר זיך א גרופע מענשען, וואס קוקט אויפן לעבען בכלל, ווי אויף עטוואס וואכעדיגעם, נידריגעם, און זוכט כסדר דעם העכערן זין פון לעבען; וואס טראגט אין זיך די פארשטעלונג פון א איינציגער און אלץ ארומנעהמענדער גאטהייט אהן שום געשטאלט און פערקערפערונג, און לעבט איינגאנצען נאר מיט דער פארשטעלונג, — מעהר אכטענדיג אויף דעם אינערליכען מהות, ווי אויף דער אויסערליכער געשטאלט, אויף דעם ערהליכען געפיהל, ווי אויף דער שענער פארם. די אייגענטימליכע זיטען און מנהגים פון דעם יודישען לעבען האבען געמוזט ארויסרופען ביי די געצענדיענער דעם איינדריק פון עטוואס רעטזעלהאפטעם, פרעמדעם, וואס זיי האבען בשום אופן זיך נישט געקענט ערקלערן, און דאס האט געבראכט צו א טיפער אימה פאר די „ווילדע" אזיאטען פון איין זייט, און צו אלערליי חוזק־מאכערייען פון דער צווייטער זייט. דערביי איז דער געגענזאץ צווישען יודענטום און היידענטום געוועזען אזוי שארף און בולט, אז ער האט זיך געווארפען אין די אויגען אויף יעדען טריט און שריט; דאס אלץ

חאָטש איז הײליק געװען פֿאַר דעם געצענדינער, האָט דער ייִד באַטראַכט, װי עטװאָס אונװירדיקעס, שענדלעכעס, און דאָס װײַטער, װאָס האָט פֿאַר׳ן געצענדינער אַבסאָלוט קײן באַדײַטונג ניט געהאַט, איז געװען פֿאַר׳ן ייִדן אַ יסוד פֿון זײַן אמונה, פֿאַר װעלכן ער איז גרייט געװען, זיך מוסר נפֿש צו זײַן. ניט עסן מיט קײן געצענדינער צוזאַמען, זיך ניט פֿאַרבינדן מיט זײַנס אַ קינד, זיך אָפּהיטן פֿון חזיר־פֿלײש, דעם גאַנצן שבת׳דיקן טאָג קײן פֿײַער ניט אָנצינדן, — אַט די אַלע פֿונדאַמענטאַלע ייִדישע געבאָטן האָבן געקענט און געמוזט אויסגעטײַטשט װערן פֿון די פֿרעמדע געצענדינער, װי אויסדריקן פֿון מענטשנפֿײַנדלעכקײט בכלל און שלעכטע כּוונות בפֿרט, און פֿון דעם זעלביקן שטאַנדפּונקט איז אויסגעטײַטשט געװאָרן אויך דער פֿאַקט, װאָס די ייִדן זענען אַזױ ערנסט געװען און האָבן קײן שום אָנטײל ניט גענומען אין די געצענדינערישע אונטערהאַלטונגען און קאַמפֿפֿס־שפּילערײַען, און האָבן ניט אַרויסגעװיזן קײן שום לעבעדיקן אינטערעס פֿאַר שײנהײט און קונסט.

די אויבערפֿלעכלעכע גײַסטער האָבן דעריבער געקוקט אויפֿ׳ן ייִדנטום, װי אויף אַ באַרבאַרישן אַבערגלויבן, װאָס האָט אין זײַן יסוד אַ טיפֿע שׂנאה צו דעם גאַנצן מענטשלעכן מין; אין דער זעלביקער צײַט האָט אָבער דאָס ייִדישע לעבן מיט זײַן גײַסטיקער שטאַרקײט, גאָטספֿאָרכטיקער באַשײדנהײט און אונגעװײנלעכער צניעות, — אַ שטאַרקן רושם געמאַכט אויף דעם מער ערלעכן און טיפֿער־זעענדן טײל פֿון דער געצענדינערישער געזעלשאַפֿט. די ייִדן האָבן זיך שאַרף צוגעקוקט צו דעם אַרומיקן לעבן און געזען פֿאַר זיך: דאָס װיסטע געצנטום מיט זײַנע מיטאָלאָגישע אײַנבילדונגען, די משוגעת פֿון גאַנצע פֿעלקער, אָפּצוגעבן אַ געטלעכן כּבֿוד דעם אָדער יענעם פֿאַרדאָרבענעם קײסער; די שרעקלעכסטע אויסגעלאַסנקײט, שענדלעכע האָמאָסעקסואַליסטישע פֿאַרברעכנס, באַקכאַנטישע װילדקײַטן און בכלל אַלערלײ טעמפּקײטן און בעסטיאַלישע גענג, — דאָס האָט זײ אין אַ געװיסן זין שטאַלץ געמאַכט אויף זײער גײַסטיקער עשירות און געגעבן דעם מוט, אָפֿן אַרויסצוטרעטן פֿאַר דער װעלט מיט אַ שטאַרקער אַגיטאַציע פֿאַר זײער אמת, פֿאַר זײערע שײנקײטן.

אויף דעם באָדן האָבן געמוזט אויסװאַקסן פֿאַרשידענע גײַסטיקע רײַבונגען, און דאָ האָבן זיך די ייִדן װידער באַנוצט מיט אַלע דיאַלעקטישע מיטלען, צו פֿאַרטײדיקן זײער שטאַנדפּונקט, און ממילא

אויך — אויפצעווײַזען די גאַנצע אינווענינגסטע צופוילטקייט פון דער געצענדינענערישער אידעען־וועלט. כדי צו פערשטאַרקען דעם רושם פון זײַערע ארגומענטען, פלעגען די יודישע אפאָלאָגעטיקער, ווי מיר האָבען שוין געזעהען אין אײַנעם פון די פריהערדיגע קאַפּיטלען, זיך בענוצען מיט פסעוידאָנימען פון פערשײדענע גריכישע דיכטער און דענקער. אַזוי האָבען זײ געטאָן מיט דעם פּאָפּולערען לעגענדאַרישען זינגער אָרפעאוס און דעם בעריהמטען טראַגיקער סאָפאָקלעס, וועמען זײ האָבען אַרײַנגעגעבען אין מויל מעכטיגע לויב־ליעדער פאַר דער יודישער וועלט־אַנשויאונג. דער לעצטער פון די צוויי שרײַט אויס:

„אײַנציג אין אמת, אײַנציג איז גאָט,
„וואָס דעם הימעל ט׳געשאַפען און די רוימען פון
דר׳ערד,
„דעם ים׳ס שוימענדע חוואַליעס און דעם שטראָם׳ס
געוואַלט.
„נאָר מיר שטערבליכע, אין האַרצען בענאַרישט,
„מאַכען צום טרײַסט פון לײַדען און פײַן
„בילדער פון געטער זיך, פון לעהם און פון שטײַן,
„אויך פון גאָלד געשטאַלטען מיר זײ און פון העלפאַנטבײַן.
„זײ ברענגען מיר קרבנות און ווײַהען די פערזאַמלונג,
„דאָס האַלטען מיר, זעה, פאַר גאָטספערעהרונג".

ווען ס׳זענען בעקאַנט געוואָרען אין דער רוימישער וועלט די נבואות פון די סיבילישע אָראַקולען, האָבען דאָס די יודישע דיכטער אויך אויסגענוצט צו זײַער צוועק, און פראָקלאַמירט מיט׳ן מויל פון דער סיבילע די גרויסקייט פון דעם יודישען גאָט. *) דער בעגײַסטערטער זינגער פון די דאָזיגע פסעוידאָ־סיבילען איז געוועזען דער זעלביגער, וואָס האָט אָנגעזאָגט משיח׳ס אָנקומען און זײַן פראַכט, אין דער צײַט פון דער לעצטער עגיפּטישער קעניגין קלעאָפּאַטרא.

אונטער דער מאַסקע פון דעם גריכישען דיכטער פאָקילידעס האָט אַנאַנדער יודישער פּערז־קינסטלער בעזונגען די הויכע מאָראַלישע אידעאַלען פון יודענטום. די אינווענינגסטע צופוילטקייט, פון וועלכער

*) זעה אויבען ז. 466—469.

עס האבען געליטען די ביידע קולטור-פעלקער פון יענער צייט, די רוימער און גריכען, זייערע אוננאטירליכע געשלעכטליכע שענדליכקייטען און זייער טעמפע אכזריות, האבען ארויסגערופען ביי דעם יודישען היימען מאראליסט נישט בלויז פעראכטונג, נאר אויך מיטלייד, און ער האט זיי אונטערגעטראגען דעם באלזאם פון דער געטליכער זיטליכקייט, ווי זי איז אויסגעדריקט אין דער יודישער תורה. „דאס זענען די באהאלטענע מיטלען פון דער גערעכטיגקייט. ווער עס וועט זיך האלטען ביי זיי, וועט ערגרייכען א גליקליך לעבען ביז צו דער שוועל פון דער עלטער" — האט ער זיי געזאגט.

די וויכטיגסטע קראנקהייט פ" דעם גריכיש-רוימישען ארגאניזם, וואס האט געמוזט פיהרען צו דעם ...נטערגאנג פון די ביידע פעלקער, איז געוועזען די אוננאטירליכע ליעבע, די האמאסעקסואליסטישע אונצוכט. אויף דעם האט זיך דער דיכטער אבגערופען מיט זיין מעכטיגען געשריי:

עראס איז קיין גאט נישט,
אונגליק ברענגט ער נאר!

און מיט דער זעלביגער קראפט האט ער געפלאנצט אין דער מענשהייט אויך א טיעפע פעראכטונג צו יעדער פארם פון בלוטפערגיעסען און פערניכטען א מענשליך לעבען. ער האט געלערנט:

„נאר צום שיצען זיך געגען שונא, זאלסטו דיך מיט'ן שווערד ארומגארטלען.

און בעסער איז, ווען דו בענוצט עס גארנישט, צי גערעכט צי נישט גערעכט.

„דען טויטסטו דעם פיינד — זענען דיינע הענד בעפלעקט". ———

„טויטען זאל נישט די מוטער איהר קינד אין איינגענעם שויס,
און דאס נייגעבוירענע נישט ווארפען פאר הינט און גייער-פויגעל
צום עסען. *) ———

„זיי אויף חכמה נישט שטאלץ, אויך אויף שטארקייט נישט, אדער אויף רייכטום.

*) געגען דעם פערברעכערישען מנהג פון די גריכען און רוימער, צו טויטען די ליעבעס-פרוכט אין דער מוטערס לייב, און אומצובריינגען די שוואך אדער פעהלערהאפטיג געבוירענע קינדער.

אט נאר אליין איז קלוג, פול מאכט און רייכטום און גליק."

נאך שארפער און ענטשיידענער, ווי אין די סיבילייען און אין די דיכטונגען פון פסעודא-פאקילידעס, זענען די נעגאטיווע זייטען פון היידענטום קריטיקירט געווארען אין דעם ווערק „שלמה'ס חכמה". דער אנאנימער אלעקסאנדריניש-יודישער מחבר פון דעם ספר, וואס האט געלעבט אין ערשטען יאהרהונדערט, דעקט אויף פאר דער וועלט אלע שווארצע און פינסטערע זייטען פון דער געצענדינערישער קולטור, און פון דעם טונקעלען שאטען לאזט ער ארויסשיינען די ליכטיגקייט פון יודענטום. די יודישע קלוגהייט ווערט דא פערקערפערט אין דעם קלוגען שלמה המלך און אין זיין נאמען ווענדט זי זיך צו די מלכים פון דער ערד (די רוימישע מאכטהאבער).

„ליבט די גערעכטיגקייט, איהר שופטים פון דער ערד — זאגט צו זיי שלמה'ס חכמה — דערקענט גאט אין דער גוטסקייט און זוכט איהם אין דעם עהרליכען געפיהל".

די ערפינדונג פון דעם געצענבילד איז, לויט דער מיינונג פון דעם מחבר, דער מקור פון אלע אויסגעלאסענקייטען און פיהרט צום אונטערגאנג פון לעבען. דער מענש (דער קינסטלער) שניצט אויס א סטאטוע פון האלץ, שטיין אדער מעטאל, און דער המון, פערבלענדעט פון דער שענער ארבייט, הויבט אן ביסליכווייז צו בוקען זיך און צו קניען פאר דער אבבילדונג, ווי פאר א גאטהייט. און ווייל די פעלקער האבען נישט קיין שום בעגריף פון דער הויכער אמת'ער געטליכקייט טוען זיי אב אלערליי מעשים תעתועים און פילען אן די ערד מיט זנות, גניבה, גזילה, רציחה, פאלשקייט, חוצפה און א טעמפ-אכזריות'דיגע בעציהונג צו דעם מענשענס ליידען. די נייגונג פון המון, צו פערגעטערן, רופט ווידער ארויס די שטרעבונג פון געוויסע יחידים, פערגעטערט צו ווערן, און א קאיוס קאליגולא שעהמט זיך נישט צו בעפוהלען, מ'זאל זיך בוקען פאר זיין בילד און מקריב זיין צו איהם קרבנות.

געגען אט דעם אבסורד איראניזירט שלמה און זאגט: „אויך איך, האטש א קעניג, בין א שטערבליכער מענש". דער קעניג האט דעם זעלביגען אריינגאנג אין לעבען און דעם זעלביגען ארויסגאנג פון לייבען, וואס אלע אנדערע מענשען, און פערגעטערן איהם, הייסט זעלבע, וואס פערגעטערן אנאנדער פערגענגליכען געגענשטאנד.

דאס יודענטום ווייס אבער נישט פון די אלע לעבערליכקייטן.

עס איז נישטא קיין אנדער געטליכע מאכט, אויסער דעם איין-און-איינציגען בילדלאזען גאט, וועלכער האט בעשאפען די וועלט פון כאאס, פון תהו ובהו, און פיהרט זי מיט גערעכטיגקייט, מיט מאס און צאהל און געוויכט. פון איהם שטאמט די אמת'ע קלוגהייט, דאס איז דער אטעם פון זיין אלמעכטיגקייט, דער ריינער שפיגעל פון זיין מאיעסטעט, די אויסשטראמונג פון זיין לויטערער הערליכקייט, די אויסשטראהלונג פון דער אייביגער ליכטיגקייט, דאס בילד פון דער געטליכער גוטסקייט. און אויסגעוועהלט האט גאט דאס פאלק ישראל, וואס איז דאס אידעאל, די פערקערפערונג פון גערעכטיגקייט; די אלע צרות, וואס ישראל שטעהט אויס פון די פרעמדע אומות, זענען נאר נסיונות — דאס פרובט גאט זיינע קינדער און לייטערט זיי, ווי מ'לייטערט גאלד אין א שמעלץ-פאן; אין דער צוקונפט וועט דערפאר ישראל משפט'ען די פעלקער און איבער איהם וועט גאט ביז אין דער אונענדליכקייט רעגירען.

אזוי האבען די יודען פון דער העלענישער וועלט געקעמפפט געגען דער העלענישער וועלט-אנשויאונג; אט דער קאמפף איז אבער נישט אריבער אהן א איינפלוס אויך אויף דער יודישער אידעען-וועלט. די יודען האבען געוואלט בעקאנען די אינטעליגענטע קרייזען פון דער גריכישער בעפעלקערונג מיט דער גייסטיגער עשירות פון יודענטום; און דער ביי זענען זיי אזוי דורכגענומען געווארען מיט דעם גריכישען געדאנקענגאנג, מיט דער גריכישער ארט דענקען, אז זיי האבען צו זייערע אייגענע אידעען אויך אנגעהויבען אנצעווענדען דעם מאסשטאב פון דער גריכישער קלוגהייט. זייער בעוואונדערונג פאר די שארף און שען-געפארמטע געדאנקען פון דער גריכישער וויסענשאפט האט זיך ביי זיי צוזאמענגעגאסען מיט דעם בעוואוסטזיין פון דער יודישער גייסטיגער גרויסקייט, און דאס רעזולטאט דערפון איז געוועזען זייער איינבילדונג, אז אט די אלע גריכישע געדאנקען זענען גארנישט קיין גריכישע, נאר איבערגענומענע פון יודענטום. זיי האבען זיך נישט געקענט צולאזען דעם געדאנק, אז דער אדער יענער אנגענומענער סיסטעם פון דער גריכישער פילאזאפיע זאל נישט זיין פערטרעטען אין דעם געטליכען קוואל פון דער אמת'ער קלוגהייט, אין דער תורה, און דאס האט זיי געצוואונגען איינצופיהרען אין דער אויסטייטשונג פון די ביבעל-פסוקים די אלעגארישע מעטאדע, די מעטאדע פון רמזים און סודות, וואס גיט צו דעם פשוט'ען טייטש פון ווארט א גאנץ אנדערען, העכערן זין. הינטער

עָרעָן אויסדריק פון דעָר תורה האָבעָן זיי געָזוכט אַ בעָהאַלטעָנעָ הויכעָ כונה, און נישט בלויז די צווייזייטיגעָ אויסדריקעָן, נאָר אַפילו די פּשוט׳עָ היסטאָרישעָ פאַקטעָן און די קלאָרעָ געָזעָצעָן זעָנעָן ביי זיי אויך פעָרוואַנדעָלט געָוואָרעָן אין אַלעָגאָריעָן, כדי צו קעָ-נעָן אַרויספּרעָסעָן פון דאָרטין וועָלכעָן ס׳איז פילאָזאָפישעָן פּשט׳ל.

פאַר דעָם שטאַרקסטעָן אויסדריק פון דעָר אַלעָגאָרישעָר מעָטאָדעָ, ווי פון דעָר יודיש-העָלעָנישעָר ליטעָראַטור בכלל דאַרף מעָן רעָכנעָן דעָם גרויסעָן יודישעָן גייסט פון יעָנעָר עָפּאָכעָ, פילאָ פון אַלעָקסאַנ-דריעָ (פילון האַלכסנדרוני). פילאָן האָט ברייט עָנטוויקעָלט דעָם סיס-טעָם פון אַלעָגאָרישעָ אויסטייַטשונגעָן און האָט אויף דעָם וועָג פעָראיי-ניגט די העָלעָנישעָ מעָטאַפיזיק מיט די רעָליגיעָזעָ טראַדיציעָס פון יו-דעָנטום; דעָרביי האָט עָר זיך אָבעָר שטייף געָהאַלטעָן אויך ביי דעָם פּשוט׳עָן זין פון געָזעָץ און זעָהר שאַרף פעָרטיידיגט דעָם פּראַקטישעָן עָלעָמעָנט פון דעָר תורה. „עָר ברעָנגט, למשל, דעָם פּסוק: ויכולו השמים והארץ וכל צבאם (און עָס זעָנעָן געָעָנדיגט געָוועָן די הימלעָן און די עָרד און אַלעָ זייעָרעָ שאַפונגעָן) און עָרקלעָרט: דעָר סימבאָלישעָר משה רופט אָן דעָם פ ע ר ש ט א נ ד הימעָל און דעָם ג ע פ י ה ל — עָרד. אין דעָר וועָלט פון פעָרשטאַנד געָהט אַריין אַלעָס קעָרפּעָרלאָזעָס און אידעָאַלעָס, און דאַגעָגעָן האָט אין זיך די וועָלט פון געָפיהל — אַלעָס קעָרפּעָרליכעָס, וואָס וועָרט עָמפּפונדעָן מיט די חושים. זעָלבסטפעָר-שטעָנדליך, רעָדט זיך דאָ נישט וועָגעָן פעָרשטאַנד אָדעָר געָפיהל פון קאָנקרעָטעָ אינדיווידעָן, נאָר וועָגעָן די אידעָעָן פון עָרשטעָן אָדעָר צווייטעָן". גאָט האָט בעָשאַפעָן — זאָגט עָר אין אַנאַנדעָר אָרט — די זיכטבאַרעָ ממשות׳דיגעָ וועָלט לויט אידעָאַלעָ גייסטיגעָ מוסטעָרן, עָהנ-ליך דעָרצו, ווי אַן׳אַרכיטעָקטאָר שטעָלט אויף אַ שטאָדט לויט דעָם פּלאַן, וואָס עָר האָט צוזאַמעָנגעָשטעָלט ביי זיך אין קאָפּ" (דובנאָוו). דאָס הייסט, אַז גאָט האָט בעָשאַפעָן פריהעָר די ג ײ ס ט י ג ע ו ו ע ל ט פ ו ן ד י א י ד ע ע ן, וועָלכעָ זעָנעָן געָוואָרעָן ווירקעָנדעָ קרעָפטעָן און די אויספיהרעָר׳ס פון דעָם געָטליכעָן ווילעָן. דורך דעָר פעָרמיטלונג פון די דאָזיגעָ כחות פיהרט גאָט די וועָלט, זיי זעָנעָן זיינעָ פאַקטישעָ פעָרטרעָטעָר און שלוחים.

מיט דעָם דאָזיגעָן סיסטעָם פון אַלעָגאָרישעָ אויסטייַטשונגעָן איז פילאָ דורכגעָגאַנגעָן די גאַנצעָ תורה און יעָדעָס וואָרט פון איהר האָט פאַר איהם געָהאַט אַ רמז אויף וועָלכעָן ס׳איז פילאָזאָפישעָן אמת; די

פיער טיילען פון גן עדן זענען א רמז אויף די פיער גוטע אייגענשאפטען: קלוגהייט, מעסיגקייט, העלדישקייט און ערליכקייט. אדם און חוה שטעלן פאר מיט זיך די צוויי יסודות: גייסט און קערפערליכקייט, פון וועלכע די צווייטע מוז זיך אונטערגעבען דעם ערשטען, אט אזוי ווי דאס ווייב איז אונטערגעווארפען דעם מאן. וועט מען דאך וועלן מיינען, אז אויב דער עיקר אין די פסוקים פון דער תורה זענען נאר די אלעגארישע כונות און געדאנקען, איז דאך ממילא שוין נישט וויכטיג דער פשוט'ער פשט זייערער, לויט וועלכען די אלע געבאטען מוזען פראקטיש אבגעהיט ווערן? ענטפערט פילא: ניין. „אויב ס'ענדערן זיך די געזעצען ביי אנדערע פעלקער, בלייבען די געזעצען פון יודענטום אייביג פעסט, אונבעריהרט, ווי בעצייכענט מיט דעם שטעמפעל פון דער נאטור, פון דער צייט אן, ווען זיי זענען ענטפלעקט געווארען ביז דעם היינטיגען טאג. און ביז דער אייביגקייט וועלן זיי אזוי פעסט שטעהן, אזוי לאנג ווי די זון און די לבנה און די וועלט וועלן א קיום האבען". אריינקומענדיג אין א טיעפער התפעלות פון דער געטליכער קלוגהייט, וואס די יודישע תורה האט אין זיך, שרייט פילא אויס: „צי זענען דען נישט ווערט געשעצט צו ווערן די געזעצען, וועלכע לערנען די רייכע, אוועקצוגעבען א טייל פון זייער פערמעגען די נויטבעדערפטיגע, און צו טרייסטען די ארימע? צי קען מען דען נישט בויגען דעם קאפ פאר א געזעץ, וואס מאכט, אז נאך זיעבען יאהר זאלען אלע אלמנות, יתומים און נישט פערמעגליכע צוריקבעקומען זייער אייגענטום?"

פילא'ס אלעגאריש-פילאזאפישע אויסטייטשונג פון געזעץ איז געווען ענג פערבונדען מיט זיין פארשטעלונג וועגען דער אידעאלער בעדייטונג פון דער יודישער אומה. חאטש הימעל און ערד געהערן צו גאט, האט ער דאך פון דעם גאנצען מענשענגעשלעכט אויסדערוועהלט דאס פאלק ישראל, די מענשען אין אמת'ען זין, וועלכע זענען בעשטימט פון דער השגחה אויסצופיהרען א גאנץ בעזונדער מיסיע, אלס לעהרער און מאראלישע ערציהער פון דער איבריגער מענשהייט. פערגליכען מיט די אנדערע פעלקער שטעהט די יודישע אומה גאנץ אבגעזונדערט און אליין, — איהרע געזעצען רייסען זי אינגאנצען אב פון דער ארומיגער וועלט. אויב די יודען זענען אזוי עלענד צווישען די איבריגע אומות, זענען זיי אבער דערפאר בעגנעדיגט מיט א בעזונדער בארימהערציגקייט פון גאט — פילא איז געווען דורכגעדרונגען מיט דעם טיעפען גלויבען אין דער ליכטיגער משיח-צוקונפט, וואס ערווארט דעם

יודישען פאָלק. שווער איז נאָר אָט דעם אַלעקסאַנדרינישען פילאָזאָף גע־ווען זיך אַנ׳עצה צו געבען מיט יענע שטעלען, וואו ס׳האָט זיך בעמערקט אַ אָפענע סתירה צווישען דעם גייסט פון יודישען געזעץ און די גרונד־כללים פון דער גריכישער פילאָזאָפיע. דער יודישער פילאָזאָף מיט דער שטאַרקער ליעבע צו די בעסערע זייטען פון דער העלענישער געדאַנקען־וועלט, האָט דאָ געמוזט זוכען אַלערליי מיטלען, אום שלום צו מאַכען צווישען די ביידע כללים, און נישט שטענדיג איז דאָס איהם אינגאַנצען געלונגען.

פילאָ׳ס סיסטעם האָט בכלל געהאַט אַ רעליגיעזען כאַראַקטער. גאָט אַליין איז פאַר איהם דאָס גוטע, פאָלקאָמענע, ווירקליכע; די מאַטעריע, פון וועלכער די וועלט בעשטעהט, איז פערגענגליך, נישט ווירקליך און שלעכט. גאָט, דער אונענדליכער און נישט בעשאַפענער, לאָזט זיך מיט קיין זאַך פון דער בעשאַפענער וועלט נישט פערגלייכען. מ׳קען דעריבער נישט צושרייבען גאָט קיין שום אייגענשאַפט, אַזוי ווי מ׳קען זי איהם אויך נישט נישט צושרייבען. מ׳מוז נאָר זאָגען, אַז גאָט איז אייגענשאַפטסלאָז. דאָס זעלבע איז אויך מיט גאָט׳ס נאָמען, ער האָט קיין נאָמען נישט — ער איז דאָס זייענדע אָדער דאָס זיין אין אַלגעמיין. צו דער אייגענשאַפטסלאָזיגקייט האָט פילאָ נאָך צוגעשריבען גאָט די העכסטע ווירקזאַמקייט, די אונענדליכע טעטיגקייט. צוליעב זיין אונענדליכער ווירקזאַמקייט און זיין אַלמעכטיגקייט מוז גאָט בעטראַכט ווערן אַלס בעשעפער; צוליעב זיין ערהויבענער פאָלקאָמענהייט קען אָבער נישט צוגעלאָזען ווערן, אַז ער זאָל האָבען אַמאָל געקומען אין בעריהרונג מיט דער שלעכטער מאַטעריע. דאָס פילאָנישע סיסטעם איז דעריבער גענויט אָנצונעהמען די עקזיסטענץ פון אַ מיטעל־וועזען צווישען גאָט און דער וועלט. אַזעלכע מיטעל־וועזענס זענען די געטליכע עמאַנאַציעס, וועלכע „שטעלן פאָר מיט זיך אַ אויסמיש פון די דערמאָנטע אובערשטע „גייסטיגע אידעען", יודישע „מלאכים" און גריכישע רוחות און שדים" (דובנאָוו). דער אינערליכער בעגריף פון די דאָזיגע גייסטיגע קרעפטען אַלס פערמיטלער צווישען גאָט און דער וועלט איז, לויט פילאָנ׳ס סיסטעם, דער לאָגאָס אָדער דער ווירקענדער געטליכער פערשטאַנד, די געטליכע קלוגהייט, דער גייסט פון גאָט, דער כח פון אַלע כחות. משה, דער גרעסטער פון אַלע נביאים, האָט זוכה געווען צו פערנעהמען די ענטפלעקונג פון דעם געטליכען ווילען, און די דאָזיגע ענטפלעקונג איז דורך איהם פעראייביגט געוואָרען אין דער

תּורה, וואָס טראָגט דערי̈בער אויף זיך דעם שטעמפּעל פון דער גאָטהייט

פּילאָנ'ס קינסטלעריש־אויסגעאַרבייטע ווערק, געשריבען אין אַ רייכער גריכישער שפּראַך, האָבען פון איין זייט אַ שטאַרקען שטוים געטאָן פאָראויס דער געצענדינערישער וועלט אויף דעם וועג צום ריינעם מאָנאָטעאיזם, און פון דער צווייטער זייט האָבען זיי געהאַט אַ שטאַרקע ווירקונג אויף דער ענטוויקלונג פון דעם קריסטליכען אידעען־גאַנג. אין דער יודישער ליטעראַטור, דאַגעגען, האָט זיך דער איינפלוס פון פּילאָ'ס רעליגיעזער פּילאָזאָפיע אָנגעהויבען אַרויסצייווייזען ערשט אין אַ סך יאָהרען אַרום, ווען די אַלעגאָריע און דער מיסטיציזם, אין דער געשטאַלט פון קבלה, האָבען ווידער אויפגעלעבט און פערנומען אַ בעדייטענדען פּלאַץ אין דער יודישער שאַפונגס־וועלט

כדי צו פערטיידיגען דאָס יודענטום פון דער שענדליכער יודענפיינדליכער אַגיטאַציע, וואָס האָט זיך פאַר זיין צייט שטאַרק פונאַנדערגעקאָכט אין אַלעקסאַנדריע, האָט פּילאָ אַרויסגעגעבען צוויי בעדייטענדע ווערק: „געגען פלאַקוז'ן" און די „דעפּוטאַציע צום קייזער קאַליגולאַ" (נאָך דעם שרעקליכען פּאָגראָם איבער די אַלעקסאַנדרינישע יודען אין אַכט און דרייסיגסטען יאָהר). אין די ווערק פּאָלעמיזירט דער טיעפזיניגער פילאָזאָף מיט די יודישע שונאים און רעדט מיט אַ אונגעוועהנליכען פייער וועגען די גרויסע מאָמענטען פון דער יודישער פערגאַנגענהייט, וועגען די יודישע גרויסע גייסטער און בכלל וועגען דער גרויסער ראָליע, וואָס יודען שפּיעלען אין דער געשיכטע פון דער מענשליכער קולטור.

צו דער דאָזיגער גרויסער שריפטליכער אַגיטאַציע פאַר'ן יודענטום איז צוגעקומען אויך די מונדליכע פּראָפּאַגאַנדאַ צווישען די נידריגע קלאַסען פון דער העלענישער בעפעלקערונג. דער יודישער סוחר, וואָס האָט געהאַלטען אין איין וואַנדערן פון שטאָדט צו שטאָדט און פון לאַנד צו לאַנד, האָט אומעטום מיטגעפיהרט מיט זיך זיין גייסטיגען „איך", און זעענדיג געצוואונגען כסדר, זיך צו פערטיידיגען, האָט ער שוין ממילא געמוזט אויך שאַרף קריטיקירען די יסודות פון דער געצענדינערישער וועלט־אַנשויאונג און זיי אונטערגראָבען. דערביי איז דער באָדען פאַר אַזאַ פּראָפּאַגאַנדאַ אויך געווען זעהר אַ גינסטיגער; די פעלקער פון דער אַלטער וועלט האָבען זיך איבערהויפּט שטאַרק גענויטיגט אין ליידענשאַפטליך־רעליגיעזען בעגייסטערונגען, און דער טיעפער גייסטיגער אינ־

האַלט פֿון דעם יודישען גלויבען האָט שטאַרקער גערעדט צו זייער רעליגיעזען געפֿיהל, ווי די קינדערשע מעשׂות פֿון דער געצענדיענערישער מיטאָלאָגיע און די קאַלטע זיטליכקייט פֿון סטאָאיציזם. אַ בעזונדער נייגונג צום יודענטום האָבען אַרויסגעוויזען די העלענישע פֿרויען; אויף די טעכטער פֿון זינד און געשלעכטליכע אויסגעלאַסענקייטען האָט געמוזט אַ שטאַרקען איינדריק מאַכען די יודישע צניעות, די ריינקייט פֿון דעם יודישען פֿאַמיליען-לעבען, און דערצו האָט זייער איבערגאַנג צום יודענטום נישט געפֿאָדערט פֿון זיי קיינע אָנשטרענגונגען.

די פֿאָלגען פֿון דעם אַלעמען האָבען זיך באַלד אַרויסגעוויזען — עס זענען אויסגעוואַקסען מאַסען גרים. פֿילאָ דערצעהלט, אַז די גריכען אין זיין פֿאָטערלאַנד, וועלכע זענען איבערגעגאַנגען צום יודענטום, האָבען אויך זייערע אַלע פֿריהערדיגע מנהגים געענדערט און זענען געוואָרען פֿיעל זיטליכער, מעסיגער און מענשענפֿריינדליכער. די ערשייגונג פֿון אָננעהמען דאָס יודענטום אָדער בעדייטענדע יודישע מנהגים, האָט זיך פֿערשפּרייט אויף דער גאַנצער דיאַספּאָראַ — סיריען, קליין אַזיען, מצרים, איטאַליע, גריכענלאַנד — און יוסף פֿלאַוויוס דערצעהלט: „ס'איז נישטאָ קיין איין שטאָדט צווישען די העלענען אָדער באַרבאַרען, וואו ס'זאָל נישט האָבען אַריינגעדרונגען דער מנהג צו היטען שבת, תעניתים אָדער ליכט-צינדען, און וואו ס'זאָלען נישט אָבגעהיט ווערן אַ סך פֿון אונזערע דינים וועגען עסען... אַ סך פֿון די העלענען האָבען אָנגענומען אונזערע געזעצען; אַנדערע זענען זיי געבליבען טריי, די איבריגע האָבען נישט אויסגעהאַלטען זייער שטרענגקייט און זענען אָבגעפֿאַלען". פֿיעל זענען געבליבען ביי זייער היימישען לעבען, נאָר פֿערעהרט האָבען זיי דעם איין-איינציגען גאָט פֿון ישׂראל און האָבען געשיקט מתּנות אין בית-המקדש; די פֿלעגט מען רופֿען „ג אָ ט- פֿ ע ר ע ה ר ע ר" אָדער „ה אַ ל ב ע ג ר י ם". אין אַ נ ט י ו כ י אַ פֿלעגען מאַסען געצענדיענער קומען צום יודישען גאָטעסדיענסט; אין ד מ ש ק האָבען אַ סך פֿרויען געהיט דעם יודישען קולט, און אין ר ו י ם האָט די דאָזיגע נייגונג בעזונדער שטאַרק געהערשט אין די אַריסטאָקראַטישע ספֿערען. עס האָבען זיך אַרומגעטראָגען אַזעלכע קלאַנגען אַפֿילו וועגען נעראָ'ס פֿרוי, די קייזערין פּאָפּעאַ סאַבינאַ, און נעראָ'ס לעהרער, דער בעריהמטער ס ע נ ע ק אַ, בעדויערט שטאַרק דעם פֿאַקט, וואָס „די לעבענס-מנהגים פֿון דעם דאָזיגען שעדליכען פֿאָלק ווערן ביסליכווייז אָנגענומען אין אַלע לענדער, און די בעזיגטע גיבען זייערע געזעצען די זיגער".

עהנליכע בעדויערונג געפינט זיך אויך ביי יובענאל'ן. ער קלאגט זיך אויף דער „אבערגלויבישער נייגונג" פון א געוויסען טייל פון דער רוימישער געזעלשאפט צום יודענטום. „זיי פערעהרען — זאגט ער — נאר די הימעל-גאטהייט, היטען אב די יודישע געזעצען, ארבייטען נישט אום שבת, עסען נישט קיין חזיר-פלייש; אנדערע פון זיי לאזען זיך אפילו מל'ן. אנשטאט די רוימישע געזעצען, שטודירען זיי מיט פרומקייט די יודישע דינים און היטען זיי שטרענג אב".

נאך א גרעסערן נצחון האט די יודישע פראפאגאנדא אבגעהאלטען אין דעם הויף פון אדיאבענע, א קליינע האלב-גריכישע מלוכה, אויף די ברעגען פון טייך טיגרים, וואס האט זיך געפונען אונטער דער אויבער-מאכט פון פארטיען. צווישען די קינדער פון דעם קעניגליכען פאר האט זיך געפונען איין זוהן, מיט'ן נאמען איזאט, וועלכען די עלטערן האבען אוועקגעשיקט צו ערציהען אין דעם קעניגליכען הויף פון מעזענע. דא האט זיך דער יונגער פרינץ בעקאנט מיט דעם יודישען סוחר-מיסיאנער חנניה, (וועלכער האט שוין פון פריהער געהאט צוגעצויגען צום יודענטום דער טאכטער פון דעם מעזענעאישען פירשט) און די רעליגיעזע אגיטאציע פון דעם יודען האט אזוי שטארק געווירקט אויף איהם, אז ער איז גלייך געווארען א יוד, חאטש געמל'ט האט ער זיך נישט, וויל חנניה האט איהם ערקלערט, אז מ'קען זיין א פרומער יוד נישט געמל'טערהייד אויך. אונטער דער צייט האט איזאט'ס מוטער, די אדיאבענישע קעניגין העלענע (הילנא המלכה) זיך אויך מגייר געווען, אונטער דער ווירקונג פון אנאנדער יודישען מיסיאנער. פון דעם צווייטען האט איזאט זיך דערוואוסט, אז אום צו ווערן א אמת'ער יוד מוז מען זיך פריהער מל'ן, האט ער בעהאלטענערהייד געלאזען אויספיהרען איבער זיך די דאזיגע אפעראציע. ווען דער קעניג פון אדיאבענא, מאנאבאז (מונבז המלך) איז געשטארבען, האט ער איבערגעלאזען דעם כסא המלוכה איזאט'ן, חאטש ס'זענען געווען עלטערע ברידער. אין א קורצער צייט ארום האט זיך מגייר געווען אויך איזאט'ס ברודער, דער רעגענט מונבז II, און באלד האט זיך ענטוויקעלט זעהר א הארציגע בעציהונג צווישען דעם אדיאבענישען קעניגליכען הויז און דער יודישער הויפטשטאדט. די ערשטע איז געקומען קיין ירושלים די קעניגין-מוטער העלענע (43); איהר האבען בעגלייט איזאט'ס פינף זיהן, וועלכע האבען זיך דא געזאלט אויסבילדען אין יודישע למודים און אין דער העבראישער שפראך. דערוויל האט זיך געמאכט אין יהודה א שטארקער הונגער, פון וועלכען די בע-

י. ל. זשעראָם — דער כותל מערבי

פֿעלקערונג האָט שטאַרק געליטען, איז די קעניגין העלענע געקומען צו הילף דעם פֿאָלק. זי האָט געלאָזען ברענגען גאַנצע שיפֿסלאָדונגען מיט
תבואה פֿון אַלעקסאַנדריע און פֿייגען פֿון ציפּערן, און האָט דאָס פֿונאַנדער-
געטיילט צווישען די בעדערפֿטיגע (48). דאָס אַדיאַבענישע קעניגס-הויז
האָט אויסער דעם פֿיעל געטאָן אויך פֿאַר דער פֿערשענערונג פֿון בית
המקדש. די קעניגין האָט געלאָזען איינפֿאַסען אַ גאָלדענע, מושעל-עהנ-
ליכע שויב אין דער טהיר פֿון קדשי קדשים, וואָס האָט אָבגעשלאָגען
אין פֿערשידענע קאָלירען דעם ערשטען שטראַהל פֿון דער מאָרגען-
זון און אָנגעזאָגט די כהנים, אַז דער טאָג קומט אָן. אין איינער פֿון די
בית-המקדש-עזרות האָט זי געלאָזען אויפֿהענגען אַ גאָלדענעם טאָוועל,
אויף וועלכען ס'איז געווען אויסגעקריצט דאָס קאַפּיטעל פֿון דער תורה,
וואו ס'רעדט זיך ווענען אַ סוטה (אַ אשת איש, וואָס איז פֿערדעכטיג
אין דעם, אַז זי איז דעם מאַן אונטריי געוואָרען).

די דאָזיגע פֿרומע און וואוילטעטיגע קעניגין האָט נאָך איבערגע-
לעבט איהר זוהן איזאַט (געשט. 55), וועלכער זאָל האָבען איבערגע-
לאָזען נאָך זיך ביז פֿיער און צוואַנציג זיהן און אויך אַזוי פֿיעל טעכ-
טער. זיין נאָכפֿאָלגער אויף דעם אַדיאַבענישען טראָן איז געווען דער
עלטערער ברודער מונבז II, וועלכער האָט אויך אַרויסגעוויזען אַ טיע-
פֿע ליעבע צום יודענטום. ווען די אַלטע קעניגין איז געשטאָרבען האָט
ער געלאָזען איבערפֿיהרען איהר קערפּער צוזאַמען מיט'ן קערפּער פֿון
דעם פֿערשטאָרבענעם איזאַט'ן אין דער גרויסאַרטיגער פֿאַמיליען-מערה,
וועלכער זי האָט, זייענדיג אין ירושלים, געהאַט געלאָזען אויפֿבויען, דריי
סטאַדיען וויַיט צו צפֿון זייט פֿון שטאָדט. דאָס איז געווען אַ פּרעכטי-
גער מויזאָלעאום מיט דריי קינסטלערישע פּיראַמידען אָדער זיילען פֿון
ווייסען דורכזיכטיגען מאַרמאָר, וואָס געוויסע שפּורען פֿון זיין שענקייט
זענען נאָך פֿערבליעבען ביז היינטיגען טאָג אין די חורבות פֿון די אַזוי
גערופֿענע „קברות המלכים". די זעלביגע קעניגין האָט זיך געהאַט גע-
לאָזען אויפֿשטעלען אויך אַ פּאַלאַץ אין דער אונטערשטאָדט, און איהר
אייניקעל, די פּרינצעסין גראַפּטע, האָט אויפֿגעשטעלט אַ צווייטען
פּאַלאַץ אין דעם עופֿל-קוואַרטאַל. דער קעניג מונבז II, וועלכער האָט
אויך געהאַט אַ פּאַלאַץ אין ירושלים, האָט געלאָזען אויסגיעסען פֿון גאָלד
די כלים פֿון בית-המקדש, וואָס זענען בענוצט געוואָרען צו דער יום
כפּור'דיגער עבודה. די צוגעבונדענקייט פֿון די אַדיאַבענישע פּירשטען
צו דער יהודה'עאישער הויפּטשטאָדט האָט זיך געצויגען ביז איהר

אונטערגאנג. עטליכע פון זיי האבען העלדיש געהאלפען פערטיידיגען די שטאדט געגען די רוימער, און נאכ'ן חורבן זענען זיי אויך אריינגעפאלען אין די רייהען פון טיטוס'עס געפאנגענע.

די דאזיגע נייגונג צום יודענטום פון דער רעליגיעז-געשטיממטער געצענדיענערישער וועלט, איז אמשטארקסטען אויסגענוצט געווארען פון דער קליינער גרופע קריסטען. אט די בעגייסטערטע מאמינים אין דער משיח-הייליגקייט פון דעם געקרייציגטען גליל'ער האבען געפיהרט א שטארקע אגיטאציע פאר זייער גלויבען צווישען די יודען פון דער גאנצער דיאספארא, וועלכע פלעגען זיך צונויפקומען אויף די גרעסערע יום-טובים קיין ירושלים, און מיט דער צייט האט זיך זיי איינגעגעבען, צוצוציהען אויף זייער זייט א בעדייטענדע צאהל אי פון די אולטרא-יודישע איסיים, אי פון די וועלטליכע, גריכיש-רעדענדע און האלב-אסימילירטע יודען. די ערשטע, וועלכע האבען ביז אהער סתם געחלומ'ט וועגען א וואונדערליכער הימעל-מלוכה, האבען אין דעם נוצרי געזעהען די פערווירקליכונג פון זייער אידעאל און זיי זענען צוגעשטאנען צו דער ערשטער קליינער סעקטע פון ישו'ם תלמידים.

א פיעל גרעסערן איינפלוס אויף דער ענטוויקלונג פון קריסטוס-גלויבען האבען אבער געהאט די צוגעקומענע „העלעניסטען" ד. ה. די „גלויביגע" יודען פון די גריכיש-רוימישע לענדער. די דאזיגע יודען, וועלכע האבען איבערגענומען דעם גלאנץ און די שארפקייט פון דער גריכישער דיאלעקטיק, האבען געגעבען דער נייער רעליגיעזער בעוועגונג די געווינשטע שפראך, — זיי זענען געווארען איהרע פרעדיגער, איהרע פראפאגאנדא-פיהרער. אין דער ערשטער צייט האבען די היימיש; יהודה'עאישע מיטגליעדער זיך אפילו געפיהלט נישט זעהר בעקוועם מיט זייערע נייע פרעמדע חברים, און זיך בעצויגען צו זיי מיט א געוויסער צוריקהאלטונג; די לעצטע האבען אבער שטענדיג אויסגעפיהרט, וואס זיי האבען געוואלט. זיי האבען, למשל, געפועל'ט פריהער, אז אין דער פערוואלטונג פון די געמיינזאמע מאלצייטען זאלען אויסגעוועהלט ווערן אויך זייערע זיעבען מיטגליעדער, און אין דעם משך פון א גאנץ קורצער צייט האבען זיי שוין געהאט די אויבערהאנד אין אלע ענינים פון דעם ארדען. די העלעניזירטע יודען האבען אריינגעבראכט מיט זיך אין דער גרופע פון די משיח-גלויביגע אויך א נייע בעציהונג צו דער פראקטישער זייט פון יודענטום. געוועהנט פון דער היים, נישט צו לעגען אזא גרויסע געוויכט אויף די קלענערע מצוות פון דער תורה,

האָבען זיי זיך איצט אויך מעהר אָבגעגעבען מיט די עטישע בע־
גריפען פון יודענטום, ווי מיט זיינע פראַקטישע געבאָטען,
און דאָס האָט אַרויסגערופען געגען זיי שטאַרקע רדיפות פון דער אָפּיצ־
יעלער יודישער מאַכט, וועלכע האָט זיך צו יענער צייט, אונטער דער
הערשאַפט פון אגריפוס I, איינגאַנצען געפונען ביי די פרושים אין די
הענד. דער טעטיגער מיטגליעד פון דער „העלעניסטישער" גרופע
סטעפאַנוס איז פערמשפט געוואָרען צו סקילה (פערשטיינען) דער־
פאַר, וואָס ער האָט נביאות געזאָגט אין ישו'ס נאָמען, אַז דער בית
המקדש וועט חרוב ווערן און די געזעצען פון דער תורה וועלן זיך ענ־
דערן. פערמשפט געוואָרען צום טויט איז אויך דער אַפּאָסטאָל יעקב
בן זעבעדאי, און שמעון פעטרוס האָט געמוזט אַנטלויפען פון
יהודה.

אָט די אַלע רדיפות זענען אָבער דאָך נישט אימשטאַנד געווען אָב־
צושטעלען דעם מעכטיגען שטראָם פון די אינווענינסטע כחות, וואָס זענען
געווען טיעף בעהאַלטען אין'ם עצם וועזען פון דער הימעל־טרוימעריי
און האָבען זיך געריסען אינ'ם ברייטען, פרייען רוים. דער שטאַרקער
אינדיווידואַליזם, וואָס איז געלעגען אינ'ם יסוד פון דער איסיי'ש־נוצרי'־
שער לעהרע, האָט בכח (פּאָטענציעל) געשאַפען, איינענטליך, פאַר
דער לעהרע אַ אַלמענשליכען, אוניווערזעלען באָדען באַלד אין אָנ־
הויב פון איהר ענטשטעהן, און אויב די ערשטע, וואָס האָבען
זי פראָקלאַמירט, זענען נישט אימשטאַנד געווען, זי צוצופיהרען ווייטער,
ווי ביז די גרענעצען פון אַ קליינער יודישער סעקטע, האָט זי איצט,
אונטער דער ווירקונג פון די מעהר וועלטליכע העלעניסטען, אָנגעהוי־
בען צו בעקומען איהר אמת'ע, אַלגעמיינע פיזיאָנאָמיע. די פונאַנדער־
געוואָרפענע אָנהענגער פון דעם קריסטען־אָרדען אויסער די גרענעצען
פון יהודה האָבען געפיהרט אַ פאַנאַטישע אַגיטאַציע פאַר דעם משיח־
גלויבען, און באַלד האָט זיך אין זייערע רייהען בעוויזען איינער מיט אַ
מעכטיגען גייסט און ווייטען בליק, וואָס האָט זיך אַוועקגעשטעלט בראש
פון דער גאַנצער בעוועגונג און האָט איהר אָנגעוויזען אויף דעם ברייּ־
טען און פרייען וועג, אין וועלכען זי דאַרף געהן, — דעם וועג צו אַ
איינענער רעליגיאָנס־פאָרם.

דער דאָזיגער גרויסער גייסט איז געווען אַ העלעניזירטער יוד
מיט'ן נאָמען שאול פון טאַרסאַ (התרסי), וועלכער איז שפּע־
טער בעריהמט געוואָרען אַלס אַפּאָסטאָל פּאַולוס (פּאַוועל).

געבוירען און ערצויגען אין צענטער פון דער גריכישער קולטור, אין קליין אזיען, איז שאול, לויט דער מסורה פון עוואנגעליום, יונגער־הייד געקומען קיין ירושלים, וואו ער איז געוואָרען איינער פון רבן גמליאל׳ס תלמידים און בכלל אַ שטאַרקער אָנהענגער פון די פרושים. ווען עס האָבען זיך אָנגעהויבען ווייזען אין ירושלים די ערשטע העלעניסטישע קריסטען, וואָס האָבען זיך ערלויבט מקיל צו זיין אין די פּראַקטישע מצוות פון דער תורה, האָט אָט דער פייערדיג־גלויביגער און ענערגישער יוד גענומען זיי פערפאָלגען מיט אַ בעזונדער פאַנאַטיזם. ער איז געווען איינער פון די הויפּטבעשולדיגער אין דעם משפּט פון דעם נוצרי סטעפאַנוס; ער פלעגט פערזענליך אויסשפּיאָנירען די בעהאַלטענע סעקטאַנטען אין און אַרום ירושלים און זיי איבערגעבען דער מאַכט, און ווען ער האָט געהערט, אַז דער צענטער פון דער קריסטליכער סעקטע האָט זיך איבערגעטראָגען אין דמשק, האָט ער זיך געלאָזען געהן אַהין, מיט בריעף פון כהן־גדול צו די דאָרטיגע ראשי הקהלה, כדי זיי אויך דאָרטין צו פערפאָלגען.

דאָ איז אָבער פאָרגעקומען מיט איהם עטוואָס אונערוואַרטעטעס. אין דמשק האָבען זיך געפונען מאַסען געצענדיענער, בעזונדערס פרויען, וואָס זענען איבערגעגאַנגען צום יודענטום; די אַדיאַבענישע קעניגין איז מיט דעם גאַנצען פאַראַד דורכגעפאָהרען דמשק, פאָהרענדיג קיין ירושלים (43) און די בעפעלקערונג האָט איהר פייערליך בעגריסט. אָט די פאַקטען האָבען געמאַכט אַ טיעפען איינדריק אויף דעם בעגייסטערטען גלויבער און אַרויסגערופען ביי איהם דעם געדאַנק: אפשר איז שוין טאַקי געקומען די צייט, אויף וועלכער די נביאים האָבען פאָרגעזאָגט, אַז אַלע פעלקער וועלען אָנערקענען דעם גאָט פון ישראל און זיך בוקען פאַר איהם? טראַכטענדיג וועגען דעם האָט שוין געמוזט אַרויסשווימען ביי איהם אויך אַ צווייטע געדאַנקען־רייהע: עס וואָלט מעגליך זיין, אַז אַלע געצענדיענער זאָלען אָנערקענען דעם יודישען גאָט און דעם הויכען גייסט פון דער תורה; וואָס ווערט אָבער זיין מיט די געזעצען פון דער תורה? איז דען מעגליך, אַז אַלע געצענדיענער זאָלען מרוצה ווערן זיך צו מל׳ן און אָבצוהיטען די מאַסען דינים און סיגים און חומרות? און אפשר זאָלען טאַקי צוליב דעם אָט די אַלע דינים אינגאַנצען בטל ווערן! — אויף דעם לעצטען געדאַנק, פון וועלכען ס׳האָט זיך געלאָזען אויסוואַקסען אַ גראַנדיעזער אַרבייטס־פּלאַן, האָט זיך דער געוועזענער תלמיד פון דער גריכישער קולטור געמוזט לענגער אָבשטעלען, און פון

דאַנען איז שוין נאָר איין טריט געווען צו דעם נישט לאַנג געקרייציג־טען „משיח“, וואָס האָט אויך גערעדט בלויז וועגען די הויכע אידעאַלען פון יודענטום, אָבער נישט וועגען די דינים און געבאָטען. דאָס איבעריגע האָט שוין זיין צוגליהטע פאַנטאַזיע פערענדיגט — דער משיח אליין האָט זיך צו איהם באַוויזען. איהם האָט אַ גרויסע ליכטיגקייט באַגעגענט, פון וועלכער ער איז געפאַלען צו דר'ערד, און פון דער ליכטיגקייט האָט ער אַ קול געהערט רופען: „שאול, שאול, פאַרוואָס פערפאָלגסטו מיך?“ פון דער ערשיינונג איז ער בלינד געוואָרען און האָט קוים באַוויזען, אַריינצוקומען קיין דמשק. דאָ האָט איהם אַ קריסט געראַטען, ער זאָל זיך אָבטויפען, און פון דעמאָלט אָן זענען איהם אַראָבגעפאַלען די שופּען פון די אויגען. אַזוי ווערט די התגלות געשילדערט אין די שפּעטערדיגע קריסטליכע קוועלען. ער אליין האָט וועגען דער ערשיינונג געזאָגט: „איז עס לייבליך (קערפּערליך) געווען? איך ווייס עס נישט. איז עס נישט לייבליך געווען? איך ווייס עס נישט. גאָט ווייס עס; איך בין פערטראָגען געוואָרען ביז אין דריטען הימעל — — —“.

און איצט הויבט זיך ערשט אָן די פּייערדיגע טעטיגקייט פון דעם דאָזיגען מערקווירדיגען גייסט. שאול פון טאַרסאַ הויבט אָן גלויבען, אַז ער איז גלייך פון דער מוטער'ס לייב בעשטימט געוואָרען צו זיין דער אַפּאָסטאָל פון קריסטוס'ן אין די געצענדינערישע לענדער, און באַלד טרעט ער צו צו זיין גרויסער מיסיאָנערישער אויפגאַבע. אונטער דעם נאָמען פּאַאולוס קומט ער אַריין קיין דמשק און טרעט אַריין אין דער אָרטיגער גרופּע פון די קריסטוס־גלויביגע; דאָ קען ער אָבער לאַנג נישט זיין, און אגב קוקען זיינע חברים אויף איהם אויך מיט אַ געוויסען חשד: זייער נעכטיגער פערפאָלגער איז היינט מיט אמאָל זייער פריינד געוואָרען. פּאַאולוס פאָהרט דעריבער אַוועק אין דער אַראַבישער שטאָדט איראַניטים, און ווען ער קומט שפּעטער דאָס צווייטע מאָל קיין דמשק, האָבען שוין זיינע חברים געווען צוטרוי צו איהם.

דאָ האָט ער אָבער אַרויפגעצויגען אויף זיך דעם כעס פון דער יודישער קהלה מיט זיינע בעהויפּטונגען, אַז די מצוות פון דער תורה זענען בטל געוואָרען. דער ראש הקהלה האָט זאָגאַר בעפוילען, איהם צו פאַנגען; זיינע חברים האָבען איהם אָבער אַרויסגעגנב'עט און דורך אַ פענסטער פון דער שטאָדט־מויער אַרויסגעבראַכט אויסערן שטאָדט. פון דאַנען איז ער אַוועק קיין אַנטיוכיאַ און די אַנדערע שטעדט פון סיריען און

קליין זויען, און אומעטום האט ער געהאלטען זיינע פייערדיגע דרשות פאר יודען מיט געצענדיענער צוזאמען, זיך צופאסענדיג צו די אייגענטימליכקייטען פון דער דאזיגער געמישטער בעפעלקערונג. פאאולוס האט געוואלט צושטערן דעם תהום צווישען יודען און הײדען, צווישען קנעכט און פרייע, צווישען איין קלאס מענשען און דעם אנדערן. קיין צוים טאר נישט עקסיסטירען צווישען איין פאלק און דעם צווייטען, קיינע באזונדערע תורות דארפען נישט זיין פאר דער אדער יענער אומה; אלע מענשען זענען קינדער פון איין גאט, אלע מענשען געהערען אריין אין דעם בונד, וואס גאט האט געשלאסען מיט אברהם׳ען. און איין געטליכער אידעאל דארף גליהען אין אלעמענס הערצער — דאס איז געווען זיין דעווויז. ער האט דערייבער איינס נאך דאס אנדערע מבטל געווען אלע געבאטען פון דער תורה, אנהויבענדיג פון דעם סאמע שווערסטען, דעם געבאט פון מלה, און ענדיגענדיג מיט די לייכטסטע. דערביי האט ער געמאכט נאך איין שטארקען שריט אויף דעם וועג צו דער אוניווערזעלער פערשפרייטונג פונ׳ם מאנאטעאיזם, — ער האט אינגאנצען אבגעריסען די משיח-אידעע פונ׳ם באדען פון יודענטום

„אויב אין די קרייזען פון די ערשטע אפאסטאלען, די אונמיטעלבארע תלמידים פון ישו הנוצרי, האט נאך געהערשט די פארשטעלונג וועגען איהם, (ישו׳ן), ווי וועגען א גאט-בעגייסטערטען מענשען, וואס איז אראבגעשיקט געווארען צו ראטעווען די נשמה פון דעם יודישען פאלק, האט זיך ביי פאאולוס׳ען, וועלכער האט דעם גליל׳ער פערזענליך גארנישט געקאנט, אויסגעבילדעט א פארשטעלונג פון דעם לעצטען, ווי פון א הימלישען וועזען, וואס האט כאר צייטווייליג אנגענומען א מענשליכע געשטאלט, דאס איז א וועזען מיט א געטליכער נאטור, א „געטליכער זוהן״, וואס איז אראבגעשיקט געווארען פון הימעל אויף דר׳ערד, אום ער זאל אינ׳ם לייב און אין דער געשטאלט פון א מענשען אויסשטעהן אלע ליידען און צרות און דערמיט אויסקויפען די זינד פון אלע מענשען, — די זינד, וואס שטאמען פון דעם אורואלטען חטא פון אדם הראשון, מיט זיין אויפשטעהן תחית־המתים און אומקעהרען זיך צו דעם געטליכען מקור, האט ישו בעזיעגט דעם טויט אין דער וועלט און די אלע, וואס גלויבען אין איהם, זענען זוכה צו געניעסען פונ׳ם אייביגען לעבען, ער בעפרייט די נשמות פון די, וואס פעראייניגען זיך מיט איהם דורך דעם וועג פון גלויבען און בעשטימטע סימבאלישע אקטען״, די וויכטיגסטע סימבאלען פון פעראייניגען זיך מיט קריסטוס׳ען

זענען: דאס טובל זיין זיך און די בעטייליגונג אין דער געמיינזאמער סעודה (אגאפע). ביי דער סעודה פלעגען אבגעהאלטען ווערן פערשידענע תפלות איבער דעם וויין, וואס פלעגט געטרונקען ווערן פון אלע מיטגלידער, איינער נאכ'ן אנדערן, פון איין און דעם זעלביגען אנגעגאסענעם בעכער. דאס ברויט פלעגט צובראכען ווערן אויף צווייען, צום אנדענקען פון ישו'ס לעצטער שעה, און די פערזאמעלטע האבען געקושט איינער דעם אנדערן, אהן אונטערשיד פון געשלעכט. דערנאך פלעגען זיך אנהויבען פערשידענע סצענעס פון שטארקער בעגייסטערונג מיט דער בעגלייטונג פון נביאות־זאגערייען, כשוף־היילונגען מיט קריסטוס'עס נאמען און אנדערע וואונדערליכע מעשים.

„אט די גאנצע לעהרע וועגען א גאט־מענש, וועגען זיין אויפשטעהן תחית־המתים, וועגען די דערצו געהעריגע סימבאלישע צערעמאניעס, — האט זיך געשטיצט אויף די גריכישע אבערגלויבערייען און מיסטעריען, וואס האבען געהערשט אונטער יענער צייט אין סיריען און קליין אזיען. די פארשטעלונגען פון המון וועגען א גאט, וואס שטארבט און ווערט צוריק לעבעדיג, זענען געווען שטארק פערשפרייט אין יענע לענדער, אין צוזאמענהאנג מיט די קולטען פון אדאנים און אטים. אין אנטיוכיא, וואו פאאולוס האט געהאלטען זיינע דרשות, איז געפייערט געווארען דער פריהלינגס־יום־טוב צום אנדענקען פון אדאניס'עס שטארבען און לעבעדיג ווערן. צווישען די געהיימע צערעמאניעס אינ'ם קולט פון דער העלעניזירטער מזרח־געטין מיטרא, האט זיך אפילו געפונען אויך די היילינגע געמיינזאמע סעודה מיט ברויט און וויין, אלס סימבאלען פון פעראייניגען זיך מיט גאט. אויף אזא אופן איז אויסגעקומען, אז דער געצענדינער, וואס איז אריינגעטרעטען אלס מיטגליעד אין דער קריסטליכער געמיינדע, האט זיך געקענט פיהלען, ווי אין א געוועהנליכער רעליגיעזער אומגעבונג. ניי זענען נאר געוועזן די נעמען פון די גאטהייטען און דער בעגריף וועגען א איינציגען גאט, וואס איז אויך א סך צוגענגליכער געווארען א דאנק דער צוגעקומענער געשטאלט פון א גאט'ס זוהן" *).

אזוי האט זיך פאאולוס צוגעפאסט אין אלע הינזיכטען צו די רע־

---

*) די בעצייכענטע שטעלען, אויסער די פסוקים פון עוואנגעליום, זענען ציטירט פון דובנאוו'ס יודישער געשיכטע.

ליגיעזע שטימונגען פון דער געצענדיענערישער בעפעלקערונג, און א
דאנק זיין מעכטיגען גייסט איז איהם אין א קורצער צייט געלונגען,
ארויסצורופען א גאנצע איבערקעהרעניש אין דער געדאנקען-וועלט פון
די העלעניש פעלקער. ארונטעררייסענדיג מיט א בעזונדער ברען די
אלע מעלות און גייסטיגע פריווילעגיעס, וואס דאס יודישע פאלק האט
זיך געהאט צוגעשריבען ביז אהער, האט ער, פון דער צווייטער זייט,
פעראייניגט אלע מענשען אין דער פערזאן פון דעם געטליכען „משיח"
און דערמיט זיי אויך צוגערעכענט צו די אויסדערוועהלטע. „און ס'איז
נישטא דא — שרייבט פאולוס צו די גאלאטער — נישט קיין יוד און
נישט קיין העלען, נישט קיין קנעכט און נישט קיין פרייער, נישט קיין
מאנספערשוין און נישט קיין פרויענצימער, דען אלע זענט איהר איינס
אין ישוע דעם משיח; און אויב איהר געהערט צו משיח'ן, זענט איהר
אברהם'ס קינדער און די יורשים פון דער (געטליכער) ירושה לויט דער
הבטחה".

די יודישע אומה האט געהאט אויף זיך די מיסיע, צו בעפרייען
די וועלט פון זינד; אט די מיסיע ליגט אבער נישט אין די געזעצען
פון דער תורה —„די געזעצען האבען נאך פערשטארקט דעם בעוואוסט-
זיין פון זינד". די יודען האבען ערפילט די מיסיע אויף אנ'אנדער אופן:
זיי האבען געגעבען דער וועלט די הימעל-מלוכה, משיח'ן, קריסטו-
סען. „פון דעם מאמענט אן (פון קריסטוסעס ערשיינען) ווערט אבגע-
שאפט דאס אלטע יודישע געזעץ און אויף זיין ארט ווערט אוועקגע-
שטעלט דער פרינציפ פון גלויבען. דער מענש קען ראטעווען זיין
נשמה נישט דורך דעם, וואס ער וועט אבהיטען די געזעצען פון דער
תורה, נאר דורך זיין אמת'ען גלויבען אין דער קריסטליכער ענטפלע-
קונג: „דעריבער זאלט איהר וויסען, אז די קינדער פון גלויבען זענען
די קינדער פון אברהם'ען"; „נישט צוליעב דער תורה איז צוגעזאגט
געווארען אברהם'ען און זיינע נאכקומענדע, צו ירשה'נען די ערד, נאר
צוליעב זיין עהרליכען גלויבען"; „די תורה איז פאר אונז געוועז, ווי
אנ'אם, וואס האט געפיהרט צו משיח'ן, פון וואנען ס'קוועלט די אמונה,
איצט אבער, ווען די אמונה איז שוין ענטפלעקט געווארען, זענען מיר
שוין נישט מעהר אונטער דער אויפזיכט פון דער אם"; „האלט זיך
פעסט ביי דער פרייהייט, וואס דער משיח האט אונז געגעבען, און
ווערט נישט געפאנגען צוריק אין דעם יאך פון קנעכטשאפט" (פון דער
תורה); „דען פריי זענט איהר געווארען, ברידער, אבער נישט פריי,

צו מאכען זינדיגען אײער לײב, נאר צו דינען אײנער דעם אנדערן מיט ליעבע"; „דען די גאנצע תורה וועט מקוים ווערן מיט דער אײנציגער מצוה: און דו זאלסט ליעב האבען דײן חבר, ווי זיך אלײן".

די יודען פון אלע לענדער האבען זיך, זעבסטפארשטענדליך, בעצויגען מיט א טיעפער שנאה צו דעם דאזיגען געוועזענעם קנאי, וועלכער האט זיך גענומען מיט אזא פערביסענער התלהבות אונטערגראבען דעם יסוד פון דער תורה; אין יענער שרעקליכער צײט אבער, ווען פאר דער גאנצער אומה איז געשטאנען די מורא'דיגע פראגע: „זײן אדער נישט זײן?" — האבען זיך די פיהרער פון פאלק נישט געקענט אזוי פיעל אבגעבען מיט דעם פערהאסטען וואנדערער-מיסיאנער, וואס האט זיך אבגעזאגט נישט בלויז פון דער יודישער תורה, נאר אויך פון דער גאנצער יודישער אומה. דערפאר האבען זיך שטארק בעשעפטיגט מיט פאאולוס'עס פראפאגאנדא די ערשטע יודישע קריסטען אין פאלעסטינא. אט די יודישע משיח-טרוימער, וועלכע זענען ערצויגען געווארען אויף די רעליגיעזע בעגריפען און טראדיציעס פון דעם גאנצען פאלק, האבען מיט שרעק געקוקט אויף דער פרעמדער קראפט, וואס האט זיך ארײנגעריסען אין זײער מחנה און צושמעטערט אהן א שום גרענעץ די הײליגסטע יסודות פון זײער וועלט-אנשויאונג. אויף דעם באדען האט אויסגעבראכען א טיעפע שפאלטונג אין דער יונגער סעקטע; פעטרוס, וועלכער האט פערשפרײט די קריסטליכע לעהרע נאר צווישען יודען, האט אויסגעטײטשט די לעהרע אנדערש פון פאאולוס'ען, און נאך צוויי אנדערע אפאסטאלען, אפאלאס און כ ר ע ס ט ו ס, האבען די זעלביגע תורה ווידער אנדערש געלערנט. די יודען-קריסטליכע אפאסטאלען האבען זאגאר געפרובט נאכפאהרען פאאולוס'ען, אום צו ערקלערן, אז זײן לעהרע איז א פאלשע, אז מיט'ן גלויבען אלײן קען מען די שלעכטע אינסטינקטען נישט גובר זײן און די קריסטען זענען אויך מחויב אבצוהיטען די געזעצען פון דער תורה. בעזונדער שטארקע סכסוכים זענען פארגעקומען צווישען די אלטע און די נײע קריסטוס-פרײדיגער איבער דער פראגע פון מגילה. פאאולוס אלײן האט אין אנהויב אויך געלאזען מל זײן א סך גרים; שפעטער אבער האט ער זיך ארומגעזעהען, אז דאס איז א גרויסע שטערונג אויפ'ן וועג פון דער מיסיאנערישער פראפאגאנדא, און ער האט בעפרײט די געצענדיענער דערפון אויך. דאס האבען איהם די „אלטע" קריסטען בשום אופן נישט געקענט מוחל זײן, און אין אנטיוכיא האט אויסגעבראכען א היציגער שטרײט צווישען די

בײדע מחנות, װאָס האָט זיך געענדיגט מיט אַ פאָלשטענדיגער פונאַנדערטײלונג. פעטרוס—און אױף זײן זײט איז געװען אױך ישו'ם ברודער, דער אַפּאָסטאָל יעקב — איז שאַרף אַרױסגעטרעטען געגען פּאַולוס'עס נײע אײנפיהרונגען בנוגע צו די יודישע געזעצען; אױף דעם האָט איהם פּאַולוס פאַר אַ עפענטליכער פערזאַמלונג בעשולדיגט אין צביעות, אַנװײזענדיג אױף דעם, װאָס ער, פּעטרוס, האָט אַלײן געגעסען מיט הײדען צוזאַמען — נישט כשר'ה מאכלים. די אַגיטאַציע פון די יודיש־קריסטליכע אַפּאָסטאָלען האָט אָבער דאָך געמאַכט אַ שטאַרקען רושם, און געענדיגט האָט זיך דער שטרײט דערמיט, אַז אַלע יודען־קריסטען פון אַנטיוכיאַ האָבען אױפגעהערט צו עסען מיט די הײדען־קריסטען בײ אײן טיש, און צו די ערשטע איז צוגעשטאַנען אױך פּאַולוס'עס נאָהנטסטער בעגלײטער און מיטהעלפער, דער אַפּאָסטאָל בר־נבא. דאָס איז געװען דער סיגנאַל צו דעם קאַמפּף, װאָס האָט באַלד אַרומגענומען גאַנץ קלײן אַזיען, סיריען און די אַלע שכני'שע לענדער. יודען־קריסטען און הײדען־קריסטען זענען אַװעקגעשטעלט געװאָרען, װי צװײ פײנדליכע פּאַרטײען, אײנע געגען דער אַנדערער, און דער אַלטער ראַסען האַס האָט אױך נישט װעניג מיטגעװירקט, אַז די שפּאַלטונג נאָכמעהר צו פערגרעסערן. די העלענישע קריסטען האָבען געקוקט אױף זײערע יודישע חברים, װי אױף נידריגערע פון זיך און האָבען זיך בעצױגען צו זײ מיט אַ אָפענער פעראַכטונג. פּאַולוס, װידער, װעלכער איז איצט געבליבען אינגאַנצען אַלײן, האָט אָנגעהױבען אַרבײטען מיט נאָכמעהר לײדענשאַפט און פערביטערטקײט. ער האָט זיך פון איצט אָן (50-60) געװענדעט מיט זײן „בשורה" אױסשליסליך נאָר צו געצענדיענער, און זײן אַגיטאַציע האָט געהאַט אַ אונגעװעהנליכען ערפאָלג: װאו ער איז נאָר געקומען האָבען זיך געבילדעט קריסטליכע קהלות. באַלד איז איהם אָבער אױסגעקומען זיך צו איבערצײגען אין דעם, װי װײט געפעהרליך ס'איז, אָנצופערטרױען דעם מענשענס בלױזען געװיסען די פעראַנטװאָרטליכקײט פאַר זײן אַלטעגליכער אױפפיהרונג. די געצענדיענערישע גריכען האָבען גאַנץ לײכט איבערגענומען דעם טעאָזאָפישען טײל פון פּאַולוס'עס דרשות, און אַזױ װי דער הײליגער שליח האָט געהאַלטען אין אײן רעדען װעגען דער פרײהײט פון תורה און מצוות, האָבען זײ פּשוט אַרײנגענומען זײערע אַלע פריהערדיגע אױסגעלאַסענקײטען אין דעם נײעם קריסטוס־קולט. אין עפעס (עפעזוס), קאָרינט און די איבריגע גריכיש־קריסטליכע קהלות איז געטריבען געװאָרען די שענדליכ־

סטע מונצוכט, און די הייליגע „ברידער-אָבענדען” אָדער ברידער-מאָלצייטען זענען פערוואַנדעלט געוואָרען אין ווילד אויסגעלאַסענע אָרגיעס—אויפן עכט-גריכישען שטייגער. געגען אָט דער דערשיינונג איז פּאַאולוס אַרויסגעטרעטען מיט אַ רייהע פייערדיגע מוסר-דרשות, אין וועלכע ער האָט זאָגאַר גערופען זיינע צוהערער צום פאַלשטענדיגען אַסקעטיזם!

אין דער זעלביגער צייט האָט ער נישט אויפגעהערט אָנצופאַלען אויף זיינע „געגנער”—די יודיש קריסטלעכע אַפּאָסטאָלען, און וואָס ברייטער און גרעסער עס ווערט זיין אַרבייטער-פעלד אין דער העלענישער וועלט, אַלץ פיינדליכער און פעראכטליכער קלינגט זיין שטים, ווען ער רעדט וועגען יודען באַלל און וועגען די יודיש-קריסטליכע אַפּאָסטאָלען בעזונדער. די לעצטע זענען פון איהם אָפען בעשולדיגט געוואָרען אין צביעות, פאַלשקייט און אונערליכטייט און ער האָט זיך אויסגעדריקט וועגען זיי אין די שאַרפסטע ווערטער. זיי האָבען איהם אָבער אויך נישט געשוינט; האָבענדיק אויף זייער זייט די טראַדיציע פון קריסטוס׳ען אַליין, האָבען זיי זיך בערופען אויף זיין בעריהמטען מאמר: „ווער עס וועט אונטערברעכען דעם קלענסטען געזעץ און לערנען מענשען איהם נישט צו היטען, וועט זיין דער קלענסטער אויך אין דער מלכות-השמים”

די יודענקריסטען זענען פעסט געבליבען אויף דעם באָדען פון יודענטום: זיי האָבען פערפליכטעט די היידען-גרים אָבצוהיטען אַלע געזעצען פון דער תורה און האָבען אפילו פערעהרט די הויפטשטאָדט פון יהודה, ירושלים, וואו זיי האָבען ערוואַרט דאָס ווידער-ערשיינען פון משיח׳ן. די היידען-קריסטען, דאַגעגען, האָבען זיך וואָס ווייטער אַלץ מעהר דערווייטערט פון יודענטום און מיט דער צייט האָט זייער בעציהונג צו דער יודישער אומה אָנגענומען דעם כאַראַקטער פון אַ גיפטיגער, פערביסענער שנאה.

אינהאַלט פון דריטען באַנד

די צייטען פון דער הורדוס־דינאַסטיע

זייט

ערשטעס קאַפּיטעל: הורדוס 3

צווייטעס קאַפּיטעל: ארכעלאוס און די ערשטע פאָלקס־בעוועגנגען . 41

דריטעס קאַפּיטעל: די ערשטע רוימישע פּראָקוראַטאָרען . 54

פערטעס קאַפּיטעל: דאָס אינערליכע לעבען פון פאָלק אין יהודה און אין די אַרומיגע לענדער 67

פינפטעס קאַפּיטעל: די ענטשטעהונג פון קריסטענטום . . 86

זעקסטעס קאַפּיטעל: אַגריפּוס I 109

זיבעטעס קאַפּיטעל: אַגריפּוס II און די רוימישע פּראָקוראַטאָרען . 133

אַכטעס קאַפּיטעל: די מלחמה אין גליל . . . 171

נײַנטעס קאַפּיטעל: דער אונטערגאַנג פון יהודה . . 190

צעהנטעס קאַפּיטעל: דאָס אינערליכע לעבען פון פאָלק און די ווייטערדיגע ענטוויקלונג פון קריסטענטום 219

רשימה פון די בילדער אין דריטען באַנד

		זייט
1)	דער בית־המקדש פון הורדוס	3
2)	די חורבות פון הורדוס־פּאַלאַץ אין קיסריה	22
3)	טבריה	64
4)	אַ פּערצייטישער קבר אין בית־גוברין	96
5)	די חורבות פון אַ אַלטער שוהל אין כפר־בירים	„
6)	מטבעות פון אגריפּוס I און II	108
7)	דער בארג כּרמל	112
8)	דער ירדן	128
9)	מאַפּע פון ירושלים און סביבה אין דער צייט פון צווייטען חורבן	132
10)	די קברים פון די סנהדרין־מיטגליעדער	133
11)	דער הר־הזיתים	160
12)	קאַליגולאַ	170
13)	דעד בארג חרמון	176
14)	וועספּאַסיאַן	189
15)	דער טיטוס־בויגען (רעליעף־בילד	208
16)	די מנורה אין טיטוס־בויגען	„
17)	טריאומפטויער לכבוד טיטוס'ן	„
18)	טיטוס	218
19)	י. ל. זשעראָם — דער כותל מערבי	240